

A Magyar Egyetemisták
és Főiskolások Szövetsége
(1956)
életútinterjúk tükrében

Szerkesztette:
JANCSÁK CSABA

A kötetben az 1956. október 16-án alakult Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) létrehozásának egykori kezdeményezőivel, vezetőivel, tagjaival készült interjúk szerepelnek. A beszélgetések során — túl az 1956-os forradalom indítószövegét jelentő MEFESZ szervezet- és eseménytörténetének feldolgozásához nyújtott alapvető információkon — interjúalanyaink értékorientációikról valamint a családi, illetve az egyetemi közösség meghatározó szerepéről is vallanak.

A kötetben megszólalók:

Ambrus János

Aszalós János

Bujdosó Alpár

Csete Iván

Hajtó Ödön

Hámori Károly

Horváth Tamás

Kiss Tamás

Pusztai Éva

Tóth Imre

**A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956)
életútinterjúk tükrében**

SZEMTANÚ

Sorozatszerkesztő
Jancsák Csaba

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK SZÖVETSÉGE (1956)

Életútinterjúk tükrében

Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta
Jancsák Csaba

BELVEDERE

2016, Szeged

*A kötet megjelenését
az 1956-os forradalom és szabadságharc
60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta.*

Borítóterv
Majzik Andrea

ISBN 978-615-5372-65-0 (print)

ISBN 978-615-5372-67-4 (online PDF)

ISSN 1587-2963

© Jancsák Csaba, szerkesztő, 2016

© Belvedere Meridionale, kiadó, 2016

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

TARTALOM

Az 1956-os Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) – életútinterjúk tükrében (Jancsák Csaba)	7
Ambrus János (*1936)	13
Aszalós János (1931–2016).....	33
Bujdosó Alpár (*1935).....	57
Csete Iván (*1936).....	75
Hajtó Ödön (*1937)	99
Hámori Károly (*1937).....	113
Horváth Tamás (*1940).....	129
Kiss Tamás (*1934)	149
Pusztai Éva (*1936).....	181
Tóth Imre (*1934).....	205
A kötet lábjegyzeteihez felhasznált irodalom	225

AZ 1956-OS MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK SZÖVETSÉGE (MEFESZ) – ÉLETÚTINTERJÚK TÜKRÉBEN

Az 1956. október 16-án Szegeden megalakult Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) a XX. századi Magyarország egyik legjelentősebb ifjúsági kezdeményezése, mozgalma volt. E kijelentést több tényező is megerősíti. Egyfelől a hatalom 1957 kora tavaszától kezdődő erőteljes reagálása (az összes felsőoktatási intézményből való kitiltással, közbiztonsági őrizettel, vagy börtönbüntetéssel a budapesti, debreceni, gödöllői, miskolci, pécsi, soproni, szegedi intézmények esetében jelentős megtorlás történt, csak Szegeden közel százötven egyetemista vált a megtorlás áldozatává), másfelől az, hogy magát a szervezetet sem tudták és/vagy merték egy tollvonással egyszerűen megszüntetni, vagy működését erőszakkal betiltani. A MEFESZ működésének megszüntetése ugyanis a negyvenes évek második felében már alkalmazott „kommunista stratégia” alapján történt: az MSZMP ideiglenes intézőbizottságai által hozott határozatok eredményeként – a letartóztatások, internálások és perek előtt, alatt, után – 1957 áprilisától a beépülés és többségbe kerülés módszerével valamint az „arcél” megváltoztatásával a tagok közti kohéziót és az ’56 októberében megfogalmazott követelések és cselekvési minták által kialakult szervezeti identitást felszámolták és ezzel lényegében belsőleg átalakították a MEFESZ-t, majd – beolvasztatták a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, a KISZ-be.

A kutatások bizonyítják a szomorú tény, hogy nemzeti múltunk egyes elemei – témánk szempontjából kiemelten az 1956-os forradalom és szabadságharc – a nemzeti emlékezet elhalványuló részévé kezd válni. E tárgyban a rendszerváltás előtt született szak- és ismeretterjesztő irodalmak hamisak, manipulatívak. Árnyalt és tudományosan hiteles összegző könyv – a helyi települési és intézményi kutatások fontos részeredményein kívül – nem született a témában.

A kötet megjelentetésével képet szeretnénk rajzolni a következőkről (és ezzel a köztudatban élő képet megvilágosítani): 1956 október első heteiben a

DISZ-től független egyetemi ifjúsági szervezet gondolata szegedi egyetemisták szabad elhatározásából, tehát külső ráhatás nélkül született meg. A MEFESZ, mint szervezet – a fennálló politikai, rendszerrel ellentétben a közvetlen demokrácia elvein alapult. A szervezet célját – 1956. október 16-ig – a kezdeményezők egy hallgatói önkormányzatként, érdekvédelmi szervezetként fogalmazták meg. A szegedi kezdeményezők (Lejtényi András, Kiss Tamás) társaival, Aszalós János egykori matematika–fizika szakos hallgatóval és Tóth Imre egykori joghallgatóval készített, e kötetben közölt interjúink nemcsak az eseménytörténet feldolgozásához, de az egyetemi hallgatók életvilágához és értékpreferenciáinak megértéséhez is fontos adalékot jelentenek.

A kötetből azt is megtudhatjuk, hogy a szegedi hallgatók által szabadon megfogalmazott politikai követeléseket programba vették október 16-án az alakuló ülésen, és október 17-én kelt felhívásukban csatlakozásra szólították fel a magyarországi egyetemistákat. Ekkor már eldöntött kérdés volt, hogy a MEFESZ politikai követeléseket is megfogalmaz. E követelések megerősítése és véglegesítése 1956. október 20-án a szegedi egyetem BTK auditorium maximumában lezajlott nagygyűlésen történt. Az október 20-i nagygyűlés további két résztvevőjével, a megtorlás és Kádár-rendszer későbbi áldozataival, Pusztai Éva egykori vegyészhallgatóval és Horváth Tamás, egykori szegedi középiskolással készült interjúink új dimenziókat nyitnak 1956 kutatásában.

Az interjúk alapján megállapíthatjuk azt is, hogy a szegedi események híre a hallgatók személyes informális kapcsolataitól, és – korlátozottan, szűrtén – a hazai nyomtatott sajtó, továbbá a Szabad Európa Rádió híradásain keresztül eljutott az ország felsőoktatási intézményeibe, de legfőbb hírforrások maguk a diákküldöttek voltak: Kiss Tamás és Lejtényi András Budapestre és Gödöllőre ment, Abrudbányai Iván és Ács Vilmos Pécsre, Ambrus János Debrecenbe, Csete Iván és Hámori Károly Miskolcra, Kádár Attila Veszprémbe, Szőke Sándor Egerbe. A szegedi küldöttek részt vettek az október 21–22-i (budapesti, debreceni, egri, gödöllői, miskolci, pécsi, veszprémi) egyetemi diákgyűléseken és hatásukra változtak át a DISZ által összehívott diákszékek a követeléseket megerősítő és megfogalmazó forradalmi diákgyűlésekké. Kötetünkben kerülnek először közlésre Ambrus János, Csete Iván és Hámori Károly egykori orvostanhallgatókkal készült életútinterjúink, amelyekből a szegedi MEFESZ és követeléseinek hatása is kirajzolódik. A MEFESZ egyik kezdeményezőjével, vezetőjével, a műegyetemre utazó diákküldött Kiss Tamás egykori joghallgatóval először 2001-ben készítettünk életútinterjút, ezt a „Magyar Egyetemisták

és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged” címmel Kiss Tamás által írt kötetbe szerkesztettük és a Belvedere Meridionale gondozásában 2002-ben jelentettük meg. 2015-ben megismételtük az interjút, immár az eseménytörténeten felül a mögöttes tartalmakra és értékvilágokra fókuszálva – ez olvasható e kötetben.

Az október 17-23 közötti időszakban a szervezet országos lefedettségű megalakulása mindenütt felsőoktatási intézményhez kötődő, helyi szervezeti eseményként történt, ahol a hallgatók megfogalmazták az őket érintő speciális tanulmányi és szociális problémáikat és továbbá országos léptékű közéleti/politikai követeléseiket. Ezen követelések helyenként eltérő mintázatot mutatnak, de kiindulópontjuk a szegedi egyetemi követelések voltak. Így váltak a Szegedről kiinduló pontok október 23-án a forradalom követeléseivé. Az egykori műegyetemi hallgatóval, Hajtó Ödönnel és az egykori soproni mérnökhallgatóval, a soproni MEFESZ elnökével, Bujdosó Alpárral készült interjúk fontos adalékokat tartalmaznak az eseménytörténethez és a diákok cselekedetei mélyebb megértéséhez.

A Szegeden megfogalmazott követelések tartalmazták a nemzet függetlenségének, az orosz csapatok távozásának, a nemzeti jelképek visszaállításának, a szabad demokratikus választási rendszer bevezetésének, az elmúlt időszak bűnösei felelősségre vonásának követelését. A politikai követelések a fennálló rendszer alapjait érintették, tehát a MEFESZ mozgalomban résztvevő fiatalok nem a rendszerkorrekció, hanem rendszerváltás szükségességét fogalmazták meg követeléseikben.

Kötetünk azt is szeretné bemutatni, hogy az 1956-os egyetemi ifjúsági mozgalom értékvilágában történelmi generációkon átívelő értékorientációk fedezhetők fel – azok az értékek, melyek a személy számára a családi körben születnek és a kortárs csoportban illetve az egyetemek életvilágában (oktatók és hallgatók közötti értékcsere folyamatok során) sűrűsödnek nemzedéki cselekvésmintákat megalapozó tényezőkké.

A MEFESZ megszületésének és működésének történetét több mint tíz éve kutatjuk a Belvedere Meridionale és az SZTE Oral History kutatócsoportjának kereteiben. Kutatási munkánk során életútinterjúkat készítettünk azon személyekkel, akiről minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy nemcsak szemtanúi voltak a történelemnek, a Nagy Idők tanúi, hanem cselekvő részesei is. A kutatás eredményeit 2002-óta publikáljuk a Belvedere Meridionale gondozásában megjelenő Szemtanú című könyvsorozatban (ISSN 1587-2963). Az anyagok nagy része elérhető a www.mefesz.hu oldalon is.

Munkánk támogatásáért köszönetet mondunk a Nemzeti Kulturális Alapnak, az SZTE Hallgatói Önkormányzatának és az 1956-os Emlékbizottságnak. Megtisztelő számunkra, hogy kutatásainkat az MTA támogatásával folytathatjuk és 2016 szeptemberétől azok oktatási tartalmakba, tananyagokba illesztése lehetőségeinek vizsgálatával is foglalkozhatunk az MTA –SZTE Elbeszélt történelem és történelemtanítás Szakmódszertani Kutatócsoport keretein belül.

A kötetben szereplő interjúk: Ambrus Jánossal (készült: 2016. október 16.), Aszalós Jánossal (2015. október 30.), Bujdosó Alpárral (2016. január 5.), Csete Ivánnal (2016. október 16.), Hajtó Ödönnel (2015. október 15.), Hámori Károllyal (2016. október 16.), Horváth Tamással (2012. október 17.), Kiss Tamással (2014. november 19.), Pusztai Évával (2016. augusztus 31.), Tóth Imrével (2016. február 3.).

E könyvben másutt még nem közölt interjúk szerkesztett változatát közöljük. A szöveget nyelvileg, csak ahol szükséges volt, ott formáztuk, azonban egyes – tárgyunkhoz kevésbé kapcsolódó szövegrészeket – elhagytunk, ezt [...] és az értelmező bejegyzéseket [így] külön jelöltük a szövegben. A kötetben az interjúkat az alanyok nevének ábécérendjében közöljük, és a mélyebb megértés szándékával magyarázó lábjegyzetekkel láttuk el.

E kötet egyik legfontosabb céljának azt tartjuk, hogy az elbeszélt történelem, az oral history forrásaiként használhatóak legyenek további kutatások és publikációk készüléséhez.

Jancsák Csaba

*A Szegedi Tudományegyetem épülete az ötvenes évek elején,
a bejárat fölött a „Rákosi-címerrel”, fölötté, az emeleti ablakban Sztálin-festménnyel
és az Aula ablakai fölött a vörös csillaggal.*

AMBRUS JÁNOS (*1936)

EGYKORI SZEGEDI ORVOSTANHALLGATÓ, A MEFESZ SZEGEDI IDEIGLENES EGYETEMI DIÁKTANÁCS TAGJA, A SZERVEZET DEBRECENI KÜLDÖTTE¹

Békéscsabán születtem 1936. november 14-én. Édesapám kétkezi munkás volt. Árva gyerek. Az édesanyját tüdőbetegségben vesztette el. A nagypapája nevelte, aki egy szociális, vallásos mozgalomban vett részt a 19. század végén 20. század elején. Az édesapám, annak ellenére, hogy nagyon nehéz helyzetben volt, egy nagyon nyílt ember volt. A téglagyárban dolgozott siherder korában, aztán megtanulta a kertészkedést. Ebben a korban fiatal kertész ember megismert egy cselédlányt, aki egy polgári családban volt cselédlány, összeesküdtek, és kilenc hónapra rá megszülettem 1936-ban. Négyen voltunk testvérek. A legkisebb testvérem tíz évvel fiatalabb nálam. Az édesanyám egy nagyon szegény családból származott szintén, Orosháza környékéről. És az édesapámé egy tót család, akik lejöttek Felvidékről, mert ők protestánsok voltak, és akkoriban a felvidéki katolikusok lezavarták a protestáns családokat. Békéscsaba egy mocsaras vidék volt, és betelepítették oda, hogy csináljanak valamit azon a területen, ami később a Viharsarok egyik fontos helye lett. A gazdasági lemaradása mellett és a gazdasági fejlődése mellett érdekes volt ez a számomra. Ez nagyon érdekelt lokálisan. Ez abszolút a háború közbejövetele és a magyarok, az ország átváltozása időszaka. Például nagyon büszke voltam kisgyerek koromban, mikor a háború elején, akkor 5-6 éves voltam, volt egy kis haverom, egy zsidó kis srác, Tamásnak hívták, és egy időben sárga csillaggal kellett, hogy ez a család sétáljon Békéscsabán, és nagyon büszke voltam az apámra, mert mi a város főutcáján sétáltunk egyszer-kétszer a sárga csillagos családdal, és ez nekem megmaradt az életem ebből a periódusából. Aztán apámat behívták katonának, elkerült a magyar hadsereggel Nagyváradra – akkor Magyarországhoz tartozott – aztán Debrecenbe, és kissrácként mentem az anyámmal meglátogatni

¹ Az interjút 2016 október 15-én Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel.

Debrecenbe, Nagyváradra. Nagyon sok kép megmaradt erről a periódusról. Aztán szegény apámat elvitték Münchenbe. Százával, ezrével, elvitték a magyar katonákat, nem a keleti frontra ment, hanem a nyugatira. Ott volt egy légelhárító ütegnél. Nem volt választás akkor a magyar katonáknak, kiskatonáknak. És ott lövöldöztek az amerikai gépekre, akik támadták Münchent. Nagyon érdekes körülmények között. A náci tisztok leléptek, az SS-ek, leléptek, és akkor a háború vége fele két amerikai fiatalember, katona, egy dzsippel odajöttek, megnézték a magyar katonákat ott. Azt mondja: menjenek ide, de nem fogták el őket. Menjenek oda a felszerelésükkel, a puskákkal, majd beszélünk magukkal. Elmentek az amerikaiakhoz. Az édesapám első demokratikus élménye az amerikai fogságban volt. Akkor tíz-tizenötezer magyar katonát összehoztak egy nagy táborba, és hagyták a magyaroknak, hogy szervezzék meg az ő struktúrájukat. Lett bíróság, orvosi ellátás, mise. Aztán ő másfél év után kiszabadult, visszajött a felszabadított Magyarországra. Akkor az élet folytatódott, megszületett a legkisebb testvérem. Ez után tudják a történelmi eseményeket biztos, nem fogom ismételni, min ment át az ország, ezen mi, mint család átmentünk természetesen. Hogy mentünk mi ezen át, mint család? Úgy, hogy az édesapám kertész volt, és az ötvenes évek elején, amikor egy diktatórikus struktúrává vált a magyar élet, akkor elvették tőle a kertészetet, mert virágkertész lett a háború előtt és alatt, és akkor nagyon éreztük a diktatúrát különböző oldalait. Példát mondok. Még ilyen kis emberek is, mint mi voltunk, hogy éreztük át ezt a periódust. Például 1951-ben, '52-ben két ÁVH-s helyi tiszt bejöttek hozzánk, kis srác voltam, néztem az apámra, és mondták, hogy „Ambrus elvtárs, tíz mázsa kukorica van a padláson. Ezt nem tudná behozni a városházára?” Azt mondja: „De hát nincs”. Erre azt mondják: „Azt állítja, hogy mi, kommunisták hazudunk?” Mire ő: „Nem, nem.” És akkor meg kellett venni a kukoricát, és be kellett vinni, mert beszolgáltatás volt. Mert osztályellenség volt. Gimnáziumba nem vettek fel, annak ellenére, hogy jó eredményű diák voltam. Akkor emlékszem, a felvételi vizsgán átmentem, de azt mondta a pártvezetőség, hogy nincs hely az osztályban. És akkor elment apám a párttitkárhoz, ő mondta, egy nő volt a felelős a nevelési ügyekben akkoriban, ez 51-ben volt, és akkor ez asszonyka volt, 45 éves, pártasszony, ő mondta, hogy „talán majd egyszer, de most nincs hely”. Elment a gimnáziumba, megkérdezi az osztályvezető tanártól. Ő nagyon rendes ember volt. Ő mondta, hogy „Jancsikám itt van hely”. Vissza a párttitkárhoz, és mondja neki, hogy kérem szépen, van hely! „Van hely? Akkor tanuljon egyedül, majd jövőre újra kezdheti.”

Akkor találkoztam egy kitelepített, volt diplomata úriemberrel, aki nagyon szerényen élt, és abból élt, hogy tanított diákokat, akik nem mehettek be az iskolába. Kitelepítették Pestről, mert a régi diplomáciai karban dolgozott. Nagyon művelt, intelligens ember volt. Ő vett a szárnyai alá. Látta, hogy jó tanuló voltam, motiválva vagyok valamire. Segített tanulni történelemből, földrajzból, irodalomból. Mindent nagyon jól tudott, rendkívül nagy szerencsém volt vele. Átmenet az ilyen átmeneti vizsgán, hogy bekerülhessek a gimnáziumba, a második osztályba. Így tudtam leérettségizni 1955-ben. Hogy történtek a gimnáziumi évek? Nagyon jó csoportba kerültem, nagyon rendes baráti társaság, a tanárookra sem panaszkodhatok, egy-két kivétellel, az mindenkivel előfordul. Egy ilyen kis csoport alakult ki, és ebben a kis csoportban, hogy ne beszéljek, csak a lényeges dolgokról, jó barátság is kialakult. Mindenki a kommunista diák ifjúsági szervezetben volt, az úttörők, és a DISZ volt abban az időben. Úgyhogy mi egy külön kis csoportot alakítottunk már akkor, de inkább serdülőkori, gyerekes szervezet volt, ennek nem volt ideológiai, politikai íze, de az is volt végeredményben, mert mi külön rendeztünk táborokat, az úttörők, a kommunista ifjúsági szervezet mellett. De ennek nem volt hivatalos szervezeti oldala. Bejártuk az egész országot biciklivel, vasúti munkások is voltunk egy időben, mert munkáshiány volt a vasutak karbantartására. Így teltek el a gimnazista évek. Szép élmény volt, amikor egy versenybiciklit megnyertem. Egy több sebességváltós, nagyon jó, olasz versenybiciklit, az állam megajándékozott, mert második voltam a megyében egy versenyen. És aztán képzeljétek el, hogy olyan büszke voltam erre a sárga versenybiciklire, hogy aztán a leányiskola előtt nagyon büszkén mentem el vele kirándulni. Leérettségiztünk 1955-ben. '55 nyarán még csináltunk egy nagy biciklitúrát a Bükkbe, Nyíregyházán keresztül felmentünk Tokaj felé, a mi kis gárdánk, meg más egy-két amatőr is volt benne. Összetartottunk, úgy politikailag, mint emberi szempontból, és ez a társaság megmaradt a mai napig nekem, akik még élnek, hála istennek.

Akkor mi történik 1955 őszén? Átmegek a felvételi vizsgán Szegeden, de meg voltam győződve, hogy nem vesznek fel, mert tudtuk, hogy miket figyelnek, hogy felvegyenek valakit, vagy sem. A nagynéném Szeged mellett lakott, én Békéscsabai vagyok, ő Szeged mellett lakott, és azt mondta, hogy a legjobb barátnője a dékán titkárnője, és majd szól neki, hogy segítsen valamit, hogy legalább vegyenek fel. Így is történt, csodának számított, felvettek egyből, a vizsga jól sikerült talán, de ez nem volt biztosíték. Így lettem első éves orvostanhallgató 1955 szeptemberében.

A diktatórikus rendszernek a logikájából az következett volna, hogy a származás miatt nem veszik fel, tehát hiába teljesíti a feltételeket, akkor sem nem kerül be.

Így van. A helyzet kicsit változott, '53-ban Sztálin meghalt, bejött Nagy Imre, a Petőfi Kör² megkezdődött, 1956 tavaszán megvolt a XX. Kongresszus³, Nagy Imre bejött, úgyhogy lazultak a keretek. Például, Hruscsov elhatározta, hogy egy olyan gyárvárosba, Sztálin alatt, amiben csak nők voltak, mert textilgyárak voltak, ekkor olyan gyárakat is odaraktak, amiben férfiak is dolgozhattak. Ez egy példa arra, hogy az a bolsevik, sztalinista szisztéma egy kicsit meglazult. Nem lényegesen, de egy kicsit meglazult. És itt, Magyarországon, ez érezhető volt. Rákosit elküldték. Ez nem volt egy csoda, amikor már, de tényleg, 1953-ban vagy 1955-ben ilyen nem történhetett volna.

Milyen volt az 55/56-os tanévben az egyetem légköre, kik voltak esetleg olyan tanárok, akikre felnéztek?

Orvosin voltam, bár a szociális, dolgok, és a politikai problémák mindig érdekelték gyerekkoromtól kezdve. Általában a hangulat javult az 50-es évek elejéhez

² A DISZ Petőfi Körének létrejöttét az egyetemi padsorokból frissen kikerült ifjak, fiatal fővárosi értelmiségiek, fiatal egyetemi oktatók kezdeményezték, majd 1955. március 25-én „a DISZ budapesti bizottság által kijelölt tagokból” alakult meg, és vezetősége „szinte kizárólag párttagokból állt”. (Hegedűs B. András: Petőfi Kör – A reformmozgalom fóruma 1956-ban. In: A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I. Két közgazdasági vita, Kelenföld Kiadó–ELTE, 1989, 9–32, idézet: 10) A Kör érdemi tevékenységet 1955-ben nem folytatott. A Kör tagjainak aktivizálódása az SZKP 1956. februári kongresszusa után indult el. Az első időszakban korlátozott érdeklődés övezte a kör által rendezett ankétokat, március 28-án csak néhány fő vett részt az új ötéves tervvel kapcsolatos esten, ugyanakkor – az ekkor még a párton belüli értelmiségi köröket megérintő – társadalmi és politikai erjedés következtében május 9-én már több mint száz fő volt jelen a Kossuth Klubban tartott ankéton.

³ Az Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) 1956. február 14-25 között tartotta XX. kongresszusát, amely fordulópontot jelentett a magyarországi kommunista diktatúra történetében is. A kongresszus zárt ülésén tartott négyórás beszédében a párt első számú vezetője, Hruscsov „leleplezte” Sztálin és a sztálinizmus bűneit. (Baráth Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb szakirodalom tükrében. Múltunk 2006/2., 177–200) A „leleplezés” szándékának manipulatív célját, Janus-arcú voltát jól illusztrálja az, hogy a beszédet kongresszuson résztvevő külföldi delegációk nem hallották élőben, a szocialista tábor pártvezetői és a francia és az olasz kommunista vezetők csak két nap múlva ismerhették meg a titkos beszéd tartalmát. A nemzetközi közvéleményhez is csak szűrt tartalommal eljutó beszédből az orosz szuronyokon álló államok polgárai számára egyfajta rendszerkorrekciós szándék és törekvés volt kiolvasható.

képest, de a kötelező bolsevista, marxizmus–leninizmus volt, propaganda órák voltak. Legalább jó filozófia órák lettek volna, kritikai szemmel, az jó lett volna, de nem. Mindig túllicitáltuk a marxista dumát. Néha olyan dolgokat mondtunk, hogy még a marxista professzor is elpirosodott, elpirult. Például kérdezett, hogy mondjanak valamit, hogy mi a jó hatása a marxizmusnak Magyarországon. Akkor elkezdtünk egy olyan dumát mondani, licitáltunk a propagandán, hogy mi mindent köszönhetünk Lenin elvtárs ideológiájának, meg nézzünk csak körül, hogy milyen szabadon él a magyar nép. Akkor vörös lett a marxista tanár is, mert ilyen dumákat mondtunk, nem mondhatta, hogy hazudunk. Ez vicces kis jelenet volt. Ilyen hangulat volt.

Groteszk helyzet lehetett... A diákok hogyan szembesültek azzal, hogy a valóság más, mint amit a marxizmus órákon oktatnak?

Szürrealista humorral, vagy megpróbáltuk nevetségessé tenni, túllicitálással, túlzásba vittük a propagandát. Nem azért, mert hittünk benne, hanem mert annyira hülyeség volt, nevetséges dolgok voltak néha. Nem mindig! Abban az időben kötelező volt a katonai felkészülés, katonai órákra és délutánokra jártunk, orvostanhallgatók. Ez volt: a marxizmus–leninizmus kötelező, a katonai képzés kötelező. Emellett az orvosi kar professzoraival nagyon jól kijöttünk. Ez még az a generáció volt, aki profitált az Osztrák–Magyar Monarchia jó maradványaiból, a nívó, a nyelv és a kultúra szempontjából. Úgy az idegsebészetben is, és jól emlékszem, a biokémiai órák nagyon érdekesek voltak.

Jól értem, arra utaltál, hogy az orvosegyetemen voltak olyan professzorok, akik a polgári értékrendet képviselték?

Hogyne! Nem is nagyon titkolták, csak ezt le kellett dekódolni. Nem mindenkinek volt világos, de a diákság legnagyobb része meg tudta értetni, hogy mit kell megérteni, amikor egy prof. beszélt, vagy célzott egy egyetemi kutatásra, és hasonlatot mondott, és Németországra célzott. Nyugat–Németország akkor a rendszernek úgy volt a szovjet propagandáján keresztül, mint az utolsó fasiszta társaság szerepelt, akik nekünk léggömböket küldenek ide, hogy propagandát csináljanak a szabad és demokratikus magyar népnek. Akkor mit csinálhat egy értelmes srác, vagy tanár? Vagy sír, vagy nevet. Ez a hangulat volt, de aztán inkább Svejtkatónák voltunk, idézőjelben persze. Ezen keresztül könnyebb volt

elviselni. Aztán a jó barátság. Az egymáshoz való ragaszkodás. A jó baráti, vagy barátnői kapcsolatok – ugye a szerelmek kezdete – nagyon sokat jelentettek akkor. A művészet, az irodalom természetesen. Akkor kezdtem megismerni egy kicsi Féja Gézát, a viharsarok egyik érdekes emberét, kezdtem akkor megismerni Illyés Gyulát. Aztán az emigrációban ismertem meg Németh Lászlót, Szerb Antalt. Nyugaton kint az ideálom a Szerb Antal volt, a Kosztolányi, a Karinthy. Nagyon sokat segítettek rajtam, hogy az emigrációs egyedülletben megmaradjak magyar is, de alkalmazkodjak is. A Pendragon legenda, és főleg aztán az Iszony. Nagy Németh László imádó voltam.

Sokat köszönhetek természetesen a szüleimnek, nagyon aranyosak voltak és bátrak. Ennek a diplomatának is nagyon sokat köszönhetek, hogy el tudtam végezni a gimnáziumot.

Hol laktál, János Bátyám Szegeden?

Kollégiumban, a színházzal szemben.

A Vörösmarty diákszállón?

Azt hiszem igen. Ott van szemben a színház mellett.

Kialakult a kollégiumban egy közösség?

Pontosan. Itt akkor kialakult egy közösség: Hámori Karcsi, Hirsch Pali, Csete Iván, és jómagam. Ez a négyes. Még Kádár Attila is ott volt, ő független, tehát ő néha részt vett az ügyekben, de főleg ez a négy. Nagyon jó haverok voltunk.

Átmentünk a vizsgán mind a négyen azt hiszem, és elmentünk katonának Hódmezővásárhelyre, és ott voltam, katonáskodtunk, külön élmény volt, de nem akarok részletekre rátérni. Ami nagyon fontos, az az, hogy akkor Poznanban a diákok és a munkások fellendültek, forradalmi hangulatba. Ekkor 1956 nyarán vagyunk, akkor voltunk kiskatonák Hódmezővásárhelyen, mert akkor kötelező volt a katonai szolgálat az egyetemistáknak is. Ez érdekes szociológiai és emberi élmény volt, a katonaelet, mert különböző nívójú, származású, az ország minden részéről több ezer katona ott volt Hódmezővásárhelyen. A poznani események nagyon nagy hatással voltak rám, a többiekre is, de rám

jobban, mint a haverjaimra. Azt figyeltük a svájci vagy a londoni rádión, vagy az Amerika Hangja, és a Szabad Európa adásain keresztül. Meg akartuk tudni, mi történt. Elgondolkoztam a lengyelekkel való csodálatos, történelmi kapcsolatainkon. Még egy kicsit idealizáltam is az eseményeket, nekünk szolidárisnak kell lenni, ha visszamegyünk az egyetemre, akkor szervezünk valamit. És akkor elmeséltem a Csete Ivánnak, Tolnai Karcsinak, és a Tóth Imre jogász haveromnak is. Aztán ő jobban beleilleszkedett ebbe a csoportba. A Tóth Imre a Kiss Tamás és a többiek csoportjába. Visszamentem az orvos kollégiumba, mondom a Csete Ivánnak, a Hámori Gézának, meg a jó haveroknak, hogy abszolút egyet értettek, és ők is beolvadtak ebbe a szervezési munkába.

Tehát te Tóth Imrével voltál kapcsolatban a joghallgatók közül?

Tóth Imre békéscsabai jogász, és én már előtte is ismertem. Vonattal együtt jöttünk néha el, vagy hazamentünk, és ővele úgy kulturális szempontból, nevelés, meg politikai szempontból abszolút egyetértettünk már a forradalom előtt is.

Ez volt a kapcsolat a joghallgatókkal.

Itt volt, Tóth Imrén keresztül. Itt ismertem meg Kiss Tamást már a forradalom előtt, amikor már szervezkedtünk, mikor visszajöttünk Hódmezővásárhelyről, a hadseregtől, a katonaságtól.

Hol voltak ezek a beszélgetések?

Kávéházban, csak nem vagyok biztos a nevükben. Aztán volt a diákotthonban, mi, az orvosok között. Több volt, október elején, szeptember végén én már az orvostanhallgatókkal beszélgettem, akkor nem sokkal, csak akiben megbíztam. Jó, átmentünk különböző perióduson, be voltunk oltva bizonyos gyengeségek ellen, hogy ne verjünk nagy port. Egyszerűen megbeszéltük egymással ezeket a dolgokat és aztán a jogászok, és a bölcsészek jöttek, és akkor mondjuk egy 15-20 tagú társaság volt, de nem mindig volt ott mindenki. Változott. Ugye voltak vizsgák, gyakorlati órák.

Október 16-án az Aud. Maxban történik egy spontán diákgyűlés...

Ez is meg volt már egy kicsit szervezve, itt is volt egy kis szervezés. Nem úgy, ahogy ezt manapság a vállalatok szervezik, itt is van biztos, aki az eseményeket szervezi. Nyugaton ez egy új üzletág. Akkor nem volt, plakátokat sem csináltunk – ha jól emlékszem. Szerveztük, hogy lesz, volt egy kis szervezés, de lényegében ez spontán volt, ez igaz. Az, hogy ennyien jöttek, az spontán volt, akkor nem volt internet, nem volt plakát, nem mertünk össze-vissza ugrálni, és mondani. Ez úgy indult el, de ez tudatosan, legalábbis részünkről, részemről, és egy-két haverom részéről, hogy persze, nem azt mondjuk, hogy úgy szervezünk egy gyűlést, hogy az oroszok kimenjenek. Úgy volt, hogy megjavítjuk a diákok életvitelét. Hogy ne legyen kötelező az orosz óra, a marxizmus–leninizmus. Hogy egyetemi autonómia legyen.

Egy különös hangulat alakult Magyarországon 1950 és 1956 között. Szociológiai és tömeglélektani szempontból – sokszor nem eléggé emlékeznek erre – a magyar lakosság döntő többsége hasonló kondíciókban volt, a hatalommal szemben.

Olyan közel álltunk egymáshoz a diktatúrával szemben, ez különleges lélektani, szociológiai állapotot teremtett. Nem volt internetre szükség, hogy megértjük egymást. Ez egy rendkívül kiváló és érdekes periódus volt.

A MEFESZ szervezésének első időszakából milyen emlékeket lehet elmesélni?

Nekem két nagy gondom volt: hogy minket elszigetelnek itt, Szegeden, mert ugye Komócsin elvtárs lejött beszélgetni hozzánk velünk, a Központi Bizottság tagja volt, ifjúsági vezér volt, de negyvenes ember volt. Megpróbált velünk beszélni, hogy sok mindenben egyetért, és jómagam is beszélgettem, elég hosszú ideig, majdnem kicsit ingadoztam, hogy belső demokrácia lesz a pártban, hogy most minden megváltozik, lent voltak Jugoszláviában, a szovjet társak is megváltoznak, és Magyarországra is sok remény van, hogy tovább jön a humanista fejlődés. Nem volt buta ember ez a Komócsin, de annyi sok rossz élményünk volt a bolsevista politikáról. Így aztán nem fogadtam el a Komócsin beszédét. Ez még 20-a előtt volt egyébként.

Nekem az alapvető elgondolásom és gondom az volt, hogy ne legyünk elszigetelve mi, szegediek, és hogy ne legyünk elszigetelve társadalmi szempontból sem. Mert azt mondják majd, hogy ezek a volt dzsentrik fiai. Mondom, abszolút fel kell venni a munkás és paraszti szervezetekkel a kapcsolatot, már amivel csak lehet, és ne legyünk elszigetelve szociológiai szempontból, se lokális, se politikai szempontból. Ezért én is egyetértettem azzal, hogy el kell menni

az vidéki egyetemekre, hogy ne hogy azt mondják, hogy ez egy szegedi ügy. Majd amikor Debrecenben beszéltem, mert én oda mentem, amit előre láttam, az pontosan bejött. Én ezzel voltam nagyon elfoglalva. Több orvostanhallgató barátom ment, aztán Tóth Imre és Kiss Tamás mentek azt hiszem Pestre.

*1956. október 20-i nagygyűlés elnökségi asztala. A képen jelölt fiatal Ambrus János.
(Fotó Liebmann Béla)*

21-e volt. 22-e hétfő volt, 23 meg kedd. 21-e csak vasárnap lehetett, mert 22-e hétfőn volt a nagygyűlés Debrecenben. Én nem tudtam, hogy ott van. Akkor repülőjárat volt Szeged és Debrecen között, nagyon olcsó volt. Két oszt-rák diáklány volt a repülőn, turisták, és egy ÁVO-s meg én. Nem volt drága, és repülővel mentem, mert akkor nehéz volt Debrecenbe elmenni, vonatjárat nincs, és én nem akartam időt veszteni, mert egy nap sokat számított akkor. Majd megérted miért.

Az volt az első. Azt a debreceni párt szervezte, és az egyetemi párt szervezet, és a városi párt szervezet. Mert akkor az ukázok lejöttek a központi bizottságtól, hogy mindenütt kell ellenőrizni, és manifesztációkat szervezni a MEFESZ ellen. Ezt megtudtam az ottani diákoktól, hogy nagygyűlés van az orvostudományi nagytermében, és oda elmentem. És így, van központi asztal, a nagy hallgatóterem nem tudom, ezer vagy mennyi, de nagyon sok széke, mindenütt csüngtek a diákok. Ez érdekes, mert ez egy fontos pillanat úgy

társadalmi, mint egyéni szempontból is. Ott beálltam a szervezők mögé, a háta mögé, mert jobban lehet látni a tömeget. Látni a publikumot. És aztán elhallgattam a két, hosszú propaganda dumát ellenünk, mert ez a gyűlés arra szól, hogy diszkvalifikáljanak, hogy „ez a második szegedi gondolat”, és ezzel a Horthy bejövetelére célzott a városi pártvezető, a helyi DISZ elnök is ellenünk beszélt, sok rosszat mondott. Szélsőjobboldali értelmiségek vagyunk, a nép ellen vagyunk, a demokrácia ellen, és vissza akarjuk a kapitalizmust állítani. Nagyon sok rosszat mondott, de nekem ez jó volt végeredményben, mert ezt senki nem hitte el, a diákok sem. Mondjuk egy olyan háromnegyed, vagy jó órás beszéd után a pártvezérek mondták, hogy jó, most a fiatalságé a hang, mi már eleget beszéltünk, itt a mikrofon, átadjuk a fiataloknak. És akkor én ott kijövök a pártvezér mögül, hogy mondom: „Másodéves orvostanhallgató vagyok, Ambrus János”. Úgy örült, nahát, így van a fiatalságnak a szava, a népi demokrácia mellett. Aztán mondom: „Másodéves orvostanhallgató vagyok Szegeden, a MEFESZ alapító bizottság tagja.” Erre óriási ordítás, a diákok kiabálnak: „Éljen, a MEFESZ! Éljen!”

Egy forradalmi gyűlés lett öt perc alatt. Mert ugye aztán én úgy elmondtam nekik, ahogy neked mondtam, hogy az édesapám kétkezi munkás, az édesanyám cseléd. Ez így van, nem hamuka. Nagyon szeretjük az orosz népet, ez pedig igaz is, miért ne szeretnénk, és akkor így, abszolút mindennel tönkre tettem az ő érveiket. És azt nagyon könnyű volt elfogadni a diákoknak.

Ez egy sarokpont volt...

Fordulópont volt. Ez volt a célunk, azzal, hogy menjünk el [az egyetemekre]. Amit Kiss Tamás meg Tóth Imréék is, ezt akartuk mindnyájan. Ez nem az én akaratom volt. Aztán már aznap este megalakult a debreceni MEFESZ. Hallottam, hogy valaki jött még Szegedről, de én nem ismerem Debrecent, sok diák van ott, és valaki jött a bölcsészkarra is oda Debrecenbe, a bölcsészkaron valamit csinált, ott is megalakult a bölcsészkaron, de ez volt mondjuk a szikra Debrecenben, ez a gyűlés, amit elmeséltem neked.

Azt hadd kérdezzem meg, hogy nyilván a DISZ szervezte ezt az ülést, ott voltak a vezetői – nem próbálták meg elvenni a mikrofont?

A tömeg annyira mellettem volt, meg a porfesszorok egy része is, nem nagyon voltak dühösek az ottani professzorok, az ottani régi gárda, akik a szüleink lehettek volna akkor. Én úgy éreztem, hogy ők is örültek annak, amit mondtam, a professzorok is. Erre nincs bizonyítékom. Állítólag a helyi rádió, a debreceni rádió leadta ezt a gyűlést, de nincs rá dokumentumom. És akkor már megalakult a debreceni MEFESZ, még az este, és úgy az orvosi, mint a Kossuth Egyetem, a régi, szép épületben. Aztán másnap reggel már, úgy 9-10 óra fele, ez a megalakult szervezet – már debreceniek szervezték, én csak részt vettem – felvonultak, és lementünk a megyei pártbizottság elé, a nagytemplom mellett van egy épület, amit én nem tudtam, hogy az a megyei pártbizottság. Ott is volt egy-két beszéd, és ott is kimentem az erkélyre, és üdvözöltem a szegedi diákok nevében a debreceni lakosságot, és akkor mindjárt mondtam a debreceni MEFESZ-istáknak, hogy nekünk a gondolatunk – ezt a debreceni beszédemben elmondtam 22-e este is – nagyon fontos, menjetek le a penicillin gyárba, a bagó gyárba, ezekkel a munkásokkal vegyétek fel a kapcsolatot, hogy nekünk ők nagyon fontosak, és Magyarországon nekünk szükségünk van a parasztokra. Már felvonultak reggel a diákok, és délután az egész város, kora délután, függetlenül, hogy mi történik Pesten. Az egész országban, Gödöllőn is ugye hogy volt már, nem csak Debrecenben volt így. De ennyire tényleg csak Debrecenben.

Az első tüntetés, az ország első egyetemi tüntetése a debreceni. Előbb indult el, mint a budapesti, mert ugye ott vártak, hogy engedélyezik, vagy nem engedélyezik...

Reggel 10-kor már felvonultunk a pártbizottság épülete elé, és délután már nagy, városi tüntetés volt.

A 22-e éjszakát hol töltötted?

Egy kollégiumban, és amikor kezdtek szervezni, akkor eldugtak egy ilyen pincébe, ahol a raktár volt. Aztán körülbelül hat-nyolc nap után kivitt valaki engem autóval 20 km-re Debrecentől délre. Körül volt véve AVO-sokkal és katonákkal Debrecen.

Jól értem, hogy 23-ától 6-8 napot Debrecenben töltöttél?

Debrecenben töltöttem legalább 28-áig, 29-éig. Ha egy napot tévednék, nem lényeges, mert egyrészt bujkáltam is. Az egy nagyon kemény tüntetés volt, kora délután 23-án, Debrecenben, ez a MEFESZ által szervezett, ha mondjuk szervezett, úgy-ahogy, mert akkor az ÁVO-sokat kirendelték, és az ÁVO-s tisztek nagyon izgágák voltak, izgatottak, és félelemérzésük volt. Én az első sorokban voltam a tüntetésen, a diákok és a munkások, meg a debreceni lakossággal, és láttam, hogy rendkívül idegesek voltak az ÁVO-s tisztek. A kis ÁVO-s katonák, akik nem voltak tisztek, azok is nagyon rosszul érezték magukat, szó szoros értelemben szenvedtek, nem tudták, mit csináljanak. Mentünk, mentünk, mondták, hogy álljunk meg, és mi tovább mentünk. Akkor kezdtek éles tölténnyel a fejünk fölé löni. A kis ÁVO-s katonák nem akartak, féltek, hátha lelőnek valakit, vagy mit tudom én. Ugyan olyan korosztályuk volt, csak egyenruhások voltak, és így hátul, soha nem felejttem el, az ÁVO-s tiszt a pisztolyát kivette, és mutatta, hogy ha nem lőtök, akkor én lövök, hát ti akartok meghalni? Csúnya szavakat mondott. Egyenruhás szavakat.

Október utolsó napjai hogyan folytatódtak?

Akkor 27-28-a körül elmentem, a szüleimhez mentem, és az apám tanácsolta, hogy ne maradjak ott. Tehát eldugtak. Épp akkor nem kerestek, de utána többször kerestek otthon. Ekkor én visszamentem Szegedre. Itt korábban nem volt sok szerencsém az ÁVO-sokhoz, itt engem nem ismertek, a kezdet kezdetén itt voltam, de utána elmentem és a forradalmár napokban éppen nem voltam itt.

A lényeg az, hogy amikor hazaérkezek november 2-án, vagy 1-jén a szüleimhez Békéscsabára, jó hangulatban voltunk, hátha lesz ebből valami. Nemzetőrség alakult. Az édesapám nagyon dühös volt, mert egy pisztollyal mentem haza, mert féltem, önvédelemből csak, én sosem lőttem rá senkire. De édesapám realista bácsi, bejárta a háborút, elvette. Én meg fogtam magam, és bementem a békéscsabai nemzetőrségbe. Ott felszereltük magunkat, azt hiszem november 2-án vagy november 3-án. Inkább november 2-án. És olyan naiv kis gyerekek voltunk, hogy azt hittük, hogy az ilyen falak, mint ez az épület, megvéd bennünket. Aztán mikor november 4-én körülvették a mi támaszpontunkat, én őszintén mondom, abszolút naivan, és bután azt hittem, hogy védekezünk. Mit csináljunk, ez a háború, ez a forradalom. És akkor ez az ember, olyan negyven éves tiszt volt, magyar katonai tiszt. Ő meggyőzött engem, én pedig meggyőztem az én korosztályom

egy részét, adjuk ki a fegyvereket. Egy valaki, aki tudott jól oroszul, lement a katonákhoz, mert a katonák körülvettek bennünket. Körül voltak véve a tankok kis, mongol katonákkal, tank kísérő katonákkal. Ők voltak a legveszélyesebbek, mert nem tudták, hogy hol vannak. A tisztek tudták persze, az orosz tisztek. Mi meg lementünk és megadtuk magunkat. Először egy küldött lement egy fehér zászlóval. Tudott jól oroszul, mi is tudtunk egy kicsit, de nem jól. Aztán lementünk oda, és akkor feltett kézzel, akkor többen ellógtak hátul, de én mondtam, hogy ne lógjunk el, lehet, hogy hátul vannak, rögtön lőnek. Akkor lementünk, akkor persze mindent elszedtek tőlünk, le kellett tenni, és akkor kezdtek a fejünk fölé lőni, és kijött egy tiszt, vörös haja volt, fehér bőre, ukránnak vagy lettnek, vagy litvánnak nézett ki. Nagyon haragudott ránk, leszidott bennünket oroszul, hogy milyen hülyék vagyunk, hogy akarunk tankok ellen harcolni, nem azért dolgoznak a szüleink. És akkor egy pár szót mondtam oroszul. Minden diák akkor tudott egy pár szót, és mondtam egy pár bevetett mondatokat, amiket tanultunk, hogy szeretjük az orosz népet. Ez igaz is, nem hazudtam neki. És akkor mondtam neki, hogy imádjuk Puskint, Dosztojevszkijt. A mongolok nem nem látták, de ez látta, hogy mit mondunk, és majdnem elpirosodott, nem könnyezett, de érzelmes hangulatba került. Akkor azt mondja, hogy na, menjetek az anyátokhoz haza! Menjetek haza! Mondta oroszul, hogy kötelessége engem vagy fogolynak tenni, vagy lelőni, mert háborús puskáink voltak. Foglyot nem tud csinálni, és akkor erre el voltunk kenődve, erre jöttem én a Puskinnal, Dosztojevszkij-jel, az orosz néppel, és hogy a szüleink munkások, parasztok. Ezt a szavakat tudtam oroszul, és aztán még ez a tiszt, hogy a többi, mert ott két-három tank volt körülötte, hogy a többi tisztek ne haragudjanak rá, hogy elenged bennünket, lőtt egy párat a fejünk fölé. Áldühösnek csinálta magát, és lőtt a fejünk fölé. Senki nem volt meg sem sebesülve. Aztán láttam, hogy néz a többi tankok felé, jelzett nekik, hogy nehogy azt higgyék, hogy ő forradalom párti. Ez nagyon dörzsölt volt a részéről is. Ilyen szerepjátszó helyzet volt, hogy ez a kis dinamikája érdekes volt, visszamenőleg érdekesnek tűnt. Gondolkoztam, hogy miért lőtt ilyen nagyon: hát azért, hogy a többiek, a többi tisztek nehogy lekapják, a tank-tisztek, hogy elengedte az ellenséget. Így mentünk haza. November 4-e hajnalban volt. Ebben a kis csoportban maradt még – a régi serdülő cserkész csoport két három tagja még ott volt. Aki épp nem messze lakott tőlünk, a Szeberényi Bandi, akkor ő is hazament a szüleihez, én is hazamentem. Nagyon megörültek a szüleink, hogy ott vagyunk. A probléma feljött, apám mindjárt mondta, nagyon realista ember volt, lehet, hogy a protestáns nevelés miatt, mondta, hogy na, hát nem alhatsz itt, vigyázni

kell most már, látod, megint ilyen hülyeséget csináltál. Féltünk az ÁVO-soktól, meg a kommunisták reakciójától, mert olyan emberek, akik kinyírtak embereket, börtönben megkínóztak, képesek a rosszra. A lényeg, hogy apám megint dühös lett, hogy pisztollyal mentem haza, azt mondtad, hogy leadtad, igen, de közben találtam, miközben haza jöttem. Aztán azt is elvette tőlem és eldobta valahova, kútba, vagy folyóba, nem tudom. A lényeg, hogy aztán ott is bujkáltam egy ideig, és november 4-én vagyunk, aztán eljöttem, bujkáltam egy ideig falukban, a környéken, és aztán vissza jöttem Szegedre megint.

Itt senki sem ismert. A párt nem ismert, csak egy-két MEFESZ tag ismert a szervezők között, és akkor itt, még a Tóth Imre sem volt letartóztatva, Kiss Tamásra már nem emlékszem, de Kiss Tamással is találkoztam azt hiszem. És akkor még a MEFESZ egy kicsit éldegélt itt. Félig-meddig. Ilyen félig-meddig hangulat volt. Az az érdekes dolog talán arra kitérek, mondjuk amit érdemes elmondani az, hogy azért én reménykedtem, hátha, mert hallottam, hogy az orosz katonák is ingadoztak. És hogy Oroszországban volt egy ifjúság, aki szimpatizált velünk állítólag. Hogy ez mennyire volt igaz, nem tudom. Ebben reménykedtem már évek óta, hogy a Szovjetunió bolsevista szisztémájának egyszer vége lesz olyan formában, amit mi ismertünk, mert az új generációk megtanulják a matematikát, a fizikát, ez nem egy garancia, de a logika, és a tudás az kinyitja a szemeket, és ebbe bizonyos szempontból beigazolódtunk utána, több évtizedre rá. Én akkor reménykedtem a belső változásokban is, meg abban is, hogy a MEFESZ nem volt mindjárt felszámolva, rögtön. És akkor volt egy új, országos MEFESZ találkozó, a dátumot nem tudom pontosan, ami a budapesti szakszervezet központi házában, ott a Hősök tere környékén. Még emlékszem rá, és ott volt, és ott voltam, mint szegedi delegátus, de már Kádár hatalmon volt, tehát ez abszolút öngyilkosság volt oda elmenni, mert közben a január elején már az új pufajkás párt átszervezte a MEFESZ-t, és majdnem minden MEFESZ küldött már kommunista volt, a rendszer emberei voltak. Fiatalok, vagy nem fiatalok. Amikor elmentem oda, mint szegedi MEFESZ-ista, erre az országos, új gyűlésre, hogy megújítsák a MEFESZ-t, én tudtam, hogy mi van, de mondtam, hogy hátha. Oda bevágódom, a dátumot pontosan nem tudom. A debreceni MEFESZ-t az a kommunista srác, aki ott volt az ülésen 22-én, már ő képviselte. És a kerekasztal körül ültek a szegedi delegáció, a debreceni, a miskolci, a legtöbb delegáció budapesti. És akkor rám nézett ez, és kérdezte, hogy hát, te még itt vagy? Én is kérdeztem, hogy te is? Öt percre rá kiment. Ekkor én is kimentem, és soha nem jöttem vissza. Mert a többiek nem tudták, csak ő tudta, mert ugye egy miskolci

kommunista honnan tudja, hogy ki ez a kis srác. Én mondtam, hogy na, ez nem fog átverni. Elmentem egy akkori világbajnok, csabai sráchoz, hirtelen elfelejtetem a nevét, én csak őt ismertem Pesten, és neki volt egy olyan szobája, ahol volt két ágy. Ott aludtam pár napig, hogy hátha keresnek. És aztán megint ellógtam Pestről vidékre. Amikor a pufajkások már átvették a hatalmat, 1957 elején volt egy ilyen példamutató bolsevista elítélése, két ártatlan 56-osnak, ott, Békéscsabán. Nyílt tömeggyűlés volt, hogy megfélemlítsék a népet. Ott a szovjet katonák, és ÁVO-s volt a bíró. Ez annyira megragadt, annyira elszomorodtam, amikor láttam a pufajkásokat, akik jöttek, teherautón. Akkor aztán eljöttem Szeged környékére, ahol Hirsch Pali haverom elbújtatott. Volt ez a szakszervezeti eset, a békéscsabai eset, az utolsó olyan helyzet, ahol abszolút bebizonyosodott, hogy nekünk el kell menni. És akkor elhatároztam, hogy ki fogok menni. Február elejétől március 13-áig bujkáltam egy Szeged külvárosában lévő, benti udvarban, ahol Hirsch Pali haverom bujtatott. Nagyon megköszönöm neki. Orvostanhallgató volt szintén. Ő is bele tartozott ebbe a négyes csoportba.

1957 márciusa. Lévén, hogy Hirsch Pali tudott sétálni szabadon Szegeden, én meg elbújtam, azon gondolkoztam, a határ térképét néztem, Horgost, a határsávot, megterveztem a kiszökésünket. Ő meg talált egy olyan parasztcsaládot, akiknek a környéken volt tanyája, és nekik joguk volt bemenni, de nem lakhattak ott, meg nem dolgozhattak ott, csak joguk volt bemenni venni kukoricát. Ezeknek

kárpótlást adtunk, fizettünk, de nem csak pénzért csinálták, mert ez nagy rizikó volt nekik. Szimpátiából csinálták. Bejöttek egy parasztkocsival a belső udvarba, amit az utcáról nem lehetett látni, ebben a házban, ahol bújtam. Tele volt kukoricával rakva, és eljött a feleségével, és a gyerekekkel, a kukorica fölé, ahogy fent, a parasztok szoktak ülni, ő meg vezette a lovakat. Mi meg becsúsztunk Hirsch Pállal a kukoricaszárak közé. Szeged külvárosától kezdtünk kimenni Horgos felé. Szeged környékén volt mindjárt egy ellenőrzés. Látom a pufajkasokat, március 13-án vagyunk, és ugye félték a 15-étől, meg mi is féltünk, mert én nem bíztam ebben a 15-ében. A lényeg az, hogy megyünk kifele, akkor nem tudom már melyik helyen kétszer ellenőrizték a kocsit. Volt egy orosz katona is a pufajkással, nem nagyon bíztak gondolom benne, és az kezdett, a puskája végén volt egy bajonett, és beleszúrt a kukoricába. Mi láttunk belülről, hogy szúr, ő nem látott bele, de mi láttunk belülről kifele. Amikor szúrt, akkor elhúztuk a fejünket, és Hirsch Pali is. Aztán mondta az oroszul, hogy menjetek. Körülbelül hat-nyolc-száz méterre a veszélyes sávtól letett bennünket, Hirsch Palit és magamat egy tanyára. Ott felvettünk egy parasztos sapkát, kabátot, földmunkásnak néztünk ki messziről, vagy közélről is talán. Egy kapát, vagy gereblyét, és egy zsákba beletettük a holmijainkat. Gondoltam, hogy meredeken lemegyünk a veszélyes sáv fele, a két torony közé pont. Többé-kevésbé közepén, meredeken mentünk le, és amikor az kis út, amin ők mennek, eljárnak a határőrök, és a toronyra néztük, a két torony közepén mentünk le meredeken, és a toronyba nézzük, hogy minket néznek, és aztán, amikor látják, hogy odaérkezünk a sávhoz, és megyünk feljűk – ez volt az alapgondolat, hogy megyünk feljűk – felgyújtották a cigarettát, parasztok vagyunk, ugye a tanyáról jöttünk ki, megyünk feljűk. És akkor egy időben – ezt megbeszéltük – egy jelre átmentünk. Mikor körülbelül azt gondoltam, hogy hátul, a másik toronyban, nem arra megyünk, mi őket nem érdekeljűk, ott, ahova irányba mentünk, a torony irányába, gondolom, hát elaludtak egy kicsit, és rágyújtottak a cigire, azt láttam messziről, és akkor körülbelül 200 métert mentünk feljűk, és egy jelszóra átrohantunk. Ez fel volt szántva kb. 10 méteres sávban, ez volt a veszélyes sáv, ez újonnan volt felszántva. A másik meglepetés az volt, hogy ott, a tanyák közötti erdőben, tele volt jugoszláv katonával, baromi jól felszerelve, és ezt mind nézték. Ez adott biztonságérzést nekűnk. Ők tudtak magyarul ezek a jugoszlávok, nem mindegyik, de egy-kettő. Ugye akkor nagy félelem volt Titonál, hogy az oroszok lemennek látogatóba hozzájuk is, úgyhogy ők erre fel voltak bizonyos szempontból készülve, és meg voltak győződve, hogy ellen fognak állni. Azt mondta nekem egy katonai tiszt, aki tudott magyarul,

hogy ők ellenállnak, hát majdnem mellettünk voltak. Betettek egy paraszt tanyába ott, és ott egy magyarul beszélő szerb, vagy talán magyar is volt, valószínű, ott Horgos környékén sok majdnem magyar van. Ott felvette az öreg puskáját, és bekísért bennünket a horgosi rendőrségre, ahol Tito fényképe volt. Még soha nem örültem ennyire Titonak, mint ott. Így kerültünk Jugoszláviába, és Hirsch Pali hamar elkerült, 2-3 hét után Izraelbe, az izraeli követséget megkerestük, és akkor nagyon aranyos volt, átadott nekem egy órát, hogy adjam el, hogy legyen pénzem. Egy életre szóló jó barát lett. Később felkerestem Izraelben, már évek után, mikor Afrikában dolgoztam, akkor arra jöttem haza, Izraelen keresztül, meg Közép-Keleten. És akkor én láttam az öreg Szerbiában, Szarajevó és Szerbia közötti, a Drina folyó partján volt egy nagy, nagy tábor, magyarokat oda vitték, több ezren voltunk, és ott voltam, mint menekült. Az ENSZ menekült bizottsága megérkezett ebbe a Tito-s lágerbe, ami az ellenállóknak és a német katonáknak szolgált a háború után, akik nem értettek Tito elvtársral egyet – az sem volt egy nagy paradicsom mindig, talán sosem. Egyszer az ENSZ érkezett meg oda, az ENSZ menekült bizottsága, és kitettek zászlókat: Ausztrália, Svájc, Amerikát. Mint naiv, alföldi gyerek, beálltam az amerikai zászló mögé. Ez 1957 augusztusában lehetett, és akkor beálltam, nem csak én, hanem mindenki oda állt mögém. Nem mindenki, de a többség. Ott nyugodtan állok, egyszer csak körülbelül 10 egyénnel előttem azt mondja az ENSZ küldött, Amerikába nincs hely, már így is sokat veszünk. Menjenek! És akkor odajött egy belga-magyar diák, aki már régebben kimenekült Belgiumba, de a kommunizmustól menekült ki az ötvenes években, külön fejezet az ő fejezete, ő 1953-54-ben menekült, az sem volt könnyű. Már mint diákot küldték el, beszervezni a diákokat, mondta, hogy ne legyél elkeseredve, sokkal jobb Európában tanulni, Amerikában csak egy-két jó egyetem van, az nagyon drága, sőt, a legtöbb nem jobb, mint az európai, sőt, inkább kevésbé. Meggyőzött, hogy menjek Belgiumba, de nem is nagyon kellett meggyőzni. Örültem, hogy lesz ösztöndíjam, és mehetek. Így kerültem Belgiumba, Leuvenbe, azt hiszem 1957 szeptemberében, vagy október elején.

Sokan azt mondják, hogy az 1956-os egyetemi ifjúság az 1848-as forradalmi ifjúságnak az örököse. Ha ezt az értékek oldaláról nézzük, akkor azt kell mondanom, hogy ez sok mindenben igaz. Mit gondolsz erről?

Még annak idején is gondoltam, a forradalom alatt, 1848-ra. Amikor Debrecenben felvonultunk, először nem tudtuk, mi lesz ebből, nem tudtuk, hogy Pesten mi van.

Akkor eszembe jutott az akkori fiatalság, eleget olvastam, meg tanultuk is, meg hát ez, bár a kommunista rendszerben eléggé el volt fordítva, de mindent nem lehet elfordítani, se Széchenyiről, se Kossuthról, se Petőfiről. Jól ismerem a kiegyezés politikáját is, a bölcseket, és akik nagyon realisták voltak. De persze, sokszor, mikor erre gondoltam, hogy a munkásokkal és a parasztokkal fel kell venni a kapcsolatot. Meg ez a spontán kialakulás Szegeden. Nem tudtuk, hogy máshol lesz-e. Csak azt tudtuk, hogy igazunk van erkölcsi szempontból. Akkor sokszor gondoltam 48-ra. Ahogy mondd, pontosan. Ennek azt hiszem örökösei vagyunk.

A Dunamenti Államok Konföderációja – beszéltek-e erről a szegedi orvostanhallgatókkal?

Beszéltünk, de nem csak a forradalom alatt. A Dunamenti konföderáció még Európa még az ötvenes évek elején sokat beszélünk, meg nem csak akkor, azelőtt is sokszor körbejárt, a két háború között voltak intellektuális emberek, ezek gondolkodtak erről. Meg már elfelejtettem Németh László minőségi forradalmát, meg a népieseket is, de voltak azoknál is ilyen, hogy dunamenti népek, meg mit tudom én. Mondjuk a visegrádiak egy kicsit öröksége ennek. A Visegrádi Négyes csoport, bár a lengyelek messze vannak a Dunától, de közel vannak történelmileg, meg politikai szempontból.

Csete Ivánnal, Hámori Károllyal, vagy Kádár Attilával esetleg beszéltek erről?

El lehet képzelni.

Az a helyzet, hogy ahol Ti voltatok a szegedi küldöttek, ott a helyi követelések között felmerül a Dunamenti Konföderáció. Sehol másutt nem merült fel a diákkövetelésekben, de Debrecenben, Miskolcon és Veszprémben igen.

Nagyon is lehet. Erről beszéltem. Én a fogalmat ismerem, és tudom, hogy 56 előtt ismertem, tehát nem 56-ban tanultam, de 56-ban annyira átéltem a dolgokat, hogy inkább 48-ra gondoltam, mint Visegrádra.

1945-től, tehát a szovjet megszállástól, vagy mondjuk 1948-49-től, amikor a kommunisták, a Rákosi-féle diktatúra eluralta az országot, nagyon kevés idő telt el 1956-ig. És az egyetemeken lévő professzorok még hordozták a polgári értékrendet.

Az igaz.

Illetve a fiatalok a családi körből pedig hoznak magukkal egy értékvilágot, ugyanakkor egészen más amit a valóságban tapasztalnak, a padlás- és csengőfrász, a fekete autó, stb., mint ami amit az ideológia szintjén van. És ez teszi tulajdonképpen egy unikális pillanattá 1956-ot, hogy még ez az értékvilág élt.

De jó, hogy ezt mondd! Képzeld el, a feleségemmel, aki abszolút nyugat európai lány volt, most asszony, mikor először hazahoztam Magyarországra 1968-ban, akkor én meg voltam hívva – a Magyar Idegyógyászat 100 éves volt – a Lipótmezőre, az nem egy csúnya épület Magyarországon. És akkor a professzoromat, akinek a fő segédje, meg helyettese lettem később, őt meghívták, mert nagyon híres volt a mi szakmánkban, tehát meghívták erre a 100 éves évfordulóra. Akkor még Pesten még csak egy jó hotel volt a Margit szigeten. Akkor a Margit szigeti szállóban laktunk, a felségem először jött velem, a szüleimhez, meg mindenfelé. A lényeg az, hogy mikor hazamentünk, és aztán többször visszajöttünk Magyarországra, akkor mondta, hogy: „Te, érdekes, 1968-ban még a tanári kar, az egyetem, ahova meghívtak engem, mint pszichiátert, tele volt olyan emberekkel, hogy azt hittem, hogy nem is vagyok Kelet Európában”. Tudtak angolul, franciául, vagy németül, a feleségem is nagyon civilizált, doktorált jogász volt, ott ismerkedtünk meg a Leuwen-i egyetemen. Épp ezt mondja, amit te mondtál. Ilyen társadalmi elcsúszás volt, hogy amit 68-69-ben találtunk itt, az a régi korosztály volt, amikor visszajöttem nem régen, sok az újgazdag, már majdnem olyanok, mint a németek, vagy az osztrákok. Kevésbé éltek az Osztrák–Magyar Monarchia jó maradványai.

Az interjúnk utolsó kérdése az az, hogy mit fogalmazhatunk meg egyfajta üzenetként az 1956-os egyetemisták gondolataiból 2016 és következő generációk számára?

Örülök, hogy felteszed ezt a kérdést, mert 1956 sokat mond 2016-nak. Mert az a hazaszeretet, ami kialakult, ez a hazaszeretet ez egy olyan gazdag bánya lehetne, ha nem felejtenek el, vagy nem használnák ki, egy vagy más szélső jobboldal, vagy szélső baloldal. Miért fontos 2016-ban? Mert nagyon nehéz periódusban van Európa. Bizonyos szempontból még komplikáltabb, mint 56-ban, és bizonyos szempontból még reménytelenebb, mint 56-ban. Mert az a lényeg, hogy egy magyar, ez egy becsomagolási probléma, és tartalom probléma is. A csomagolás

hat a tartalomra és a tartalom hat a csomagolásra. És ez nem bikfanyelv. A nyugati demokráciákban mi történik? Ott ilyen rossz operett játszódik, tragikus operettek, Franciaországban, nézd meg Angliában mi történik. Olyan hazug propagandával jöttek ki az angolok Európából, hogy belső ellenfelek, vitatkozás, karrierek, pszichológiai problémák, szociológiai problémák megoldására, az angol nép egy része Európa ellen szavazott. Miért hozom ezt fel? Úgy Nyugat-Európában, a demokrácia diszkvalifikálja magát. Magyarországon volt egy természetes reakció ezzel szemben is, nem csak ezért, és Lengyelországban is, nagyon jóleső reakció bizonyos szempontból, csak attól félek, hogy ez túlzásba megy. Ugyanis mindig a társadalomban, és mind fizikában a mennyiség és a minőség nagyon fontos. Az a lényeg, hogy túlzott magyarkodás, hazafiaskodás, hogy akárhol legyen, Magyarországon, Lengyelországban, Dániában, ez a túlzott nagy magyarkodás elfelejti az Európai szimbólumokat. Az, hogy például ez a túlzott, nagy hazafiasság, ez egy olyan fává nőhet, ami eltakarja az erdőt, amiben élünk, erdő lévén Európa. És ezt nem szabad. Miért nem szabad? Mert ez abszurd, a népszavazás nagyon fontos, de nagyon sok rossz dolog történt népszavazásában. Pl. a brexit is. Szerintem Magyarország előtt két lehetőség van. Vagy folytatja a mai utat, vagy tanul a kiegyezés korszakából, 1848 és 1867 közötti korszakból. Gondoljunk vissza arra a hatvan évre, hogy mi minden épült Magyarországon 1967 és 1914 között! Az egész modern Magyarország megszületett. Gondolkozni kell a 19. századi kiegyezésen, és most Magyarország előtt ez az óriási, nagyon nehéz feladat áll, hogy ne válasszon Európa és Magyarország között. Így feltenni a kérdést, hogy Budapest, vagy Brüsszel, ez egy nagyon veszélyes kérdés. Még, ha abszolút megértem, mert az az elhatározott a magyarok részéről, hogy határt akarnak, biztonságot akarnak a magyar népnek, ez abszolút igaz, és ebben bizonyos szempontból messzebb vannak, előrébb vannak, mint a nyugati demokráciák, de nem szabad, hogy a fa eltakarja az erdőt. Amikor Gyulán járok a kórházban ismerőst meglátogatni, ott van a plakát: „Európa segítségével”. Megnézem Békéscsaba állomását: „Európa segítségével”. Megnézem a városházát: „Európa segítségével”. Ez nem anyagiságból mondom! Annyi köt Európához, és nem tudok választani Európa és Magyarország között, mert Magyarország Európában van, és az érdekeink közösek. Egy modern kiegyezési politikára van szükség Magyarországon, úgy belpolitikában, mint külpolitikában.

ASZALÓS JÁNOS (1931–2016)

EGYKORI SZEGEDI MATEMATIKA–FIZIKA SZAKOS HALLGATÓ, A MEFESZ EGYIK SZERVEZŐJE⁴

A gyerekkorom két ágból származik, az egyik egy székely ág és egy német ág. Nem sváb, hanem bajor. Az őseim, az édesapám közvetlenül jött 1919-ben, amikor sok magyar kényszerült átjönni Magyarországra, hónapokig vasúti kocsikban laktak, míg helyet nem találtak. Édesapám éppen ott érettségizett Kolozsvárt, és amikor a Kolozsvári Egyetemet megszüntették, úgy került Szegedre, hogy a Szegedi Egyetemen megnyílt az orvoskar, mert megszűnt Kolozsvár, és nagyon sok tanár, diák jött át. Édesapám is ott kapott ösztöndíjat, lett Szegedi lakos, így lett orvos, és itt találta meg a feleségét. Mit hozott magával? Először is egy nagyon mély, és visszamenőleg, távlatilag egy hosszú ismeretet az életről, a saját, részben a székely életről, részben a trianoni traumáról, a kolozsvári életről. Amiről azt lehetett mondani talán Kolozsvár Kassával együtt volt az ország két fővárosa, nem Budapest. Szellemileg ezekben élt és mozgott a magyar, a magyar gondolkodás, a magyar szellemiség, zeneileg, képzőművészetiileg, tudományosan, mindenféle szempontból. A másik, amit hozott magával, a hallatlan nagy hazaszeretetet. 1848-as emlékeket hozott, amiről a nagyapám írt egy nagyszerű monográfiát, a természet szeretetet, és azt a különleges személyes kultúrát, amit ma annyira hiányolunk. Mindenki mindenkit ismert és szeretett, minél nagyobb kapcsolati rendszer alakult ki, annál jobb. Ez máig is egy kicsit ható és működő erő a Szent Székelyföldön, meg Erdélyben, meg világszerte. A magyarok kimennek külföldre, előtte utálták egymást, ott megtalálták, meg kezét fogták egymással. Ez volt az édesapám ága. Édesanyám ága, a német át az kicsit korábban kezdődött. Mária Terézia telepítette az őseimet arra a vidékre, a Balaton felvidékre, ahol a török hódoltság után üresen maradt. Az ős-ős-ős szüleim ott éltek, de dédapám valamilyen okból Szegedre jött, mint kereskedő, és ott megtalálta a maga helyét. Vaskereskedéssel foglalkoztak, és a dédapám, akinek húskereskedése volt, nem egyszerű hentes és mészáros volt.

⁴ Az interjút 2015. október 30-án Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel.

Nagyapám örökölte az ő tapasztalatát és vendéglője volt. Az egyik leghíresebb vendéglője az Oskola utcában, ahol nem csak kocsmá, vendéglő is volt. Nagyszerűen végezte a munkáját és tizenegy házat vett közben és a magáét is felépítette. De jött az első világháború és nagy boldogan mindent pénzzé tettek. Egy kivétellel, ahol laktak, annak kivételével, hiszen azt mondták, hogy meg fogjuk nyerni ezt, mindent hadi kölcsönbe fektettek. A tizenegy házból egy maradt, ahol nekik maradt egy lakásuk. Egy nagy veszteség volt. Édesapám oldaláról ez a veszteség természetes volt olyan értelemben, hogy nem maradt semmije, egy ruhában jöttek, vagy kettőben a nagybátyámmal, anekdoták voltak az egyetemista korukban, hogy ha egy székely diákot valahova meghívtak, akkor otthon kellett maradni az összes székely diáknak, mert még az inge, gatyája sem maradt rajta, mert átadta annak, akit meghívtak. A zenét nem említettem: édesanyám nagyszerűen zongorázott, édesapám nagyszerűen hegedült. Gyerekkorunk kis házi zenei eseményekből telt nagyon sokszor. Nekem nincs zenei érzékem, dobolni azért azt tudtam, úgyhogy egy zongora, egy hegedű, és egy dob. Ez volt az egyik ág. Még azt nem említettem, hogy édesanyám részéről mit örököltem szellemi értelemben. Német szorgalmat, precizitást, házvezetésnek a gördülékenységét. Édesanyám tanult ugyan, az érettségije megvan, de tulajdonképp akkor a nőknek, pláne Szegeden nem volt más teendőjük, mint hogy kössenek, meg horgoljanak, meg hangversenyre járjanak, meg zenéljenek, meg társasági életben forgolódjanak. Nem volt szakmája neki, hivatása, ez volt a hivatása, hogy a családot rendbe tartsa. Arra várni kellett, meg kellett várni, hogy édesapám megkapja a diplomáját és akkor lehetett szó a házasságról, mert a szülők nagyon komolyan vették, legalább egy diplomája legyen. Várni kellett, édesapám egy évig ingyen dolgozott a Szegedi Klinikán. Én a második gyerek voltam. Édesapám szép lassan ment felfele, tanársegéd lett, azután háziorvosi tanfolyamot, tisztiorvos lett a derecskei járásban, úgyhogy utána párba került, ahol a Belügyminisztérium, akkor egészségügyi minisztérium nem volt, az egészségügy a belügynek egy főosztálya volt akkor, és ott dolgozott akkor, egy államtitkárnak egy beosztotti titkára volt. Olyan jól végezte, hogy ő lett a tisztifőorvos. Édesapám mozgásával együtt a családunk is mozgott. Derecskén éltünk egy pár évig, utána felköltöztünk Budapestre. [...] Édesapám kezdeti időkben szegényorvos volt. Ő volt úgymond a szegények orvosa, főképp Derecskén, amikor a feladata közben, tisztiorvosi feladat volt, nem egyes betegek, de volt magánrendelése is. A helyi orvos, háziorvosnak neveznénk, amikor látta a bejövő beteget, és nem hozott egy libát a hóna alatt, akkor mondta, hogy menj az Aszalóshoz, meg fog téged vizsgálni. Apám minden szegényt ingyen vizsgált, felírta a receptet,

kifizette a receptet, ha úgy látta, hogy tényleg nagyon beteg. Hiába volt ő jó orvos, és volt még praxisa, meg másfelé is a gyógyszerészek vizsgálatát is rábízták, nekünk alig maradt pénze, szegényen éltünk. Nem rongyokban, de nagyon. Édesapámnak nagyon erős szervező képességei voltak, nem csak a tisztiorvosi feladatot hajtotta végre, hanem városszerte – Derecskét mondom először – ő szervezte a kulturális életet. Színházat szervezett, koncerteket szervezett. Kis falu volt, község, de ő pezsdítette fel a közösségi életet. Ugyan ez történt Beregszászon is. Ott már kezdtünk gazdagok lenni, kilenc hónapig gazdagok voltunk, mert a tisztiorvosi fizetése 1000 pengő volt havonta, az egy óriási pénz volt. Úgyhogy kezdett gyűlni a bankban a pénzünk. Amikor az édesapám látta, hogy jönnek a szegény emberek átázva, fázva gyerekekkel, akkor kivette az összes pénzt, és takarókat vásárolt. Az összes, amit ott látott, ilyen szegény gyerekek, vagy családok, például a lengyelek, akiket áthoztak a városon, és ő mindenhova bedobott egy takarót. Az összes pénzt erre költötte. Benne ez a szellemiség volt, hogy a szegényeken segíteni kell, még akkor is, ha nem marad semmi. Úgyhogy édesanyámnak nem maradt pénze, hogy eltemettesse. Valamilyen fertőzést kapott ott, és nem maradt senkink, gyorsan el is kellett költözni ebből a szép lakásból valahova faluba. Édesanyám több, mint ötven évig volt özvegy, és akkor dolgozott, orvosi asszisztensként, később kapott egy dohányboltot. Szegények voltunk, de nem úgy szegények, hogy rongyosak. Volt ruhánk, de csak egy. Cipőnk, ahogy emlékszem, az mindig lukas volt. Édesanyám úgy stoppolt, varrt mindent, hogy megmaradjon. Ez nagyon jó tapasztalat volt. És kevésből is meg tudunk élni, és olyan takarékosan élt, hogy mind a hármunkat, mert akkor aztán édesapám halála után mindannyiónkat felnevelt, mindnyájunknak a kezébe diplomát adott, sőt, még ilyen sportolásra, meg ilyesmire is. Nem ismert fáradtságot, iszonyú szigorú édesanya volt. Édesapa volt a melegebb szívű, aki engedélyezett. Édesanyámnak németet kellett tanulnia, angolt, ő több nyelven tudott beszélni. Ezek voltak a gyökerek.

Utána kamaszkorban, 14 éves korban, a háború alatt, úgy érzem, hogy akkor 4 évig fejlődött a törzs, vagy legalábbis törzsként szimbolizálom ezt a korszakot. Mi minden van ebben a törzsből? Beírtattak a ciszterci gimnáziumba, nagyon megszerettem. Nagyon érdekes volt, eddig is nagyon jó tanáraink voltak, tényleg, sok minden, főleg a matematika az, amit valaki belém oltott az előző gimnáziumban: értettem, hogy miért szép ez. Ebben az új világban három réteg volt, mint diák. A tanárok azok mind ciszterci tanárok voltak, kivéve a sport tanárt azt hiszem. Volt egy réteg, a nagyon gazdagok. Háború után azok egy kicsit elkülönültek, de nagyon értékes emberek. Latinovits Zoltán osztálytársam volt,

Abodi Béla, híres író, Vajda Miklós, műfordító, ma is él. Még többen, mások, volt egy akadémikus is, de ők valahogy nagyon összetartottak. A másik társak a cserkészek. Én is a cserkészekhez tartoztam. Az én törzsemben a természetnek a szeretete, ahogy édesapámé is, ott nőtt nagyra. Nem volt olyan vasárnap, ahol én nem bámultam a hegyeket. Megszerettem. Szerelmese voltam a hegyeknek, hegycsúcsoknak. A környéken nem volt hegycsúcs, amit nem másztam meg. A felnőtt korban is tartott. Nem volt olyan szikla, amit nem másztam volna meg. Ez a társas, a cserkész élet az egy közösségi élet. Méghozzá súlyával kisközösségi élet, mert ennek a gerince a cserkész őrs volt, ahol 8-15-en voltak, és egy nagyon jó vezető kellett, nekem szerencsém volt, nagyon jó vezetőm volt. Ő is nagy természetbarát volt, úgyhogy a virágokat, meg még hozzávettem a csillagokat és megtanultam az összes csillagképet, és a történetet is hozzá. Sajnos most már elfelejtettem, de az unokáimat igyekszem erre tanítani. Hogy micso-da gyönyörűség a természet! Ha kilép az ember nem csak a panorámát látja, hanem minden egyes virág várja, hogy simogassa meg, vagy nevezze meg! Ez akkor a zenei életet ott kezdtem. A zenei gének ott kezdtek kibontakozni. Az osztályból sokan voltak – főképp abban a csoportban, amit előzőleg említettem – minden héten mentek koncertre. Nekünk sajnos nem volt pénzünk, de amikor volt egy kicsi, akkor elmentünk az Operába. Ott kezdtem észrevenni, hogy vannak kiállítások is, azt is meg lehet nézni, a diákokat ingyen beengedik, nagyszerű volt. Később már ez a színház, a galéria, a kiállítás látogatás az életemnek egy nagyon fontos része lett. Budapesten, akkor már felnőtt voltam, diák, egyetemista, nem volt olyan kiállítás, ahol én nem voltam, amit ne néztem volna meg. A feleségem is képzőművész.

Hogyan teltek a középiskolás évek?

1941-ben kezdtem, 1949-ben végeztem a Bessenyei György, kismátyai állami gimnáziumban. Ott kaptunk ingyenes ösztöndíjat. Fontos volt, mert ott maradt anyám a kislányával, nem is tudott dolgozni, nem tudott volna engem fizetni. Talán egy-két tanáregyéniségre emlékszem, egyike-másika nagyon kiváló volt. Ott egy másik társaság volt, ott falusi gyerekek voltak. Mi városi gyerekek voltunk és a falusi gyerekek nem szerették a városi gyerekeket. Hát bizony, amikor oda kell tenni, néhányszor úgy megpofoztak, meg földhöz vágtak! A második évben kiderült, hogy jó tanuló vagyok, meg hajlandó vagyok segíteni őket latinban meg matekban, akkor elfogadtak, hogy nem olyan úri fiú vagyok, akinek elképzelték,

hanem akitől segítséget várnak, és kapnak. A bombázások időszaka volt már, az viszont itt volt, Budapesten, ahová szintén állami segítséggel kerültem be, ösztöndíjjal. Ott is nagyszerű tanárok voltak. A magyar–latin tanár, és a matematika-tanár főleg, ahogy meséltek, ahogy mutattak. Ott szerettem meg az irodalmat, a verseket először. Utána 1944 őszén, novemberben már leállt a tanítás és csak márciusban indult újra, ugye az ostrom miatt. Az ostrom egy nagy élmény volt, tragikus, de nekünk szerencsés, mert igaz, hogy a lakás, ennek ellenére érdekes volt, megtanultuk pl. egy bútort megszőgelni. Úgy is nézett ki, de mégis megtette a feladatát, lehetett benne könyveket tárolni, meg az ágyunkba mégis be tudtunk feküdni. Mindenki ezt csinálta, úgy élt, ahogy tudott, deszkákat a lerombolt házakból szereztük, kivettük a szögeket, azzal ácsoltuk össze az asztalunkat, székeinket, és mégis megvoltunk valahogy. Meséltem a cserkészetről, meg az egyházi gimnáziumról. Az utolsó évem állami gimnázium volt, az úgynevezett Állami Szent Imre Gimnázium, ami utána egy évvel József Attila Gimnázium volt. Ez maradt is, mert amikor az egyház visszakapta ezt a gimnáziumot, akkor akik akarták, a régi tanárok, és a régi tanárok egy része, azok számára nyílt egy állami gimnázium.

Történeti szempontból érdekes, ugyanakkor meg a személyes sorsok szempontjából nagyon drámai időszak ez, a Rákosi-féle diktatúra kiépülésének időszaka...

Az iskolában közvetlenül még nem volt ennek egy megformált módja. Mert mi úgy éreztük, hogy mi egy fészekben vagyunk. A család is egy fészek, a legtöbb gyereknek a családja az vagy katolikus volt eleve, vagy pedig szimpatizáns. Voltak protestáns osztálytársaim is, akiket felvettek. Gimnáziumban meg természetes volt az, hogy mi, a diktatúra rendszerével tulajdonképp 48-ban találkoztunk, mert 47-ig még azért még volt egy szabad választás. Azt hiszem 47-ben volt ez az áttörés. A diákságnak a legnagyobb része szemben állt ezzel. Nem is volt probléma. De nem is avatkoztak bele még. Nem volt még olyan, hogy államosítani akarnak. Mi megvoltunk. 1948-ban már a diákság köréből kialakult egy olyan réteg, ami tudatosan szemben állt ezzel. Szerveződtek beszélgető körök. A tanáraink is, akik még 48-ig papok voltak, akikkel lehetett beszélni, hogy mi történik Magyarországon. Felélénkült a politikai érdeklődés. Megjelentek a besúgók. Hogy ezeket miért vették fel, mert akkor még 47/48-ban még papi vezetés

volt. Később kiderült, hogy az ÁEH⁵-nak voltak beépített emberei. Kettőről tudok, mert az egyik nagyon bután csinálta. Az egyik mindig megjegyzéseket tett a papokról, meg a pápáról. Róla tudtuk. A másik, az nem, az egy simulékony, értelmes ember volt. Amikor munkaszolgálatos lettem, akkor kiderült, hogy az ő keze nagyon messze ér. Tudott rólunk, hogy volt osztálytársai hol vannak, miért vannak munkaszolgálatban. Nagyon érdekes módon, tudtunk is kérdezni tőle, megmondta, hogy gyerekek, ti most dolgozni fogtok, ekkor meg ekkor fogtok leszerelni valószínűleg. Valamiféle szolidaritás volt. Akkor derült ki, hogy ő azért volt itt, csak az utolsó évben jött már ide, érettségire, amikor már állami iskola volt. Nem a papok vették fel, hanem küldték. Még egy. Engem nagyon érdekelt ebből a marxista háttér, a filozófiai háttér. Hadd mondjam el, a fának a törzse, ami az én iskolás korom, a filozófia iránti hallatlan érdeklődés is hozzám tartozott. Tizenöt éves koromban Platónt olvastam. A volt a legnagyobb kedvencem. 17 éves koromban pedig Arisztotelész. Görögül nem tudtam, azóta sem tudok, de azért egy-két kiadvány volt. Pl. Platón összes meg volt már akkor, de nem lehetett megkapni. De egyes dolgait, írásait külön-külön meg lehetett kapni és én faltam ezeket. Másokat is, általában a régi görögök, akiknek a dolgait azért kiadták kisebb-nagyobb könyvecskékben. A következő év az már Arisztotelész, de csak egy-két könyve, de a legfontosabb: a Metafizikájának akkor már megvolt a fordítása, és én faltam. Tizenkilenc éves koromban, amikor érettségire készültem, akkor eldöntöttem, hogy megnézem, mit írt a Marx, A tőkét, ami akkor elég nehéz dollog volt, de rájöttem, hogy a görögök a mélységeit sokkal jobban tudták. Ahhoz képest ez egész más téma volt, inkább szociológia, gazdaság stb. Nekem az az érzésem, hogy Marx nagyon okos ember volt. Nagyon sok mindent tudott, látott, azt, hogy a jövő milyen, hogy praxisban milyen az ő elképzelése – valószínű nem csak én éreztem akkor, de ő még nem tudta, hogy mi lesz ebből, amit ő elképzelt.

Én 49-ben elhatároztam, hogy szerzetes leszek. Mi juttatott ehhez? Egy olyan Isten-élmény, amit nem lehet leírni, nem lehet szavakba foglalni. A noviciátus akkor még működött, tehát a szerzetes rendeket még nem oszlatták fel, és tényleg egy évig én ott novícius lettem. Két nagy nevet említenék, az Endrédy Vendel⁶, akit később rettenetesen megkínóztak. Választani kellett, hogy ki lehet menteni, ki lehet menekülni. Ki lehetett menni, lehetett mondani, hogy kimegyek, de lehetett mon-

⁵ Állami Egyházügyi Hivatal: 1951 és 1989 között a kommunista állam és az egyházak közötti egyezményeket végrehajtó államigazgatási szerv.

⁶ Endrédy Vendel (1895–1981) a Grösz-perben elítélt római katolikus ciszterci szerzetes-pap, zirci apát.

dani, hogy maradok, és aztán valami majd csak lesz. Én a maradást választottam. A novícius mesterem azt mondta, hogy akik kimentek, abban a gárdában voltak 16-an, annak a felét elfogták és itt maradtak, a többi pedig eljutott Rómáig, vagy valahol, Amerikában csináltak Dallasban gimnáziumot, aminek az utódja lett volna, vagy lett is, most is működik. Másféle szellemet szívtam magamba. Megéreztem a több száz éves szellemi örökségnek az értékét, hogy érdemes azt kielemezni, főképp a liturgiában, az imádságban, az gondolkodásnak, a szellemnek a következetességében több száz éves hagyományt kaptam, vagy érzékeltem. Akkor már tudtam latinul elég jól, tehát latin szöveget tudtam olvasni, az nagy segítséget adott. Felszipantottam egy kicsit a latinul író szerzőknek, a középkori szerzőknek a szellemiségét. Ez hallatlan nagy érték, nem csak a szövegüket, hanem a történelmi tényeket, szellemiséget éreztem tulajdonképp. Nagy tudásról nem lehetett szó, de mégis éreztem. Utána a szerzetes rendeket megszüntették 1950-ben, ki kellett üríteni a zirci kolostor egész nagy, egy pici rész maradt. Aki ott maradt egy-két pap, az hivatalos egyházmegyei stólát vagy ruhát vett magára, az emléke sem maradhatott volna a zirci rendnek. Akkor valamelyik egyházmegye átvett. Nagyon jó akaratúak, nagyszerű, azt mondom, szent emberek voltak. Amit ők prezentáltak, amit ők hangsúlyoztak, valamiféle – most durván mondom – szellemi többlet volt. A palástnak a lényege, a szabályoknak a megtartása, a törvények megtartása az fontos, de hogy közvetlen kapcsolatba kerüljön az ember az Istennel, boldog lehet, az háttérben maradt. Nem tudom, hogy mások is így érezték-e. Van, akik szeretik ezt a nagyon precíz rendet, abban a tudásban is, tehát a formulákat, az egyházi tanokban, dogmatikában, morálokban. Ebben nagyon jó tanárok voltak, de ez nekem keveset mondott. Az én életem kicsit másféle volt. Elfogadtam és tisztességgel tanultam, de a következő évben már kiiratkoztam. Bejártam tanulni, órákat venni, de kintről. Ez 1951–52-ben volt. Itt most hirtelen kiesett két év. Munkaszolgálat.

Az előbb említetted ezt a munkaszolgálatot. A magyar történelem tanításában ez egy korábbi korszakkal kapcsolatban használjuk ezt a fogalmat.

Igen, a háború alatt. Utána is maradt, mindenkinek, aki elérte a nem tudom hanyadik évét, és nem tanult egyetemen éppen, be kellett vonulnia két évre. Voltak megbízhatatlannak tekintett társadalmi rétegek, mint a bárók, grófok, hercegek gyerekei. Ezek kezébe puskát nem lehetett adni, csak lapátot, hogy tanulják meg a lapátolást! Volt egy réteg, akik azért kerültek ide, mert már előtte voltak börtönben, lopás, csalás, nők megerőszkolása miatt voltak valami

börtönben, ezek is csak itt lehetnek katonák, és természetesen azok, akik valamiféle egyházi kötődésűek. Ezeket összegyűjtötték, és dolgoztatták. Ezt nem lehet összehasonlítani természetesen egy háborúbelivel, mi rendesen kaptunk enni, fűtöttek, bár a bakancsom lyukas volt, néha befolyt a víz, meg ritkán tudtunk hazamenni, de azért nem kellett bennünket féltetni. Ott megtanultam ennek a másik két társaságnak a nyelvét. Duplájára, triplájára nőtt az életszemléletem. Hogy az a grófi gyerek, meg aki a börtönből jött, az is ember, akiben mozog valami, és valami miatt az másképp gondolkodik. Ott nem volt különbség a gyerekek között. Egyiket másikat én nagyon meg tudtam szeretni. A másik, hogy megtanultam betonozni, villanyt szerelni, mert olyan helyre osztottak be, ezt a tudást nagyon sokat használtam. Megtanultam házakat állványozni, ezt a tudást nem használtam azóta sem. De akkor meg tudtam csinálni. És egy csomó ilyen műszaki dolgot megtanultam. Ennek örülök. Néha nehéz munka volt, de azt lehet mondani, hogy a nyápic kis iskolapad koptatóból egy erős ember lettem, megedződtem.

Volt ideológiai vagy politikai nevelés?

Volt politikai tiszt, aki néha előadást tartott, amit senki nem vett komolyan. De az egyikre vissza kell emlékezni majd. Az ország különböző helyein voltunk, ahol éppen a katonaságnak valamiféle munkája akadt, meg kellett csinálni egy utat, renoválni vagy építeni egy laktanyát, oda vezényeltek. Nagyon sok dandár volt, abban ezred, abban század. És volt, amikor egyedül mentem. Ez az érdekes, ugye voltak a katonák között, ellenőrök, katonai rendőrök ellenőrizték, hogy a katona szabadságon van, tényleg megvan a szabadság papírja. Én úgy mentem haza, ha Budapestre mentem, hogy ha egyedi munkára küldtek ki, vettem a házban egy lapátot és hazamentem, megebédeltem édesanyával beszélgettem, és utána visszamentem. Ott megtanulta az ember, hogy hogy kell túljárni a vezetők eszén. Ez egy nem tisztességes, de nagyon mulatságos dolog. Ezt nem bánom. Később a börtönben ennek is nagy hasznát vettem, ott még tovább is léptem, egyetemi szinten és megtanultam, hogy hogy kell a smasszerokkal bánni. Én ekkor szerettem volna egyetemre menni. Megkértem a nevelőtisztet, hogy ugyan adjon már nekem egy javasoló papírt, ez az ember pedig olyan rendes volt, hogy nem írta be, hogy ez a fiatal munkaszolgálatos volt, hanem munkáját jól végezte, fegyelmije nem volt. Felvettek az egyetemre. Így kerültem Szegedre, a TTK-ra, matematika-fizika szakra.

Abban az időben már az Aradi téren, a volt piarista gimnázium épületében volt a Természettudományi Kar.

Igen. Igen, ez 1954-ben volt. Utána nagyon érdekes események történtek. Az egyik, hogy kezdtem megérteni, hogy milyen a matematika. Nem csak az ízét, de a mélységeit is. Nagyon jól is ment, mindent megértettem, minden vizsgám ötös lett. Az utolsó évben, az már '56-nak a szeptembere is odatartozik, körülnéztünk, iskolákat látogattunk. Engem jobban érdekelt kicsit a fizika. Matematikusok mind kiválóak voltak, a fizika tanár, a Budó professzor, csodálatos ember volt, kristálytisztán, világosan, de a többi, a matek, nagyon jó együttes tanári együttes... A Kalmár László, nagyon jó pedagógus volt, de mindig kicsit túlbonyolított. A legjobbnak nem jut eszembe a neve... De! A Szőkefalvi⁷. Kalmárnak a jegyzete 800 oldal volt, minden részletesen. A Szőkefalvinak a jegyzete 150 oldal volt egy fél évre. Csak az volt leírva, ami a legfontosabb, és ami abszolút világos volt. Sokkal könnyebb volt tanulni abból a könyvből, mint a nagyon részletesen leírt Kalmár szövegből. Mindegyiknek megvolt a maga előnye, én ezt szerettem, hogy minden olyan tiszta. Egyébként a Szőkefalvi nagyon megvédte '56-ot. Baróti Dezső⁸ is vállalta, de neki valószínű nem volt ilyen nemzetközi kapcsolata, vagy muszáj volt valakit lecsukni. De aztán 1956-nak az őszén, szeptemberében valahogy forrt a levegő. A Petőfi Körnek voltak már iratai, amit kiakasztottak az utcákon, és láttuk, hogy ez egy nagyon más szemlélet, mint amit hivatalosan eddig láttunk, olvasnunk kellett volna.

⁷ Szőkefalvi-Nagy Béla (1913–1998) matematikus. Jancsák 2016.

⁸ Baróti (eredetileg Kratofil) Dezső (1911–1994) magyar irodalomtörténész. A szegedi egyetemen magyar irodalomtörténet és francia szakon folytatta tanulmányait. 1930 és 1938 között aktívan részt vett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának (SZFMK) munkájában. 1935 és 1941 között a szegedi egyetem tanársegéde. Baróti 1943-ban egyetemi magántanári kinevezést kapott Szegedre. A koalíciós években a polgári értékeket valló Független Kisgazdapárt tagja és a szervezet szegedi értelmiségi tagozatának egyik vezetője. 1948-tól 1957-ig a Szegedi Tudományegyetem magyar irodalomtörténet tanszékvezető egyetemi tanára volt. 1952 és 1955 között a Bölcsészettudományi Kar dékánja, 1955-től 1957. április 1-jéig a Szegedi Tudományegyetem rektora volt. Részt vett a MEFESZ alakuló ülésén és a diákok mozgalmát és követeléseit támogató hozzászólást tett. Baróti Dezsőt az 1956-os forradalom és szabadságharcban betöltött szerepe kapcsán menesztették a szegedi egyetem rektori székéből 1957. április 1-jén, 1957. április 26-án letartóztatták és október 1-jén első fokon 2 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélték. Ld. még Jancsák 2016

Aszalós János huszonévesen

Akkor kezdtünk el táblák előtt beszélgetni, teljesen ismeretlenek, javarészt egyetemista volt. „Nem veszed észre, hogy ez mennyire más?” – Mondom a másiknak, hogy ilyet soha nem láttam, mert ő orvos volt, vagy jogász volt. Hozzáteszem, a Kiss Tamás velem együtt indult az első évben matematika-fizikán, csak neki nem tetszett a matematika, és átiratkozott jogásznak. Tóth Imre meg szintén jogász volt És akkor elkezdett valami a levegőben lenni. Amikor végül is öten, hatan voltunk jóbarátok, akik összejártunk, Miklós⁹, nem tudom, ő is jogász volt, harmadéves, ő aztán disszidált, de a kezdetén nagyon ott volt, a Tamás, a Tóth Imre ritkábban jött, és a Lejtényi¹⁰ nem tartozott ehhez a beszélgetős csoporthoz. Valamit kihagytam. Amikor az a két év, amikor másodéves, harmadéves voltam, volt egy nagyon komoly baráti körünk, ami számomra alapozó volt. Kiefer Ferenc, aki szintén matematika-fizikát végzett, de ő aztán átment nyelvészetre, átképezte magát, és talán most már nem, de néhány évvel ezelőtt a világ nyelvészeti intézeteinek a fő főnöke lett, szóval fantasztikus nyelvész. Ő

⁹ Vető Miklós (1936–) 1956-ban harmadéves joghallgató. 1956 októberében Szegeden a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) egyik vezető szervezője. 1957-ben emigrált. Több egyetem professzora. Bővebben: Jancsák 2016

¹⁰ Lejtényi András (1937–2011) 1956 őszén joghallgató. a MEFESZ megalakításának egyik kezdeményezője és vezetője volt. Bővebben: Jancsák 2016

megnyitotta a szobáját. Bérelt egy szobát, szerette a zenét, szeretett filozofálni, nem összegyűjtötte az embereket, hanem összegyűltek köré. Először két-három barátja volt, azok adták tovább, hogy itt van egy érdekes valaki, akinek nagyon sok lemeze van, és azok akkor értékek voltak, mert ritkán voltak olyanok, hogy hangversenyek. Attól kezdve én mindig elmentem, ha volt hangverseny valahol. Ott szerettem meg a komolyzenét, mert az érdekes, hogy ha néhány ember hallgat komoly zenét, és utána egy kicsit beszélgetnek, hogy figyelted ezt, vagy azt, akkor egy kicsit a beszédmódot is, hogy mire kell figyelnie az embernek, ott tanultam meg. Ma szinte nincs olyan nap, hogy ne hallgassak zenét. Vagy a Bartók zenéjét hallgatom, járok hangversenyre, vagy van csomó lemezem. Énekeket tanultunk, nagyon jó madrigálos volt, nagyon jó hangja volt a Kiefer Ferinek, akik odajöttek, kénytelenek voltak megtanulni a madrigált énekelni. Én is megtanultam. Ott kialakult egy ilyen érdekes vegyület a zenéből, filozófiából, vallásból. Nem a vallási kötődés vonzotta, de a legtöbben mégis azok voltak. Kialakult egy közösség. Ebben voltak középiskolások is, nem csak egyetemisták. Vető Miklós hozott be engem oda. Vető Mikivel úgy találkoztam, hogy a fogorvosnál egymás mellé ültünk. Ő a Himnuszok könyvét olvasta, az én kezemben meg Szentírás volt. Megnéztük egymást, hogy te, nem veszélyes ez egy kicsit? Rögtön rájöttünk, hogy mind a kettőnket ugyan az érdekli. Vető egy nagyon messziről jött, egy közösségből, ahol nem vagyok benne biztos, de abban biztos vagyok, hogy az anyját elvitték. Ő valahogy maga a gondolkodásának révén megtért. A költőket nagyon szerette és ismerte. Ezeknek a nyomán, a hatására, most József Attilára gondolok, meg Adyra, meg Kosztolányira, ezeknek a nyomán indult el Isten felé. Az egyik legbuzgóbb vallási világi ember, aki nagyon szigorúan tartja, majdnem jobban, mint a szerzetesek, ezeket a szabályokat. Azt mondhatom, hogy a legjobb barátom annak ellenére, hogy nekem a szabályok, meg a szigorú gondolkodás módhoz nem kötődöm annyira, sőt, igyekszem mindig másképp feltenni a kérdéseket, hogy hogy is kell ezt érteni. Nekem ez a Szentírásnál van, mert annyi kultúra található egy könyvben; görög is van benne mindenképp, nagyon sok, de még a rómaiak is rátették a dolgokat erre a könyvre, tehát egy-egy mondatnak az értelmezésénél nagyon sok kultúra található, amit nem ismerünk, de érezzük, hogy együtt van sok minden. Ez egy nagy zenekar, minden egyes mondat. Szóval ő [Kiefer Ferenc – JCs.] vett be ebbe a társaságba, csak hogy ő aztán hamarabb végzett két évvel. Úgyhogy egy évig voltam vele, vagy kettőig, aztán ez a társaság szétesett, de mégsem esett szét, mert mi Miklóssal jó barátok voltunk. Részben nálam, meg részben nem meghatározott helyeken, mi is

összetartottuk. Legalább egyik szálon, a vallási vonalon én voltam a legerősebb és a szervezői készségem is megvolt. A második peremnél mint szervezkedőt tartottak számon. Én megtartottam ezt a társaságot. Újak is jöttek persze, meg volt, aki elment. Rendszerint összejöttünk vagy a templomban, vagy beszélgetés közben az életünket megosztottuk.

Ennek a társaságnak az a része, amely hozzám is tartozott, a Kiss Tamás, a Tóth Imre, a Lejtényi nem, ő nem tartozott ebbe a társaságba, beszélgettünk, hogy valamit kell csinálni. Itt azért az úgynevezett politikai programot azt mindig a Kiss Tamás vitte. Megbeszéltük, hogy ez tényleg nagyon jó lenne, hogy vegyük magunk kezébe a dolgaink irányítását. Szó sem volt arról még, hogy az oroszok menjenek, meg szabad választás. Arról volt szó, hogy mi jelöljük ki az ösztöndíjakat, hogy ki kerüljön be a diákszállóba, szociális dolgok. Ott, abban a találkozásban, ismered a történetet, hirtelen egy robbanás történt. Valaki kimondta, hogy az orosz csapatok menjenek ki. Ilyet nem lehetett elképzelni, meg Nagy Imrét a kormányra! Hirtelen ebből a szociális beszélgetésből átment politikai beszédbe, de ez egy robbanás volt. Ez október 16-án volt. Én nem voltam vezető ebben a továbbszervezésben. Ott voltam, de nem voltam vezető.

Megkérdezhetem, hogy miért? A te döntésed volt, vagy egyszerűen csak úgy alakult, hogy nem akartál magadnak egy ilyen...

Nem tudom. Próbálok rekonstruálni a dolgot. Az egyik rész az volt, hogy én tartottam a kapcsolatot a rendi nevelőkkel, holott a rendet megszüntették, de én tartottam. Ők azt mondták, hogy vonulj vissza, ne szervezz. Én már akkor is szervezkedtem, mikor a barátaimmal ilyen vallási vonatkozással összegyűltünk, megbeszéltük, egy paphoz elmentünk. De ez már kifejezetten politikai jellegű dolog volt, és úgy gondoltam, hogy ez már nem az én dolgom. De ez rekonstrukció, nem vagyok benne biztos, hogy akkor miért gondoltam. Az is belejátszott, hogy a Kiss Tamás, aki nagyszerűen értette, hogy hogyan kell az ilyen politikai dolgokat megfogalmazni, meg tömegeket mozgatni, hasonlóképp a Lejtényi, meg a Vető Miklós, a barátom, ezek megcsinálták.

Az 1956. október 20-i nagygyűlésen Lejtényi András ismertette a MEFESZ szervezeti szabályzatának tervezett szövegét. Lejtényi kezében papírral áll. Ülve Kiss Tamás látható, aki az ülés második részében a tanulmányi és politikai követeléseket ismertette.

(Fotó Liebmann Béla)

Nagyon előre mentek. Úgy gondoltam, hogy ebben a szakaszba nem tudok pozitívan beleavatkozni, mert nem az én nyelvem a politikai nyelv, attól én nagyon eltávolodtam. Nagyon érdekelt, de mint aktív szereplő, nem tudtam elképzelni, hogy valamit is csináljak. De aztán a végén mégis csak csináltam, méghozzá akkor, amikor a többiek elkezdtek semmit nem csinálni.

A Tóth Imrét nagyon hamar elfogták, a Vető Miklós, a Kiss Tamás meg valami miatt azt mondta, hogy valami miatt ő nem megy. Pedig hát ő vezette az egészet! Vele nem tudtam találkozni akkor, mert ő bujkált. Néztem, hogy azok a nagy MEFESZ-esek, akiknek nagy hangjuk volt ez alatt a pár nap alatt [október elejétől a november szovjet megszállásig – JCs.], azok teljesen elnémultak. Nem is lehetett. Ez nem létezik, eddig csináltunk valamit, most hogy semmit ne csináljon semmit tovább?! Volt egy írógépem, és ezeket a gondolatokat, amikről szó volt, amiket már megfogalmaztak, azt elkezdtem gépelni, valahonnan, valamelyik barátom, talán a Tóth Imre szerzett valami stencil papírt, és azzal 10-20-50 példányt is le lehet húzni, még egy kis hálót is szereztek, meg gurigát, amivel át

lehet nyomni az anyagot. 8-10 ilyen papírt, programjavaslatot, meg mindenfélét csináltunk. Néhány megvan még valahol. Ezeket mi csináltuk, 50-60 darab a hónom alatt, szépen amerre mentem, letettem 5-6 darabot. Engem emiatt tartóztatnak le és ítélték el. Noha abban a nyolc napban voltam nemzetőr is Szegeden, de amiatt nem vontak kérdőre. Akkor csak vigyázni kellett egy laktanyára, odamentünk húszan, ki volt rabolva. Ép dolog nem maradt, közben arra kellett vigyázni, hogy a lőszer raktárhoz ne férjen hozzá senki. Én ott tudtam meg, hogy bejöttek [a szovjet hadsereg]. Volt egy telefon, hogy körül vagyunk véve.

Ez Öthalom volt?

Igen. Ott voltunk. Kiss Tamás is ott volt, meg Tóth Imre is, ő is később jött. Lazúr Barna volt a vezető, nagyon bölcs volt, hogy amikor már Szegedre is bejöttek a tankok, akkor én is azt csináltam, hogy én is elrejtettem a fegyvert, meg a lőszert. Azóta sem láttam, nyilván valaki megtalálta. Az is érdekes, hogy nem az volt a feladatunk, hogy háborúzzunk. Ott Szegeden nem volt olyan, mint Budapesten, hogy harcoltunk.

A röplapozás az ettől meddig tartott?

Ez körülbelül amikor nekem kezdte bántani a csőrömet, november 4-e, egy hét múlva már nem bírtam tovább, és elkezdtem. A gép megvolt, csak kellett hozzá a stencil, ezt a Tóth Imréék valahogy megszerezték, nem tudom honnan, valahonnan. Volt egy barátom még a munkaszolgálatból, aki szegedi lakos volt, és ott volt Szegeden, ő nem volt egyetemi hallgató, de nagyon jó barátom volt, nála csináltuk. Emiatt ő disszidált, még időben, de az apja bekerült a perünkbe.¹¹ Öreg volt. Már csak azért is, mert ő egy magán gimnáziumnak volt az igazgatója. De tulajdonképp mondjuk csináltam, két vagy három hétig. Kezdtem félni, légüres térbe kerültem. Szépen visszavonultam, és elkezdtem tanulni. A lebukásom úgy történt, a következő nyáron, még elvégeztem a harmadikat, és akkor rájöttek, hogy ki röplapozott. Nagyon sokan röplapoztak egyébként, nem csak én. Más

¹¹ Tunyogi Csapó János (1902–?) Kiss Tamás és társai perében, az úgynevezett MEFESZ-perben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetésében a Legfelsőbb Bíróság 1959. február 18-án 4 év börtönre ítélte. Bővebben Bálint László: 1956 – Megtorlás Szegeden. Belvedere Meridionale, 2004 és Jancsák 2016

csoportok is voltak, de az ő dolguk már le volt zárva. Megkönnyebbülés volt, hogy velünk most már nem fognak foglalkozni. Elkezdtek beszélgetni. Még csak nem is egy spiclitől tudták meg.

Téged akkor letartóztatnak, ez '57 őszén. 1958 februárjában volt a MEFESZ-per.

Fizikai erőszak nem volt, mert nem kellett, mert nagyon rendesek voltak. Elmondták azt, hogy az a tiszt, aki vezette, hogy mit tudnak. Hát, mindent tudtak. Akkor az én egyházi háttéréről nem is volt szó.

Tudtak róla?

Nem tudom. Lehet, hogy nem érdekelte őket. Tulajdonképp abban a perben ha a súlyosságot rangsorolni kell, akkor a végén voltam. Két évet kaptam. Tóth Imre meg Kiss Tamás tíz éveket kapott, még örültek is, hogy csak tíz évet kaptak. Aztán a többiek csak öt év, négy év, én meg két év.

És a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt is elítéltek, ugye? Mert az is egy jogi tétel volt.

Igen. Én csak a vizsgálati fogságban lévő és cellatársaimat ismertem. Mindenki az 56-os dologban volt benne. A legszomorúbb: egy napig voltam együtt a Kovátssal¹². Ő tudta, hogy ki fogják végezni. Éjszaka betették hozzánk, mert festették a celláját. Később már, amikor kiszabadultam, kerestem a temetőben a sírját, aztán mondták, hogy azt hiába keresem, nem tudják. Az első dologom, amikor temetőbe megyek, hogy veszek egy szál virágot.

Az egyetemi tanulmányokat ott meg kellett szakítani, ugye?

Igen. Egy év volt vissza, de aztán abból nem lett semmi. Arra számítottunk, hogy utána majd..., de ebből nem lett semmi, de nem is bánom. Ez a társaság aztán úgy működött, hogy részben akik szegediek voltak, nem Budapestre költöztek, akkor azok lent maradtak, de ez a mag, ami itt maradt Budapesten, budapesti

¹² Kováts József (1926–1958) 1956-ban a szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság tagja. 1958-ban kivégezték. Bővebben: Bálint László: Kováts József. Belvedere Meridionale, Szeged, 2004

volt, és összeszedett egy csomó embert, Vető Mikinek az öccsét például. Lassan csoportok alakultak, ez szinte spontán volt. Akik kicsit igényesebbek voltak, akár vallási, akár más társadalmi, pl. művészi vonatkozásban, azok csoportokat alkottak. Érezték, hogy ott védettek. Ez a feleségemnél is így volt. Ő is végezte a Képzőművészeti Főiskolát, ott is megvoltak a kis körök, akik megértették egymást. Nem feltétlenül vallási vonatkozásban. Akár a művészetszemlélet vonatkozásában, akár politikai vonatkozásban. Akik össze voltak hangolva valamilyen vonatkozásban, azok összejöttek. Az én társaságom is, most már hatvan éves lesz, mert onnan számítjuk 1956-tól, az volt a világ közepe. Akkor úgy jöttek össze, akkor én Pesten voltam, hogy nem egyszerre mind, hanem kettesével, hármassával. Nagyjából megbeszéltük, hogy nézd, ezt beszéljétek, vegyétek elő a Szentírást, a valamilyen dogmatika könyvet, amit magyarul lehetett kapni. Én nem zenei, hanem vallási orientációjú voltam első sorban. Nem lett semmi baj addig, amíg engem le nem fogtak újra. Egyszer bekerült a társaságba valaki és őt lefogták. Szegedi egyetemi hallgató volt, a társaságnak a szegedi ága is működött kicsit egy-két emberrel. Olvastam a jegyzőkönyvet, amit rólam mondott, jól megmondta, hogy ő rögtön látta, hogy itt egy súlyos ellenforradalmi tevékenység van, összejönnek ketten-hárman, és ott beszélnek a Szentírásról és még imádkoznak is néha. Az Alkotmány az vallásszabadságról írt, csak az már nem volt benne az Alkotmányban, hogy aki vallásos dolgokról beszélget, az nincs megengedve. Mindenki mehet a templomba, főképp az öreg nénik, de egymás között ne beszéljenek, főleg a gyerekeik előtt ne beszéljenek, mert az már ellenforradalom.

1961-ben volt a nagy lefogás, az egyházi perek, „a Fekete hollók pere”, így nevezték¹³. Havas Géának a pere, aki nem is volt szerzetes, hanem világi, de ott, a ciszterci templomban, mint káplánt vették fel. Szegedről kirúgták, mert – nem is tudom, ki volt ott a püspök, meg akart szabadulni tőle – igen kemény, renitens ember volt, de itt befogadták, mint káplánt, és adtak neki egy picit kis kápol-

¹³ „A „Fekete hollók” fedőnevű akcióban – 1960. novembere és 1961 februárja között – 800 személyt vettek őrizetbe, közülük 85 került előzetes letartóztatásba: 22 pap, 25 (volt) szerzetes és 38 világi hívő. 76 főt ítéltek el a bíróságok 1- 12 év közötti szabadságvesztésre” Bővebben: Kahler Frigyes: Konceptiós perek a kommunista egyházpolitika kelléktárában – avagy katolikus papok elleni kirakatperek, és titkos eljárások. Kézirat, Interneten itt: <http://kommunizmusbunei.hu/sites/default/files/dr.Kahler%20Frigyer%20konceptio%CC%81s%20perek%20az%20egyha%CC%81z%20ellen.doc> Ld még. Wirthné Diera Bernadett: Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése. Doktori disszertáció. ELTE, 2015 Interneten itt: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf>

nát, hogy legyen a gondozója. Folyton munkaruhában járt, takarítania kellett, meg mindent csinálni. Vele nagyon jó kapcsolatban voltam, baráti kapcsolatban. 56-ban visszaengedték Szegedre, én még találkoztam vele Szegeden. A Fekete hollóknak a perében kerültek elő ezek a kis egyházi csoportok. Szerencsére a két-három fős kis csoportokat nem bántották, de a szellemi összetartóját, aki mondjuk 10-15 kis csoportot szervezett, azt igen. Az pont én voltam. Néha mentünk mondjuk többen is, főleg kirándulni, de általában én nem találkoztam mindenki-vel. Itt ez volt a vád, hogy összetartom [a hálózatot – JCs] és azt akartam, hogy ezekből az emberekből egy jövendő Magyarországon – egy általunk jövendőnek tartott Magyarországon – legyen elég kiképzett személy, akik majd a vezetését átveszik. Gondolhatod, hogy józan ember ilyet nem mond. Ha a Szentírást olvasák, attól még nem lesz kiképzett ember. Ez volt a vád ellenem. Mások ellen is ez volt. Nagyon sok per volt, nem tudom szám szerint. A ciszteri szerzeteseknél is volt per, engem odacsatoltak, de nekem kapcsolatam a renddel akkor nem volt már, néha találkoztunk. Az az érdekes, hogy én is bevallottam, hogy igen, „tartottam” őket, mert azt gondoltam, hogy az amerikaiak átveszik az uralmat, és akkor lesz hirtelen annyi káder kell.

Megzsaroltak téged ezzel a vizsgálat során, hogy ezt a teljesen abszurd dolgot elvállald?

Igen, aláírtam, hogy én ezt nem mondtam nekik, hogy én ezt tulajdonképpen azért csinálom, hogy ha majd jönnek az amerikaiak. Ez abszurd dolog volt, senki nem gondolt erre, hogy az oroszok majd elmennek, amerikaiak jönnek. Nekik kellett egy papír. Most azon gondolkozom, hogy ezek cinikusan kitalálták ezt, megkonstruálták, és gondolom, hogy nem csak engem zsaroltak ezzel, hanem másokat is. Engem ezzel zsaroltak. Azt mondtam, hogy ha ezt betartják, akkor aláírom. Ez volt a legnehezebb döntés talán. A tárgyalásnál ezt soha nem mondtam, máskor nem fogom ezt csinálni. Értsék úgy, ahogy akarják. Akkor négy évet kaptam, és visszakaptam azt, amit az előző büntetésemből, akkor ugye [1957-58-ban –JCs] a két éven aluliakat feltételes szabaddá helyezték, mert már annyi ember volt a börtönben, hogy nem fért el. Maradt hát másfél év. Úgyhogy azt is hozzácsatolták, akkor hát rögtön a gyűjtőbe vittek. Nagyon érdekes, hogy engem nem az egyháziak közé soroltak, ténylegesen nem voltam egyházi státusban. A szívem odahúzott, de nemigen találkoztam velük, és ez volt ennek a pernek a célja, hogy lássátok, aki ilyen csinál, hogy összejön, meg Szentírást olvas, komoly büntetésre számíthat.

Egyébként ezeknek az összejöveteleknek – zárójelben mondom – volt egy ének-kara, énekkart szabad volt tartani minden templomban. Összejöttek fiúk, lányok így csoportokban, akik hozzánk tartoztak valamilyen módon, összeszámoltuk, úgy százan ott találták meg a párjukat. Én is ott találtam meg. Még kénytelen volt, muszáj volt neki a peremnek a tanújaként ott lenni.

Hogy történt egy ilyen úgymond „beszervezés”? Már az a szervezés, amikor a csoportba meghívtatok valakit?

Baráti alapon. Vagy iskolai barátság, vagy templomi barátság, és összejött, és senkinek nem tűnik fel, hogy itt egy nagy csoport van. Gyere hozzánk, és mi beszélgetünk. És akkor beszélgettünk. Neki is megtetszett, vagy nem tetszett, akkor nem jött tovább. Mert itt azért program volt. Volt egy programvezető, aki a programot megállapította. Aki mondta, hogy olvassanak szentírást, vagy dogmatikát, az mindegyik csoportnak javasolt volt, de mindegyik csoport azt csinált, amit akart. A csoportok ismerték azért egymást, mehettek kirándulni, még párt is választhattak egymás között. Ezt jó volt látni. Nehéz volt megtalálni. Ma is ilyen a helyzet. Nincs a találkozásnak, a beszélgetésnek kultúrája. A közvetlenség. Ebben egy kicsit a televízió, meg az okostelefonok elvágják az embereket egymástól.

Milyen emlékeket őrzöl a börtönből?

A gyűjtő fogházban, mivel valamikor szeptemberben vagy augusztusban kerültem be, megkérdezték, hogy nincs-e tanár az újonnan bejötték közül, akik ugye ellepték pár nap alatt. Egyszer tanítottam Szegeden a Radnóti iskolában, mert ott volt egy ilyen gyakorló tanítás. Kérdezték, hogy maga mit tanít, hát matematikát meg fizikát. Akkor jöjjön, csatlakozzon a tanárokhoz! Úgy volt, hogy valamikor kiadtak [egy rendelkezést – JCs.], nem tudom, mikor, az ország összes börtönében, hogy az a rab, aki nem végezte el az iskolát, szervezni kell az ország börtöneiben tancsoportot egy, két vagy több tanárral és persze egy külső iskolához csatolva, és az a külső iskola rendezi majd el, hogy ki mit taníthat, megnézi azokat a rabtanárokat, és ha találnak olyanokat, akik matematikát, fizikát, kémiát, földrajzot tud tanítani, azokat bevették a börtöntanárok közé. Mivel én matematika szakos voltam, bevettek. Volt a gyűjtőben körülbelül száz vagy kétszáz ilyen ember. Volt már olyan is, aki már érettségizett is. Kivették

a cellából, a két-három személyes cellából az oktatási órára, kivették, kihívták, a régi haverjaival is tudott beszélni. Több olyan volt, a Rácz Sándor neve ismerős ugye, én tanítottam a Rácz Sándort. Egyetemi végzettsége nem volt, de érettségizett. Egy-két órát adtam csak én. Ott azért jó emberek voltak, érdekes emberek is voltak. Például Mérey Ferenc. Egy ideig közös cellában is voltunk. Ő talán földrajzot tanított, meg talán biológiát, egyébként pszichológus volt, de az kit érdekelt? Litván György, ő történész volt, ő is ebbe a csoportba tartozott. Egy csomó, régebben magas pozíciójú ember. A Litván meg a Mérey szellemileg is. Egy szobában voltunk. Volt egy tanári szoba, mindenkinek megvolt az asztala, készült következő órára. De ezen kívül nagyon sok, akár a tanárok, akár a tanítottak közül, nagyon sok értékes emberrel találkoztam. Én egy met-szet voltam. Három megbélyegzett csoport volt. A fordítók, a műszakiak – a börtönökben, bárhol előforduló műszaki dolgokat intézték, ha kellett tervezést, ha kellett csak villanyszerelést –, és mi tanárok. Sétákra elvileg minden nap kellett menni, és akkor lehetett manipulálni, hogy ki ki mellé akar menni, ki kivel akar beszélni.

Egy-egy fél évet el kellett töltenem a szombathelyi börtönben, mert ott szabadult egy tanár, egy tanár kellett. Itt meg több tanár volt, engem választottak. Azért volt nehéz, mert a börtönparancsnok akkor azt mondta, hogy ezeket a piszkos ellenforradalmárokat mind fel kellett volna akasztani. Én mint ellenforradalmár kerültem oda egy köztörvényes börtönbe, és nagyon vigyáznom kellett, hogy kire mit mondok. Az oktatásra. Tudtam, hogy a padban ki ül, ott az írástudatlanok között olyan gyönyörűen írt. Megint érdekes, hogy egy csomó cigány gyereket tanítottam, akik nem tudtak írni. Azok voltak a leghálásabbak. Én írtam a leveleket helyettük, minden hónapban szabad volt írniuk. Szabad volt írnom helyettük, diktálták. De ez csak egy fél évig tartott, mert jött 1963, ahol mindenkit szabadon engedtek, kivétel, akik kémek, vagy hűtlenséggel vádolták őket. Itt, Budapesten rengeteget elengedtek, a tanári karból csak ketten maradtak, az egyiknek kém dolga volt, a másik meg szodcemes volt, akit elfelejtettek. Tulajdonképp csak ketten maradtunk. Azután hozták be oda, a jezsuita rendnek provincia vezetőjét. Folytak ezek az egyházi perek, de nem így. Aki nem tanulta meg a „rendet”, azt még egyszer megtanították... Egyrészt ő segített nekem gépelni, mert valamit le kellett gépelni, de el tudtam beszélgetni vele. Nem lehetett mindig megcsinálni, de a smasszertől ezt megkérhettem, mert én írtam az ő iskolai dolgozatát. 1964-ben, a vége már nagyon nehéz volt, már nem volt kivel beszélgetni.

Nem próbáltak a börtönben beszervezni?

Nem.

Mert ugye a III/III vadászott a börtönben is az emberekre.

Igazad van. Én utólag jöttem rá, hogy amikor édesanyám beadott egy kegyelmi kérvényt, eljöttek, hogy írjam le, mit csinálnék. Hol és mit akarok dolgozni? Minden rabnak van egy úgynevezett nevelőtisztje, ez a börtönhöz tartozik, az megkérdezte, hogy mit akartak magától? Mondtam, hogy megkérdezték, mit akarok csinálni, ha szabadlábra kerülök. Akkor felvilágosított, hogy mi volt ez. De hát utána erről nem volt szó, mert rögtön jött a kegyelmi határozat. És ez a kegyelmi határozat, ettől a cipésztől, ettől a susztertől, mert ő akkor igazságügyi miniszter volt¹⁴. Édesanyám meg trafikos volt. Utóbbi években nagyon ügyes volt, ő lett a budapesti trafikosoknak egy olyan dolgozója, akit akkor engednek be, ha valaki beteg lesz. Hosszú gyakorlata volt ebben, hogy pl. tudott németül, meg franciául, valamit angolul is, hogy bemegy, átveszi a trafiknak a kezelését, jegyzőkönyvben, hogy mi van itt, és két hónap múlva, amikor meggyógyul a másik, vagy másikat akarnak oda, akkor megint egy leltárt csinálnak, és akkor megy egy másik helyre. Egyszer az igazságügy minisztériumban hiányzott egy ember, és nem nézték, hogy neki milyen leszármazottai vannak, hogy épp a fia börtönben van, és ő nagyon jó kapcsolatteremtő volt, és ennek a miniszternek a titkárnője is odajött hozzá mindig cigarettáért. Jóba lett vele. Írt egy kegyelmi kérvényt. Nyilván megkérdezte, hogy mit kell ilyenkor odaírni. Megkérte a titkárnőt, hogy csempéssze már oda a főnökének, a suszternek. Nem volt az egy buta ember, de megbízott ebben az asszonyban. Itt tessék aláírni, köszönöm! Aláírta. Hogy történt valóban, nem tudom, a lényeg, hogy aláírta. Utána már az Elnöki Tanácshoz kell elvinni, mert tulajdonképp az államelnök dönt ebben a dologban, ha már az igazságügyi miniszter aláírta. Ott meg ebben a tanácsban ült egy békepap¹⁵, akit Horváth Richárdnak hívtak. Amikor előkerült ez a kegyelmi kérvény, édesanyám persze elment hozzá, hogy van egy aláírt kegyelmi kérvényem, legyen szíves Ön is aláírni. Hát persze, hogy aláírta! Jóban volt úgy vele. Én nem utáltam annyira, de őt nagyon utálták egyházi körben, ki is

¹⁴ Nezvál Ferenc (1909–1987) bőripari munkás, kommunista politikus. 1956 decemberétől az Igazságügyi Minisztérium vezetője, majd igazságügy-miniszter 1966 végéig.

¹⁵ Ld. Tomka Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! – Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés. Szent István Társulat, Budapest, 2005

lett utálva, meg minden, de tudom nagyon szociális érzékű ember volt. Cikkeket írt, amiért megrótták, hogy micsoda dolog, az, hogy ilyen nagy birtokok vannak az egyház kezén, tessék ezt szétosztani. Nagyon utálták ezért. Én megbocsátok neki. Ennek köszönhetem, hogy egyszerre csak hipp-hopp szabadrábra helyeztek. Édesanyám már mondta, mert kéthavonta voltak beszélők, hogy beadott egy ilyen kérelmet. Milyen érdekes, mennyi emléket viszek magammal! De nemsokára, néhány hétig, vagy hónapig voltam egy üveges KTSZ-ben, aztán egy barátom a börtönből, aki már szabadrábon volt, akivel jóban voltam, így az üvegesekhez is ő tett be. Lőcsei Pálnak¹⁶ hívták. Valamikor a Szabadnép politikai rovatának a szerkesztője volt. [Ekkor] úgynevezett irodalmi segédmunkákból élt. Íróknak segített, kiadóknak segített. Volt egy ismerőse először ezeknél az üvegeseknél, az üveges KTSZ-nél, és utána... Na, hát ott kezdődött az én számítástechnikai karrierem. Ott is persze fizikai állományba vettek fel. De ott kezdtem tanulni először a programozást, akkor egy számítógép akkora volt, mint háromszor ez a lakás. Ural 2-nek hívták. Rém mulatságos volt.

Én nem is találkoztam, talán két évig más géppel. A munkatársaim szintén segédmunkások voltak, csak nem fizikai állományban. Kártyákat lyukasztottak, szalagokat lyukasztottak, írt papírokat vitték be a számítógépbe, bepötyögték. Később rájöttek arra, hogy másra is képes lennék, úgyhogy fizikai állományban, de mégis programozói munkára vettek. Nagyon hamar, és gyorsan.

A hetvenes években vagyunk?

Igen, hatvan végén már olyan szituáció volt, akkor még Magyarországon nem nagyon beszéltek erről. Minden anyagot, amit Magyarországra beengedtek, azt összeszedtem. Tudtam angolul. Forrásmunkákat tudtam megszerezni. Hamar elkezdtem publikálni, azon szabad pályán voltam. Rengeteg előadás, külföldön is, külföldi utak, már akkor megengedték, hogy külföldre menjek. Igaz, azért egy elég fontos dolog volt, mert hogy meg is nősültem. Megállás nélkül tudtunk eszmét cserélni. A képzőművészetről például. Volt miről beszélgetnünk. Ő mindenkit ismert. Nagyon jól éreztem magamat, a problémáikat ismertem. Ez megint egy másik világ. Nagyon sok világon mentem keresztül. Olyan jó ez!

¹⁶ Lőcsei Pál (1922–2007) újságíró, szociológus. 1956 októberében a Magyar Szabadság című lap egyik alapítója volt, emiatt 1958-ban nyolc év börtönbüntetésre ítélték. 1962-ben szabadult. 1965–1982 között az MTA Szociológiai Kutatóintézetben dolgozott.

Mások révén, nem magamnak kellett megtalálni. A törzs, ami ezeket az ágakat is, új dolgokat is kihajtott.

A szoros szakmai informatikai és programozási publikációidon felül az Új Emberben, a Pannonhalmi Szemlében publikáltál és könyved jelent meg A szelídség kötetlékei...

Először Maroskeresztúri János néven cikkeztem. Őseim, akik Maroskeresztúron születtek, a fél temető tele van Aszalóssal, akkor Maroskeresztúri János néven cikkeztem. Elég sokat. Emiatt most már nem fognak lecsukni. Ezekből válogattam, és azóta viszont nagyon sokat írtam. De ezek nem filozófiaiak, inkább teológiaiak, sőt, ezen túlmenően úgynevezett spirituális irodalom címszó alatt. Nem teológia. Sok benne a bibliai reflexió, de nem az a szigorú, dogmatikus. Istenről nehéz beszélni, nem lehet beszélni. Okosak voltak a zsidók, Isten nevét ki sem szabadott ejteni. Nekem az a sejtésem, hogy bármennyire is közel érzem magam az isteni jelenléthez, nem jó a szó! Mert egészen máshogy van. Miközben a leg súlyosabb valóságok között van. Egyetlen egy valóság.

Azt hiszem, a Pilinszky írja valahol, arra utalót, hogy úgy gondolja Bach zenéje méltóbb, mint az ő verssorai.

Fontos, amit mondtál, az egyetlen hiteles híd az emberi világ és az isteni világ között, mert nem véletlen, hogy a középkori festők az angyalok kezébe gitárt meg nem tudom micsodát festettek! Érezték, hogy a zene az az isten világa. Semmi más, az egy hiteles beszéd. Az ének is, meg a zene is.

Mielőtt feltenném az utolsó kérdést, hadd osszak meg veled egy benyomást! Azt, hogy tulajdonképp átívelve az életúton azt látom, hogy te végig tanítottad az életedet. Mindig megtaláltak azok az elhívások, kihívások, feladatok, amikor kisebb, akár egyetemi, akár értelmiségi, akár börtönbeli körben tanítottál. Azzal együtt, hogy a hivatalos, a rendszer számára úgymond veszélyes elem voltál és az oktatási rendszerben nem vehettél részt.

Egyrészt pontos a fogalmazásod, másrészt pedig hogyha egyszer odakerülök Isten ítélőszéke elé, akkor felmutatom, amit te most mondtál, és akkor Szent Péter beenged. Ez tényleg így van! Még arról nem is beszéltem, hogy gyerekeim

vannak, négy gyermek, öt unoka! Szerencsére, ők legalábbis ezt mondják, hogy mindent át tudtak venni, ami az életemben ért.

Amit most utoljára mondtál, ezzel kapcsolatban két kérdésem van. Az 1956-os szabadság viharának az előzménye volt, amit a szegedi egyetemisták, a ti baráti körötök kimondott és hatást az kifejtett. Én szociológusként azt is keresem, kutatom, hogy hogyan történik az értékeknek az átadása generációról generációra. Van nekem egy feltételezésem, amit a veled folytatott beszélgetés megerősített abban, hogy tulajdonképp a családból hozott morális tartásod, kulturális tőkédet, illetve az iskolákban kapott példák, tanári minták, és a hit az, ami átível egy korábbi korszakból a diktatúra legkeményebb hétköznapjaiba. Ez az, ami okozza azt, hogy a szabadság, a gondolat szabadsága, a lelki tisztaság 56-ban a forradalomhoz vezet. Én jól értem-e ezt? Hogy ez nem a semmiből születik meg, hanem tulajdonképp akár visszamehetünk egészen a keresztény civilizáció, vagy az európai kultúra bölcsőjéig. Hogy látod, hogy a ma embere számára, vagy a mai Magyarország számára 1956 a helyén van?

Az az érzésem, hogy nem elég súllyal van jelen, de mégis lappang. Nagyon fontos, hogy ezeknek az emléke, minél részletesebb emléke, nem csak a történéseké, hanem az attitűdé, az érzelmeké, a kapcsolati rendszer formái megmaradjanak az emberek emlékezetében. Én is csak kaptam az energiát, közvetítettem.

Végül azt szeretném kérdezni, hogy mit üzennél a mai fiataloknak?

A szabadságotokról ne mondjatok le! Se a szellemi, se a politikai, se az életviteli szabadságról, hanem keressétek meg, hogy hol van! Rengeteg probléma van, nem csak közvetlen politikai problémák, meg a régi azonosulási pontok, hanem egy csomó új probléma van. Nem a múltból, hanem a jövőre tekintve, keressék meg a maguk útját! Próbáljanak meg nemet mondani arra, ami nekik nem tesz, és próbálják újra megfogalmazni a saját maguk személyiségét, mi az, amit te nagyon szeretnél, és mit tartasz igaznak, és mit nem? Ezt a belső forradalmat, amit az embernek, mindenkinek, bizonyos időnként meg kell csinálnia, végre kell hajtania, ne bízzák a jövőre, hogy majd meglátjuk.

Mi az, amit a Jóisten ránk bízott! Ránk bízta, hogy a környező európai népek között híd legyünk, és egymás barátai. Kössük össze Szerbiát Szlovákiával, a románokat az osztrákokkal. A dolog nem így megy azért, de személyes kapcsolatok

révén nekünk a népek közötti hálónak kellene lennünk. Ebben aztán tényleg anynyi tapasztalatunk van! Ezt vegyék büszkén tudomásul: a pozíciónk és az évszázados tapasztalataink alapján erre képesek vagyunk.

BUJDOSÓ ALPÁR (*1935)

EGYKORI MÉRNÖKHALLGATÓ, A SOPRONI MEFESZ EGYKORI ELNÖKE¹⁷

Annak idején, ugye Magyarország, mikor már iskolába kerültem, Hitler és a Német Birodalom szövetségese volt. Nem tudom miért, okokat nem tudok mondani, hogy miért, de a szüleim a Német Birodalmi Iskolába íratlak be, két évig oda jártam, németül tanultam náluk. Az ábécét is még németül tudom felsorolni, az utolsó betűket pláne. Herr Kurtz¹⁸ volt a tanítóm ebben az első két évben, akit mint háborús bűnöst, a háború után ki is végeztek. A háború után ez a dolog egy kicsit keresztbe jött. Azért jött keresztbe, mert új rendszer jött Magyarországon és nekem tovább kellett tanulni, és anyám – ő csinálta ezeket a dolgokat mindig, velem kapcsolatban a tanulást, meg ilyesmit – rettegett attól, hogy ha megtudják rólam, hogy a német iskolába jártam, hogy nekik mi bajuk lesz belőle és nekem mi bajom lesz belőle. Hogy ennek semmiféle lehetősége ne legyen, elégették az összes iskolai papíromat, bizonyítványokat. Mentünk az iskolába jelentkezni azzal, hogy a bombázás során elveszték a papírjaim. Felvettek a harmadik elemibe egy normális elemi iskolába. A kelenföldi pályaudvar környékén volt ez az iskola, és onnan kerültem, a harmadik-negyedik elemi ott jártam ki, onnan kerültem gimnáziumba. Gimnáziumba is úgy kerültem, az is furcsa helyzet volt, a szüleim azt szerették volna, hogyha a ciszterekhez, a Szent Imre Herceg útjára, amit most azt hiszem, Villányi útnak hívnak. De valahogy elkéstünk a felvételiéről, úgyhogy nem vettek fel a gimnáziumba. Anyám lány korában dolgozott az egyik akkori püspöknek, aki akkor püspök volt, őhosszá ment el, hogy segítsen, hogy valahova bekerüljek. Így kerültem el a Keleti Károly utcába, az Érseki Katolikus Gimnáziumba. Negyedik elemi után – ez furcsa lesz a maiaknak – az első gimnáziumba,

¹⁷ Az interjút 2016. január 5-én Bécsben Jancsák Csaba és Kiss Gábor Ferenc készítette. Jegyzetekkel Jancsák Csaba látta el.

¹⁸ A budapesti Német Birodalmi Iskola 1908–1944 közötti történetéről. Ld. A birodalom iskolája című dokumentumfilm epizód. Papp Gábor Zsigmond: Iskolák és rendszerek című 2004-es filmjében.

úgy jártam, hogy gimnázium 1-2 papi iskolába, és utána továbbkerültem, nem a harmadik gimnáziumba, hanem nyolcadik, hetedik általános iskolába. Akkor jöttek az általános iskolák, ugye, mindent államosítottak.

Ez 1948 környékén volt? 49-ben egyházi intézményekből már csak három maradt...

Így igaz. És ez is egy furcsa dolog, ez a gimnázium a Keleti Károly utcában, nem maradt meg, hanem általános iskola lett. Nekem három tanárom volt, pap, akik kivették a csuhából, és az egyik történelmet, a másik fizikát, a harmadik ábrázoló geometriát tanított az iskolában, az általános iskolában, mint civil tanár. Itt végeztem el a gimnáziumot, és a szüleim unszolására igyekeztem jól tanulni, szerettem volna egyetemre menni, és ők mondták, hogy ez akkor lesz lehetséges, ha jól tanulsz és jó bizonyítványod lesz. Én nem vagyok zseni, de hozzá kell tennem, hogy a négy gimnáziumot kitűnővel végeztem, mind a négyet, és én így is érettségiztem. Érettségi előtt volt egy olyan fogalom, a maiaknak ez is furcsa lesz, a beiskolázás. Amikor az ember negyedik gimnáziumba járt, akkor az osztályfőnök megkérdezte, hogy hova óhajtasz tovább menni, dolgozni, egyetemre vagy máshova. Én jelentkeztem, hogy szeretnék továbbtanulni egyetemen. Akkor az volt a mániám, hogy kémikus leszek. Az igazgatóm Szávay Nándor¹⁹ volt, ezt azért is mondom, mert ha a neve nem is ismerős most, ő államtitkár volt később, Rákosi alatt. Már előtte sem nagyon kedvelte az olyanokat, mint én vagyok. Azt mondta, hogy nem mehetek kémiára, diplomatának tanulni menjek Leningrádba, Szentpétervárra. Ez furcsán jött, nem nagyon kapkodtam, hazamentem, és elmondtam, hogy ezt mondta az igazgató. Apám nem mondott semmit délben, amikor beszéltünk, vacsoránál mondta csak, hogy nem mész fiam Szentpétervárra, janicsárt nem csinálnak belőled! Ezzel a dolog lezárult. Ezt nem mertem így Szávay Nándornak így megmondani, csak mondtam, hogy nem megyek Szentpétervárra, illetve Leningrádba. Négyen voltunk nagyon jó barátok az osztályban. Az egyik barátom Huszár Karcsi volt, aki Sopronba készült, az erdőmérnökre, és elkezdtem gondolkodni, hogy hülyéskedek én? Kémikus nem lehetek, Leningrádba nem engednek a szüleim, elmegyek Huszár Karcival erdőmérnököknek Sopronba. Kitűnően érettségiztem, így nekem felvételi vizsga

¹⁹ Szávai Nándor (1906–1979) irodalomtörténész, műfordító, gimnáziumi igazgató. 1948 és 1950 között oktatásügyi államtitkár volt.

nem kellett. Elmentem Karcsival, és egy akkori igazgató behívott egy beszélgetésre, ahol nem tanulmányról volt szó, hanem mit szólok a kormányhoz, ehhez vagy ahhoz az intézkedéshez. Így kerültem Sopronba Huszár Karcsival együtt. A történetünk egészen 1956-ig közös itt. Most egy pillanatra megállok, mert el kell mondjak a szüleimről is valamit. Anyám dolgozott, akkor is amikor én már megvoltam, mint gyerek, a Ganz Villamossági Gyárban volt titkárnő. Az apám pláne dolgozott. Volt egy pár probléma. Anyám azon kívül, hogy a Bethlen családnak volt a gépíróője. Különben nem vett részt semmiben sem. Apám viszont behívták katonának, kiment a frontra Oroszországba, megsebesült, visszahozták Sopronba, a kórházba, és onnan leszerelték volna. De apám azt mondta, hogy nem. Még egyszer megsebesült akkoriban és a lába sebesült meg. Le akarták vágni a lábát, de az ezredben az orvos a barátja volt, és neki [apám] azt mondta, hogy nem engedi, hogy levágja a lábát, mert akkor senki sem lesz Magyarországon. Vagy meggyógyul, vagy nem, hagyják békén. Hazajöttek Magyarországra, úgy-ahogy meggyógyult a lába, tudott menni. Ő nem volt nyilas, dehogy volt az, de a Teleki Pálnak a pártjához tartozott, ami elég jobboldali párt volt, azt hozzá kell tennem. Az életünk úgy folyt, mármint az enyém, hogy ő minden hónapban egyszer, akkor ő már a vasútnál dolgozott, el kellett menni velük egy hétvégére kirándulni, vannak az állomásokon a kalauzoknak meg a mozdonyvezetőknek ilyen szobái, hogy ha majd másnap utaznak vissza. Ezekben a szobákban aludtunk ilyenkor mi, és útközben tanított mindenre, amit ő szeretett. Politikát tanultam tőle, hogy a női dolgokat hogy kell csinálni, azokat tanultam tőle, és hogy melyik foglalkozást hogy kell csinálni. Ott szereztem össze az egyik bajomat is, mert kegyetlenül megfázva fel kellett mennem a Kékesre. Apám nagyon aktív életet élt akkoriban. Ha nem is mondta, én odafigyeltem. Például egy ilyesmire, hogy ebédnél épp akkor jöttünk vissza nyaralásból a Balatonról, és felnyúlt a szekrény tetejére, és levett és zsebre vágott két olyan pálinkás üveget, amit én nem ismertem. Ment a várba, védeni Horthyt a németek ellen. Tehát a dolog elég kevert ebben az időben. Hiába volt ő jobboldali, a németekkel abszolút nem tudott szimpatizálni. De aztán visszajött jó koszosan és összetépázva két nap múlva. Kézigránát már nem volt, és Horthy sem. Mondjuk ezek voltak az életében. A katonaság, meg hogy meg kell védeni azt a Magyarországot, ami az akkori Magyarország volt. Ez a nyilas puccs előtt volt. A háború után apámat nemhogy kirúgták az állásából, hanem a szovjet titkosszolgálat letartóztatta őt, és becsukták. Egy hét múlva az ablakon megszökött. Akkor még olyan volt a szovjet hadsereg, hogy meg lehetett lépni. Meg tudott lépni az ablakon kimászva,

és hazajött. Utána az ő életútja persze nagyon rossz volt, tímár legény lett, ő így nevezte magát. A nagynéném Gyálán volt apám ott kitanulta a tímár mesterséget.

Érettségiztem, és a Huszár Karcsi barátommal elmentünk Sopronba, és ott egyetemisták lettünk. Talán röviden annyit a soproni egyetemről, hogy ott volt egy ifjúsági kör, ami olyasmi volt, mint itt, ezekek nem jobboldali szervezetek, akik vívnak is, és hát, nagyon jobboldaliak, mondjuk ki egyszerűen. Az ifjúsági kör nem az volt, de itt is volt felvétel, volt négy rend, a „balek” rend, ezek a hagyományok mind Selmecbányáról jönnek, ahonnan az egyetem is jött.²⁰ Selmecbányán volt, bányamérnöki és erdőmérnöki akadémiának hívták még. Onnan kerültünk haza Sopronba akkor, amikor a Monarchiából Magyarország, Cseh-szlovákia és mit tudom én mi lett, a trianoni döntés alapján. Mi a Karcsival beléptünk az ifjúsági körbe, ami be volt tiltva. Titokban, bekentek cipőpasztával, meg leöntöttek vízzel, ez az avatás volt, és balekok lettünk. Mind a kettőnknek volt témája, azok voltak a negyedévesek, nekünk ki kellett szolgálni a negyedéveseket, ők viszont gondoskodniuk kellett rólunk. Voltak úgynevezett szakésélyek Sopronban, amikor az egyetemisták egymás között voltak. Ezeket nagyon titokban kellett tartani, zárt ajtók mögött, mert itt félig magyarul, félig latinul beszélt a társaság. Volt egy prézensz, aki az egészet vezette. Mi, a balekok az asztal alatt kellett helyet foglaljunk, a többiek rendesen körben ültek. Ha inni akartunk, akkor a korsónkat kellett kinyújtani az asztal alól, és kaptunk bele sört. Akkor én aztán én tovább lettem kohlenbrenner. és kezdtem a harmadévet.

Bujdosó Alpár huszonévesen

²⁰ Ld. Dr. Igmándy – Kárpáti – Dr. Winkler: *Hagyományaink*. Sopron, 1981.

Ez melyik évben volt?

1956-ban, '56 őszén. Én eléggé renitens voltam. Közben azt fontosnak tartom elmondani, hogy először kollégiumban laktunk, de kiköltöztünk albérletbe hárman. Huszár Karcsi, Kozák Tóni és én. Kozák Tóni kivándorolt közben Kanadába, és ő ott tanár lett, elvégezte az egyetemet és tanár lett. Huszár Karcsi Amerikában van, én pedig itt vagyok Bécsben. Közben csináltuk a szakevételeket, szolgáltuk a firmáinkat²¹, jól éreztük magunkat. A renitensség abban is rejlett, hogy – akkor Sopronban a sör volt a divat, én azóta sem szeretem annyira a sört, de akkor azt ittam. A tanársegédeink közül három volt, aki velünk volt, a professzorok közül pedig egy. Ahova jártunk, a várkert sarkán van a vendéglő. Ott felravataloztatta magát koporsóba, hokedlira rakta a koporsót, és néha kinyújtotta a kezét a korsóval, hogy 'sört!'. Ezt egy egész nap csináltuk, körülötte voltunk, és szolgáltuk.

Kik voltak ekkor Sopronban azok a professzorok, tanársegédek, akik a diákok számára fontos emberek voltak?

Ő, akit most mondtam, hirtelen nem emlékszem a nevére. A meteorológia professzor, igaz, hogy az segített nekünk, többek között nekem is. Geometria professzorunk, Stasney Albert²², a Staszi bácsi. Staszi bácsi nagyon komoly ember volt, az egyetem kapujában, és jöttek az emberek, és mindig valakit elkapott, hogy milyen hülyeség ez, Amerikában az emberek, mindenki, Sir, Németországban mindenki Herr, miért kell nekünk elvtársnak lenni? Úr! Nagyon rendes volt Staszi bácsi, később egyszer ki akartak rúgni az egyetemről, és az igazgatói tanácsban felállt, és azt mondta, hogy ha engem kirúgnak, akkor ő is megy. Ezek voltak a tanárok.

És akkor a második év végén jött be az a divat, hogy a vizsgahónapot értékelték. Odajött az igazgató, nálam valaki az igazgatói tanácsból. Mindent klassz volt, ők mondták el, hogy így tanítottak meg úgy tanítottak. Akkoriban még az egyetemen volt honvédelmi ismeret, volt egy katonai tanszék. A katonai tanszék parancsnoka, Rédei elvtárs felállt, és elmondta, hogy tulajdonképp hülyék vagyunk. Így ment tovább az ő értékelésük, meg a marxista-leninista

²¹ Firma: Felsőbb évfolyamos hallgató, aki a diákhagyományok szerint „ura” és mentora a fiatalabb hallgatónak.

²² Stasney Albert (1889–1971) 52 évig tanított az intézményben.

tanszéknek az értékelése. Arról nem is beszélve, hogy a szüleim nekem 230 Ft-ot tudtak adni havonta, volt, hogy a menzán az utolsó napokban már nagyon billegett a helyzet anyagilag. Minden esetre ennek ellenére, felment a pumpa bennem a marxista-leninista, meg a honvédelmi tanszék értékelése után, és szót kértem. Elmondtam, hogy a marxista tanszéken, a vizsgán 4-es jegyet akartak adni nekem a vizsgán, mikor én tudtam mindent, és jelest akartam tőlük kapni, jelentkeztem javítóvizsgára, bementem délután X órára a folyosóra, ahol ők voltak. Kopogtam az ajtón, nem tudtam bemenni. Kopogtam a másik ajtón, fogtam a kilincset, kinyílt! A katedrán a tanársegéd úr éppen a titkárnővel volt. Ezt is elmondtam ezen a felszólaláson. Másnap reggel én ott álltam megfürödve, és jött értem a pedellus bácsi, hogy hívatnak a katonai tanszékről. Gyanús volt ez a katonai tanszék, mert miért hívatnak? Bementem, és onnan elvittek az ÁVO-ra. És egy napig Győrben vallattak. Nem vertek – hozzá kell tennem. Azt csinálták, hogy odaállítottak a falhoz, és addig rúgtak, míg az párhuzamos nem lesz a fallal. Amikor már nagyon párhuzamos volt, és el akartam esni, akkor egy pofon, de az nem pofonnak számított, akkor visszakentek. Kaját nem kaptam, inni sem kaptam, és akkor olyan hülyeségekkel faggattak, hogy a nagynéném bőrgyárában kik dolgoztak, és az apám ott mit csinált. Én mondtam, hogy ez nekem nem témám, én itt tanulok Sopronban, és ennyi. Nem hagytak. Aztán másnap hazaengedtek. Nem hazaengedtek, autóval Győrből Sopronba hazavittek. Amikor az egyetem felé mész autóval, ott a MÁV-nak meg a GYESEV-nek is van egy kereszteződése, egy sínkereszteződése, ott tettek ki. Elindultam gyalog a menzára, az most a Szent György Ifjúsági Kollégium, akkor is az volt. Mivel két napig nem ettem, fáradt is voltam, amikor kinyitottam az ajtót, és bementem, elájultam a melegben. Arra ébredtem fel, hogy az egyik asztalon fekszem, és pofozgatnak. A konyhafőnök a menzán Tamás bácsi volt, mint egy centurio, hátratett kézzel állt, és nézte, hogy mit csinálnak velem. Már vége volt az ebédnek. Ő azt mondta, hogy adjanak nekem enni. Hoztak valami kaját a konyháról, adtak enni. Az egyetemisták közül voltak ott, kiadta nekik parancsba, hogy nem mehetnek haza egyedül, vigyenek haza! Úgyhogy aztán a firmámat hozták, és a firmám hazavitt az ő lakásukba.

Mi volt az ÁVH-nak a célja? Megfélemlítés? Összefüggésben állt ezzel a felszólalásoddal? Ez megtorlása volt annak?

Igen, persze. Akkor úgy mondom, hogy az első kérdések valóban erről a felszólalásról szóltak. Később aztán, amikor kifogytak ezek a kérdések, akkor tértek át a család problémáira.

Ez professzionális anyag lehetett egy koncepció perhez?

Lehetett volna.

Lehetett volna, ha nem jön közbe a forradalom.

Igen. Ez 1956 január, tehát a tavaszi félév előtt volt.

A vizsgaidőszakban?

Igen, annak a végén. Akkor aztán még ezzel nem záródott egészen le, mert aztán visszamentem az egyetemre, és mondtam, hogy na most kuss van. Hazamentem a tavaszi félév előtt, és apámmal is megbeszéltem ezt. Még mielőtt hazamentem volna Pestre, behívott az egyetem DISZ titkára, és kirúgtak a DISZ-ből. Előtte volt egy DISZ gyűlés, és javasolták az egyetemről és a DISZ-ből való kizárásomat. Előre mentem az első sorba, és odaültem, háttal a társaságnak, hogy ne lássam, hogy ki szavaz mellette vagy ellene. Tényleg, én nagyon jóban voltam az évfolyamommal. De akkor képzeld el, hogy leszavazták! Egyszerűen nem szavaztak rá, hogy kizárjanak az egyetemről. A DISZ titkár kirohant dühösen, és feloszlatták a gyűlést, és másnap behívatott magához. Behívatott és mondta, hogy a központi bizottság úgy döntött, hogy a DISZ-ből kizárnak. Akkoriban mindenki, minden egyetemista DISZ tag volt. Ez azt jelentette, hogy te egyedül vagy. Ha lettek volna grófok, bárók, meg mit tudom még kik, azokat eleve nem vették föl.

Az egyetemi éveid alatt, vagy akár itt a nyári szünetben, hiszen ott olyan dolgok történtek veled, amik megbeszélése a családban fontos. Édesapáddal, közösségi, közéleti kérdésekről beszéltek? Politizáltak?

Apámmal nagyon. Furcsa, hogy hazamentem, családdal voltam, és volt a lakásnak egy erkélye, és az erkélyen virágok voltak. Apám azokat öntözte, és a politizálás ott történt. Vagy én kezdtem, vagy ő, és akkor azt mondta: menjünk ki az erkélyre! Nyilván a két húgomnak a védelmére is szolgált, de ott beszéltek meg

ezeket. De minden egyes alkalommal, amikor hazamentem, ez történt otthon. Egy kicsit vitatkoztunk is néha, és épp ezért, mert vitatkoztunk az elején, elvi kérdésekbe nem ment bele. Semmiféle jobboldali dolgot nem hallottam tőle. De hogy a szemetek ott fõnn, azt megbeszéltük, és hogy hogyan kell viselkedni, létezni. Az is igaz, azt is hozzá kell tenni, hogy egyre inkább meredekebb lett a diskurzusunk, tehát nem véletlen, hogy aztán az történt, ami történt. Mégpedig úgy, hogy ennek az évnek, a második évnek a végén lementünk Mohácsra. A Duna öntött ki abban az évben. Egy csomó házat, parasztházat a Duna elsöpört. Annak a felépítésére vittek le egyetemistákat, homokot hordani, ilyesmi. Oda mentünk le, igen ám, de lejöttek a Petõfi Körösök is oda, a diákok. Mert nem csak mi voltunk ott, a soproni egyetemisták, hanem jöttek Pestrõl, meg mindenhonnan. Úgy látszik, hogy a Petõfi Körösök ezt észre vették, és lejöttek oda beszélgetni. Ott kezdtük azokat a dolgokat úgy megbeszélni, ami a Petõfi Körben, annak idején volt és beszéltek róla. Nagyon odafigyeltem, mert érdekelt a dolog. Utána, amikor visszajöttem, két hónap volt a nyári szünet. Minden esetre valamennyi idõt, majdnem egy hónapot lent töltöttünk az árvíznél, egy hónapot meg bevonultunk katonának.

Milyen volt ekkor a soproni egyetemnek a légköre, a mikroklímája? Mert a szavaidból úgy értettem, hogy itt egy szakmai mester-tanítványa nagyon fontos közösségi élet volt.

Nagyon fontos volt, és létezett ez a közösségi élet nem csak a sörivásban – mert a sörivásnál mindig összejöttünk nagyon közel egymáshoz –, hanem különben is. Például nekem volt három vagy négy szakérettségis barátom, akiknek segítettem. Matematikában az egyiknek, a többieknek meg olyan dolgokban, ami nekik nehéz volt, fizika, vagy valami, de ezek a szakérettségisek valamiféleképp idõsebbek voltak nálunk, a másik pedig az, hogy õk már dolgoztak valahol, erdõben. Tehát akkor, amikor valamilyen biológiai vagy erdei problémákról volt szó, akkor meg õk tudtak nekünk segíteni. Ez a dolog aztán teljesen kölcsönösen mûködött. Tényleg, ez nagyon jól mûködött, és nem csak az évfolyamon, hanem az egész egyetemen. Annyira, hogy most nem régen, egy pár éve Sopronba volt, amikor bent aludtam a Fõ téren, ahol az Erdészeti Múzeum is van, és annak van egy vendégszobája, azzal szemben van egy kórház, ami annak idején kollégium volt. Abba a kollégiumba, ahogy másokban is, barátok voltak ott, találkoztunk, jó szerencsével beszélgettünk. Az egész egyetemet áthatotta ez a baráti légkör.

Generációkon átívelve?

Igen. Ha úgy vesszük, hogy a tanárok a másik, az idősebb generáció, akkor igen. A tanárok között volt egy-kettő, aki kilógott. Különben a tanárok között csupa rendes fickó volt, aki tudott velünk szót érteni.

Ez a szakmai és a közös értékek vallásán nyugvó kapcsolat volt?

Igen. Azért a szakmaiban különbséget tettek. Azért, hogy ők egyet értettek esetleg politikailag valakivel, azért nem biztos, hogy átengedték a vizsgán. Vancsura Rudi, a növénytan vizsga, előtte ugye gyakorlatból kellett beszámolni. Vancsura Rudi tartotta, ő volt a tanszékvezető. És a Vancsura az asztalra tette az ő szobájában a vázába egy csomó fűvet, meg egy csomó lombot, és amikor bementünk, azt mondta, válassz ki legalább 10 fűvet, amit ismersz! Én nem készültem, és nem tudtam kiválasztani a 10 fűvet, meg a mit tudom én milyen lombot. Ő is megkövetelte, annak ellenére, hogy együtt söröztünk.

A Petőfi körnek a vitáiról már hírek voltak, vagy olvastátok már? Mit lehetett olvasni?

Igen, többet is! Szegedről is volt. A vége az lett, hogy beszélgettünk, beszélgettünk, és egy valaki azért, hogy ott megbeszéljük a dolgokat, hogy hogyan tovább lement Szegedre. Ez még október eleje. Tehát amikor visszamentünk Sopronba, mert egy kicsit haza is mentünk a szülőkhöz, és onnan visszamentünk az egyetemre, akkor.

Ez még a Rajk-temetés előtt volt, ez a szegedi út?

Nem, utána volt.

Mentetek tájékozódni Szegedre?

Igen, ott is történtek ilyen dolgok, voltak, akik benne voltak, és azokhoz mentünk le beszélni, hogy ők mit terveztek. Mi úgy gondoltuk Sopronban, hogy egyeztetni kéne az egész országban. Ahogy a szegediek kezdték a dolgokat, oda mentünk.

Megállnánk itt még egy pillanatra a forradalom előszakaszában? A barátaiddal, vagy az egyetemi tankör társakkal hogyan értékeltétek, hogyan láttátok a Rákosi-féle rendszert?

Azt kell mondanom, hogy egy részünk, aki egyáltalán végigvitte, figyelte az eseményeket, és ott a Nagy Imre [1953-as] kormányra is. Véletlenül tudtam apámmal való beszélgetések miatt is, mert nem volt olyan általános. Mai napig sem tudom teljesen rekonstruálni azt, hogy hogy került Nagy Imre oda, egyáltalán, hogy ő legyen a vezető és a miniszterelnök is.

Te nem voltál apolitikus, de a többiek? Mertetek egymással erről beszélni?

Mertünk egymással. Én nem mindenkivel álltam le csak úgy politizálni. Ha akartam, akkor bármelyikkel beszélhettem, és nem tetszett nekik. Ha egyetemi dolgokról volt szó, akkor már árnyaltabban.

Volt közben az SZKP-nak a XX. kongresszusa. Nyilván mehetett valami híre. Ezen keresztül mennyire hittek a rendszernek a megreformálhatóságában?

Azt hiszem, többen hittek ebben. A Hruscsov-féle kezdeményezésben, abban reménykedtek, hogy ez az egész továbbmegy és lesz belőle valami, amit el lehet viselni. Nem lesz jó, de el lehet viselni.

Ezek után jutunk el az október elejére, Rajk temetés, és akkor utána volt a MEFESZ szegedi megszületése. Erről milyen emlékeid vannak?

Nem sok van, de azért az van, hogy mindenben egyet értettünk, és azt mondtuk, hogy nekünk tudni kell arról Sopronban, hogy ti mit csináltok Szegeden.

Akkor ti tulajdonképpen egyeztetni voltatok Szegeden, és amikor visszaértetek Sopronba, akkor tájékoztattátok a többieket.

Igen, de inkább beszédbe elegyedtünk. Még akkor nem volt semmiféle egyesület Sopronba, vagy elv, sokat beszélünk, sokat beszélünk.

Most jutottunk el október 16-áig, amikor Kiss Tamás, Lejtényi és a többiek Szegeden gyűlést tartanak. A másnapján ugye gépelnek egy csatlakozásra felhívó

rölapot és ezt körbeküldik az egyetemekre, amelyekre tudják. Arról, hogy ez hova jutott el, nagyon kevés információnk van...

Hozzánk eljutott.

Ebből jutott el Sopronba a 16-i gyűlésnek a híre?

És ennek a következménye tulajdonképp, Sopronban sem úgy kezdődött, hogy csak úgy, de ennek a következménye, hogy a SOTEX kultúrházban...

Elmondanád ennek a történetét? Ez október 22-e?

Igen, október 22. Közvetlenül 23-a előtt. Végülis aztán az igazgató, a SOTEX kultúrház igazgatója, hozzájárult, hogy megtarthatjuk, nem azt a gyűlést, hanem azt mondtuk, hogy egy egyetemi gyűlést akarunk tartani. Hozzájárult ahhoz, hogy egyetemi gyűlést tartsunk a nagyteremben. És akkor aztán a mi dolgunk volt az, hogy mindenki vállalta ebből a társaságból, akik a SOTEX-ben voltak, hogy elmennek az egyetemre, és az évfolyamon mindenkivel lehetőleg beszélnek. És hát össze is jött egy nagy tömeg, de aki bejött, mert akkor már nagyon odavoltunk, állt közülünk két ember a kapuban és mindenkinek igazolnia kellett magát, hogy ő az egyetemről jött. Ugye ott volt az, hogy egyetemi pártbizottság, a városi pártbizottság, gondolom ott volt az ÁVO is. Még olyan is volt, olyan felszólalás, aki a Horthy-rendszert akarta volna visszahozni. Teljesen viharos gyűlés volt, ahol végülis mégis csak megállapodtunk egy dologban, hogy megválasztunk egy vezetőt és titkárt, aki a tagdíjakat vezetni fogja, és minden évfolyamról két-két képviselő kerüljön be a vezetőségbe. Azt már tudtuk használni aztán. Ez volt még akkor nem MEFESZ, hanem a Soproni Egyetemi valami, nem tudom, mi.

Egy diákönkormányzat? Diáksparlament?

Egy diákönkormányzatot alapítottunk, és ott került először hivatalosan is nyilvánosan is szóba, hogy kilépünk a DISZ-ből. Ez az egyesület lesz nekünk az egyetemi egyesületünk. Ebből így jöttünk el. Itt kezdődött tulajdonképpen, ha most rólam van szó, én állítólag én egy viharos beszédet mondtam. Ez nekem új érzés volt, feljött minden a régiből, meg az, hogy elvitt az ÁVO.

Programot is hirdettetek?

Igen, 12 pont. Nem, nem tudom, több volt, mint 12, sokkal. Olyan hülyeségekbe mentünk bele, ami minket érdekelt csupán. Szüntessék meg az orosz nyelv oktatását, a katonai oktatást. Gondolkodó emberek voltak, akik ott ültek. Ha azt mondom, hogy szüntessék meg az orosz nyelv oktatását, ha csak egy picit, ha egy percet tovább gondolkodik, az ezzel jár, hogy menjenek a fenébe az oroszok. Így, hogy ha gondolkodtak, egyből jelentkeztek, hogy szót kérnek, pár perc múlva, negyed óra múlva. Nagyon eufórikus pillanat volt! Ha az előbb kérdezted, hogy milyen hosszú volt, nem tudom pontosan megmondani, de úgy délután kezdődhetett, 4-5 óra körül, és eltartott biztosan 10-ig. Nagyon hosszú nagygyűlés volt.

Másnap 23-a. Milyen volt ennek a délelőtti?

A délelőtt még szervezés volt, és kb. dél után közvetlenül megszerveztük és megcsináltuk a felvonulást. Sopronban van egy Petőfi szobor. Elmentünk a Petőfi szoborhoz, végighallgattuk, aztán hazamentünk. A három beszéd közül az egyiket azt én tartottam. Ezzel a felvonulással kezdődött az egész. Az igazság az, utána beszélgettem sokakkal, professzorokkal is. Mindenki tartott attól, hogy nem akarom végigmondani. A félelem nem volt egészen oktalán, mert út közben, én is láttam, hogy pinceablakokban voltak emberek. Nyilvánvalóan a rendőrség, vagy az ÁVO vagy akárki oda volt vezényelve. Ezért annak ellenére, hogy tényleg volt bennünk félelem, nem lehet letagadni...

Készültél erre a beszédre?

Spontán volt.

De azt tudtad, hogy fogsz beszélni?

Azt tudtam. És gondolkodtam is előtte.

El is hangzottak a követelések ott?

Ott nem. A követelések a következő nap hangzottak el, az ábrázoló geometria az egy külön épület volt, és hatalmas előadó terme volt, és ott. Ez az előadó terem

aztán az egész forradalom alatt működött, úgy is, hogy mindig voltak benne, akik ott ültek.

Ez a tanterem, ez volt a centruma a soproni MEFESZ közéletének?

Igen, a közéletének, így kell ezt mondani: a közéletének. De azért, mert a Staszi bácsi, Staszney Albert professzor engedélyezte személyesen, hogy használjuk a termet.

Az egyetem vezetése hogy állt ehhez az új diákszövetséghez?

Támogató, teljesen egyértelműen. Kivéve a katonai tanszéket.

Melyik héttől kezdődött a MEFESZ-nek a létrehozása, az aleggységeinek. Milyen emlékeid vannak?

Az nem egy nap alatt ment, hanem folyamatosan. Ez a 22 fő ülésezett, és először megalapítottuk az úgynevezett „Elvi” bizottságot. És aztán a napok folyamán, ahogy szükségeltetett, mindig más bizottságot alapítottunk meg. Tulajdonképp az Elvi bizottságba döntöttünk a rektori szobában nyolcan, tízen.

Egy ilyen döntéshozó szervezet volt ez? Az mondhatjuk egyfajta Parlamentnek?

Kisparlament. Vagy kormányzat. És voltak végrehajtók. Elkezdődött az a forradalomban, hogy jöttek innen Ausztriából a segélyszállítmányok. Átrakni egy magyar teherautóra... Tehát volt egy ilyen csapat, segélyszállítmányi osztálynak neveztük. Katonai osztály, akik próbáltak egy védelmi szervezetet Sopronnak kialakítani.

Buda Gyurka volt, és ő egy jó nagy darab ember, ő állt a Varga főhadnagy mögött. Lementem és kérdezgettem a Varga főhadnagyot, hogy emlékszik-e rám, és ő mondta, hogy nem, nem tudja, miről van szó. Buda Gyurka előre nyújtotta a tenyerét, hogy ő most lehúz egy pofont, erre Varga összerázta magát, és mondta, hogy emlékszem, emlékszem. Hát egy ilyen beszélgetés volt, és a végén intettem egyet, ennyi ami volt, és otthagytam. De működött ez az osztály, sajnos túl jól működött. Tehát nem csak az igazi ÁVO-sokat hozta be, hanem behozta a Marxista tanszék egy-két emberét. A vége felé már úgy volt, hogy annyi embert szedtek

össze a városban, ja, mindez az egyetem egyik épületében volt, több épülete van az egyetemnek, és egyik teremben lent oktatóteremben odavitték be az embereket, akiket letartóztattak. Minden este lementem megnézni azt, hogy kiket tartóztattak le ebbe a terembe. Szorgalmasan végezték a dolgukat. Én mentem a két padsor között, és úgy tartottak rendet, hogy a katedrán fent ült az egyik tagjuk géppisztollyal. Én két padsor között hátraszóltam, tedd már el azt a géppisztolyt. Sopronban volt egy börtön, van is még ma is ez a börtön, létezik. Az is egy külön téma volt, hogy a börtönből, a börtönben forradalmat csináltak a rabok, és nem hagyták abba az egészet, és nagyon kevés volt a személyzet, amíg őket ki nem engedik. Onnan telefonált az igazgató, hogy jöjjünk már, csináljunk már valamit. Kimentünk és megmagyaráztuk nekik, hogy közbüntényeseket nem tudjuk kiengedni, de a politikai bűnösöket kiengedjük. Hármat találtunk az egész börtönben, aki politikai bűnös volt. Overálban, karszalaggal járták a várost, és a falvakat a környéken. Autóval mentek ki. Segítettek nemzeti tanácsokat alapítani a falvakban.

Bujdosó Alpár a BBC riporterének nyilatkozik 1956. október 31-én.

A kép forrása: Ifj. Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. NYME, 2006, 168

Így érkezünk el a forradalom leveretéséig. Folytatnád onnan az élettörténetedet? Bocsánat, még mielőtt erre emlékeznénk, nagyon fontos dolog! Néhány értékelő mondatot mondanál a soproni egyetemistáknak a szerepvállalásáról, a te szerepedről?

Én azt hiszem, a soproni egyetemisták, ekkor nagyon rendesen viselkedtek, nagyon úgy, ahogy kell, egy-két tévedéstől eltekintve. Leginkább azt csinálták az egyetemisták, amit a sors szánt nekik, és feladatként adott. Ővelük vagyok nagyon pozitív viszonyban, a szegediekkel vagyok nagyon pozitív viszonyban, a Budapesten, akik fent voltak a várban, ott egy könyvtár volt, az egy kollégium volt akkor, és most nem tudom, micsoda. Szemben a templommal. Műegyetemi kolesz, azokkal, azokkal még telefonviszonyban is voltam. Totálisan egyetértettünk.

Személyes életedben mit jelentett 1956 élménye?

Az a központja az életemnek. Tulajdonképp az volt, most is írtam a rektornak, én Sopronban kezdtem az életemet, nem Budapesten, mert én budapesti vagyok, de ott kezdődött ez a mozgalmas élet, ott kerültem be először az ifjúsági körbe, a forradalomból Amerikába és az Ázsiába.

A forradalom után új szakasza indult el az életerednek.

Igen. Ezt megírtam a könyvemben.²³ Kijöttem Kéthly Annával, az már nekem meglepetés volt: a Nyugat! Sokan, másoknak is, ha nem is vallják be. Először is beültünk három autóba. Az elsőben ment egy újságíró, a második autóban ült a Kéthly Anna, a húga Magda, és Helmer, az osztrák belügyminiszter, amit én nem tudtam, csak itt, Bécsben tudtam meg, mert ő magas politikai személy, ő nem is jelentkezett Sopronban, csak onnan vettem észre, azt hittem, hogy nekem szól, mint forradalmi elnöknek, kiléptünk a határon, és ilyen fehér motorosok álltak a három kocsni mellé. Ez kinek jár? Neki járt. [Nevet.]

Az USA-ban és Ázsiában a következő években számtalan előadást tartottál, meg sajtókonferenciát tartottatok. Az Egyesült Államokban a Kongresszusban is.

Igen. Az tulajdonképp úgy történt, hogy annak idején én ebben a lakosztályban laktam, és vakartam a fejemet, mert semmiféle feladatom nem volt. Kétszer voltunk ugyan Hammarskjöldnél²⁴, az akkori ENSZ főtitkárnál, és mindig mondtam neki,

²³ Bujdosó Alpár: 299 nap. 1956-os Intézet – Magyar Műhely, Budapest, 2003

²⁴ Dag Hjalmar Agne Carl Hammarskjöld (1905–1961) svéd diplomata, 1953–1961 között az ENSZ főtitkára.

hogy mikor jönnek az ENSZ csapatok? Választ nem kaptunk. Később John Foster, Dulles²⁵ fogadott, hosszan beszélt, és mondta, hogy Amerikában demokrácia van, ami úgy működik, hogy ha valamit akarunk, akkor az amerikai szavazókat, az amerikai népet is ebbe az irányba kell hangolni. Kaptunk ehhez nyolcvanezer dollár támogatást. Vállalkoztam rá, mert én azt hittem, hogy ez tényleg így fog működni. Ebből visszamentünk, és akkor az amerikai diákszövetség, ez vállalta, hogy végig kísér ezen a előadókörúton. Három egyetemen voltam egy nap, és már mentünk tovább a következő városba, és már megint mentünk tovább a következő városba. Tehát nekem inget és fehérneműt nem mostak, otthagytuk a szállodába, vettek újat, tisztát, az volt a váltás. Mind fizetni kellett a szállodáért, mindenért fizetni kellett, tehát a nyolcvanezer csak-csak fogyott. Igaz, hogy az ott élő magyarok mindig gyűjtöttek az adott városban a menekültek részére. Én ezt nem tettem hozzá a nyolcvanezer dollárhoz, hanem átutaltattam ide, Bécsbe, a diákoknak, az ide menekült diákoknak a javára.

Az amerikai szenátus előtt maszkban beszéltem, hogy álcázzam a személyemet. Én a szüleimet akartam védeni, hogy abból, hogy én ott „hülyéskedek”, abból nekik ne legyen semmiféle bántódásuk.

Akkor te még magyar diákként szerepeltél... Fel voltál kérve, ott ezt javasolta neked valaki?

Egy amerikai hivatalnok, aki a szenátustól jött, és kérte, hogy valahogy csináljunk egy ilyesmit, ők találták ki a maszkot, válasszak álnevet, László Istvánt választottam, az lett az álnevem. Alpár az pogány név, arra nem keresztel a keresztény egyház, a László az tulajdonképpen katolikus keresztény keresztnevem, az István a bérmanevem. Nem soká tartott ez az álcázás, mert hamar kiderült, hogy a magyar titkosszolgálat végig tudta, hogy én vagyok a László István.

Hadd kérdezzek még ezzel kapcsolatban valamit! Ugye az egész ország abban reménykedett, hogy ENSZ csapatok jönnek majd. Te is említetted, úgy gondoltad, hogy amerikai beavatkozás történik, és itt legtöbbször azt szokták említeni, hogy Amerika Hangja, meg a Szabad Európában ezt sugározták. Ezt te hallottad, hogy ezt sugározták?

²⁵ John Foster Dulles (1888–1959) 1953–1959 között az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere volt.

Volt egy hírmondó, aki ezt mondta. Akit ki is rúgtak utána egyébként a Szabad Európából Münchenben.

Akkor te magad az ENSZ főtitkárral való tárgyalásotok során szembesültél, akkor már számodra világossá vált, hogy nem lehet az ENSZ csapatokra számítani?

Hamarskjöld próbálta az egészet elkendőzni és eldumálni a dolgokat. Mindig mást mondott. A vége felé, amikor mindig csak arról beszélt, hogy most már a menekülteknek van helye Bécsben, meg Ausztriában, meg minden, akkor de-rengett nekem, hogy itt nem lesz semmi. De azt nem mondta sohase, végül is aztán Kéthly Anna világosított fel, hogy ez hogy működik, hogy van a Biztonsági Tanács. Én azt hittem, hogy New Yorkban van az ENSZ és van ott valami nagy laktanya, és ott vannak az ENSZ csapatok, akinek csak azt kell mondani, hogy indulás, menjetek! Hát, ez nem így volt.

A könyvnek nagyon izgalmas része, manapság a fiatalok azt úgy tudják elképzelni, mint egy popzenekar, amikor elindul a világszerte turnéra, hogy itt is beosztás alapján minden nap előadás, sajtókonferencia. Ezzel tulajdonképp mi volt a cél?

Amikor én az USA-ból visszajöttem Bécsbe, akkor az orvosi egyetem volt MEFESZ elnöke, a Műegyetem volt MEFESZ elnöke és én megalapítottuk a külföldi MEFESZ-t, és mi döntöttünk úgy, mert láttuk, hogy az ázsiai országok nagyobbik része, mondjuk India, Pakisztán, Bangkok, a hozzátartozó Thaiföld, Indonézia nem jó szemmel nézték a magyar forradalmat, és még Japán sem, furcsa módon. Arra gondoltunk mi, hogy a világon mindenki úgy ismerje meg a magyar forradalmat, mint ahogy az volt, tehát valahogy tudatni kell velük, hogy mi mit akartunk, mit csináltunk és miért. Akkor eldöntötte a MEFESZ bizottság, hogy küld egy delegációt. Ki tud angolul? Ketten voltunk, tulajdonképp, de franciául tudott a Petőfi Körnek az egyik titkára, Nagy Balázs, és volt egy negyedik, Derecskei Károly Amerikából. Ő már kint volt Amerikában 48 óta, ő akkor nem, mint 56-os küldött volt, hanem ő tudta, hogy hogy kell repülőjegyet váltani, szállodát foglalni, egyáltalán, hogyan megy ez az egész út, ő volt a menedzserünk. Nagyon klassz srác ő is. Újságíró volt, parasztpárti, működött is a parasztpárban, akkor kikerült Afrikába, onnan tudósított újságokat, akkor elment Ázsiába.

Olvasván a könyvedet azért ez egy sikeres, mármint abból a szempontból sikeres delegáció, vagy szerepvállalás volt, mindenképp annak kell értékelnünk, nagyon sok sajtómegjelenés árnyalta, vagy tette helyre az 56-ról való képet ezekben az ázsiai országokban. De az is egy nagyon érdekes momentum, hogy számomra úgy tűnt, amikor olvastam a könyvedet, hogy a szovjet kommunikáció, vagy diplomácia az előttek járt igazából, meg utánatok is. Próbálta a saját információival ellátni a különféle népeket, amiben a magyar forradalmat horthystának, vagy fasisztának állították be, meg sok hazugságot, valótlanúságot terjesztettek, vagy helyeztek el a köztudatban. Ezzel mikor szembesültetek? Ezt ott helyben érzékeltétek?

Mindjárt a kezdetén. Ez így volt egyébként. Mindjárt a kezdetén szembesültünk vele. Indonéziának a legelején, a kezdetén, amikor Indonéziában második nap ott voltunk, kiutasítottak. Kiutasítottak Indonéziából, mindez a szovjet tevékenység miatt. Igen ám, de Derecskei Karcsi volt a menedzser, aki valakitől szerzett értesülést ott, nem tudom, hogy kitől, hogy meg kell próbálni elmenni a hadsereg főparancsnokához. El is ment. Csak ő. Nem a politikai hatalomtól, hanem a hadseregtől. A hadseregnek egy embere, mindenhova, ahova mentünk előadást tartani, egy hónapig voltunk, mindig ott volt valahol a környéken. Ha valami történt volna, azonnal jöttek volna a katonák. Ezt így érzékeltük az elején és tudtuk is, hogy így lesz.

Van-e valamilyen tanulság, üzenet a 20 századból a 21. század ifjúságának?

Úgy látom most, a mai magyar történelmet, de ezt az egész XX. századit, hogy ennek az értékelése nem történt meg. Azt kéne elérni, hogy sikerüljön legalább egyszer megismerni, ugyanakkor értékelni is a történelmünket! Azt gondolom, meg kéne ismerni valahogy. Annyi minden volt ebben a XX. században! Először volt a világháború, aztán a Károlyi-féle demokrácia, a tanácsköztársaság, a Horthy-rendszer, a nyilasok, utána az a két-három év, a furcsa demokrácia, utána Rákosi... A Közép-európai országok szinte majdnem mind ilyen történelmen mentek keresztül. Nekem az a véleményem, hogy ilyen országok, mint Románia, Csehország, Szlovákia, ezek se tudják úgy a történelmüket, ahogy mi. Az osztályok is csak most kezdik a történelmüket megismerni. Most hogy karácsony volt, nem csak Bécsben, mindenütt császári ruhában lovagoltak. Itt császár volt valaha! De hogy a császár és a mai nap között mi minden történt, az nem jön elő. Ennek a közép-európai világnak az egész történelmét fel kéne dolgozni rendben.

CSETE IVÁN (*1936)

EGYKORI SZEGEDI ORVOSTANHALLGATÓ, A MEFESZ
ORVOSKARI VEZETŐSÉGÉNEK TAGJA, A MEFESZ SZEGEDI
IDEIGLENES EGYETEMI DIÁKTANÁCS TAGJA, A SZERVEZET
MISKOLCI KÜLDÖTTE²⁶

Talán érdekes lehet az utókor, a fiatalok számára, akiknek tudni kell erről a nagy eseményről, mely a magyar történelemnek az egyik legdicsebb mozzanata volt, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, aminek a Jóisten kegyelméből ennek egy kis részese, aktív mozgatója lehettem annak idején.

Én Budapesti gyerek vagyok, 1936-ban születtem, érdekes, olimpiai évben, a berlini olimpiai évben, amikor Csík Feri boldogan mutatja az érmét két japán fiú a második és harmadik helyezett között, ő volt az első, 100 méteres gyors úzás, 1936 Berlini Olimpia. Mi magyarok harmadikak lettünk a nagy Németország és az Egyesült Államok mögött, a kis Magyarország! Ezt azért mondom, mert édesapám kiváló sebész volt, aki nagyon jó sportoló is volt már gyerekkora óta, és nagyon jó hazafi, és mind a kettő kicsit a családjában maradt. A bátyám olimpiai színvonalú úszó volt, akit a Rajki Béla, a híres úszó edző trenírozott annak idején, és nem került bele éppen az olimpiai csapatba, de majdnem. A körülmények folytán. Elég az hozzá, hogy Budapesten, a Gellért lábánál, a Gellért szálloda mellett születtem, a szikla kápolnától nem messze, és mindig előttem van a régi kép, a szép Budapest, a Ferenc József híd, Nagy Magyarország címere, ami azt hiszem még most is fent van az oromzaton. De édesapám, a cserkészeti klinikán, a bakai klinikán dolgozott, mint tanársegéd akkor. Az egyik kollégája, a Lángi Imre²⁷ volt, aki később nagy sebész professzor lett. 1940-ben, amikor

²⁶ Az interjú 2016. október 15-én készítette és jegyzetekkel ellátta Jancsák Csaba.

²⁷ Láng Imre (eredeti nevén Lang, 1899–1972) idegsebész, egyetemi tanár. Orvosi oklevelét 1924-ben szerezte meg Budapesten. 1925–1926-ban a pécsi-, 1926–1940-ben a budapesti II. sz. sebészeti klinika munkatársa volt. 1951–1970 között szegedi II. sz. sebészeti klinika igazgatója, professzora. 1956–1957-ben dékán.

Észak-Erdély visszatért Magyarországhoz, akkor őt kinevezték Nagyváradra főorvosnak. Úgyhogy én elkerültem 4 éves koromban oda.

Én büszkén mondom mindig, hogy pesti gyerek vagyok, de tulajdonképp nem ismerem Budapestet, mert négy éves koromban elkerültem, és csak ünnepélyes alkalmakkor mentem oda, mint például az ostrom, meg a forradalom, meg rokonlátogatások. Elég az hozzá, hogy Nagyvárad akkor magyar város volt, 90%-ban magyar lakosságú volt. Apám lett a főorvos, és ott nevelkedtem. Jó vallásos nevelést kaptam az Orsolyáktól, derék, kedves nővérektől. Aztán később a premontrei gimnáziumban folytattam a tanulmányaimat, és akkor jött a háború, és az orosz előnyomulás elől mentünk nyugat fele. Édesanyám veszprémi leány, akinek a szülei Balatonfüreden laktak. Szép házuk volt. Oda mentünk ideiglenesen, hogy megvárjuk, hogy mi történik a háborúval. Hír lett, hogy az oroszok szörnyű atrocitásokat követnek el, az asszonyokat megbecstelenítik, és mindenféle történik, és ezért felmentünk Pestre, hogy ott jobban meg lehet húzódni. De ott jól kifogtuk, két hónapig tartott az ostrom. Budán voltunk, az egyik legrosszabb helyen, ahol a legtovább tartott.

Én akkor, mint egy gyerek, nem féltem nagyon, egy bombázásban még Nagyváradon majdnem meghaltunk, de aztán mégsem, mert az utolsó pillanatban az őrangyalom azt mondta, hogy nézzek fel az égre, és láttam a gépeket jönni, édesapám lerohant velünk a pincébe. Amikor a pince utolsó lépcsőjén voltunk, akkor csaptak le a bombák, mögöttünk húsz méterre. Meghalt a nevelőnőnk, egy nagyszerű kis katolikus leány, 28 éves, szentgotthárdi. Meghalt akkor sok ember, az állomást lebombázták Nagyváradon. Érdekes módon, 35-40 évvel később egy amerikai múzeumban, a légierők múzeumában ki volt téve az a gép, az egyik gép, ami bennünket bombázott. Ki volt írva, hogy az a gép 1944. június 2-án bombatámadást hajtott végre egy magyar város ellen. Ez volt Nagyvárad. Elég az hozzá, hogy jött a háború, jöttek az oroszok, mindenféle szörnyűség, az egyik unokanővérem, aki 18 éves, szép leány volt, az a Rókus kórház halottas házában bújta el, hogy ne kapják el a ruszki, és ott élte túl, a halottas házában. Aztán vége lett a háborúnak, és mi visszamentünk Nagyváradra, ami nem volt még biztos, de reméltük, hogy Trianont nem csinálják vissza. De mivel a románok előbb ugrottak ki a háborúból, illetve a németek szövetségeseiként, amikor az oroszok odaértek Romániához, akkor szépen pálfordulást csináltak, és 21 német hadosztályt kerítettek körbe az oroszok, és be tudtak jönni rögtön a déli Kárpátokon, és a Keleti Kárpátok erős vonala, amit a német és magyar csapatok szépen tartottak, az összeomlott, mert dél felől bejöttek az oroszok. Úgyhogy akkor egy darabig

reméltük, hogy Csucsáig, Ady Endre falujáig, a Királyhágónál addig magyarok leszünk talán, aztán mégsem, visszaadták a románoknak, mert előbb ugrottak ki a háborúból, mint mi próbáltunk, ráadásul ők meg is támadták a németeket.

A helyzet az, hogy én Marosvásárhelyre kerültem akkor, az édesapámat kinevezték az akkor már Romániához tartozó Marosvásárhely magyar nyelvű orvosi egyetem sebész professzorának. Akkor még Marosvásárhely tiszta magyar volt. Úgy, mint Magyarországon is, még nem volt teljes kommunizmus 1947-ben. Demokrácia alapon lesz magyar nyelvű oktatás és a kolozsvári magyar orvosegyetemet Marosvásárhelyre, és ott lett sebész professzor. De megbetegedett, súlyos szívbántalmi lettek, és fel kellett adnia a professzori munkáját ott Vásárhelyen. Átjöttünk mai Magyarországra. Apám Nagykanizsán lett főorvos 1949-ben és én ott végeztem az általános iskolát. A gimnáziumba nem vettem fel, mert klerikális reakciónak minősítettek. Hordtam egy szép, kis arany keresztet a nyakamban, és a gimnázium igazgatója, aki állítólag nagy ministráns volt a régi időkben, aztán átváltott és nagy kommunista lett, megfogta a keresztemet, rámutatott: „Ezen kell változtatni, amíg ezen nem változtatsz, addig ide nem jössz diáknak”. Pedig akkor jeles tanuló voltam, kitüntetést is kaptam, nem volt oka, hogy miért ne vegyenek fel. Elég az hozzá, hogy nem tudtam gimnáziumba menni, hanem kereskedelmiben végeztem, és csak különbözettel lehetett menni orvosi egyetemre, ugye édesapám nyomdokaiban haladva gondoltam, hogy orvos leszek én is, mint a nagyapám, ő is orvos volt Budapesten. Az érettségi után, ugye akkor volt a legsötétebb sztálinista rendszer, abban az időben, az ötvenes évek elején. Bentlakó lettem Nagykanizsán az elkobozott ferences kolostorban lett a diákszállónk, szalmaágyakon aludtunk. Jó volt, diák módra 12-en, meg 8-an voltunk egy szobában, emeletes ágyakon, szalmaágyakon. Ott végeztem a kereskedelmit. Érettségi után nem tudtam orvosira menni, nem vettek fel kereskedelmivel csak úgy, különbözettel kellett csinálni, arra kellett készülni. Elmentem Zircra, a kórházba, édesapám egyik ismerőse elhelyezett, mint irodai tisztviselőt, ott a kórházban. Egy évig ott dolgoztam, egy nagyon helyes kis kórházban.

Egy évvel utána történt, hogy Láng Imre professzor volt Szegeden és volt egy kis protekció, hogy egy régi barátja, a Csete Emil fia szeretne orvosi egyetemre menni. Láng egy kicsit segített ebben, hogy ide bekerülhessek, rossz káder ide, vagy oda. Lettettem azt a különbözeti vizsgát, meg a felvételi vizsgát. Első éves orvostanhallgató lettem 1955-ben.

A diákszállónk a Vörösmarty téren azt hiszem 3-as szám volt, ott a [szegedi Nemzeti] színház mellett, és ott voltam együtt bentlakó egy szobában az Ambrus

Jancsi barátommal, meg a Hámori Karcsi barátommal, akiből mind a kettőből orvos lett azóta. Érdekes idő, akkor még nagy kommunizmus volt, de már voltak ilyen érdekes fejlemények, hogy a Sztálin, ugye tudjuk, '53-ban meghalt. Szörnyű rendszer volt a Sztálin alatt, de amikor meghalt, volt egy kis javulás, enyhülés, mert nagy volt az elégedetlenség a kommunista szisztéma ellen mindenhol. Akkor egy kicsit próbálták mutatni, hogy a Sztálin volt a rossz fiú, de akkor még nem mondták ezt így ki, hanem némi engedelményeket tettek. Akkor jött először a Nagy Imre a kormányba, 1953-ban. Ő lett a miniszterelnök, Rákosi helyett, aki egy szörnyű ember volt. Akkor egy kis javulás volt a termelőszövetkezetek erőszakos megalakítását, a kolhozosítást kicsit lazították, és némi, félig-meddig privát kezdeményezést engedélyeztek. Lettek ilyen kis cipőboltok, meg ilyen asztalos műhelyek, ilyen kooperatív alapon, hogy egy kicsit dolgozhattak privát, mellékesen, stb. Mi történt? Jött 1956 februárja. Tulajdonképp világpolitika óta 1956-ban, az egész, az események összefüggtek. Moszkvából indult el ez. A XX. pártkongresszus. Összeült a Szovjetunió bolsevik kommunista pártja. Ennek a feje a Hruscsov volt. És csodák csodája, akkor mit hallunk, azt, hogy írja az újság, a Szabad Nép, hogy a Sztálin elvtársnak egy kicsit az ő működését felülvizsgálták és úgy találták, hogy a csalhatatlan Sztálin elvtárs, mert ugye mikor kereskedelmista voltam, akkor mindig kellett gyűlésezni, és az amerikai imperialisták ellen tüntetni, meg ilyesmi, és amikor Sztálin nevét hallottuk, nem lehetett mondani, hogy Sztálin, azt kellett mondani, hogy „a Nagy”, „a Dicső”, „a Világ Proletárjainak Nagy Vezére”, „a Tévedhetetlen”, és fel kellett állni, és tapsolni kellett, hogy „Éljen Sztálin, éljen Rákosi, éljen a Párt, éljen a Párt!” „Éljen a Vörös Hadsereg!” – mi azt mondtuk ekkor, hogy éljen a vödör bableves. [nevet] Néha kiugrottunk az ablakon, ha tudtunk, és fociztunk ahelyett, hogy éljeneztük a Pártot. Ilyen dolgot történtek.

Engem egyszer majdnem kirúgtak a DISZ-ből, a DISZ volt a Dolgozó Ifjúság Szövetsége, kötelezően mindenkinek bele kellett tartozni, aki nem, az mehetett a gimnáziumból, vagy a középiskolából.

Iván Atya, elmesélnéd ezt a majdnem kirúgás esetét?

A majdnem kirúgás az úgy volt, hogy én kezdtem kicsit túlságosan felszólalni egyes dolgokban. Kritizálni a különféle olyan szocialista dolgokat, és figyelmeztetett az egyik tanárom, hogy ha így folytatom, akkor kirúgnak a DISZ-ből, és akkor az annyit jelent, hogy az iskolából is mehetek. Akkor mondta édesapám,

hogy: „Idefigyelj rám, fogd be a szád, és ne szólj semmit”, és akkor jól van, nem szóltam semmit.

Minden esetre a XX. Pártkongresszus jött – és le tudtam érettségizni így. A XX. Pártkongresszus jött 1956 februárjában, és akkor azt mondták Moszkvában, hogy Sztálin elvtárs – a tévedhetetlen Sztálin Elvtárs – csinált néha hibákat. Bizony, sajnos, sajnálatos hibákat, itt meg ott meg amott. Akkor kezdték azt mondogatni, és akkor rájöttek, hogy nem csak itt, hanem ott is, amott is. Ugye kezdtek a sötét dolgok kijönni a Gulagról, de akkor nem nevezték még Gulágnak, hanem koncentrációs táborok ezrei. Az én családommal is kapcsolatos volt, a nagybátyámat, és az unokatestvéreket – akik régi katonatisztek voltak és nyolc évet ültek börtönben – súlyosan bántalmazták. Szóval közel érintette a családomat is.

A családtagoknak ez a bántalmazása, ez a Szovjetunió börtöneiben volt, vagy román börtönben?

Magyarban. 1949-ben tartóztatták őket le a nagybátyámat, a Vörös Jánost²⁸. Ő nagy ember volt. A Horthy Miklós alatt, ő volt a honvéd vezérkar főnöke. Benne volt a kísérletben, hogy fegyverszünetet kötünk októberben az oroszokkal, mert akkor tatárjárás lesz Magyarországon, ha nem csináljuk. Persze a németek ezt figyelték, és ezt nem engedték. Letartóztatták, de megszökött a németek elől a Vörös János. Még nálunk is kereste őt a Gestapo. A mi lakásunkon. Két magas tiszt jött és rámutatott édesapára, hogy „Wer sind sie?” Ki Ön? Ettük a vacsorát, október 16-án 1944-ben, és az édesapám válaszolt. Perfekt beszélt németül, az orvosi könyvei nagyrészt németek voltak. A német orvostudomány mindig híres volt. Kérdezték, hogy tudjuk-e, hogy hova ment a Vörös János, a magyar honvéd vezérkar főnöke. Ő tehát kénytelen volt megszökni a letartóztatása elől, és kénytelen volt

²⁸ Vörös János (1891–1968) vezérezredes, vezérkari főnök, honvédelmi miniszter. 1944. március 19-én, a német megszállás napján nevezték ki vezérezredesnek és a Honvéd Vezérkar főnökének. Ő dolgozta ki a Dél-Erdélyi hadjárat tervét. Részt vett a kiugrási kísérlet előkészítésében, szervezésében. 1944. október 15-én a nyilas hatalomátvételtől letartóztatták és aláírták vele egy Szálasival szembeni passzivitási nyilatkozatot. Balatonfüredi otthonából október végén átszökött a front túloldalára, a szovjetekhez. 1944 decemberétől 1945. november 15-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere. A kormány tagjaként egy k aláírója volt az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezménynek. 1946-ban nyugdíjazták. 1949-ben kémkedés vádjával letartóztatták és 1950. június 22-én életfogytiglanra ítélték. 1956-ban szabadult.

megvárni, kalandos körülmények között, amikor jöttek az oroszok, és elvitték őt a Vörös Hadsereg főnökéhez, a Vorosilovhoz. Vorosilovhoz? Nem tudom, már elfelejtettem a nevét. És akkor a felesége, az én nagynéném, mert a Vörös János a nagynéném férje volt, akinek a bundáját és a holmiját a ruszki, aki odanyújtotta a kezét, hogy majd viszi a magyar katonatiszt feleségének a kofferját, amiben mindenféle értékes holmi volt, és akkor persze a nagynéném, aki régimódi hölgy volt, és mondta, hogy az a szárnysegéd majd viszi a kofferját. És akkor két perc múlva odanézett, hogy hol a szárnysegéd? Eltűnt a szárnysegéd a mindenféle dologgal együtt. Amikor odavitték az orosz főparancsnok elé őket, akkor nagynéném, aki nagyon szókimondó, bátor asszony volt, azt mondta, hogy „Kérem, a maga katonája elvitte az én perzsabundámat”. És akkor az orosz parancsnok azt mondta, hogy jöjjön asszonyom, elvitte egy terembe, és ott volt vagy százötven gyönyörű bunda, mind, amit az oroszok elvettek, és mondta, hogy: „Válasszon hölgyem!” A nagynéném azt mondta, hogy „Én ezt a lopott dolgokat nem akarom egyiket sem, hanem a saját bundámat akarom”. „Asszonyom, azt még én sem tudom magának visszaadni, mert nem tudom, hogy melyik a maga bundája.”

A magyarok nem akarták azt csinálni, hogy mint a románok, hátba támadják a volt szövetségüket, de kénytelenek voltak papíron egy ideiglenes kormányt megalakítani. Tudjuk, ez történelem, hogy a debreceni ideiglenes kormány, stb. És ő [Vörös János] lett egy ideig a hadügyminiszter, de nem sokáig, mert menesztették, hogy régi Horthysta, reakciós, és 1948-ban letartóztatták, összeverték, mert az amerikaiakkal paktált. Mert próbált. Reméltük akkor, hogy az amerikaiak nem fogják engedni a kommunizmus megalakítását az orosz megszállás alatt, de hát sajnos úgy történt, hogy engedték, ugye, tudjuk a hidegháború. Szóval őt elkapták, a fiát, az én unokatestvéreket, a Tibort is, aki szintén rendes ember volt, őrnagyi rangban. Amikor vitt egy üzenetet az amerikai követségre, akkor őt elkapták, összeverték őt a katonapolitikai osztályon a Bartók Béla úton volt, és a véres szennyeseit kiadták az anyjának, hogy mossa ki. Akkor szegény nyolc évig volt a börtönben. Nem is tudtuk egy darabig, hogy hol, hogy Oroszországba vitték-e őket, vagy Magyarországra? Kiderült, hogy voltak az Andrassy út 60. alatt, meg Recskén.

XX. Pártkongresszusnál kezdődött egy kis enyhülés, hogy Sztálin elvtárs volt mindennek az oka. Nagy gazember volt, tudjuk, sokkal több embert ölt meg, mint a Hitler. Állítólag 25 millió ember vére tapadt a kezéhez, saját nemzetéből, ukránok, oroszok, és persze a magyarok is. Desztalinizáció megkezdődött, és akkor ez elment ennek a híre, hogy minden rosszat a Sztálinra kentek. De persze kommunista rendszer volt. Ezen túl ugye a kommunista rendszer, a marxizmus,

a leninizmus jó, remek dolog, és most a tiszta marxizmus szellemében majd demokrácia lesz ezen túl. És akkor hát kezdődött ez a kicsit kesztyűs kezűbb kommunizmus. Reméltük. És akkor Magyarországon kezdődött a Petőfi Kör. Azok az intellektuális, akik ilyen kommunista, olyan rózsaszín emberek voltak. Volt, aki nagyon kommunista volt, volt, aki kevésbé, volt, aki falból kommunista volt, ezek között volt a Déri Tibor, Illyés Gyula, stb., nagy írók, és ezek ott üléseztek. És ennek elment a híre Magyarországon. És akkor katona lettem, mert orvostanhallgatóként az Ambrus Jancsival meg a Hámori Karcival együtt Hódmezővásárhelyen kellett nekünk katonának lenni nyáron, '56 nyarán. Télen elméleti oktatás volt, katonai ismeretekből, nyáron pedig igazi bakák voltunk. És akkor Hódmezővásárhelyen, mikor ott szolgáltunk, 1956 júliusában egyszer csak riadóztattak bennünket, és akkor végig kellett vonulni a városon teljes fegyverzetben, de történetet nem adtak, mert nem bíztak bennünk, mert talán rossz irányba lövünk. De a szuronyt fel kellett szerelni – ugye a nép ökle készen áll, hogy lecsapjon a reakcióra, vagy mit tudom én. És akkor persze mi humorosan fogtuk fel az egészet, és egy része a barátainknak meg volt bízva, hogy a laktanya tetején géppuskával figyeljék a léggömböket, amiket az amerikai imperialisták majd beküldenek röpcédulákkal, meg dolgokkal, mert azokat le kell löni. De nem jöttek sosem a léggömbök. Ez volt ugye augusztus, 1956-ban, de megtudtuk, hogy miért csinálták ezt a riadót. Azért, mert eljött a híre, kis picikben, ugye nem volt sajtószabadság, de egész picikben jött, hogy Poznanban volt valamilyen lázadás, ilyen reakciós ellenforradalmi kísérlet, de hát azt leverték. Azt hiszem három napig tartott a poznani lengyel felkelés. Ennek a híre elment. Erre föl mi visszamentünk az egyetemre szeptemberben, és akkor már a Petőfi Körnek volt egy ilyen érdekes kis újságja, a Hétfői Hírlap, ami óriási szenzáció volt, akkor itt Szegeden hosszú sorban álltunk hétfőn reggel a Hétfői Hírlapért, mert írt érdekes dolgokat, újabb fejleményeket [lehetett olvasni]. És akkor jött az, hogy a Tito, „az imperialisták láncos kutyája”, ugye ez volt a hivatalos címzése, az imperialisták láncos kutyája, és kezdtek békülni a Titoval. Elment látogatni hozzá a Hruscsov. A Titohoz, a láncos kutyához, és attól kezdve úgy vicceltek a magyarok, hogy a láncos kutyából kutyuli lett. És az volt itt a bökkenő, hogy a Titoval, láncos kutyával való paktálás miatt végezték ki a Rajk Lászlót. A Rajk Lászlót kivégezték 49-ben, meg egy pár társát, és akkor közben kiderült, hogy a Tito az nem is volt olyan rossz elvtárs, tehát tévedés volt. Csak hát ugye nem lehet visszahozni a halottat. „A Rajk László elvtársat rehabilitálni kell.” És akkor csináltak egy nagy temetést október 6-án, ugye az aradi vértanúk napján. Nagy

temetés volt. Emlékezetes. Rajk László felesége ott volt, meg mások, akiknek kivégezték a hozzátartozóját. Óriási port vert fel, hogy mi történt itt, hogy kivégeznek embereket, és utána csak „Jaj, bocsánat”.

Akkor mi Szegeden, ezt még a menzán tárgyaltuk, álltunk sorba az ebéd előtt, és beszéltük, hogy ejha, milyen dolgok történnek itt a Rajk rehabilitálásával. Mi nekünk is kéne valamit kezdeményeznünk. Akkor kezdtünk el gyűlésezni, abban a kis házban, ami a centrum mellett, abban a kisebb házban, nem tudom már, hogy hívják²⁹. Ott kezdtünk gyűlésezni orvostanhallgatók, jogászok, ezek-azok, amazok, és kezdtük tárgyalni, hogy mit is kéne csinálni. Előbb ugye a suszter maradjon a kaptafánál, először az orvosegyetemen csináljunk valami reformot. Például ilyen dolog, hogy kötelező volt az orvosi egyetemen a marxizmus, az orosz nyelv, és katonai tudomány. Jó, a katonai tudomány az szükséges ugye, a honvédelem, de viszont miért kell kötelezően oroszul tanulni, mikor a németek meg az angolok, meg az amerikaiak, ott is van egy kis orvostudomány, mi lenne, ha fakultatív lenne, tehát lehetne választani, hogy jól van, aki oroszul akar, az oroszul, aki angolul akar, angolul. A másik, hogy miért kell nekünk marxizmust tanulni, mikor az orvosi egyetemen az anatómia, a szövettan, a biokémia fontosabb? Hagyjuk ezt a marxizmust kicsit, ha akar valaki tanulni, ez legyen fakultatív. Így aztán egy-két politikai témáról is elkezdtek, hogy igen, a kötelező kolhozosítást hagyják abba, és tárgyaltunk erről meg arról meg amarról, az egyetemi szervezettel kapcsolatban, mi lenne, hogy ha a kötelező kommunista szervezet, tehát amit úgy hívtak később, hogy KISZ, akkor úgy hívták, hogy DISZ, Dolgozó Ifjúság Szövetsége, ahelyett megalapítanánk a MEFESZ-t. Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, a MEFESZ. Hogy megalakítanánk a MEFESZ-t. És akkor kezdtünk el erről tárgyalni. És akkor azért a kommunista hatalom nem volt egészen buta, és látta, hogy ez azért nem jól néz ki ez a dolog, és Petőfi Kör Pesten, meg Rajk újratemetés, meg nem lesz még egyszer szegedi gondolat, mert ugye Horthy innen indult el 1919-ben az első kommunizmus idején. És akkor nem lesz többé szegedi gondolat. Akkor lerendelték ide nem tudom biztosan, két zászlóaljat, valami ÁVO-s egységet, hogy figyeljék, hogy mi lesz itt.

Összehoztunk egy nagygyűlést, de nem mertek azért még közbe lépni, mert nem lehet. Ugye most még demokráciának kell látszani, Moszkvából ez az utasítás, és oké, most akkor vigyázzunk. Erre fel, mi összehoztuk a nagygyűlést, az egyetemi nagygyűlést, ami október 16-án volt, ha jól tudom. Ezért ünneplünk

²⁹ A Dugonics téri egyetemi diákklubban.

most, 16-án. Az emlékezetes nagygyűlés volt. Akkor megírtuk a 16 pontot³⁰, még én gépeltem le a 16 pontot, még géppel csináltuk, elég jól gépeltem, mert a kereskedelmiben végeztem, így egész jól gépeltem. Akkor bejött az igazgató, aki nagy kommunista volt, de nem mert semmit sem mondani, mert az ő gépével írtuk. Valahogy bejutottunk az ő irodájába.

Hol történt ez? Melyik igazgató volt?

Diákszálló igazgató. Ugye akkor lehet, hogy ez egy műkommunista volt, nem akarom szegényt bántani. Nem érdekelte. Minden esetre az ő gépén írtam én a felhívást a diáktársainkhoz, ami Miskolcon később elmondtam, és 16 pontot. A 16 pontnál tárgyaltunk [a diáklklubban] és akkor emlékszem, hogy feljött a szó, hogy az orosz csapatok kivonását követeljük. Ott még én mondtam azt, hogy ide figyeljete srácok, ezt most egyelőre hagyjuk, hagyjuk ki, mert ebből még lehet nagy baj, mert ez már világpolitika, és most az orosz csapatokat hagyjuk ki. Nem hallgattak rám, hanem bevették. Persze ez remek, hogy ruszvik haza. Minden esetre, én ehelyett a nagygyűlésen egy dolgot mondtam, amire büszke vagyok, a Kossuth-címert. Én voltam az, aki felálltam, és mondtam, hogy az átkos, sztálinista rendszer jelképét, a vörös csillag és a sarló kalapácsos címer helyett állítsák vissza a magyar, ezer éves címert. Még akkor nem mertünk egészen, még a koronát is, hogy felrakjuk, de legalább legyen a Kossuth-címer, ezért volt a Kossuth címer. És benne is van a 16 pontban.

³⁰ A szegedi MEFESZ programja 10 tanulmányi követelést és (a Kossuth címerrel együtt) 12 politikai követelést tartalmazott. A nagygyűlésen készített rádiófelvételtől tudjuk a követelések pontos szövegét: „1. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk! 2. Követeljük a tájékoztatás szabadságát! A sajtó mindenben hozzon részletes beszámolót és fűzzön hozzá kommentárt! 3. Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válasszák be a központi vezetőségbe! 4. Bérügyi reformot követelünk! Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát, és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét! 5. Követeljük a halálbüntetés eltörlését, politikai bűncselekményekben! 6. Új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választási rendszert követelünk! 7. Követeljük, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai és egyéb ügyeinek intézésében!” A programalkotó nagygyűlés ezután hallgatói javaslatok alapján elfogadta és a követelésekbe emelte a következő további pontokat: „8. Töröljék el a parasztság kötelező besoroztatásának rendszerét! 9. Március 15-e nemzeti ünnep legyen! 10. A szovjet csapatokat az országból távolítsák el! 11. Legyen egyetemi autonómia!” A nagygyűlés hangfelvételének szövege itt: <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4>

Az első gyűlésen – ami október 16-án volt az Aud. Maxban – megbeszélték azt, hogy a következő napokban, 17-étől 19-éig a különböző szegedi intézményekben, az orvosi egyetem két karán is – bár ott a gyógyszerész „kar” furcsa intézmény volt, nem is volt kar, és az orvosi egyetemhez tartozott, de a természettudományi karhoz is – szóval mindenütt tartanak gyűléseket, ahol megfogalmazzák a saját, tehát például az orvostanhallgatókra vonatkozó tanulmányi és egyéb követeléseket, és képviselőket választanak, és majd huszadikán találkoznak újra. Azt szeretném kérdezi ezzel kapcsolatban, hogy milyen emlékeket őriz az orvosegyetemi gyűlésről? Ott volt-e? Mi történt ott?

Természetesen, ezt mondtam éppen, ott én voltam, aki a Kossuth címert követeltem, és nagyon megtapsoltak persze. Ezt nem tudom, hogy a DISZ kezdeményezte, ez kicsit olyan homályos, mert nem a DISZ, ott nem nagyon dirigáltak a DISZ-esek, mi kezdeményeztünk mindenféle név nélkül, hogy legyen nagygyűlés, akkor a MEFESZ-t követeltük a DISZ helyett. Ott a pontosan ugye ezeket a 16 pontot tárgyalták, és nagyon szép felszólalások voltak, erre pontosan nem emlékszem, a részletekre egészen nem emlékszem, csak az egész nagy hangulatra. És amit mi ott tárgyaltunk, azokban a napokban, azt összefoglalta ez a gyűlés, és akkor 16 pontban ezt lerögzítették. És akkor engem kijelöltek, hogy én legyek az egyik képviselő az orvosi egyetemnek, mint diák.

*A MEFESZ 1956. október 20-i nagygyűlése a Szegedi Tudományegyetem Auditorium Maximumában.
(Fotó Liebmann Béla)*

A Hámori Karcival Miskolcra mentünk fel 21-én. És ugye az Ambrus Jancsi barátom ment Debrecenbe, azt hiszem, valaki mással, és volt, aki Pestre ment, Pécsre, Veszprémbe, satöbbi. Ez nagyszerű fogás volt a részünkről, ügyes is volt, mert az ÁVO-sok figyelték a dolgokat itt, ugrásra készen, de mi kicseleztük őket, a vezetők elmentek máshova. Én ott voltam a Hámori Karcival, vonattal mentünk fel Miskolcra Pesten keresztül és ott voltam azon a nagy műszaki egyetemi gyűlésen, amikor ugye a műszaki egyetemen, Budán, a Szabadság híd lábánál, ugye. De mi nem maradhattunk ott végig, mert Miskolcra kellett menni a vonattal.

A Hámori Karcival Miskolcon voltam, és kora délután beszélünk, felolvastam azt a beszédet, amit a szegedi diákothonban gépeltem, és egy pár szót szoltam. Ügyes fogalmazás volt, emlékszem, mert próbáltunk az ő nyelvükön úgy beszélni, hogy senki sem akar vérontást, nem akartunk emberhalált, hanem hogy reformokkal megoldjuk. Emlékszem a Hegyi Robi, aki akkor szintén egyetemi hallgató volt, korábban az ajánlotta, hogy tegyük be a beszédembe, hogy: „mert az internacionalizmusban a legszebb a nemzeti jelleg kidomborítása”. És akkor ezt is bevettük. Elmondtuk a beszédet, rendben van, és akkor jött a hír, már Miskolcon, hogy lesz a tüntetés és a Piros László belügyminiszter megengedte. De utána egy órával jött, hogy betiltotta. Akkor megint megengedte, megint

betiltotta, össze-vissza, a kommunisták sem tudták, ők maguk sem, hogy hogyan kezeljék ezt a dolgot. Akkor kezdődött a tüntetés, és a Parlament elé mentek. Elég az hozzá, hogy akkor mi éjjel, mentünk vissza Pest felé. Szegedre – akkor azt gondoltuk...

A Miskolci Egyetemre, amikor megérkeztek, akkor ott már zajlik a miskolciak diákgyűlése?

Pontosan. Miskolcon már gyűléseztek a gyerekek, és akkor mi ketten megérkeztünk, ugye mondták, hogy itt vannak a szegediek, és szeretnének veletek beszélni, és akkor beszéltünk egyenként csoportokkal, a végén mondtam én egy beszédet, és mondtam, hogy ez a 16 pont, amit összefoglaltunk, és hogy csatlakozzatok a MEFESZ-hez. Rendben van, akkor úgy tűnt, hogy fognak csatlakozni és azt már rájuk hagytuk, mi megtettük a magunkét, megyünk vissza Szegedre, hogy meglássuk, mi történik. Akkor a MEFESZ-t – mint később megtudtuk – megalapították, és már hazafele, amikor mentünk vonattal, már plakátok jelentek meg, hogy munkások csatlakozzatok az egyetemisták mozgalmához – Miskolcon. Felhívás Miskolc népéhez, stb., csatlakozzatok, munkások, parasztok, stb. Ez volt a híres kommunista jelszó: munkás, paraszt, haladó értelmiség. És akkor a vonattal mentünk, és a vasutasok akkor már szimpatizáltak, ingyen utaztunk hálókocsival, ez nagy szó volt akkor, ilyen csóró egyetemisták. Ingyen utaztunk. Akkor már Kőbányánál megállt a vonat, illetve már előtte is egy darabig megállt, és akkor aztán Kőbányáig ment, és akkor teljesen megállt, tovább nem megy a vonat. Mindenki kiszállt, és akkor leszállt egy katona, vörös csillag volt mindenkinek [a sapkáján], a katonáknak volt a szimbóluma. Mondta az egyik melós, hogy barátom, vedd le ezt a vörös csillagot, mert ha nem veszed le, akkor majd mások leveszik rólad. Le is vette. És kitette a nemzeti színű szalagot, valaki adott neki. Akkor Kőbányánál megálltunk, és a vasútállomáson, akkor még nem volt televízió, a rádió volt a nagy dolog, és a rádióra kitétték a hangszóróval, és a kormány mondta a magáét, hogy „fasiszta ellenforradalmárok, és megtévesztett fiatalok megtámadták szocialista államunkat, visszaállítják a reakciós kapitalista rendszert, és mivel ez a támadás a népünket váratlan érte, ezért a testvéri Szovjetunió segítségét kértük”. Persze már ott voltak a ruszok, megszállás alatt éltünk. Három orosz hadosztály volt azt hiszem, azok már akkor beszálltak, készen álltak, mert már Miskolc felé menet, Szegedről Budapestre feltűnő volt nekünk, azt hiszem Hámori Karsai is tudná nekünk ezt mondani, hogy túl sok orosz katonát

látunk szunyálni a vonatban. Mentek fel jelentkezni az egységeikhez. Jöttünk vissza, ugye Kőbányán megálltunk, kiszálltunk, és akkor már halljuk, dübörgött az ágyúszó Pestről. Akkor még egyik ilyen mindent tudó kőbányai melós, húztak ott a repülőket, és azt mondta nekem, hogy: „Tudja milyen gépek ezek?” „Nem.” „Német gépek.” Persze nem azok voltak, nem tudom, hogy orosz vagy magyar gépek. Az elég hozzá, hogy akkor már a srácok, a kőbányai melós gyerekek stb., azok már átvették a vezetést. Az egyetemista mozgalom csak megadta a lökést, és mentek teherautóval, nemzeti zászlóval a srácok, volt, akinek géppisztolya volt, mert szereztek a laktanyákból géppisztolyt, mert a hadsereg átállt a forradalom oldalára, és kiosztotta a fegyvereket, és mentek be harcolni a városba. Mi a Hámori Karcsival együtt bementünk a városba, orientálódni, hogy mi van, hogy van, mi van itt. Akkor az ő rokonai Pesten laktak, és ott szálltunk meg, ez 24-e volt, és az első harcok 23-a estén kezdődtek, és 24-én volt egy ilyen viszonylagos szélcsend, amikor még azt hitték a kommunisták, hogy leverték, és akkor mondták a rádióban, hogy ez a fasiszta ellenforradalmi csoport a Lánchídnál megadta magát. „De ha valaki megadja magát, és leteszi a fegyvert hat óráig, nem lesz bántódása, amnesztia...” – és akkor mindig kitolták két órával: „Ha valaki nyolc óráig..., ...tíz óráig...” Az nem volt igaz, hogy letették a fegyvert. És akkor mindenhol ott dübörögtek az orosz tankok, és ahol voltunk, mert ugye én nem ismertem Budapestet jól, és hát ugye nézzük, mi van itt, hogy és mint, és akkor már persze romok voltak itt-ott, harcok jelei, és elmentünk a körúton, ezt majd Hámori Karcsi megerősíti, hogy vele láttuk-e a híres fejét a Sztálinnak, akinek elhurcolták a fejét, a nagy, súlyos fejét. A szobrát a Nagyboldogasszony templom helyére építették, a Sztálin szobrot – azt lehúzták a forradalmárok. A fejét elvitték az Astoria szálló elé, és ott mindenki, aki elment, örült, ha egyet csaphatott a Sztálin fejére egy kalapáccsal.

Másnap, 25-én mentünk az utcán, hallottuk, hogy lesz egy nagy tüntetés a Parlament előtt. És minekünk az lett a szerencsénk, a Jóisten kegyelméből, hogy később érkeztünk. Mikor az a nagy mézárulás történt a Parlament előtt. Össze gyűlt egy óriási tömeg, és akkor ott, az ÁVO-sok és az oroszok – ezen még azóta is vitatkoznak, hogy ki lőtt jobban, vagy hogy – belelőttek a tömegbe, és valami ötszáz halott volt. Mire mi odaértünk, békés tüntetés volt, nem volt forradalmár, csak a nép tüntetett. Hogy Nagy Imrét, mert a Nagy Imre még bekerült, de állandóan alakították, na jól van, Nagy Imre lesz, Gerő lemondott. Tiszta kommunisták – csak más nevek. Nem elég, nem elég! Nagy Imre legyen a miniszterelnök, egy pár kommunista maradhat, de ne legyen kommunista a kormány. Akkor

belőttek a tömegbe, ötszáz halott. Akkor értünk oda Hámori Karcsival, amikor a halottakat dobálták fel a rendőrök a kocsikra. Persze ezek ÁVO-sok voltak, akik kék rendőrnek öltöztek. Átöltöztek, mert azok a rendes, közlekedési rendőrök, hogy úgy látszanak mintha ők is, mert egypár ÁVO-st elkaptak, és felhúzták rögtön. A nép. Még közelebb mentünk, odaordított egy fickó, vagy rendőr, hogy menjenek innen, mert maguk is így akarnak járni? És akkor elhúzódtunk, és akkor folytattuk a tüntetést, mentünk végig a körúton, és a tömeg mindig nagyobb és nagyobb lett, hogy: „Gyertek velünk, fogolyként megyünk!”, „Függetlenség szabadság, nem vagyunk mi banditák!” Mentünk mi, a Margit híd pesti lábánál volt egy épület, valami ÁVO-s központ, vagy valami. Az egyik nagy barátom, az Oroszlán Laci, aki most Amerikában van, az le volt tartóztatva, fogoly volt. Most mondta, hogy mi szabadítottuk ki, mert ordítottuk, hogy függetlenség szabadság, nem vagyunk mi banditák, és kékbe öltözött ÁVO-s rendőrök, vagy aki ott őrizte őket, azok ott a végén kiengedték a foglyokat. És akkor mi a Hámori Karcsival, végül is este lett már, statárium volt, valami nyolc óra után senki nem mehet az utcára, azonnal lőnek, oroszok cirkáltak, de mi átmentünk az orosz vonalakon, és az első orosz társaság kezdett szimpatizálni velünk. Ezek ukránok voltak, a magyarokat kezdték megismerni, és ők sem szerették a kommunista rendszert, és kezdték szimpatizálni a magyarokkal. Akkor mi Budára átmentünk a rokonokhoz, ahol a Jóska bátyám lakott, a dzsesszzongorista, és olimpiai úszó. Másnap mentünk, ugye orvostanhallgatók, gyerünk, felszedni a sebesülteket, és akkor mi bementünk a harcokba. A Soós bácsi házmester, az vezette a teherautót, kitéttük a vöröskeresztes zászlót, és mentünk. A Karcsi, a bátyám meg az unokatestvérem, meg azt hiszem, még egy fiú, mentünk be a harcokba, és szedtük fel a sebesülteket, akkor kezdődött megint a hirig³¹. A Ferenc József hídon persze orosz tankok álltak ott végig – nem érdekes, megyünk keresztül. Az ÁVO-sok lőtték a vöröskeresztesekre, nem volt mese. Úgyhogy ha ávóst elkaptak, akkor volt egy pár ilyen, később ki is hangsúlyozták, hogy ellenforradalmi atrocitások, ha elkaptak egy ávóst, akkor azt kinyírták, nem volt mese, mert az ávósok kinyírták a vöröskereszteseket, de az oroszok nem, csak néha. Szóval például amikor átmentünk a pesti oldalra, és én gyűjtöttem egy csomó orosz nyelvű röpiratot: „Ruszkai Szoldati, ne lőjete ránk, mi nem vagyunk fasiszta ellenforradalmárok, hanem a szabadságért küzdünk, ti is csatlakozzatok”. Odaadtam egy orosz, bumburnyák hadnagynak, nézett, mondom, hogy ossza ki! Nem szólt semmit,

³¹ küzdelem, verekedés, harc

odaadta a szárnysegédjének: „Davaj!”. És akkor mentünk tovább a Boráros tér felé, ott már nagy csaták voltak, orosz tankok, és mondták, hogy ott megsebesült pár ember. Onnan átmentünk a körútra, ahol a ruszki a tankokkal néztek ránk, de nem lőttek, mert fehér zászló, én vittem, hogy sebesültekért megyünk, és all right. Szétlóttek egy pár házat. Egy fiút, szegény 15 éves gyereknek a karját levágta az akna, azt, meg egy pár másikat elhoztunk hordágyon, felraktuk. Visszafele menet, egy civil ember ment az úton át, azt átlőtték a ruszki géppuskával, végig, sugárban ömlött a vér a karjából, és én levettem az övemet, és csináltam szorítókötést, és megállt a vérzése, és rohantunk visszafele, robogtunk a hídon megint vissza, Budára. Van egy kórház, elfelejtettem a nevét, a XI. kerületben, oda vittük a sebesülteket, többször mentünk oda-vissza. Egyszer egy orosz tank, amikor mentünk feléje, emelte fel az ágyúját, és Soós bácsi úgy fordult, két kéreken fordult az egyik mellékutcába és megúsztuk. Ez ment két napig, és akkor megtörtént a csoda. Hogy a Nagy Imre tényleg megalakította a kormányt. Fegyverszünet. Magyarországon győzött a forradalom! Azt hittük, hogy csoda történt.

És még emlékszem, hogy azonnal megalakultak a szabad futball klubok, a Fradi, ugye korábban Kinizsi volt, korábban a Vörös Lobogó lett az MTK-ból, és a Dózsa lett az Újpestből – és azonnal visszaállt a rend, és a Fradi pályára kimentünk, özönlött a nép Pesten, hogy győzött a forradalom, és a Fradi újjáalakult, zöld-fehérré, mert az reakciós szín volt a zöld, és piros-fehérré kellett csinálni a Kinizsit, ki akarták, hogy essen az NB1-ből, de nem esett ki.

És akkor, mint derült égből a villámcsapás, a Szezi-krízis kitört. Ugye, hogy az angolok, a franciák és az izraeliek megtámadták Egyiptomot, amire joguk volt nekik, mert Egyiptom államosította a Szezi csatornát. Igazuk volt, hogy ez jogtalan volt, de akkor abban a pillanatban a világkrízis, az egész világ figyelme oda összpontosult, Magyarország második helyre került, ugyanakkor volt az amerikai elnökválasztás, úgy, mint most is, november elején van, és egyik elnökjelölt sem akart úgy feltűnni, hogy ő háborúba viszi az országot. Mozgósították az amerikai hadsereget, van egy amerikai barátom, aki katona volt akkor Nyugat-Németországban, mozgósították, készültségben volt. Nem tudták az amerikaiak is, hogy mi legyen, és a ruszki sem tudták pontosan, mert azt gondolták, hogy talán Magyarország túl kicsi ország ahhoz, hogy a világ előtt ők az egész demokratikus átalakulást kompromittálják, hogy megint csak a Sztálin győzött. Hát mit csináljanak? És akkor állítólag a kínai kommunisták nyomták a Hruscovot – aki habozott –, hogy tessék leverni az ellenforradalmat, ha nem az oroszok, akkor ők mennek, a kínaiak. És a Tito sem volt amellelt, hogy Magyarországon szabadság

legyen, mert féltette, hogy ha itt demokrácia lesz, többpártrendszer, akkor az ő hatalma is meginog. Ő is biztatta Hruscsovot. Kétkulacsos politikát csinált, engedte később a menekülteket, Ambrus Jancsi és Hámori Karcsi is arrafelé menekült. Én Ausztria felé szöktem ki később.

És akkor november, a Mindszenty hercegprímás kiszabadult, mondott egy szép beszédet, és azzal kezdte, hogy nincs gyűlölet a szívemben senki iránt. És akkor bejelentette szegény Nagy Imre, hogy kilép a varsói szerződésből, és lesz demokrácia. Lesz többpártrendszer. És az Eisenhower csinált akkor egy szerencsétlen kijelentést, hogy ő nem biztatott egy kis népet sem arra, hogy az óriási túlerő ellen felvegye a harcot. Ugye ez persze ebből a Szovjetunió értett, hogy oké, az amerikaiak nem jönnek, és akkor körülvettek. Az egy álnok dolog volt. Körülvettek minden nagyvárost, katonailag fontos helyeket, Szegedet, stb. Kezdték beözönlenni Románia felől a ruszkik, észak-kelet felől a ruszkik, újabb csapatok, rengeteg, és körülvettek minden fontos helységet, és kérdezte a Nagy Imre kormány, hogy mi akar ez lenni. „Hát, csak azt akarjuk, hogy biztosítsuk a szovjet csapatok békés kivonulását.”

November 4-e hajnalán, ott voltam a nagynénémnél, Jóska nagybátyámnál. Dübörögnek. Megszólalnak 4.30-kor, dübörögnek az ágyúk. Én mindig optimista ember voltam. Na, mondom kitört a harmadik világháború, jönnek az amerikaiak. Mert mondom, ezt nem fogják engedni, hogy orosz ágyúk sortüze kezdődött Pest ellen. Gondoltam, hogy az amerikaiak biztos jönnek segíteni. Persze nem jöttek. Volt pár szép hősies ellenállás, én nem voltam ott a hősies ellenállóknál, én vártam az amerikaiakat, na, ez reménytelen dolog, és nem is ismertem tulajdonképp a pesti srácokat, az ottani csoportokat, de azok minden dicsőséget megérdemelnek. A Corvin-közből, a Móricz Zsigmond körtéren volt nagy csata, stb., de hát annak pár nap alatt vége volt. Csepelen tartottak ki legtovább. És Dunapentelén – Sztálinvárosnak hívták. Ott még egy pár napig tartott.

Nekem van egy jóbarátom, aki részt vett 13-14 éves srácként a dologban. És akkor az utolsó [rádió] adások, és akkor felhívás angolul, németül, stb., és szegény Nagy Imre, játszották a Himnuszt, meg a Szózatot, Nagy Imre beszél: „a szovjet csapatok támadást intéztek fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a magyar, demokratikus kormányt. Csapatunk harcban állnak, ezt közlöm Magyarországnak, és a világ népével”. Aztán Himnusz, Szózat. És megint, megint. Aztán amikor szegény Nagy Imrét elkapták, mert elmenekült a jugoszláv követségre, kijátszották, kiment a jugoszláv követségről, és szépen elkapták. A legutolsó barbár dolog volt, a törökök csinálták, ezt

Buda elfoglalásakor. A szovjetek hivatalosan, amikor béke volt még, felkérték a magyar katonai főnököket, hogy menjenek tárgyalni a kivonulásukról. És akkor szegény Maléter – nem értem ma sem azt a vagány fickót, a Malétert – saját maga bement az oroszlánbarlangba. Hogy ezt miért csinálta, ezt a butaságot, ő és a szárnysegédje bement Tökölre tárgyalni november 3-a éjjel, és a tárgyalás közben megjelent az orosz titkosrendőrség, és állítólag az orosz főtisztek is fel voltak háborodva, hogy mi akar ez lenni, hogy a tárgyalás közben letartóztatják. többé nem látták őket élve.

Én aztán, mikor leverték ott pár nap alatt a pesti forradalmat, akkor gondoltuk a Karcival, vagy másik barátommal, azt hiszem, a Kádár Attilával, hogy menjünk le Szegedre, vissza, lássuk meg, mi van Szegeden. Menjünk vissza Szegedre, de hogy? Mindenhol orosz tankok és teherautók. Volt egy-két magyar autó is, és mondta a barátom, aki ügyes fickó volt, hogy idefigyelj, fel kell kérnedkünk egy orosz kocsira. Mondtam, hogy „azt aztán nem, hogy az ellenségtől szívességet kérjünk”. Akkor egy rendesebb teherautó jött egy idő után, és felmentünk, jó hideg volt, nyitott teherautóval mentünk, Kecskemétre mentek, egy rokonuk meghalt a forradalomban, és vitték a hírt. Azokkal ott leszálltunk Kecskeméten. Azt hiszem, onnan már ment egy busz Szegedre. Akkor eljutotunk Szegedre, körül volt véve a város orosz tankokkal teljesen, mindenhol. Ugye, civil ruhában voltunk, és akkor nézzük meg, mi van a Vörösmarty utcai diákszállóval. Egy lélek nem volt ott. Kivéve egy jóindulatú, nem akarom mondani a nevét, egy jobb indulatú kommunista gyerek, aki kommunista érzésű volt, de jóindulatú, hitt a szép eszmékben. Szervusz, hogy vagy, hát nincs itt senki, hát mind elmentek. Amikor még az ÁVO-sok voltak az urak, a kezdeti napokban, Szegeden itt, mi megúsztuk, mert Miskolcra mentünk. Akkor betörték a diákszállóra, és jól összeverték az összes egyetemistát. Ezt mi megúsztuk. De akkor már senki nem volt a diákszállóban. Na, mondom beszéljünk, elmegyünk, megnézzük mi van, a Láng Imre professzor az édesapámnak egy jó barátja volt, az egy nagyon vagány ember volt, mindig Amerikáról beszélt, mert ott tanulta az agysebészetet. Emlékszem, este volt már, statárium, és csak ilyen pufajkások, öreg, 1919-es kommunisták voltak az utcán. Akkor még nem volt távol a '19. Azok voltak ilyen öregebb, géppisztolyosok. Igazoltattak bennünket. Én persze akkor még húsz évesen még könnyelmű voltam. Mondtam, hogy: „Idefigyeljenek, maguk azt mondják, fasiszta ellenforradalom volt ez”. „Igen” – azt mondja. Akkor mondom, „hát akkor az egész általános sztrájk van. A vasutasok sztrájkolnak, a buszsofőrök. Mindenki fasiszta?” „Igen!” „Minden vasutas fasiszta?” „Igen.”

„Akkor ezek szerint fasizmust kell létesíteni, mert a demokrácia szerint a többség dönt, ha 90% fasiszta, akkor fasizmus kell.” Attila barátom mondta, hogy „hagyd abba ezt, mert bajba kerülünk”. „Na, jól van, viszont látásra”. Akkor néztek, és akkor még bizonytalanok voltak, mert még az volt a Kádárnak, ugye akkor volt ez a híres, hogy szólt a Himnusz, és szegény Nagy Imre beszélt, és délután körülbelül, ez reggel, hajnalban volt, majd dél felé megszólalt egy hang Szolnokról, hogy Kádár megalakította a munkáspártot. A Kádár tagja volt a Nagy Imre új kormányának. Három kommunista volt benne. Úgy nézett ki, hogy Kádár rendes ember. Ez más téma, az elég hozzá, hogy ez a munkáspártot kormány, meg akkor még pár ilyen röpirat megjelent az egyetemisták részéről Pesten, hogy „Felhívás a magyar dolgozó néphez! Ma Szolnokon megalakult a tízmillió ellenforradalmár bíboros arisztokrata gróf, herceg összeesküdött a szocialista rendszer ellen, és ádáz működésük eredményeképp csak 3-4 igazi szocialista maradt Magyarországon, ezek megalakították Szolnokon a kormányt”. Nekem megvolt egy darabig ez a mókás röpirat, hogy tízmillió bíboros, herceg, stb. Elég az hozzá, hogy Szegeden itt voltunk, akkor elbúcsúztunk a pufajkásoktól és a Láng Imre professzorhoz mentünk.

Még visszatérve a szegedi eseményekre, milyen volt az egyetem légköre az októberi MEFESZ-alakítás folyamatában? Mit szoltak az egyetemi oktatók ehhez?

A tanárok egy része részt vett, emlékszem. Sajnos a neveket nem tudom. Egyre emlékszem, Krámlí András³² nagyon rendes ember volt. Úgy ismertem, mint egy egyetemi tanárt, reggel hétkor volt az előadása.

A forradalomban a gyűléseken megjelent egy pár professzor, és a Láng Imre professzor úr is részt vett az egészben. Pontosabban nem tudom ezt, mert el voltam foglalva más dolgokkal. Én őt, mint barátot ismertem mellesleg, meg szoktam látogatni, emlékszem, mindig madártej volt délután, a kedves felesége adott nekem, szegény egyetemistának egy madártejet. Elbeszélgettünk mindig, ő nagy antikommunista volt, és szabadgondolkodású, nagy katolikus, keresztény ember volt ugyanakkor. Annyit hallottam, hogy őt lefokozták, mert nagyon szimpatizált

³² Krámlí András (1910–1988) vegyész, egyetemi tanár. 1935-ben Szegeden szerezte meg a vegyész oklevelet. 1936–1939 között Szent-Györgyi Albert munkatársa volt. 1949-től 1980-ban történt nyugdíjba vonulásáig vezette a Szegedi Orvostudományi Egyetem Orvosvegytani Intézetét. Az ötvenes években az egyetemi felvételi bizottság tagja volt.

a forradalmárokkal, és elvették tőle a professzori tisztséget, de nem tudták helyettesíteni, és visszahelyezték pár év múlva, amikor lecsendesedett a dolog. Azóta már meghalt.

A tanárok részéről az egyik, arra emlékszem, hogy arra biztatott bennünket az egyik gyűlésen, hogy a demokrácia nevében vegyünk fel a kapcsolatot a szomszédos népekkel, és tanuljunk, mert arról volt szó, hogy oroszot nem akarunk kötelezően tanulni. Akkor kidobáltuk végre az orosz könyveket sokszor az ablakon, ez jelképes dolog volt, mint ahogy a vörös csillagokat levertük. Akkor mondta az egyik professzor, hogy „Tudjátok mit, tanuljatok románul és szlovákul, megszerbül, gondolkozzatok ezen. Ez megütötte a figyelmet, hogy érdekes, ilyen dolgokat mond. De persze mi nem nagyon akartunk ilyen nyelveken nagyon tanulni, inkább angolul vagy franciául, németül.

Elég az hozzá, hogy a professzori dolgokkal kapcsolatban nem tudok mondani komoly dolgot, csak azt, hogy a Láng Imre professzor urat meglátogattuk akkor, amikor lejöttem Szegedre a forradalom leverése után, és azt mondta, hogy ne hagyjuk itt Magyarországot.

Akkor egy pár barátom, akivel úgy találkoztam azért Szegeden, nem a diákotthonban, hanem máshogy, akkor mondta, hogy „Mért nem vagy kint még? Itt már azt hittük, hogy te üzentél a Szabad Európából”. Mondtam, hogy még nem üzentem, mert itt vagyok. Haboztam, mert azért húsz évesen az ember optimista, hogy ne már, itt nem lehet visszaállítani így a kommunizmust, nem hagyom itt az országot. Akkor mondta: „Te marha, letartóztatnak!” Na, jól van, édesanyámnál megnézem, mi van, Dunántúlon lakik. Akkor találkoztam a Vörös Jánossal, nyolc évig volt börtönben, kiszabadult a forradalom alatt, ő is, meg a fia, és elmentünk hozzájuk a balatonfüredi elkobzott villájukba, ahol lakhattak a padlásszobában házbér ellenében. A saját volt házukban a legmagasabban, kis szobában laktak. Szegény Jancsi bácsi, aki a bérma apám – mi mondtuk, hogy állítólag el kellene menni, mert különben bajok lesznek, letartóztatnak –, azt mondta: „Ha mentek, menjetek együtt”. Édesanyámnak ezt nem mondtuk. Neki Füreden volt háza, a nagyapáméktól örökölte. Nem is mondtuk meg neki, hogy elszökünk, hogy ne izgassuk őt, majd kívülről üzenünk neki. Elmentünk a nyugati határra, akkor rengetegen jöttek, és akkor könnyű volt Ausztrián át, mert az aknazárat felszedték a forradalom előtt, hogy átrendezzék az aknazisztémát. Az volt a szerencsénk, hogy nem voltak aknák. Csak orosz csapatok voltak, és magyar határőrök, akik ímmel-ámmal őrizték a határt. Volt olyan, aki a határon át is vezetett csoportot. Minekünk egy párszor le kellett

hasalni, éjszaka mentünk, november végén, és lehasaltunk párszor, ugye jött a katonai autó lámpával. De nem volt túl problematikus. Van, akit elkaptak, voltak barátaim, akit visszavittek. Mindenesetre mi átszöktünk. És az osztrákok előtt le a kalappal. Úgy fogadtak bennünket, azonnal meleg kávé, tea, ez meg az, és rögtön vittek bennünket ilyen táborokba, minket Nyugat-Ausztriába.

Egy csoporttal jöttem, egy szegedi orvostanhallgató barátommal, a bátyám, meg két leány barátom. Linz mellett volt egy tábor, és az osztrákok mindenhol integettek nekünk, mindenhol integetett a nép, hogy hősök, meg így meg úgy. Óriási port vert fel a világban az akkor. Most már mindenki elfelejtette. De óriási dolog volt az, és szégyellték a nyugati nemzetek, hogy minket hagytak leverni a kommunisták, meg a szovjetek által. Mert a magyar kommunizmus nagyon gyenge lábakon állott. És akkor elvittek egy táborba bennünket. Mi magyarok ott voltunk egy pár hétig, és akkor jelentkeztek ezek a nyugati országok, Hollandia, Franciaország, Németország, Amerika stb. Én akkor feliratkoztam Nyugat-Németországba, hogy beállok a nyugatnémet hadseregbe. Mert a kommunisták olyan nagy propagandát csináltak a németek ellen, emlékszem itt, Szegeden volt egy nagy csizma horogkereszttel megjelölve, hogy „Nem engedjük, hogy a német militaristák, a fasiszták jöjjenek, és az amerikai imperialisták segítségével megtámadják a Szovjetuniót”. Akkor mondtam, hogy ez jól néz ki, ha összefognak az amerikaiakkal a németek, akkor a szovjeteket elkapják. Jelentkeztem. És jöttek a németek, és gavallér módon mondták, hogy az orvosi képzés hasonló szisztéma, mint Magyarországon, másodéves voltam. Oké, másodévre betesznek egy német egyetemre, két évig ösztöndíjat kapok, aztán ha két év múlva jól tanulok, akkor tovább is. Minden úgy volt, de a bátyám, aki dzsessz-zongorista volt, a másik barátom, és a két lány Amerikába akart menni, és Amerikába is lehetett ott jelentkezni ...és ilyeneken múlik az élet, hogy a német buszhoz, mikor kellett indulni Németországba, én elfelejtettem a fogkefém, meg a nem tudom micsodát, mert amikor átszöktünk a határon, nekem semmi másom nem volt. El akartam hozni a zakómat. (Különböleg megvan még, ott van Amerikában.) Hogy elhozzam a zakómat, és elfelejtettem ilyen pár piperecikket, akkor mondtam, hogy egye fene, inkább megyek Amerikába. Mégis csak Amerika volt a szabad világ vezetője. Akkor jól van, megyünk Amerikába. A bátyám úgyszólván nagy dzsessz-zongorista, és jövünk majd vissza felszabadítani Magyarországot. Hát így kerültem Amerikába.

És ott érdekes életem volt, persze, és rengetegféle állásom volt. Az egyik állásom az volt, amikor kezdtem, hogy mosogató voltam a legnagyobb

felhőkarcólónak a pincéjében, az Empire State Buildingben, New Yorkban. Akkor voltam pincér, konyhai kiszolgáló, ez-az, mindenféle. Kazánpucoló, futball-edző, minden. Lassanként, de ugye az amerikaiak, meg hát a nyugati nemzetek próbáltak segíteni a magyarokon úgy, ahogy tudtak akkor, és a diákoknak ösztöndíjakat adtak. Én is úgy végeztem a tanulmányaimat, hogy még egy darabig az előorvosit csináltam, mert Amerikában két részre oszlik a felsőoktatás, a college az négy év, az egy előkészítő, általános tantárgyak, benne egy kis szakosítás, és utána jön az igazi medic school, az négy éves, erős, az a szakosítás, tehát ott nyolc év, utána gyakornok, ez meg az. Elvégeztem az első részét, de aztán én nagyon próbáltam Magyarországot, ahogy tudtam kiállni, ott, ahol voltam, és mint egyetemi hallgató, stb. a magyar diákokkal, másokkal.

Én azt szeretném kérdezni, hogy a Hámori Károllyal, illetve Ambrus Jánossal egy diákszállóban voltak?

Igen, itt, a Vörösmarty úton.

Kádár Attila is ott lakott?

Ő is ott lakott.

Mert Kádár Attila volt, aki Veszprémbe ment.

Igen.

Kádár Attilával a veszprémi útja után találkoztak Budapesten?

Igen, a Karcsi hazament, amikor lejtöttünk Szegedre. Hogy is volt ez? Valahol a Karcsitól még elváltunk Pesten. Ambrus Jancsival már, aki Debrecenbe ment, vele nem voltam együtt a forradalomban. A Karcsival együtt szedtük fel a sebesülteteket. Különben megmenekült, akinek spriccelt a vére a karjából, hallottuk később, hogy hál istennek szépen meggyógyult, legalább megmentettük az életét.

A Karcsitól elváltunk Pesten még, a forradalom leverése után, és akkor lejtöttünk Szegedre, a Kádár Attila barátom csatlakozott hozzám, valahogy megjelent aztán, nem tudom, hogy hogy is volt, hogy találkoztam vele Pesten, és együtt mentünk le Szegedre. És akkor aztán együtt maradtunk, és együtt, nagyon ügyes

fickó volt, és mondta, hogy majd ő tudja, hogy kell kimenni, és akkor övele mentünk ki aztán, meg a bátyámmal nyugat felé. És az Attila nem került abba a menekült táborba, ahová mi, máshova került, máshol tanult, azóta ő Washingtonban lett orvos. Spanyolországban végezte az iskolákat, Washingtonban van most is, nyugdíjas azt hiszem, és valami 83 évesen nyugdíjban van, a feleségével beszéltem, hogy most vállalatot alapított 83 éves korában, kezd valamit. Ilyen típusú ember, érdekes ember.

Mondanék még neveket, hogy hátha valamelyikkel találkozott: Hegyi Róbert.

Igen, Hegyi Róbert. Hegyi Róbert, Lőrinczi Endre, Hess Aurél... volt még egy, de elfelejtettem, nagyon rendes srác volt, Varga nevű, Varga Jancsi, az nagy, jó svádájú legény volt.

Mondanék még egy nevet, Halász György. Ő ötödéves volt.

Őt nem ismerem, de volt még egy Szabó Mariann, ha jól emlékszem. Helyes lány volt.

Minden életút interjúknak a végén az utolsó kérdés, már a jövő nemzedékek felől, hogy mi az, amit a mai ifjúságnak üzen 1956?

Azt, hogy legyetek tiszták, becsületesek, hazafiak, szeressétek embertársaitokat, és a Jóistent! Én azért lettem pap, és nem orvos, mert később eszembe jutott mindig az édesapám, aki nagyon jó sebész volt, sebész professzor, azt mondta, hogy a halál ellen nincs orvosság, latinul: „Contra vim mortis non est medicamen in hortis”. Életet színvonalasan kell megélni, és nem az anyagiak felől. Fontosak bizonyos mértékig, de nem az anyaggal kell alapozni, se nem a technikára. A technika csak egy segédeszköz. Az igazi, tiszta emberi értékekre kell alapozni!

Az volt a gyönyörű a magyar 1956-ban, hogy tényleg, egy tiszta forradalom volt. Emlékszem, amikor gyűjtöttek pénzt a sebesültek, meg az özvegyek, és áldozatok javára. Nyitott ládába tették be a pénzeket. Senki sem lopta el, senki sem.

Legyetek becsületesek, jó magyarok! Mit jelent a jó magyarnak lenni? Hogy jó embernek lenni.

Én azért lettem pap, egy lelkigyakorlat hatására, már elég későn, Franciaországban, és egy nagyon csinos francia lány, vallásos lány hívott el lelki gyakorlatra. Teljesen csendben kellett lenni, egy szót sem lehetett szólni, és annak a hatására mondtam, manapság nem sok fiatalember akar pap lenni, akkor jusztt is, csak azért is próbálok pap lenni, és az embereket a lelkiekben segíteni, a lelkek orvosának lenni.

Csete Iván huszonévesen

HAJTÓ ÖDÖN (*1937)

EGYKORI MŰEGYETEMI HALLGATÓ³³

Budapesti családból származom, tehát nem csak én, hanem édesapám és nagyapám is Budapesten született. Mi urbánus környezetből kerültünk ki. Édesapám háziorvos volt, viszonylag korán meghalt. Én a Műegyetemre kerültem tanulni 1956-ban. A szellemi háttér, amit a családomból magammal hoztam, az az, hogy ez a kommunista ideológia, ez az egész marxizmus, amivel tömték a fejünket, ez teljesen téveszme. Már ebben nőttem fel, hogy a szüleimtől, és a barátaitól ezt hallottam, hogy ez nem vezet sehova. Így kerültem a Műegyetemre. Alig kezdődött meg a tanítás...

Ez nagyon érdekes, amit említettél, hogy te már ott, a családban kristályosan látod, hogy téveszme, maga kommunizmus, de ugyanakkor az iskolában meg éppen az ellenkezőjét. A család, a szülők korrigálta ezt a tanult hazugságot?

Igen, a szülők! Értelmiségi családban, négyen voltunk testvérek, sok unoka-testvér, apámék is négyen voltak testvérek, tehát mi hagyományos, nagycsaládi rendszerben nőttünk fel. Polgári értékrendű család volt a miénk.

Az iskolában, az osztálytársakkal, barátokkal beszélgetetek közéleti kérdésekről?

Inkább családi körben. De nagyon szerencsém volt, mert olyan gimnáziumba kerültem Budapesten az ötvenes években, a Vörösmarty Gimnáziumba, ahol a háború előtti régi tanári gárda még megvolt, még nem mentek nyugdíjba. Elő volt nekik írva a marxista-leninista tankönyv oktatása, de a sorok között elmondták, hogy miről van szó, meg olyanokat is tanítottak, ami a tankönyvben nem volt benne. Ezzel is szerencsém volt a gimnáziumban.

³³ Az interjút 2015. október 15-én Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel.

Mikor döntötted el, vagy a család mikor döntötte el, hogy a Műegyetemen fogsz tanulni?

Ennek is különleges története van. Édesapámnak volt egy barátja Mistéth Endre³⁴ nevű mérnökember, és a családja, családi barátok voltak. A Mistéth nagyon imponált nekem, példaképem volt. 1948-ban bekerült a Magyar Közösség perbe és életfogytiglanra elítélték. Az ő példája nyomán választottam a mérnöki szakmát, mert ilyen statikai dolgokkal foglalkozott.

Ez nagyon érdekes, hogy tulajdonképp családi minta volt?

A családban az apám is minta volt, mondjuk az öcsém orvos lett ebből kifolyólag, ő ezt választotta, én meg azt.

Mistéth személye esetében melyik volt erősebb mintaadó tényező a számodra: a politikai szerepvállalása, vagy inkább a szakmai, a mérnöki?

Mint szakember. Ez nekem fontos volt, hogy ne eszmei dologgal foglalkozzak.

Mikor kezdődött a Műegyetem?

1956 szeptembere. Akkor voltam elsőéves.

Milyen volt a hangulata az egyetemnek, az egyetemi hétköznapiaknak?

Jó volt a mikroklímája, sok hozzám hasonló ember került be az évfolyamra, nem volt ott ezzel probléma. Nyilván megvoltak közöttünk is a besúgók. Voltak az értelmiségi, urbánus származású gyerekek, és volt nagyon sok vidéki, akiket én úgy hívok, hogy az első generációs értelmiségi. Az első generációs értelmiségnek

³⁴ Mistéth Endre (1912–2006) Széchenyi-díjas magyar hidépítő mérnök, miniszter. Mistéth Endre 1945. november 23-án a Kisgazdapárt tagjaként lett államtitkár az ipari minisztériumban. 1946. július 21-től újjáépítési miniszter volt, október 12-étől építési és köz-munkaügyi miniszter. 1947-ben a Magyar Közösség elleni koncepció perben koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélték. 1955 tavaszán szabadult. Bővebben: Szekér Nóra: A Magyar Közösség története. PhD értekezés. PPKÉ, 2009 Interneten itt: <http://mek.oszk.hu/08400/08480/08480.pdf>

a nagy része levált: a fele nem bírta a városi stílust, meg a megterhelést, ami az egyetemi tanulmányokkal megy. De akinek tehetsége volt, az nagyon szépen beilleszkedett az értelmiségbe. Nagyon sok kedves emlékem van az első generációs értelmiségről, volt olyan, aki libapásztorként kezdte gyerekkorában, és aztán a végén adjunktusként végezte. Nagyon imponálók ezek a pályafutások nekem. Értelmiségi körből jöve nekem sokkal könnyebb dolgom volt.

A Műegyetem a tanári karát hogyan tudnád leírni?

Nagy szerencse, a tanári karban jellemzően a régi, nagy professzorok még megvoltak. A második világháború előtti értelmiség még uralta a szakmát. Az új értelmiség, ami a proletáriátusból, a munkásosztályból kinő, az még nem nőtt annyira ki. A régi professzorok azok még rendesen működtek. A végére ugrok, hogy miért volt ez jó. 1957-ben, az elszámoltatáskor, hogy ki vett részt az ellenforradalomban és mit csinált, közülünk egy csomó embert, hallgatót és tanárt is meghurcoltak emiatt, hogy mit csinált. Ezekre pert indítottak, bíróság elé állították, és elítélték őket, mint a Kiss Tamást is Szegeden, X év börtönbüntetésre, és ezek a tanárok óriási, nagy, tisztességes mentőakciókat indítottak minden egyes hallgató és tanártársuk iránt, állandóan védőügyvédeket fogadtak, fűhöz-fához szaladgáltak. Nagy mentőakciók voltak a Műegyetem táján az 56 utáni büntetéseknél.

Mondanál neveket az oktatói karból, akik meghatározóak voltak a számodra?

Vásárhelyi Boldizsár, Széchy Károly alagút építési professzor, Papp Ferenc geológus professzor.

Szakmailag és emberileg is példamutatók voltak?

Igen, ez megint a XXI. századi dolgok, én, mint hallgató, ezeket a professzorokat családilag is ismertem, legalábbis tudtam, hogy ez ennek a profnak a gyereke, annak a lánya, ennek a felesége. Ezek az emberek transzparenszek voltak, etikai- és erkölcsileg nem volt takargatnivalójuk, nem a harmadik házasságukban az új feleség örökölt gyerekeit nevelték, hanem mindenki egy tisztességes polgári házasságban élt, nevelkedett és polgári szemléletet vallott.

Ez egyfajta mintaadás is volt akkor?

Igen. Én mérnök vagyok, a nevelésbe beleértem, hogy etalonnak is kell lennie, akit nevelnek, kell lenni egy mintának előtte, amit követni kell, amit ő lemásol, amilyen szeretne lenni. De most a társadalomban a házasságkötések száma meredeken zuhan, a válások száma meredeken nő, nincsenek normális emberi kapcsolatok, a nagyméretű családok zsugorodnak, egyre kisebb méretű a család.

A billegő lábú asztalon nehéz verset írni – mondta Illyés, ha jól idézem.

Valami ilyesmi. Ami miatt ez az egész eszembe jutott, hogy a közoktatási törvényt átnevezték köznevelési törvénynek. De a nevelés az száz évvel ezelőtt nem közfeladat volt. A köz szócska közmű, középület, köziskola, a köz szó azt jelenti, hogy azt a feladatot odaadjuk az államnak, mint a közösséget képviselő szervezetnek. De a nevelés hagyományosan nem lehet közfeladat. Akkor lehetne, ha, mert ugye van a közoktatásban közalkalmazottak, meg köztisztviselők dolgoznak. A közalkalmazottak, az rendben van, de egy „köznevelőt” nem lehet nyomtatott tesztlapon levizsgáztatni, hogy alkalmas-e. Az egyszerűen etikailag, erkölcsileg megállja-e a helyét úgy, hogy kiállítsuk a többiek elé úgy, hogy magyarázza el, mi az erkölcs, a morál, a tisztességes viselkedés, felelősség vállalás, konfliktus kezelés, és így tovább. Miért toljuk rá az államra ezt a feladatot? Mert a házasságkötések a béka feneké alá lecsökkentek. És nem csak a család vesztette el a nevelő funkcióját, és az egyház is. Az én gyerekkoromban még volt hittan óra, meg el kellett menni a misére, és még ha valamit rosszul csináltam, akkor nem csak a szüleim fegyelmeztettek meg, hanem még a pap is. Ma az elvált szülők, az egyik a nője, a másik a pasija után szaladgál, ez így nem működik.

Az az igazság, hogy én nagyon fontosnak tartom azt, amit mondasz, hogy van oktatás is, nevelés is. Visszatérve 56-ra, én picit ezekben az interjúkban az kristályosodott ki előttem, hogy generációkon át ívelnek ezek az értékek. Vagy a családi értékek, vagy az egyetemiek, az oktatók, és a hallgatók, és aztán egyik generáció a másiktól kapja meg. Ödön Bátyám, te vagy éppen az egyik motorja az 1956-ra való visszaemlékezésnek a Műegyetemen. Mondjuk a fáklyának, ma már viszik tovább a generációk, a hallgatói önkormányzatok, stb. De a generációk együttműködése, párbeszéde fontos...

Itt el kell mondanom, hogy ezt a Műegyetemen október 22-ét a rendszerváltás óta mindig megünnepeljük, vagy összejövünk. Hogy ez ünneplés, vagy emlékezés,

nem tudom elhatárolni. 90-ben volt az első, tehát most már a 26. ilyen rendezvényre készülünk. De az első 10-15 rendezvényt még nem én rendeztem. Ezt az egész feladatot, amibe most vagyok, ezt 2006-ban örököltem meg az elődeimtől. Előttem Mécs Imre, Szabó Iván, meg egyéb 56-osok, akik börtönben voltak, meg 56-ban aktívan szerepet vállaltak, ők vitték hátukon ezt az ünnepséget. Csak ezek szépen sorban meghaltak és 2006-ban mondták azt nekem, hogy te még fiatal vagy, még csak elsős voltál, akkor csináld te! Hogy miért engem szúrtak ki? Azért, mert a rendszerváltáskor a Magyar Mérnöki Kamara alapító tagja lettem. A Mérnöki Kamarát azt 1945-ben betiltották, mert a háború előtt is létezett. A Mérnöki Kamara, az szakmai, érdekképviselői, hivatásrendi szervezet. A mérnökséget nem is szakmának, hanem hivatásnak tekintették. Ezt a régi mintára, 1989-ben ezt újra alakítottuk, és 12 évig vittem ezt a hátamon. Ma is van. Barsiné Pataky Etelka az utódom. De aztán ahogy öregedtem elköszöntem az elnökségtől, mert rettentő megfeszített munkával járt, rengeteg megjelenéssel, és ezt nem lehet győzni. 2006 óta én viszem azt, hogy a Műegyetemen meglegyen az ünnepség, és legyenek szereplők és állandóan frissüljön az évfolyamnénvsor. Tulajdonképp egy évfolyamfelelős funkciót is betöltök, mert kezdetben 2-3 ezer nevem volt, ma már csak 5-6 száz nevem van otthon, a táblázatban, akik 56-ban, a Műegyetemen ott voltak.

Visszatérve 56-hoz... 1956. október 22-én a Műegyetemisták csatlakoztak a szegedi követelésekhez és a MEFESZ-hez, és ők is megalakították az egyetemi MEFESZ szervezetüket.

1-2 ezer között lehetett, de folyamatosan változott a létszám, közben én is elszaladtam vacsorázni. Igen, ez az a szellemi háttér, amiért sok ember képes volt fegyvert fogni, és tudatosan vállalni az életveszélyt. Vagy akár az élete áldozását is, hogy tovább vigye a harcot, mert a Rádió nem olvasta be, akkor elkezdtek ott löni, aztán később már máshol is lőttek, aztán a Kilián laktanyánál.

Felidézned ezt a 22-i nagygyűlést a Műegyetemen? Ez hogyan szerveződött tulajdonképpen, hogy nézett ki?

Ez úgy jött létre, hogy volt a szegedi, 16-án volt, és Budapesten a gépész kari kollegiumban is volt egy gyűlés 19-én, ahol elkezdtek pontok szerveződni. Ebből a szerveződések közül a kommunista vezetés, a diktatúra megtestesítő emberei leszűrték azt a tapasztalatot, hogy ezeknek nagyon kinyílt a csipájuk, most már valahogy

közé kell vágni a dolognak. Ezért ők kezdték szervezni ezt a bizonyos hétfői rendezvényt. Ők el is kezdték a szöveget, de beléjük lett fojtva a szó. Ha megnézzük a megfogalmazott pontokat, ebben semmi olyan nincsen, hogy az egyetemisták maguknak valami kiváltságokat, valami többlet kaját, vagy valami többlet pénzt akarnának. Itt össznépi követelések maradtak, tehát sikerült így ezt megfogalmazni. Elindult ezen: a diákkövetelések, diákszociális kérdések, és országpolitikai kérdésekről lett szó! Most 2015 van, és ez Magyarországra vonatkozó követelések és pontok, és hirtelen elgondolkoztam, beszélgettem itt a fiúkkal (a saját korosztályomat értem ez alatt), hogy ha ma kéne ilyet fogalmazni, most már nem lehet országon belül gondolkodni. Még nekünk még Európa is kicsi. Nézve a mostani globális helyzetet. Ha a mai diákok próbálnának valami ilyet összeírni, globális kérdésekben kéne gondolkodni, abból kéne kiindulni. Itt nem elég a klímavédelemmel, vagy az energiagazdálkodással foglalkozni, hanem igenis demográfiai kérdésekkel kell foglalkozni, hogy mi lesz azokkal az emberekkel, akik ahol születtek, azon a föld élhetetlenné vált, és nem tudnak megélni.

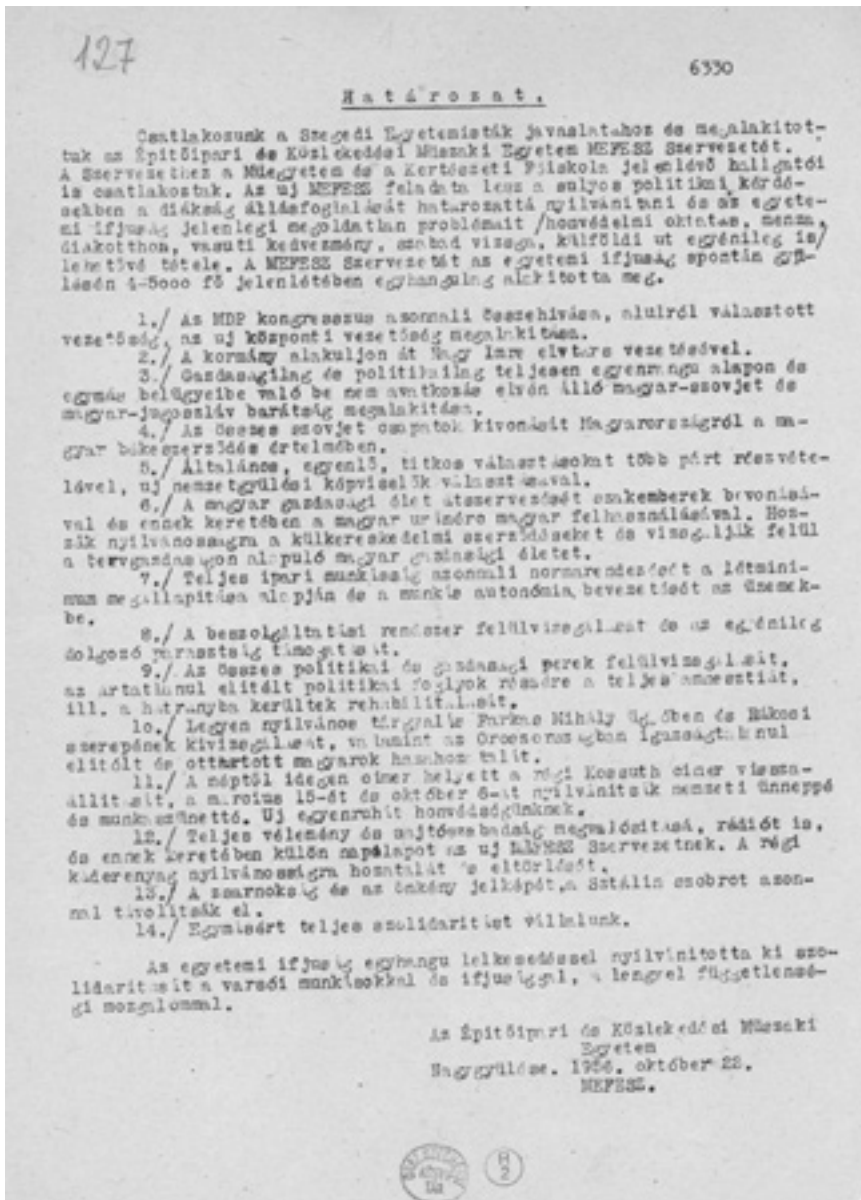
A forradalmasodásnak a folyamatát azt hogyan képzeljük el? Először vannak a tanulmányi követelések, és valaki azt mondja, hogy most ezt hagyjuk, mert van valami fontosabb?

Igen. Akkor a Kiss Tamás mondta, hogy a MEFESZ-t alakítsunk. Azt, hogy az oroszok menjenek haza, azt egy dadogós gyerek mondta, Péntek Györgynek hívták, már meghalt. Az október 22-i rendezvéynél délután 3 kor kezdtük, este 11-kor fejeztük be a listával. Nagyon óvatos lépésekkel mentünk előre, és hát hátra-hátra néztünk, hogy jönnek-e már be a terembe ÁVO-sok, és már lőnek-e az utcán. Azért ez benne volt végig a levegőben, hogy meddig lehet feszíteni a húrt, mikor fog esetleg elszakadni. Szép lassan mentünk előre, picit néha visszakoztunk, mert amikor azt mondták, hogy az oroszok hazamenetelét nem lehet belevenni a pontokba, akkor visszaléptünk, de mégis bele vesszük, akkor megint hátranéztünk, még mindig nem jöttek a rendőrök, az ÁVO-sok.

Ez közfelkiáltással vagy kézzel a levegőbe kerül elfogadásra?

Közfelkiáltással. A hangulatból. Sajnos sem írott jegyzőkönyv nem készült, se film, se magnó felvételt sem, ezt visszaemlékezők mondják, de a szakirodalomban,

ha visszaolvassuk a visszaemlékezést, mindenki picit mást emel ki, másra emlékezik.

A Műegyetemi 14. pont stencilnyomata (1956. október 22.)

Akkor átlengte a hétköznapokat, hogy ez a BHÖ I/I, amivel később sokakat megvádoltak, hogy állam elleni szervezkedés? Ez tudott volt, hogy vékony a határvonal a bűncselekmény és a „szabad egyesülési jog” között?

Ezt tudtuk, persze. Mert ez előző években éjszaka a fekete autó ilyenért rengeteg embert elvitt. Ez közbeszéd tárgya volt, hogy XY-t elvitték, miért? Mert meggyanúsították államellenes szervezkedéssel és ezt a paragrafust húzták rá. Na de ez a ráhúzás ez teljesen koncepciós volt, mert az illetőnek nem kellett szervezkedni, meg ilyet csinálni, csak épp útban volt valakinek, és azt mondták rá, hogy szervezkedtél, aztán addig verték, amíg be nem vallotta.

Ezeket a visszaemlékezéseket olvasva nekem úgy tűnik, hogy a Műegyetemen tulajdonképpen maga a szervezet megalakítása kevésbé volt fontos esemény, mint a követelések megfogalmazása. Mert pl. korábban Szegeden 16-tól 20-ig három napot, illetve először 10-e és 16-a között egy hetet, aztán a három napot, maga a szervezet kereteivel és az SZMSZ-szel foglalkoznak, azért mert ez az alakulás időszaka, de részben 16-án is és október 20-án már súlypontilag a követeléseken van a hangsúly Szegeden. Milyen emlékeid vannak, hogy 22-én a MEFESZ-hez való csatlakozás és követelések milyen dinamikát adtak a gyűlésnek?

A csatlakozáson, igen, azon gyorsan túlestünk, pikk-pakk megalakítottuk és rendben van. Ami nagyon eltér a mai demokratikus rendszertől, a mai törvény úgy szól, ha 10 ember összejön, és aláír egy jelenléti ívet, és egy megalapítási nyilatkozatot, azt be lehet adni a bírósághoz, és azt, mint egyesületet bejegyzik, hogy megalakítottuk a saját egyesületünket. Máris be van jegyezve a bíróságra és teljesen jogszerű. A diktatúrában mindenféle egyesület, szervezet alakítása állami monopólium volt. Csak a párt által jóváhagyott dolgok mentén alakulhatott úgy vállalat, vállalkozás, egyesület, szövetség, bármi. Ezt mondta a jog. Ez volt a rendszerváltás kori nagy fordulat, amit megelőzött, ha jól emlékszem 1987-ben vagy 88-ban már, hogy KFT-ket lehet alapítani! Ez is már egy fellélegzés volt. A nyolcvanas évek előtti életemet leéltem mérnöki pályámon, műszaki dolgokkal foglalkoztam, de mindig csak alkalmazotti státuszban. Hiába voltam fejlesztőmérnök, vagy egyéb mérnök, mindig csak közalkalmazotti státuszban voltam, mindig ugyan azt a közalkalmazotti fizetést kaptam, mint a többi állami alkalmazott, a vállalkozási haszon ismeretlen fogalom volt. Tehát az egyetemi szervezkedés: innentől jött az, hogy MEFESZ-t sem lehetett előtte szervezni. Azt mondták,

hogy egy ifjúsági szervezet van, a kommunista ifjúsági, kommunista teológiára alapult ifjúsági szervezet, a DISZ, és csend! És akkor talán ott ösztönözték, hogy mindenki lépjen át az újba. 1956 eredménye, hogy a régi DISZ, amit a Rákosi alapított, megszűnt, azt követte 1957-ben a KISZ, és akkor jöttek, hogy abba tessek most belépni. Én meg nem léptem be, de nem csak én, hanem a magamfajta többsége sem. Ezen prüszköltek is, hogy nem vagyunk tagok. Ennyiben lazult a korszak...

A MEFESZ a Műegyetemen a 23-a után feloldódik a forradalomban?

A leglelkesebb tagok, Mécs Imre, meg Szabó Iván meg hasonlók még januárig működtették, aztán akkor letartóztatták őket. Akkor mondták, hogy most aztán elég volt.

Tehát a szervezet működött...

A forradalom alatt a Nemzetőrség. Amikor a fegyvert le kellett tenni, és mindenki elásta, eldugta a fegyvert, mindenki ahol tudott, megszabadult tőle, akkor jött a Kádár-rendszer. Akkor még működtették tovább a MEFESZ szervezetet, meg a munkástanácsokat, munkástanácsok még működtek talán januárig. Aztán Kádárék amikor azt érezték, hogy megerősödtek, akkor ezeket is beszüntették. De van olyan egyetemi társam is, akit a Szovjetunióba vittek. Pál Tamás.

Ő nemzetőr volt? Milyen okkal vitték el?

Ezt vissza kéne keresnem. A nemzetőrségben való lét az nem volt ritka, de ezek elég ártalmatlan dolgok voltak, mert aki a nemzetőrséget szervezte, meg az egész forradalmi másnapi kivonulást, az a honvédelmi tanszék vezetője volt, Marián István nevű alezredes. A Marián szerzett – ha igazak az elbeszélések – a Kopácsitól, a budapesti rendőrkapitánytól 100 ilyen dobtáras géppisztolyt, ebből szervezték a nemzetőrséget. De ott több száz gyerek szeretett volna pillanatok alatt nemzetőr lenni, még fegyver sem jutott mindenkinek. Akinek aztán fegyver jutott, a Marián elrendezte, hogy gyerekek, életetek az fontos, ti nem mehettek a csatába, ahol nagyon lőnek, hanem elosztotta őket a városba őrző feladatra. Ki kellett menni, hogy a párt székházakat, a szakszervezeti székházat, vagy az ÁVO-s laktanyát, ugye a forradalom ilyen lincselés jelleggel nehogy szétszedje,

mert jön az új rendszer, jön az új bíróság, és majd a bírósággal felelősségre lesznek vonva, el lesznek ítélve. Tehát a mérnökök főleg ezt csinálták, hogy kiosztottak nekik ilyen objektumokat, és éjjel-nappal, váltással őrséget szerveztek. Ez a műegyetemi, felfegyverzett nemzetőrség, ez is főleg Budán, Buda volt az ő területük. Én nem vettem részt benne, nem jutott fegyver, mire én bementem. Én Pesten laktam, ott folyton lövöldöztek, nem volt olyan egyszerű elmenni a Műegyetemre sem.

Később a forradalom után vagy a hatvanas, hetvenes években volt-e valami megtorlás, retorzió?

Nem, de hogy mondják? Csak szagom volt. A személyi anyagban benne volt, hogy kispolgári klerikális nézeteket vallok, de benne volt az is, hogy a forradalmi harcban nem vettem részt. De viszont ez a polgári attitűd megakadályozta azt is, hogy az egyetemen tanítsak, meg egy munkahelyről is később eltávolítottak, később voltam egy helyen építésvezető, három-négy évig ott dolgoztam, de aztán tán így a baráti asztalnál, vagy a munkaidő utáni beszélgetésnél szidtam a rendszert, és ott aki besúgó volt, az jelentést tett, hogy nem vagyok híve a szocializmusnak, és közölte a pártbizottság, hogy most nagyon húzzam össze magam, mert többet nem lesz ellenforradalom.

Nagy idők tanújaként meg lehet fogalmazni a jövő történelem tanárainak, a jövő ifjúságának mik 1956 legfontosabb értékei, átadandó, vagy megőrzendő üzenetei?

Ez életük legnagyobb élménye azoknak, akik ezt átéltük, karizmatikus élményként őrizzük magunkban. Ami nagyon fontos ebben a forradalomban, hogy ez egy diákok által összerakott forradalom is volt, nem parasztlázadás, nem proletárforradalom, nem katonai hatalom átvétel, hanem ezt a magyar diákság rakta össze. Nem a Műegyetemnek, nem nekem. Ezt az összmagyar diákságnak ma is érezni kéne, hogy egyszer az ő előd-diákjaik egyszer azért végrehajtottak olyasmit, amire az egész világ felfigyelt, és ami ennek a kommunista ideológia vesztének nagyon komoly elő-eszméje volt. Ez egy tény, és a hallgatók javára lehet írni. Ennek az erkölcsi tanulságából a mostaniaknak is kéne meríteni.

Helyében van 1956 a mi emlékezetünkben? Méltó helyén van ma Magyarországon?

Nincs a helyén. Március 15-ét már nagyon kibeszéltük, a tanácsköztársaságot megint nagyon nem beszéltük ki, az ávosokat megint nem nagyon, hogy az ötvenes évek diktatúrája mi volt. Ez az 56-ot se nagyon beszéltük meg. Ez még hátravan. Több színdarab legyen ebben a témában, vagy könyv! Emlékező könyveket rengeteget írtak. A Műegyetemen készül az, hogy ilyen videófelvételes beszélgetéseket tegyünk fel az egyetem honlapjára, ahol az egykori szemtanúk mondják el, mi történt az egyetemen egykor, mert a mostani hallgatóknak hiába mondjuk, hogy olvasd el ezt vagy azt. Ha az interneten tudjuk közölni, vagy kommunikálni, akkor valami megmozdul bennük. A műegyetemi ünnepségen, október 22-én a mai hallgatóság nincs ott, csak az öregek. Ellentétben a szegedivel. Holnap megyek a szegedi ünnepségre. Ott a teremben zömével hallgatók lesznek, nem az akkori, most már öreg fiúk. Nem úgy, mint a Műegyetemen: ott is tele a terem, de az átlag életkor nyolcvan év.

A magyar nemzet számára, a hétköznapi emberek számára, a politika számára helyén van ez?

Igen, de arra jött, hogy a szabadságjogokat kivívjuk, hogy a többpárti rendszert kivívjuk. Ami ott megfogalmazódott, az ma már teljesült. Ma már a mai szabadságban élő embert ezek nem feszítik. Ma már nekem nem kell félni, hogy éjjel elvisznek.

Akkor lehet mondani, hogy nem csak a Nagy Imre kormánynak, hanem a rendszerváltásnak is a programja volt az 1956-os követelés-csokor.

Igen, a rendszerváltásnak is. Sőt, rendszerváltáskor még így is volt. Az Antall kormány indulási idejében számtalanszor mondták, hogy ami 56-ban nem sikerült, 89-ben ennek neki rugaszkodunk és megvalósítjuk. Erre mondtam, hogy nekünk most már más. Világpolitikai követelésekkel kell előállnunk, vagy valami egész más természetű szabadságjogok kellene. De ezek nem csak szabadságjogok: közerkölcs, közetika.

Azért nagyon érdekes, amit itt említettél, mert az 56-os egyetemisták követelései világpolitikai jelentőségűek voltak, hiszen az orosz csapatok Magyarországról való kivonásának követelése az nem csak magyarországi dimenzió volt, hanem ez volt az első szög a Szovjetunió széthullásában...

Magyarországon nem lehetett úgy követelni, hogy Németországból, Csehországból, meg Lengyelországból meg még ki tudja, honnan vonják ki az orosz csapatokat, inkább Magyarországról beszéltünk. Kivéve a lengyeleket, de még nem beszéltünk itt az egyenlő kapcsolat dolgokról. Nyáron, még Poznanban volt munkásfelkelés, de azok munkások, nem diákok voltak. Poznanira bementek az orosz tankok, lőttek a tömegbe és sok halott lett, aztán elcsendesedtek. Akkor ez az október 20-21-22-i napokban jött Brassóba ugyan ez az engedetlenkedés, hogy sztrájkolni kezdtek, a munkások tüntettek. Az október 22-i budapesti Műegyetemi diák nagygyűlésen, ami délután 3-tól este 11-ig tartott, egyszer csak megjelent a Kiss Tamás Szegedről és akkor felhívott minket a MEFESZ-re, és pikk-pakk, azonnal meg lett alapítva és el lett fogadva a Műegyetem MEFESZ szövetsége. Ugyan így később ehhez képest időben eltolva a Szilágyi szólalt fel, aki levelező hallgató volt, hogy ő akkor jött be az egyetemre, most kapott értesítést, vagy hallotta a rádióban, vagy nem tudom, honnan szedte az értesítést, hogy Lengyelországban helyzet van. Ott is lázongtak, és kérték, hogy a kommunista vezetést menesszék, és jöjjön egy reform vezető, teljesen hasonló módon, mint ahogy mi is követeltük a Rákosi-Gerő menesztését, és a Nagy Imre, reformistább embert követeltük. Nem azért, mert ő nem volt kommunista, hanem tőle reméltük, hogy levezényel egy ilyen katartikus átalakulást. A lengyelek ugyan ezt az átalakulást egy Gomulka nevű embertől várták. Azzal a hírrel jött a Szilágyi József, hogy Varsóban a várost körülvették a szovjet tankok és csapatok, és ott rövidesen rommá löhetik a várost, ha nem hagyják abba. Lengyelország abban a pillanatban elcsendesedett, mert a kommunista vezetők hátraleptek, és a tömeg megtette Gomulkát vezetőnek, akkor ők ezt megoldották. De nálunk ugyan ilyen követelésnél a Nagy Imrét nem voltak hajlandók előre engedni, a Gerő-féle klikk, aki hatalmon volt, nem volt hajlandó hátra lépni, ezért aztán ez eléggé elmérgesedett. Ehhez mi annyit tudtunk mi hozzátenni, akkor, amikor a hírt megkaptuk, akkor fogalmazódott meg ez, hogy menjünk tüntetni, de ne essünk bele abba a hibába, hogy akkor már beszéltük, hogy a törvénykönyvben az van, hogy a szocialista rendszer megdöntésére irányuló szervezkedést elkerüljük. Akkor jött ez az ötlet, hogy szolidaritás tüntetés van, tehát nem a szocialista rendszert akarjuk megdönteni, hanem a lengyel munkásokkal szolidaritást vállalunk, akik a trónra emelték a Gomulkát. Ezt a tüntetést is másnap egy darabig betiltották, aztán engedték, majd megint betiltották. A lényeg az, hogy először nem akarták engedni, a Belügyminisztériumtól meg kellett szerezni az útvonal engedélyt, hogy itt most egy felvonulást rendezünk. Némi huzavona

után sikerült engedélyt szerezni, mert ha anélkül kivonulunk, akkor – a Marián katonai vezetője az egyetemnek, az állandóan mondta, hogy gyerekek, ha ti ide kimentek, engedély nélkül elindultok a Gellért térre, akkor – a Gellértnél szitává lönek rögtön mindenkit. Teljesen jogosan, mert akkor ugye ez egy engedélyzetlen tüntetés, és ez így bűncselekménynek minősül. Sikerült engedélyt szerezni és ugye elindultunk a Kossuth térre. De mikor ennek híre ment, akkor nem csak az a Budapesten tanuló 30-50 ezer diákról volt szó, hanem lassan vége lett a munkaidőnek, mindenki lassan kijött a munkahelyről, és egész Budapest odacsődült. A követelésekből 23-án egyetlenegy megvalósult, az, hogy bontsák le a Sztálin szobrot. Az önhatalmúlag akkor megtörtént, hogy a Sztálin szobrot eltávolította egy csapat. Én elmentem a Bem szoborhoz, a Kossuth térre, és ott addig álltam és tüntettem, míg a Nagy Imre ki nem jött, és el nem kezdett beszélni, aztán amikor a Nagy Imre megnyugtatott mindenkit, akkor mondtuk, hogy most már Nagy Imre majd megoldja, hogy bekerüljön a hatalomba, vagy nem oldja meg, ez már akkor este, éjjel nem derült ki, ez már késő este volt. A Rádió felé jutottam hazafelé, de akkor már ott akkora lövöldözés volt, hogy felismerhetetlen volt, hogy ki lö kire és honnan. Akkor a magyar katonaságot vezényelték ki a Kossuth tér közelébe a Kálvin térre, és akkor ezek ott magyar katonai alakulat, teherautók álltak meg katonákkal, fegyverrel, hogy küldték őket rendet csinálni. Szegény katonák, ők magyar sorkatonák voltak, nem Ávó-sok, kérdezték, hogy most mit csináljanak, mondták a katonák, hogy ha valaki akar menni a nagy lövöldözés közepébe, akkor odaadja a fegyverét, mindent odaadok. Otthon meg hogy számolsz el? Majd megmondom, hogy a csőcselék elrabolta, mindent elvittek. Én nem voltam katona, nem tudtam löni, még fiatal voltam. Előnyben voltak azok az egyetemisták vagy nem egyetemisták, akik már túlvoltak a katonai szolgálaton, és tudták, hogy kell löni.

Végezetül egy szegedi fiatalemberről, illetve az ő tragikus haláláról szeretnék kérdezni, Danner Jánosról.

Marián István volt a katonai vezető [a műegyetemi nemzetőrségnél]. A Danner november elsején halt meg úgy, hogy ő a városban volt a Marián nevében valami ügyet intézni, és az egyetemi szolgálati autójával ment a városba, és hozta vissza, és amikor visszaértek az egyetem épülete elé, és kiszálltak az egyetemisták, akkor lentről, a Duna-part felől (mert odanéz az egyetem főépülete) sorozatlövést adtak le. Egyedül ő halt meg. A sofőr, meg aki még utazott, azok lehasaltak

gyorsan az autó mögé, azok megúszták, de a Dannert ott lőtték le. A mai napig nincs meg a tettes. A Farkasréti temetőben van eltemetve, minden évben október 23-án délelőtt 12-kor ott szoktunk találkozni, hogy virágot vigyünk néhány '56-osnak a sírjára, többek között Danneréra is.

Danner János (1929–1956)

HÁMORI KÁROLY (*1937)

**EGYKORI SZEGEDI ORVOSTANHALLGATÓ, A MEFESZ
ORVOSKARI VEZETŐSÉGÉNEK TAGJA, A MEFESZ SZEGEDI
IDEIGLENES EGYETEMI DIÁKTANÁCS TAGJA, A SZERVEZET
MISKOLCI KÜLDÖTTE³⁵**

Az én apám vidéken volt orvos. Fegyverneken. Nehéz időkben került oda. A nagy gazdasági krízis után végezte egyetemet, amikor nehéz volt állást találni, úgy-hogy kicsit vicces körülmények között kapta meg az állást. 67 jelentkező volt a Belügyminisztérium kiírására, községi orvosi állást kerestek. Kijött a főtanácsos, megkérdezte ki tud uraim tarokkozni. Hatan jelentkeztek, ebből apám tudott a legjobban tarokkozni, így őt küldték le Túrkevére. Mert ott a pappal, a jegyzővel és a postamesterrel illett tarokkozni. Így születtem Fegyverneken. Nagycsaládban. Nyolcan voltunk testvérek én pont középben, így úgynevezett összekötő kapocs voltam a kicsik és a nagyok között. Így a sors megáldott engem egy kis diplomáciai készséggel is. Az édesanyám az már egy emancipált női osztályhoz tartozott, mert egyetemet végzett, magyar–történelem szakos volt, sőt, tanított is a kedvenc iskolájában, a pesti Sacré Coeur-ben, de aztán természetesen, amikor jöttek a gyerekek, ezt fel kellett adni, és a gyermekeinek szentelte az életét. Édesapám orvos volt. Akkor nagyon nehéz volt az orvosoknak, szülés, gégemetszés – mindent el lehetett képzelni. Az az orvosi kor hőskora volt. Őt a falu nagyon szerette őt. Amikor jött a nagy fordulat, a párttitkár nagyon félt tőle, és ki akarta rakni. Szerencsére a vármegyei főorvos is nagyon szerette apámat – aki valóban egy nagyon jó minőségű orvos volt, kompetens –, és azt mondta, Hámorit nem engedem. Megtörténtek a tárgyalások, és megegyeztek, hogy nem rakják börtönbe, de olyan távolságra kell elrakni Fegyvernektől, hogy az emberek ne tudjanak utána menni. A falu vakon követte volna mindenben. Ez 1949-ben történt. A ’49-es választásokon kaptak a kommunisták egy jópofa pofoncsapást, mert nagyon sok választó cédulára az volt felírva, hogy „Nem kell nekünk Rákosi,

³⁵ Az interjút 2016 október 15-én készítette és jegyzetekkel ellátta Jancsák Csaba.

jöjjön vissza Hámori!” A Hámori nem jöhetett vissza. Túrkevére száműzték apámat, ennek ellenére jöttek utána betegek még parasztszekérrel is. Ott abban volt szerencsénk – a gimnáziumi négy évet ott töltöttem Túrkevéen –, hogy frissen alakult gimnázium, meglepően jó tanárokkal, akik tulajdonképp általános iskolai tanárok voltak általában, de hivatásérzettel, akik komolyan vették a tanítást, és azt hiszem, nagyon jó minőségű oktatásban volt részem. 19-en voltunk az osztályban, és 17-et felvettek az egyetemre. Így kerültem én aztán Szegedre, az Orvostudományi Egyetemre, felvettek 1955-ben, és sikeresen végeztem el az első évet, és akkor jött aztán, hogy fújdogáltak a szelek.

A Jancsó kollégiumban laktam, a színházzal szemben volt akkor, beláttunk a színészbejáróra. 1956-ban, amikor fújdogáltak az újabb szelek, akkor mi is elkezdtük szervezni spontán a MEFESZ-t. Én nem voltam első osztályú szervező, lelkes mitfahrer³⁶ voltam, nem voltam egy Kiss Tamás, aki jó szervező tehetséggel volt megáldva.

A kollégiumban volt egy kollégiumi közösség, az orvostanhallgatók között?

Nagyon aranyos társaság volt, de nem csak orvostanhallgatók, voltak pl. jogászok, kevert társaság volt. Ott nem történt semmi. Ez a MEFESZ szervezés a levegőben volt, szóltak, hogy gyertek, mi meg mentünk. A ruszkik haza tudomásom szerint az egyik ilyen MEFESZ gyűlésen hangzott el. Megmondom neked őszintén, hogy nekem ez az egész – több gyűlésen voltam én is – csak erre emlékszem, amikor a teremben egymás után jöttek a követelések: a marxizmust töröljék el, ne legyen kötelező katonai oktatás, és mindig valaki odament a mikrofonhoz elmondta, és egy ilyen kis szünetben egyszerre csak egy stentori³⁷ hang beleüvöltötte, hogy ruszkik haza! Ezt nem tudom, hogy mikor volt.

³⁶ útitárs

³⁷ Stentor az antik Trójai történet öblös hangú görög hőse.

Hámori Károly huszonévesen

Minden egyetemi korosztálynak vannak olyan oktatói, akik példaadó személyek, neves tanáregyéniségeket szoktunk ilyenkor mondani. Emlékszik ilyenre az orvosegyetemről, aki a MEFESZ támogatója volt, vagy például karakteres tanáregyéniség?

Krámli András például, de én megmondom őszintén, nem emlékszem arra, hogy valamelyik orvosegyetemi tanár részt vett volna. Jancsó Miklós volt akkor a gyógyszerész professzor. Ő nem tanított bennünket. Hetényi volt ott. Krámli András, a kémia tanárom volt, egy nagyon becsületes, rendes ember, rá emlékszem. Inkább jópofa volt az anatómia professzorom, Berci bácsi, egy egyéniség volt.

Volt az a 20-i nagygyűlés, ahol a MEFESZ programja elfogadásra került. A dokumentumokból az rajzolódik ki, hogy 21-én délelőtt az egyetemi diákklubban Ti ott találkoztatok, és ott osztottátok el, hogy ki hová megy. Erről milyen emlékeid vannak?

Nem sok. Azt tudom, hogy megkaptuk [Csete] Ivánnal Miskolcot, vonatra ülünk, el is mentünk. Mikor megérkeztünk Miskolcra, ott már hevesen ment a viharos nagygyűlés, úgyhogy mi tulajdonképp mi csak a szegedi egyetemisták üdvözlését adtuk át, nagyon szervezkedtek már.

Engedték Önöket megszólalni?

Én úgy emlékszem, hogy igen. Megmondom őszintén, kicsit bajban vagyok az emlékekkel, mert a 23-a és a november 4-e közötti események az nekem egy eufória volt, és 4-én indultam haza Túrkevére – Pesten voltam végig [Csete] Ivánnal – szanitécek voltunk, és amikor láttam jönni az oroszokat, mert azon az országúton jöttek, és akkor letargiába estem, de olyan erősbe, hogy november 4-e és december 27-e között semmire nem emlékszem. Utólagosan tudom, hogy anyám, aki perfektil tudott németül, németül is tanított, megtanított nekem egy Goethe verset, és ezt a négy sort ma is tudom, akkor nem értettem, nem is tudtam németül, de memoriterként megtanította nekem.

Egy amnézia van a fejemben. Szegedre csak a Jancsó kollégiumra, a színház, a hősök kapuja, még tudom, hogy villamossal mentünk az Aradi térre, de Szegedet nem tudnám összerakni. Most is, ahogy jöttünk, hátradőltem a kocsiban. De arra emlékszem, hogy Miskolcon ott voltunk Ivánnal, hogy ott üdvözlöttük őket. Ott lakott egy nagynéném, utána oda elmentünk, és ott hallgattuk meg azt a híres Gerő beszédet, ami olaj volt a tűzre, és utána mentünk, életemben először, nem tudom, honnan volt vonatra pénzünk, ilyen alvó izéssel³⁸ mentünk fel, de ott már nem engedtek be bennünket be Pestre. Kőbányán megállt a vonat és onnan kellett begyalognunk Ivánnal. És akkor ott részt vettünk mi is a felvonulásokban. A híres Kossuth téri sortűz előtt, mi is arra mentünk volna egy csapat tüntető tömeggel, és egyszer csak rámkiallott az egyik nagybátyám, aki ott volt, hogy Karcsikám! És akkor üdvözlöttük egymást, kiálltunk a sorból, beszélgettünk vele, a tömeg ment tovább, 10 perc múlva már halottak voltak a sortűzben. A sorsnak a különös ajándéka volt, hogy a nagybátyámat odaküldte, mert lehet, hogy bennünket is lelőttek volna.

Említetted az eufórikus hangulatot. Milyen volt?

Gyönyörű volt, tudod, az a felszabadulás, hogy ennek vége van! Mert én olyan családi környezetben voltam, ahol mi mindig tudtuk, hogy ez a rendszer egy hazugság. Anyám mélyen hívő is volt, apám is nagyon egyenes ember, és valahogy ezt kaptuk mindig, gyerekek, hogy a hazugságot valahogy túl kell élni, majd jön valami más. És amikor jött ez a valami más, ez volt nekünk úgymond október

³⁸ A MÁV couchette [kuset], másnéven fekvőhelyes kocsija

16-ától kezdve, a felszabadulás érzés, amikor először hallottam, és szomorú vagyok, hogy nem tudom datálni pontosan, ezt a ruszki hazát, mert szerintem az országban először hangzott el egy teremben. Ez a felszabadulás érzés bennünk volt, mentünk Miskolcra lelkesen, Pestre, tüntettünk, és az olyan szép volt, látni, hogy Magyarország egy emberként! Nem volt munkás, nem volt paraszt, nem volt író, csak magyarok! Egy emberként! Ez gyönyörű érzés volt. És akkor mi az Ivánnal elmentünk, találtunk egy Csepel teherautót, és vittük ki a sebesülteket a Tétényi úti kórházba. Ez volt a mi munkánk. Fegyver sosem volt a kezemben, mindig azt mondtam, hogy ez a fehér zászló az egyetlen fegyver. Gyönyörű volt ez a 13 nap. Mert 3-áig Pesten voltam, és akkor a győzelem érzetével mentem haza, mert akkor minden megszakadt, nem volt telefon, nem volt távirat. Otthon engem addigra talán már el is temettek, mert nem tudtam hírt adni, és siettem haza, ami nem volt könnyű. Volt abban teherautó, kisvonat, talán bicikli, és így értem haza aztán Túrkevére. És aztán jött ez a letargiám. Ez sok mindent kiradírozott. De ez a 13 nap, mondhatom neked, ez egy eufóriával telített volt. Látni az embereket, mindenki örült, mindenki együtt volt, gyönyörű volt.

Az 56-os egyetemi ifjúságot, szoktuk mondani, hogy a 48'as márciusi ifjak szellemi örökösei, mert az az értékvilág, ami a nemzeti függetlenség, a szabadság, a gondolat, a vélemény kimondásának a szabadsága, a nemzeti jelképek, azok nyitották meg tulajdonképp azt az ablakot, amin a forradalom friss levegője beérkezett. Utaltál az előbb arra, hogy a családi körből hoztad ezeket az értékeket. Ez a családi kör ez a gondolkodásodat abban az irányban is orientálta, hogy az ideológia, meg amit a hétköznapi marxizmus oktatás során, agymosást tartanak, meg a Szabad Nép félórakkal, illetve a valóság, tehát a hétköznapi valóság között óriási különbség van?

Persze, ez számunkra evidens volt, de a marxista gyakorlatra el kellett menni, jelenléti ív volt. De tudtuk, hogy hülyeség. Szerintem az otthoni légkör segített nekem abban, hogy tudjam, ez egy hazug világ, ahol élni, túlélni kell.

A szovjet megszállás után mi történi?

Hazakerültem november 4-én, és akkor egy teljes amnézia van, anyám mondta, hogy minden nap tanultunk, és akkor december 27-én jöttem vissza Szegedre, mert akkor megállt az élet teljesen. Az egyetem be volt zárva. Na, akkor

szétnézünk, hogy mi van. Nekem sosem volt szándékomban külföldre menni. S amikor mentem a Jancsó kollégium felé, ott a sarkon egy számomra ismeretlen ember állt, és szólt nekem, hogy „tűnj el, most mentek be az ÁVO-sok”. Akkor hátat fordítottam, és akkor rögtön barátokkal próbáltam először menni Ausztria felé, ott elfogtak, leültettek. Ilyen kicsi a világ, az a tiszt, aki kihallgatott, egy idősebb úriember volt, kérdezte, mert látta, hogy anyám neve Milassin Júlia, kérdezte, hogy ki magának Milassin János. Mondtam, hogy a nagyapám. Kiderült, hogy ez az úriember, aki engem kihallgatott, nagyapámmal együtt ült Kistarcsán, nagyapám is nagyon egyenes magyar ember volt, és egyszer nyilvánosan azt mondta egy kávéházban, hogy kár minden csepp magyar vérért, ami a német ügyért folyik el, és a zsidókat is védelembe vette, és még aznap letartóztatták. Így került Kistarcsára. Hogy ezért engedtek-e ki, vagy azért, mert már túl sokan ültek a börtönben, nem tudom. Így aztán elvették a személyazonosságimat, és mentem vissza Szegedre újra. Nem mentem haza, otthon nem is tudták, hogy ki akartam menni, de valójában nem is akartam kimenni. Akkor Jugoszlávia felé próbálkoztam, és érezd, hogy mennyire tényleg együtt voltak az emberek: a bátyámtól elkértem a személyazonosságiját, mert ő akkor Szegeden volt, mondtam neki, hogy Janó, add már oda a papírjaidat, ha igazoltatnak, mert nagyon hasonlítunk egymásra. Eljutottunk majdnem a határig, és az igazolvány a zsebemben, azt vissza kell a bátyámnak juttatni. Már éjjel volt, mert az ÁVO-sok miatt el kellett bújnunk, és csak éjjel mehettünk el, és akkor az utolsó tanyánál a határ előtt bekopogtunk, és megadtam a címet, hogy legyenek szívesek ezt majd visszajuttatni. Tíz évvel később jöhettek csak haza, akkor tudtam meg, hogy másnap délre már ott volt.

Összeforrott a nemzet ekkor. Nehéz a fiataloknak ezt átadni.

Ezért készítjük ezeket az interjúkat, hogy a fiataloknak ne csak a történelemtankönyv legyen. Jönnék-mennek az új generációk, és a történelmünk ezen fejezete lassan a tankönyvnek csak a vastag betűs szövege lesz. Ehhez szeretnénk hozzájárulni ezekkel az interjúkkal, hogy lássák a diákok szemtanúktól, résztvevőktől, és ne csak a fiatal tanár mesélje el, mert lehet jó tanár, de az nem ugyanaz. A történelmi tény sokszor már el is halványul, hogy pontosan mikor mi történt, dátumszerűen, az eseménytörténetben, de amikor azt tanítjuk, akkor nem az eseménytörténet a legfontosabb, hanem azok az értékek és minták, amiket a történelmi esemény tükröz és hordoz. Ez nagyon fontos, így örökítjük át a kultúránkat,

ezért készítjük ezeket az interjúkat. És nagyon fontos az, az az érték, amire az előbb utaltál, hogy eggyé forrott össze az ország...

Teljesen! És ha valamiről szó van Magyarországon, mindig Budapestről van szó. És nem csak ott, hanem vidéken is! Minden vidéken, mint te is tudod, a retorzióban az egész országot végigverték, mert tudták, hogy minden faluban voltak, akik másképp gondolkodtak. Emlékszem, hogy apám nagyon jóban volt a tanácselnökkel, aki becsületes kommunista ember volt, és apámhoz jött, majdnem gyónni, hogy neki is menni kell verni a többieket, mert viszik az embereket más falukba, teherautókkal. Nem volt vallásos, így apámnak gyónta meg, akit tisztelt. Nem hiszem, hogy láttad, Kósának volt egy nagyon különleges filmje '56-ról. Nem volt jó a film, mert elmismásolta az egészet, de nagyon szépen kezdődik, és ez igaz történet, egy paraszt bácsi behajt egy lajttal a kórház udvarára. Kéri az igazgatót. Mondja, neki, hogy tudjuk, hogy szükség van vérre, itt hozom a falu vérét, de kikéneztük a hordót előtte. Ez igaz történet, mert az Illyés Gyula naplójából előkerült egy ilyen történet, csak ő demizsonnal írta, valószínű a Kósa innen szedte.

Nagyon érdekes '56 történetében, hogy hihetetlen gyorsasággal összeomlik a rendszer, másrészt a demokráciának az alulról építkező rendszere, megjelenik a nemzeti bizottságokkal, a forradalmi bizottságokkal, a munkástanácsokkal. Mi lehetett ennek az oka, hogy ennyire gyorsan, gyakorlatilag néhány nap alatt felbomlik az a rendkívül kemény diktatúra, amit a kommunisták kiépítettek tíz év alatt?

Azt hiszem, hogy ez a nemzeti lelkesedés, ami mindenkit kivitt az utcára. Akkor érezték az emberek, hogy tovább kell menni. Az akkori rendszernek a politikai vezetőiben nem igen volt bizalom. Amikor Nagy Imre a Parlament balkonjáról szólt, és úgy szólította meg az embereket, hogy elvtársak, hatalmas füttykoncert lett. Ilyen emberben nem nagyon bíztak. Tudták, hogy valamit csinálni kell. És mindenhol voltak gondolkodó emberek, hogy menjen tovább, a munkástanácsok így jöttek létre, szervezkedtek a színházban, és az írók is. Mindenhol létrejött egy egyesület, ami próbálta a dolgokat tovább vinni, még ha ennek nem is volt állami kerete, vagy nem voltak felkenve, de érezték, hogy valaminek történni kell. És azt hiszem, hogy ez a spontaneitás! Beszélhetek arról, hogy nekem a forradalom szó nem nagyon tetszik?

Persze.

Na, tudod, a forradalom szónak legalábbis úgy tudom, hogy két területen használják, a gazdasági, és a szociopolitikai téren. A gazdasági az ipari forradalom, ami más térszta, a politikai téren ugye a nagy francia forradalom. Az igazi forradalom egy meglévő társadalmi rendet erőszakkal meg akar változtatni. 1956-ban nem erről volt szó. '56-ban arról volt szó, hogy felkeltünk a gyarmatosítók és vazallusaik ellen. Ezért a forradalom szó nincs a helyén. Ez egy spontán népfelkelés volt.

Jól értem-e, hogy arra utalsz, hogy úgy látod, hogy 1956-ban akár a diákkövetelésekben, amik később a forradalom követelései lettek, hogy nem rendszerváltást akart a nép? A szocialista rendszerben akart maradni?

Rendszer váltásról szó volt. Demokráciát akartunk, de....

Éppen az egyik szegedi követelés: „új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választási rendszer követelünk”. Ez szó szerinti idézet. Én ezt úgy értelmezem, hogy ha „új alapokra fektetett”, „szabad”, „demokratikus” és „választási rendszer” a követelés, az azt jelenti, hogy ez egy rendszerváltásnak a követelése. Tehát a szocialista rendszernek a megváltoztatása, és a polgári demokráciára való átvezetés. Nem úgy érezted annak idején?

A demokrácia követelés az valahogy hozzátartozott ahhoz, hogy a gyarmatosító tűnjön el, és újra szabadok lehessünk. Ha ezt társadalom megváltoztatónak fogadjunk el, akkor igen.

Nekem két nagy forradalom van az eszemben, ami mindkettő fergetegesen negatív, az egyik a francia forradalom, amit a franciák nagyon ügyesen eladnak, de akkor hatalmas nagy káosz volt, egymást nyakazták le, és beletorkollott a napóleoni diktatúrába, aki nem volt külön Hitlernél. Utána jött a nagy októberi szocialista forradalom, négy év polgárháború, és utána jött megint a sztálini diktatúra, ami megint borzalmas, a világ legborzalmasabb diktatúrája volt. A forradalomnak számomra nagyon negatív szájíze van.

A mi történelmünkben az 1848-as forradalom nem volt egy terrorban végződő forradalom...

Az szabadságharc volt. Úgy is hívjuk, hogy szabadságharc.

1956 és a rendszerkorrekció avagy rendszerváltozás kérdéséről beszéljünk kicsit. A mai magyar történettudomány ebben a tekintetben nagyon megosztott. Van olyan történész kollégám, aki azt mondja, hogy vegyük tudomásul, hogy 56-ban a barikád mindkét oldalán kommunisták álltak, csak az egyik oldal a sztálinizmust képviselte, a másik meg reformkommunizmust.

Ez abszolút nem igaz. Egyik oldalon állt Magyarország népe, és a másik oldalon álltak az ÁVO-sok és a kvizlingek³⁹. Ez abszolút nem így van, de tudom, hogy történészek között is van, vannak buta emberek.

Én is úgy látom, és a tudományos műhelyünk úgy gondolja, hogy itt igenis rendszerváltást, polgári demokráciát, többpártrendszert, szabad választásokat kívánt a magyar nép, és ezzel együtt, hogy független legyen az ország. Hadd kérdezzem meg ezzel kapcsolatban, hogy a Dunamenti Konföderáció kérdése 1956-ban foglalkoztatott esetleg téged, vagy titeket orvostanhallgatókat?

Mondjuk én nem azt mondom, hogy Kossuth-ellenes vagyok, de általában Kossuth-i ötlet volt, és akkor is beteges ötlet volt. Mert ez megvalósíthatatlan álom volt, és nem is tudom, hogy jó álom volt-e.

Elmondom miért kérdezem. Úgy néz ki az 1956 októberi eseménytörténet, hogy ezeket a diákszemélyeket, diákgyűléseket 21-22-23-án a helyi DISZ hívja össze, azzal a céllal, hogy „majd mi megmondjuk a fiataloknak, hogy nincs itt szükség MEFESZ-re, majd mi megoldjuk a problémákat”. Ahol megjelennek a szegedi küldöttek, ott tulajdonképp ez a fordulópont: megjelenik a szegedi küldött, vagy küldöttek, „mi a szegedi diákok képviselői vagyunk”, és a szegedi küldötteknek, a MEFESZ-követeléseknek a hatására csatlakoznak a MEFESZ-hez, lépnek ki a DISZ-ből. Miért kérdezem a Dunamenti Konföderációt? Négy szegedi MEFESZ-es orvostanhallgató, Ambrus, Csete, Hámori, Kádár története miatt. Ti ketten, Csete Ivánnal mentek Miskolcra, Ambrus János Debrecenbe,

³⁹ 1940. áprilisi német támadás után a Nemzeti Gyűlés fasiszta párt vezetője, Vidkun Quisling miniszterelnöknek nyilvánította magát. 1942-től Quisling volt a németekkel kollaboráns kormány miniszterelnöke. 1945-ben kivégezték. A Quisling név köznevesült: a hazaáruló szinonimájává vált.

Kádár Attila Veszprémben. Az országban három helyen kerül elő a követelésekben, hogy a varsói szerződésből kilépés mellett, az ország vezetése kezdje el a tárgyalásokat a Dunamenti Konföderációról.⁴⁰ Mivel ti négyen egy egyetemen, egy karon, egy szakon tanultatok és egy diákszállóban laktatok, logikus lehet a felvetés, hogy ez a ti közös hatásotok, mert a szegedi MEFESZ követeléseiben ez különben nem szerepel.

Biztos vagyok benne, hogy ilyen követeléseket mi nem sugalltunk a miskolciaknak, Iván sem, én sem, ez biztos. Nem is volt ez sosem téma közöttünk.

Közéleti, politikai dolgokról történt beszélgetés az 56-os tanévben? Ugye volt XX. kongresszus, némi enyhülés, Rákosit elküldik, zavar a rendszerben...

Én úgy emlékszem, hogy nem politizáltunk, tekintve, hogy ez számorma egy hazug világ volt, nem éreztem azt, miért kéne analizálni, elemezni, hozzá kommentelni. Akkor a Petőfi körrel kezdődött az ébredezés, de addig nem. Mert otthon hallgattuk a Szabad Európát, és utólagosan kicsit felfűjt dolog volt, az amerikaiak ígérgettek, és amikor eljött '56, akkor Eisenhower elnök úr a golf partiját sem szakította meg. Sőt, úgy tudom, hogy hivatalosan tudomására adta az oroszoknak, hogy nem fognak beavatkozni, de a Szabad Európa nem ezt mondta, volt egy kettősség.

1956-ról szólva ez az 1948-val való párhuzam nagyon erőltetett?

Nem, ott is tulajdonképp felkeltek a Habsburgok ellen. Ez a párhuzam szerintem jó.

Ha jól értettem, 4-én, amikor hazafelé utaztál, találkoztál egy menetszloppal vagy a hírrel?

Egy nagyon hosszú menetszloppal. Nekem úgy kellett hazamenni, hogy Török-szentmiklós, Kisvásár, Túrkeve, és ezek ott jöttek be. Habár emlékszem ma is,

⁴⁰ NME (Miskolc): „10. Az új kormány kezdjen tárgyalásokat a dunai államokkal egy konföderáció érdekében.” DOTE (Debrecen): „13. A kormány lépjen érintkezésbe a népi demokráciák és Ausztria kormányával, egy dunai konföderáció tervének megvizsgálása céljából.”; VVE (Veszprém): „4. Az országgyűlés külügyi bizottsága vesse fel a dunai konföderáció gondolatát.”

hogy ott van egy pont –Fegyverneknél, az egy belső falu –, és ott valaki elforgatta a jelet, a Budapest felét Fegyvernek felé. Ma is emlékszem rá. De ezek az oroszok nem voltak hülye gyerekek, tudták, hogy az út merre megy tovább.

Mikor vettettél számat azzal, hogy távozni kényszerülsz?

Amikor a kollégium felé mentem, és odaszólt az az idegen ember. Két névre lennék kíváncsi, azé, aki ott a bálteremben bekiáltotta, hogy ruszkik haza, mert ehhez nagy bátorság kellett, a másik ennek az embernek a neve, biztos nem fogom megtudni. Ott állt a sarkon.

A diákok tudtátok egymásról, hogy...

Ki a téglá? Hogy kivel nem lehet beszélni?

Akiben az ember nem bízott, azzal csendben volt. A Csete Ivánért tűzbe teném a kezem. Iván maga volt az egyenesség. Azt hiszem az apja Kolozsváron volt orvosprofesszor. Szóval tudtuk, hogy kiben bízhatunk.

Megvoltak a rejtett szálak az azonos hűrozású lelkek között?

Persze, nem véletlen, hogy Ivánnal együtt mentünk Miskolcra.

Jól értem, hogy Jugoszlávián keresztül volt az emigrációd? Ott volt a jugoszlávoknak egy kis láger, ahova elhelyeztek?

Több láger volt. Én a szenttamásiba kerültem. Ami mondjuk úgy – tudod, a Faludynak van egy könyve, A pokolbéli víg napjaim – nekem ezek voltak a pokolbéli napjaim. Én egy nyolcgyerekes család mikrovilágából kerültem oda, ahol a család nagyon szép volt, anyámmal, aki egy nagy asszony volt, és egyszerre jöttek a pofonok. Itt mások voltak az emberek, nem volt mindenki jó, és ezt nekem nagyon nehéz volt észre venni. Úgyhogy nekem, ha életemből van, amit nem akarnék még egyszer leélni, ez a hat hónap, amit a szenttamási táborban töltöttem, januártól júniusig. Nagyon rosszul éreztem magam. Rossz volt az ellátás, még skorbutot is kaptam.

Meg gondolom a honvágy része?

Mondhatok valamit őszintén? Nekem honvágyam sosem volt. Családvágyam volt. A honvágyat ma sem ismerem, a családom hiányzott. Amikor először jöttem haza, én is habzoltam a magyar faluneveket. Emlékszem 1966-ban jöttem először haza. Boldogság volt, hogy újra itthon vagyok. Család-vágyam volt. De tudtam, hogy nem lehet hazajönni, és megvártam a belga állampolgárságot, mielőtt hazajöttem.

Belgiumban végeztem el az orvosit, amikor végeztem, rengeteg amerikai diák volt, mert ott ingyenes volt az oktatás, az én évfolyamomon volt vagy 200 amerikai hallgató. Először Leuven-ben kezdtem, aztán Liege-ben végeztem. Az volt a helyzet, hogy Leuven flamand terület volt, és az orvosi beszédet a kórházi ágy mellett kell megtanulni. A flamand területen a francia nyelvű kórháznak nem voltak betegei. Így fogtam magam, és a klinikai évekre átmentem Liege-be. Tehát előkészületi éveket Leuven-ben, és a klinikait Leige-ben végeztem, ami nagyon jó minőségű egyetem volt, de az amerikaiak miatt nekem nem adták meg a diplomát. Illetve úgy hívták, hogy tudományos diploma. Ugyanaz, mint a másik, csak ezzel a diplomával nem vettek fel az orvosi kamarába, és aki nem tagja az orvosi kamarának, nem dolgozhat. Én ezt úgy kerültem ki, hogy elmentem gyorsan Németországba, ahol tárt karokkal vártak, mert orvoshiány volt. Ott dolgoztam négy évet. Aztán rájöttek a belgák, hogy hát az amerikaiak visszamennek, és akkor hoztak egy ilyen szabályt, hogy aki a központi zsűri előtt újra leteszi a négy nagy vizsgát (tehát szülészet, gyermekgyógyászat, belgyógyászat, sebészet), az megkapja a hivatalos diplomát. Én 1963-ban végeztem először, és 67-ben másodszor. Akkor már Belgiumban is dolgozhattam.

Azt szeretném kérdezni, hogy a család itthon maradt tagjait érte-e végzálás, megtorlás?

Tudomásom szerint nem. De amikor a celldömölki börtönből a túrkevei rendőrségre küldték a személyazonosságimat, akkor behívták apámat, és mondták neki, hogy a maga fia elment. Akkor még nem tudta szegény. Szenttamásról akkor még nem tudtunk üzeni. Tudomásom szerint senkinek, semmi baja nem volt. A legidősebb bátyám az tudományos kutató volt, és egyszer-kétszer nem engedték ki Amerikába, de biztos, hogy nem miattam volt. Hanem lehet, hogy az ő főnöke nem feküdt jól, mert egy nagyon híres agykutató meghívta, és a bátyám

is szeretett volna kimenni és nem engedték kimenni, de azt hiszem semmi közöm nem volt hozzá.

Nem tudom, hogy említettem-e már ezt a bibói gondolatot, hogy már november 4-e után megy az utcán, és jön vele szemben egy korábbi pártfunkcionárius, és azt mondja a Bibónak, hogy ezeknek a sajnálatos októberi eseményeknek olyan sokféle olvasata van, mert az egész olyan sokszínű. És erre azt mondja Bibó, hogy az a baj, hogy rajtad van a szemüveged, mert ha mindenki leveszi a szemüvegét, akkor egy 1956-ot látunk, a tiszta 1956-ot...

Bibónak tökéletesen igaza volt.

Említetted azt, hogy a honvágy nem kínozott.

A családvágy kínozott.

Mégis tulajdonképp azzal szembesülni, bárhol is van az ember, hogy az emigráció első időszakára gondolok, hogy ki tudja, mikor láthatja a szeretteit, ki tudja, mikor mehet a szülői házba, mikor beszélhet a legfontosabb csoporttal, a saját családjával, ez rendkívül nehéz lehetett.

Megmondom őszintén, így visszatekintve arra az időre, négy évig depressziós voltam. Mint egy taposómalomban tanultam, mert tudtam, hogy dolgozni kell, de igazán nagyon sok volt, semmit nem tudtam franciául, napi 16 órát kellett tanulnom, hogy megtanuljam azt, amit a többiek 8 óra alatt. Ha visszatekintek arra az időre, nem sok napsugár volt benne. 23 évesen éreztem, tudtam ki vagyok, mit akarok. Négy évvel később, akkor nem tudom, valami benne volt, nem találtam a helyem az életben. Viccből még ma is azt mondom, ha megkérdezik, hogy mennyi idős vagyok, hogy: 23. Akkor úgy éreztem, hogy most már oké, emberré váltam, akkor elváltam az éveimtől, én megmaradok 23 évesnek. De igazán visszatekintve, 3-4 év depresszió volt, amit sikerült megúsznom. De nagyon nehéz évek voltak. Aztán ami kicsit könnyített a helyzetemen, anyám mindig próbált segíteni nekem, könnyíteni a dolgomat, talált nekem egy rokont Belgiumban, aki aránylag közeli rokon volt. A mi családunk egy szabadkai

család, a Brenner család, és a Csáth Gézának⁴¹ a testvére ott élt Belgiumban. 1945-ben mentek ki. Ez sokat segített nekem. Ami szokatlan volt nekünk ott, hogy a belgák eltűntek péntek este, és hétfőn reggel jöttek vissza, mert hazamentek. Mi meg ottmaradtunk a kollégiumban, Muzslay atya⁴², csinált egy magyar kollégiumot, ahol én is éltem két évig, mert 1959-ben mentem át Liegebe, és nem mentünk mi sehova, ott voltunk hétvégén.

Igen, azért jutott eszembe. Minden ilyen interjú végén van egy ilyen kérdés, és szeretném feltenni, tekintettel arra, hogy mondtad ezt a 23 éves kort, a mérföldkövet. A benned élő 23 éves Hámori Károly mit üzen a mai fiataloknak, a mai 23 éves egyetemistáknak? Mi az, ami 1956-ból, az akkori ifjúság jeles képviselőjeként üzenetként megfogalmazható?

Az egyik legfontosabb dolog, hogy kissé kerüljék a divatot, a divatos dolgokat, mert nagyon sok ilyen felesleges dolog van, ami az embernek az életébe belelép, és el is felejtí az igazi ténykedést, amit csinálni kellene. A mai kütyük nagyon egészségtelenek az én szememben, tudom, nem lehet elkerülni, de le kellene egy kicsit korlátozni ennek a használatát. Látom a fiataloknál, hogy nagyon elterjedt. És ez kicsit az emberek közötti kapcsolatokat is pofon vágja, mert virtuális szociális hálóban vesznek részt, mint a Facebook, és ezt a virtuálist ténylegesnek hiszik. Ebből a virtuális hálóból szerintem kimarad a lényeg, kimarad az emberi kapcsolat, kimarad az emberi barátság. Ez szerintem a legfontosabb, hogy próbálják a divatot elkerülni, az jön-megy, és a lényeg pedig marad, az igazi emberi kapcsolatok kiépítése ezerszer fontosabb.

Én kívülről visszajöve jobban láttam a visszásságainkat. Az ilyen a hamis ellentétpárokban való gondolkodás. Ez a hamis ellentétpár, tehát nem igazi ellentétpár. Tetszhaborúk folynak. Az első, amit találtam, az az Arany és a Reviczky ügye. Arany írt egy verset⁴³, hogy ő a magyar bölcsőt ápolja. Ez már akkor

⁴¹ Csáth Géza (1887–1919), eredeti nevén Brenner József magyar író, orvos, pszichiáter. Kosztolányi Dezső unokatestvére volt.

⁴² Muzslay István (1923–2007) jezsuita szerzetespap, a Leuven-i Katolikus Egyetem közgazdász professzora, a Collegium Hungaricum és Mindszenty Diákokotthon alapító-igazgatója volt. Alapítója és vezetője volt az egyetem Közép-európai Kutató Intézetének, és szerkesztette annak negyedévente megjelenő tudományos folyóiratát, a Documentation sur l'Europe Centralt. Ld még: Bókay László: Magyar diákok a leuveni egyetemen. <http://ujember.hu/magyar-diakok-a-leuveni-egyetemen/> Letöltve: 2015.11.06.

⁴³ Ld. Arany János: Kozmopolita költészet. Reviczky Gyula: Arany Jánosnak.

is tetszvita volt, mert Aranyinak igaza volt, a magyar bölcsőt ápolni kell, de a Reviczkynek is igaza volt, mert Európában vagyunk, és vannak szomszédaink. Ezt ellentétbe rakták, ez tovább ment egy népi, urbánus verekedésbe, ami ferge-teges vastag tréfa volt, mert nem vették észre az írók, hogy mindenki szeretne a falu nyomorán változtatni. Ez egy szociális, gazdasági probléma, és ők filozófiai fegyverekkel kardoskodtak egymás ellen, a népiesek és az urbánusok. Aztán ez tovább ment, ha nagyon megvakarjuk, az MDF és az SZDSZ keletkezése is ilyen népi, urbánus alapon történt, nem igazi, hanem hamis ellentét. És úgy tudom, itthon két színészi társaság van, a Vidnyánszky és a másik, a Makovecz-féle akadémia, meg a másik, ezek mind hamis ellentétek. Volt egy amerikai külügyminiszter, a Baker⁴⁴, ő mondta, hogy csak a hülye csinál az ellenfélből ellenséget. Mi ilyenek vagyunk. A hamis ellentétek, és fölösleges verekedések földje.

⁴⁴ Newton Deihl Baker (1871–1937) amerikai politikus, 1916-tól az USA hadügyminisztere. Pacifista nézetei miatt kortársai „reformdemokratának” nevezték. A háború után a Népszövetség egyik legjelentősebb támogatója volt.

HORVÁTH TAMÁS (*1940)

EGYKORI SZEGEDI KÖZÉPISKOLÁS, KÉSŐBB JOGHALLGATÓ⁴⁵

Október 20-án elmentem a MEFESZ-rendezvényre. Addigi életemben nem voltam még a BTK-n, de tudtam, hogy hol van, mert tornaórákon jártunk az Ady térre, ugye akkor ott még egy futballpálya volt. Jó korán odamentem, legalább két órával korábban, mert tudtam azt, hogy biztosan sokan lesznek, mert ha engem érdekel, akkor a felnőtteket is nyilván. Így aztán bejutottam és leülhettem az első padokba. Így kerültem rá az ott készült fotók egyikére. Ez egy olyan felvétel, amely 1989-ig titkosítva volt.

*Az 1956. október 20-i MEFESZ nagygyűlés a Szegedi Egyetem BTK Auditorium Maximumában.
A képen karikával jelölve Horváth Tamás.*

⁴⁵ Az interjút 2013. március 3-án készítette és jegyzetekkel ellátta Jancsák Csaba

Mi történt itt? Egyszer csak elhangzik az, hogy a szovjet csapatok menjenek ki innen. Elmondani nem lehet, hogy mit jelentett ez! Ez a világ napkelte robbanása volt. Olyan volt, mintha a „Big Bang”-et éltük volna át. Akkora mámor! Érezte az ember, hogy itt nagy változások vannak, hallottuk a híreket is, beszéltünk mi is egymás közt az elmúlt napokban is, de ez hallatlan merészség volt. Azért fontos ez, mert innen indult el a forradalom Szegedről. Nagyon fontos momentum. Mi történt ezen az estén? Ez az euforikus tömeg, ez hosszan tartott, jó hosszú ülés volt, sokan hozzászóltak. Elhúzódott a gyűlés. Az euforikus tömeg azon gondolkodott, hogy menjünk ki tüntetni a Dóm térre. Alig tudták a szervezők lebeszélni az embereket. Belenyúltunk az éjszakába, és a felnőtteknek másnap dolgozni kell. Tehát ment ezen a vita. De ha akkor összegyűlünk a Dóm téren és elkezdődik a tüntetés csak néhány száz fővel és akkor az ÁVO belénk lő, akkor vége van a forradalomnak – már akkor! – Magyarországon. Nem csak Budapesten, hanem egész Magyarországon! Pontosabban el se kezdődött volna... Szerencsésen végződött ez az est, hogy nem került erre sor. De nem csak ezért indult innen a forradalom, hanem azért is, mert ezen a gyűlésen elhatározta a MEFESZ vezetősége, hogy az ország egyetemeire, Pécsre, Veszprémre, Miskolcra, a Budapesti Műszaki Egyetemre küldöttségeket indítanak, hogy csatlakozzanak, alapítsák meg a MEFESZ-t és együtt terjesszék elő a követeléseiket a továbbiakban. És ekkor utazott el a Kiss Tamás is Budapestre. A következő napokat ő már Budapesten élte át, az október 23-át is. Mi meg ugye itthon vagyunk, másod- és harmadnap is. Másnap erről beszámoltam röviden Pataki Szilveszternek F46F középiskolai tanáromnak az óráján, néhány mondatban elmondtam, amit hallottam. Nagy örömrivalgás volt. Már a tanítás is akadozott. Így elérkeztünk 23-ához. Reggel mentünk be az iskolába, hallottuk, hogy valami van, reggel még nem lehetett tudni semmit. De a déli órától valami hír keringett. Tény, hogy beszivárgott valahogy az iskolába, hogy Pesten valami van. Délután, amikor vége lett a tanításnak, rohantam haza és azonnal a rádiót hallgattam. Ugye emlékszünk erre a csodálatos napra, két óránként vagy óránként változott, hogy engedélyezik vagy nem a tüntetést. A tömeget ezt nem érdekelte, délután elindultak és egy csodálatos

⁴⁶ Pataki Szilveszter (1914-1993) tanár. Főiskolai oktató, majd áthelyezik és 1956-ban a szegedi Ságvári (a forradalom napjaiban Hunyadi) Gimnázium francia-angol-német-latin-orosz szakos tanára. A forradalom bukása után külföldre menekül. Az USA-ban telepedik le, ahol több egyetem tanára. Ld. még Apró Ferenc: Pataki Szilveszter halálára. Reggeli Délvilág. 1993.08.14.

felemelő, gyönyörű nappá, a magyar nemzet ünnepévé változtatták október 23-át. Békésen, szelíden, elég csak ránézni azokra az arcokra. Hogy milyenek voltak ezek az emberek, milyen lelkesek és tiszták. Lógtam a rádión és már annyira vágytam arra, hogy be kellene menni a városba. Éreztem, hogy vissza kell menni a városba. Már sötétedett, kimentem a gangra, és hallok egy morajt. Olyan volt, mint amikor a stadionban, a felsővárosi stadionban berúgnak egy gólt, és a tömeg felmorajlik. Az jó messze hallatszik. Én a víztorony környékén laktam a Pusztaszeri utcában. Oda mindig elhallatszott, ha egy meccsen a SZEOL vagy SZEAC, berúgott egy gólt. Abban a pillanatban rájöttem, hogy most nem erről van szó.

A szegedi tüntetés. 1956. október 23.

Mondtam anyámnak, hogy biztos, hogy valami van a városban. Mondta, hogy mindjárt, menjek addig be. Abban a pillanatban, ahogy bementem a

szobába, anyám rámozgatta az ajtót. Annyira felháborodtam, hogy kinyitottam az ablakot. Az első emelet alatt volt egy kis párkány, arra kiléptem, ráugrottam a járdára, és be a városba! Nekem ott kell lenni. Szegény féltett. Az Anna kútnál találok a tömeggel, ami akkor már vonult a Széchenyi térre. Ez estefelé lehetett, sötét este volt, nem tudom pontosan, mikor, mert akkor még nem volt órák. Fantasztikus volt együtt menni, menetelni, a Kossuth szoborhoz a Klauzál térre, énekelni, hallgatni, ott lenni.

A szegedi Klauzál téri tüntetés. 1956. október 25.

Ez életem nagy ajándéka, hogy ezt megélhettem, mert száz évenként egy generációnak adatik meg, hogy forradalomban vehessen részt, vagy szemlélője lehessen. Úgyhogy végül is az emberek mámorosan, boldogan szétszéledtek. Másnap felajzva mentünk be az iskolába. A Széchenyi téren keresztül kellett

mennem a Hősök kapujához. Természetesen dübörgés van. Vonult át a szovjet hadsereg Szegeden, Romániából jött át egy hadosztály. Ez volt 24-ének a kezdete, a nagy elindítása az akkori napnak. Mindenki teljesen halálra volt rémülve. Mindenkiben tombolt a düh, az elkeseredés, a félelem, a szorongás együtt, a kétségbe esés. Szó sem volt tanításról. Jöttek a tanárok be, ünnepélyes arccal, megrettent arccal. Nem is lehetett ezzel a helyzettel mit kezdeni. A rádióból akkor már hallatszott a lövéseknek a zaja, hogy valami van Pesten, és a Szabad Európa bemondta, hogy folynak a harcok. De olyan sok hír akkor még nem volt. Meg hogy mi történt előző nap, azt tudtuk, hogy belelöttek a Rádiónál a tömegbe. A tény az, hogy vége lett a tanításnak, ott is hagytuk az egészet, eljöttünk, ugye vonultak ezek az átkozottak, és nem lehetett leállítani, folyamatosan vonultak át a hídon és mentek fel Pest felé. Az emberek meg elkezdtek kiabálni, de hát próbált volna bárki is bármit csinálni. A szovjet katonai rendőrség védte ezt az útvonalat, egyből belénk löttek volna. Nem volt mese. Visszamentem délután, valamikor délutánra aztán ezek elvonultak. Késő délután lehetett, egyre több ember gyűlt össze. Mindenkiből a düh és a felháborodás sugárzott és mindenki legszívesebben az összes vörös csillagot már akkor eltüntette volna, és kárhoztatta a szegedi vezetést, hogy hogy lehet ezt megengedni, Pesten ölik a testvéreinket, itt meg vonulgatnak keresztül az oroszok, valamit csinálni kell! Egyre radikálisabb hangok hallatszottak. Így ment ez, már sötétedett. És akkor jöttek az ÁVO-sok. Vipponokkal⁴⁷. Ezekkel jöttek az ÁVÓ-sok és bele a tömegbe. Ahol érték, ütötték, verték őket. Éppen csak, hogy fegyvert nem használtak. Csak később tudtam meg, hogy egyetemi kollégiumokba is bementek, és verték az egyetemistákat meg a tanárokat, akiket ott találtak. Engem is így ért valahol, talán nem messze a Hősök kapujától. Vijjogtak, jöttek, láttam, láttam, hogy nekiestek a tömegnek, mindenki menekült, amerre látott, nem lehetett mit csinálni. Jöttek neki a tömegnek. Akkor a Szentháromság utcán elkezdtem lefele rohanni. Még hallottam, hogy vijjog mögöttem. Valahol alsóvároson kötöttem ki, bekéredzkedtem egy házba, mondtam, hogy ki vagyok, bemutatam a személyazonosságimat, nem akarták elhinni. Mondtam, hogy verik az embereket és nem tudok hazamenni. Engedjék már meg, hogy itt maradjak éjszakára! Így maradtam ott, és reggel, korán eljöttem haza, addigra már lecsendesedett a dolog. Hazasettenkedtem, anyám – nem kell mondanom, milyen állapotban volt. Mondtam neki, hogy anyukám, ez történt, örüljél, hogy

⁴⁷ Katonai csapatszállító jármű

itthon vagyok, de mennem kell az iskolába, nem lehet mulasztani, nincs mese. Tudod, hogy az igazolatlan óra mit jelent. Úgyhogy mentem, természetesen. Bementünk az iskolába, és akkor már a város már teljesen felbolydult. Ez a verés, ez betett. A szovjet csapatok vonulása és az ÁVO-sok verése. Az emberek egyre jobban, radikalizálódtak. A csütörtök, 25-e, már a Dóm téren kezdődött az egyetemistákkal, a mi osztályunk ment velük együtt. Egyre csak nőtt a tömeg. Ott, a Dugonics téren a csillag leszedésre. Nem mi szedtük le, hanem létráról munkások nagy nehezen, de valahogy leszerelték, leszakadt az a nagy csillag a központi egyetem homlokzatáról! Az az örömujjongás, ami akkor felcsapott! Mindenkit felvidített. Odarohantunk és voltunk annyira marhák meg büszkék, hogy fogtuk ezt a széttört csillag-roncsot, a piros üveg letöredezett róla, de fogtuk a vázat, elmentünk vele a Tisza-hídra és onnan bedobtuk a Tiszába.

*Az egyetem homlokzatáról leszerelt vörös csillagot a Tiszába dobták.
A kép a régi belvárosi hídon készült. 1956. október 25.*

Hogyan alakultak a későbbi éveid? Mikor iratkoztál be az egyetemre?

1961-ben kezdtem az egyetemet, 1961/62. tanévet jártam estin és '62-ben kérvényeztem végül, hogy vegyenek át a nappalira. Nagyon jó eredményt értem el, 4,5-et. Átvettek. Úgy voltam velem, hogy ha 10 forintból kell élni, nem érdekel. Egyetemista életet akarok élni! Tudtam, hogy anyám nyugdíjas és nem törődtem semmivel. Volt egy ballonom, egy öltözet ruhám, néhány ingem, gatyám, nem érdekelt. Így kerültem át a nappali tagozatra és akkor belecsöppentem egy merőben új világba. Mert láttam azt, hogy az évfolyamtársaim 70-75%-a jól szituált káder gyerek. Ez nem azt jelentette, hogy féltéglával verték a mellüket, de látszott, hogy jól eleresztett családok gyerekei, és kb. olyan 20-25% olyan szakadtabb, mint én. Az óráközi szünetekben kialakultak kis csoportosulások, akikben volt egy kis intellektus, azok egyből megtalálták egymást. Pillanatok alatt mi mindig ugyan azt a kis csoportot alkottuk. Néha odacsapódott hozzánk X, vagy Y, de általában ugyan az a kis mag jött össze. És hozzá kell tennem, hogy akkor még voltak szemináriumok, ahol kötetlenebbül, beszélgetésszerűen, meg beszámolószzerűen szerepeltettek bennünket, és ezeken bizony én igen gyakran vitába keveredtem már akkor másokkal bizonyos kérdésekben. Ugye volt állam-és jogelmélet meg volt szocialista jogelmélet, tehát ideológiai kérdések igen gyakran felmerültek. Óhatatlanul kibukott belőlem az ellenkezés, ami végestelen-végig meg volt '56-ot követően. Az ember hiába próbálta elnyomni magában, nem felejtette el, hogy mi történt, és nem felejtette el azt sem, hogy hányan és hányan rajta vesztettek. Nem tudtuk, hogy pontosan kik. Azt tudtuk, hogy a Szegedi Forradalmi Bizottság tagjait elítélték, természetesen az újságból. De a részleteket nem verték nagydobra. A Tóth Ilona ügyet a filmhíradóban láthattuk még 1957-ben, egy rövid, ötperces szörnyű kis részlet volt arról, ami mindent elárult a per koncepciójéről, meg hogy hogy bántak Tóth Ilonával. A másik újsághír 1958-ban pedig a Nagy Imre kivégzése volt. Ebből már lehetett következtetni, hogy mi folyik az országban. Az ember ezt tudta, és nem felejtette el. Az idő múlásával egyre fékezhetetlenül jött ez ki belőlem. Az az életöszön, ami '57 januárjában még megvédett, eltűnőben volt. Nem élhet úgy az ember állandóan, hogy konspirál. Az egész gyerekkorom erről szólt. Annak idején a szüleim állandóan, mikor családi találkozó volt, mondták, hogy erről fiam nem szabad beszélni senkinek, mert ha erről beszélsz, akkor mindannyiunkat elvisznek. Be voltunk avatva. Az egész életem egyetemista létemig, mondhatni a konspirációról szólt. Állandóan konspirálni nem lehet, beleőrül az ember! Meg egyébként is

a mentalitásom másra készítetett. Kialakult körülöttem egy kör, és közben tartottam a pesti ismerőseimmel is a kapcsolatot. Elutaztam időnként hozzájuk. Simó Zoltán hajdani gimnáziumi osztálytársam és barátom, aki harmadrendű vádlott volt a perünkben, aki Pesten járt jogra és nagy levelezésben voltunk, egymással, meg másokkal is. Volt egy másik barátom, aki a Vígszínházban volt világosító, ő verseket írt. Vele is leveleztem. Könyörgöm, a levelezés az egy kötetlen műfaj! Ezekben a levelekben természetesen egy huszonéves fiatalember megírja a gondolatait, napról napra. Szellemi készítetéseit, hogy így fejezzem ki magam. Hogy mi tetszik, mi nem tetszik, mit láttam. Az ember csapong. Gondoljunk bele, 21-22 évesek vagyunk, mennyi vágy és idea van még akkor az emberben és mennyi felháborodás! A legfontosabb levelezőpartnereim Schandl Gábor és Simó Zoltán voltak, a későbbi per 2. és 3. rendű vádlottjai.

Mint tudjuk a hatvanas években, a régi nyarakon „tetőzött az iffúsági probléma”⁴⁸. Milyen volt ekkor az egyetemi mikroklíma?

A hatvanas évek elején ez abból állt, hogy az ember bejárt órákra és bejárt a kötelező szemináriumokra és vizsgázott, amikor kellett. A világon semmiféle közösségi élet nem volt. Olyan, hogy egyetemi klub, ilyenről nem is ábrándozhattunk, hiszen gondoljunk csak bele, az utolsó '56-os kivégzések 1961-ben zajlottak. Úgy félték a fiatalságtól, mint a tűztől. Már olyan értelemben, hogy ne legyenek együtt lehetőleg, ne adjanak arra alkalmat, hogy valamiféle klubban, vagy bármilyen helyen, nagyobb csoportok találkozzanak. Ezért nagyon szürke volt az élet. Mondhatnám, hogy a magánéletre korlátozódott. Presszókban, albérleti lakásokban tanyáztunk, vagy olyanoknál, akik idevalósiak voltak, és fel lehetett menni hozzájuk. Itt folytak a beszélgetések, meg a bulik, mert azok is voltak. És aztán a jazz-hallgatások. Szinte semmi nem volt, az égvilágon semmi! Volt olyan próbálkozás, hogy induljon el a jazzklub. A Jégkunyhóban rendeztük az első ilyen koncertet. A D+C együttes játszott akkor. Én voltam az egyik konferansziéja ennek a műsornak, vagy kezdeményezésnek. De a jazz is tiltott gyümölcs volt. Többé kevésbé tiltották, „mert minden ami amerikai, fertőzi a fiatalságot”.

⁴⁸ Bereményi Géza A hatvanas évek című versét Cseh Tamás énekelte. A szöveg: Bereményi Géza: Versek. Magvető Kiadó, Budapest, 2016, 31.p.

Találkoztam régi középiskolai tanárommal Medzibrodsky Endrével⁴⁹. Többször is beszélgettünk. Ő vezetett el engem a távol-keleti festészethez, a kínai, a japán festészethez. Akkor kezdtem el felfedezni ezt a világot. Másrészt bekerültem egy körbe, egy jóga körbe. Szegeden alakult egy jógakör, amit egy Baktay Ervin tanítvány vezetett. Többen odajártunk és nem csak jógázni tanultunk, hanem a keleti filozófiákról, a hindu filozófiáról, a buddhizmusról, a taoizmusról, a konfucianizmusról is szó esett ezeken az órákon és így kezdett kitágulni a látásom.

Így éltünk, és különböző helyeken találkoztunk. Virág teraszán, a Tisza Szálló presszójában. A Papp cukrászdában. Kocsmákban is időnként. Én nem voltam annyira kocsmás, mint inkább presszós. Volt ugye egy bár, a Hungária Szállóban, mely be van zárva már évtizedek óta. Később megnyílt a Szeged bár, de az már inkább a hatvanas évek második felében történt. Én már Pesten kiábrándultam a bárókból, nekem ez nem volt akkora újság. Az intellektuális élet is csak annyiban létezett, amennyiben mi akartuk azt, egymás közt. 1964/65 körül indult el az egyetemi filmklub. Art Kino-nak hívták. Matolcsy György vezette, a mostani Magyar Nemzeti Bank elnöknek az édesapja, aki egy nagyon kitűnő, nagyon kedves, nagy tudású filmesztéta volt. Lejárt a filmtudományi intézetből és ilyen sorozatokat csinált, hogy Fellini, Pasolini, svéd film, Bergman, Bowie de Berg, a lengyel filmről, Vajda, Munk, Cavalerovitz, a francia új hullámról, Godard, Agnes Warda, Truffaut, Chabrol, a cseh filmről: Milos Formann, Jiri Menzel, vagy az angol free cinemaról: Tony Richardson és Karel Reis. Hihetetlen sokat jelentett, mert ezeket a filmeket csak zárt körben vetítették.

Azon kívül indult a Collegium Artium, egy tudattágító, műveltséggazdagító zenetörténeti sorozat Monteverditől Mozarton át Beethovenig, és Bartókig. Aztán volt képzőművészeti része is. Mezei Árpád jött le, kiváló művészettörténész és pszichológus, aki a francia szürrealistákkal élt együtt Párizsban, mindenki a barátja volt Bretontól kezdve. Nagyszerű előadásokat tartott. Időnként előkapott a kis bőröndjéből egy-egy Dali-t vagy Picasso-t. Aztán kitűnő építészeti sorozatok is voltak. Pogány Frigyes professzor építészet-és művészettörténész tartott fantasztikus, frenetikus előadásokat sorozatban, Rómáról, Firenzéről, Párizsról. Ezek mind élményszámba mentek! Ezek mind általában az Auditorium Maximumban zajlottak. Nekem nagyon kedves helyem az Auditorium Maximum. Azt

⁴⁹ Medzibrodsky Endre franciás műveltségű, művészetek iránt elkötelezett pedagógus. Előbb Szentesen, majd Szegeden középiskolai történelemtanárr, az egyetem történeti tanszékének szak módszertan-oktatója.

kell, hogy mondjam, a szívem egyik csücske, máig. Elkezdte a működését a Szege­di Egyetemi Színpad Paál István⁵⁰ vezetésével, 1964-ben. Én akkor ismerkedtem meg vele, de még nagyon laza volt a kapcsolatunk. Volt egy közös barátunk, Laboda Kálmán ekkor joghallgató, később könyvtáros Mezőkövesden. Istvánnal a kapcsolatunk még a kezdetén tartott. Hála istennek, merthogy engem ugye pillanatokon belül szinte már le is tartóztatnak, pár hónapon belül, és ez a kapcsolat még nem tudott annyira elmélyülni, hogy őt is kikezdhessek és az egész egyetemi színpadot csírájában megfojthassák. Igazából, amikor kijöttem a börtönből, akkor lettünk életre-halálra barátok. Isti rendkívüli bátor fiú volt és rendkívüli tehetség és rendkívüli intellektus. Állítom, hogy a magyar színház egyik megújítója a hetvenes években. Irigykedtek is rá! Már egyetemi színpados korában olyan előadásokat rendezett, hogy Jancsótól Kazimirig egész hadak vonultak le. Például az óriás csecsemőnek a bemutatóján ott volt a Déri Tibor, Lukács György, meg mindenki. Egy csoda volt, amit átütő egyéniségével, akaraterejével ért el. Zseniális meglátásaival és színházról alkotott látomásával felejthetetlen előadásokat hozott létre az amatőrökből, mert ezek szinte kivétel nélkül diákok voltak. Minden első évesnek meg volt hirdetve, hogy lehet jelentkezni egyetemi színpadra, volt egy válogató, és akkor ő ott kiszemelte azokat, akiket egyáltalán lehetett valamire használni. Igazi tehetségek is adódtak. Olyanok, akiből tényleg remek színházi szakember, vagy színész lett. Mondok egyet: Dunai Tamás⁵¹. Ő is az egyetemi színpadon kezdte. Vagy mondok két nagyszerű rendezőt: Ács Jánost⁵² és Árkosi Árpádot⁵³. Ők is az Istinél kezdtek. Jancsi is, Árpi is remek színészek is voltak. Sarkadi darabjában Kőműves Kelemenben ők vitték a két főszerepet. Ahogy haladtunk előre az időben – ez már a hatvanas évek vége – az egyetemi színpadnak a súlya egyre jobban növekedett és egyre veszélyesebbé

⁵⁰ Paál István (1942–1998) rendező. A szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett diplomát 1965-ben magyar szakon, 1968-ban népművelés szakon. 1961-től 1974-ig a szegedi Egyetemi Színpad tagja, 1965-től művészeti vezetője is.

⁵¹ Dunai Tamás (1949–) színművész. 1973-ban Szegeden magyar–francia szakon végzett a JATE Bölcsészettudományi Karán. 1967-től 1976-ig a szegedi Egyetemi Színpadon játszott.

⁵² Ács János (1949–) rendező, egyetemi tanár. Tanulmányait a JATE Bölcsészettudományi Karán, majd a Színház és Filmművészeti Főiskolán végezte. Az 1970-es években a szegedi egyetemi színpad színésze és rendezője volt.

⁵³ Árkosi Árpád (1948–) rendező. 1972-ben gépészmérnök szakon végzett a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen. Amatőr rendezőként került kapcsolatba a színházzal. 1975 és 1980 között a József Attila Tudományegyetem Színpad rendezője volt.

vált. Nagyon erősen látókörbe kerültek. Még most nem tartunk ott, még csak a hatvanas évek közepén tartunk. Hatvanas évek első felén Szegedre szinte ködszerű szürkesség jellemző. Teljesen magunkra voltunk hagyatva.

Milyen volt a kapcsolat az egyetemi oktatók és a hallgatók között?

A szegedi jogi kar nagyon vegyes oktatói karral rendelkezett, kiszuperált ÁVO-sok is voltak, rendőrtisztek, bedolgozók. Azóta már biztos kiderült sok minden. És volt néhány nagyszerű professzor, akik az idősebb generáció közé tartoztak és nem annyira haverkodtak a hallgatókkal. Az oktatás színvonala hullámzott, de nem volt igazán kontaktus. Volt két-három olyan adjunktus vagy tanársegéd, aki megpróbált haverkodni, ilyen-olyan okok miatt. Főleg nőügyek miatt jó volt nekik a fiatalokkal barátkozni, mert néha beesett egy-egy lány is az ágyukba. Igazából kontaktus nem volt, magunk közt voltunk. És magunk közt jött létre a bizalom úgy egyáltalán, hogy az ember megnyíljon. Az más kérdés, hogy a szemináriumokon előfordultak összecsapások. Pl. amikor a Hruscsovot leváltották '64-ben, én akkor nagyon összekaptam a tudományos szocializmus sztálinista papnőjével, az akkori tanszékvezetővel Ördögh Piroskával⁵⁴, mert természetesen kilógott a lóláb, hogy egyik napról a másikra eltűnt a főtitkár Hruscsov. Azt kérdeztem, hogy lehetséges ez egyáltalán? Nem furcsa ez? Úgy tűnik el, mint ahogy eltűntek a Hruscsov által sztálini időszaknak felrótt bünsorozatban a különböző funkcionáriusok? Ezt aztán kikérte magának, és ebből vitánk támadt. De becsületére legyen mondva, a szigorlaton jelest adott. Ezekből én nagyon jó voltam. Tudományos szocializmusból, történelmi, meg dialektikus materializmusból és politikai gazdaságtanból jelesem volt. Meg filozófiából is. Ezek mentek nekem, nem kellett velük különösebben bíbelődni. Mások ezekbe pusztultak bele. Annyira egymásra voltunk utalva, annyira egymás aurájában sütkéreztünk, annyira kívántuk egymás társaságát, hogy az ember egy kicsit bele is lovalta magát a fejtegetésekbe. A pesti barátaimmal heves levelezésben álltam. Nem voltam sosem sznob. Nem csak egyetemi hallgatókkal barátkoztam, volt nekem fodrász barátom is. Azt akarom mondani, hogy a pesti ismeretségi köröm is úgy alakult, hogy volt közte reklámgarfikus, jogász, és fizikus hallgató. Schandl Gábor barátom a másodrendű vádlott, színházi ember volt, aki egy falusi művelődési háznak lett

⁵⁴ Ördögh Piroška a történelemtudományok kandidátusa, a JATE Tudományos Szocializmus tanszék adjunktusa (1973–74), docense (1974–85).

az igazgatója, amikor letartóztatták, ő ott már dolgozott. 1956-ban középiskolai sztrájkot szervezett Zalaegerszegen és akkor kicsapták a gimnáziumból, nagy nehezen tudott csak később leérettségizni. Verseket írt. Simó Zoltán barátommal folytatott levelezésben mentünk legmesszebb politikai elképzeléseink fejtegetésében. Nyíltan írogattunk egymásnak, és valamikor '62 végén vagy '63 elején, egyszer, amikor felmentem, és ott aludtam nála az albérletében, arról esett szó köztünk, hogy hogyan lehetne változtatni a kádárista diktatúrán.

Mit kellene csinálni? Ideológiai úton lehet csak ellenállni. Tehát a filozófia, szociológia, társadalomtudományok, művészet, a művészeti alkotások segítségével, és írással. Ha politikai részre tereljük a dolgot., először is kéne egy új Alkotmány, és egy új államtípus. Nem proletárdiktatúra, hanem alkotmányos demokrácia. És új államforma, nem szocialista köztársaság, hanem többpárt-rendszerű polgári köztársaság. Itt kezdődik a dolog. Mi kell ehhez? Egy alkotmányozó nemzetgyűlés. Alakuljanak meg a pártok, szabad választásokat kell tartani Magyarországon ahhoz, hogy elkezdődjön az élet. Ahhoz viszont fel kell mondani a Varsói Szerződést. Hogy ezeket el ne felejtjük, én felírtam egy papírlapra, azzal a címmel, hogy mit és hogyan akarunk csinálni. De csak azért, hogy el ne felejtjük.

Én ezen a találkozón azt mondtam neki, hogy figyelj ide, írjuk már le, ha legközelebb folytatjuk, legalább már ezeket nem kell. Majd gondolkodunk rajta, s ha te jössz Szegedre, folytatjuk. Egyébként a szülei Szegeden éltek, gyakran meglátogatta őket.

Ez a drága barátom pedig beletette a polgári jogi tankönyvébe és ott is felejtette szépen. Múltak a hónapok, hetek, elfeledkeztünk róla. Végül is ez lett az egyik legfőbb bizonyíték a letartóztatásunk után. Most ugrok egyet az időben. Aznap, 1965.szeptember 21-én amikor engem letartóztattak és bevittek, és kezdte nekem mondani a Dobosi Imre őrnagy, hogy maga aztán igazán nem nagy híve a szocializmusnak, bejutott az egyetemre és ez a hála? Holott magukra lesz építve a rendszer, tudja ezt nagyon jól, maguknak kell a szocializmust megvédeni, és maga így viselkedik? Kérdeztem, hogy honnan veszi ezt. És akkor elővette ezt a papírlapot és odaadta nekem. Azt mondta, hogy ezért. Amikor megláttam ezt a papírlapot – mert addig tagadásban voltam – akkor rádöbentem, hogy egy perc alatt megállapítja egy írásszakértő, hogy ez az én írásom. Egyértelmű volt, hogy mit gondolok én erről a kádárista diktatúráról, a szovjet rendszerről, tagadni nem lehetett.

Schandl Gáborral költészetéről, irodalomról beszélgettünk, felmerült az is közöttünk, hogy egy olyan intellektuális újságot, folyóiratot kéne indítani, talán,

amelybe az irodalom mellett, társadalomtudományok, szociológia, filozófia is helyet kaphatna. Schandl még nálam is vadabb dolgokat írt néha a leveleiben. És már a levelek címezésében is jópofáskodott. Például így címezte meg: „Horváth Tamás tatár kán”. Szinte felhívta a hatóság figyelmét. Mondtam is neki, de ő azt válaszolta, hogy bolond vagyok, úgysem lesz ebből semmi, ne legyek ilyen gyáva. Egy szónak is száz a vége, 1962-ig nyúlnak vissza a szálak. Valamikor 1962 végén lehetett, hogy elrendelte a BM III/III, hogy a leveleimet bontsák fel. Az első erre utaló nyom 1963. január 1-jéről való. Le van fényképezve a boríték és külön a levél mindegyik oldala, amit Schandl Gábor írt nekem. Innentől kezdődik a dolog. Ami azt jelenti, hogy a letartóztatásomig (1965. szeptember 21.), majdnem három év, de két és fél év biztos eltelt, amíg alakították a dolgot. Nem tudom, miért kellett ennyi idő. Már hamarabb is lekapcsolhattak volna. De annyira igyekeztek, hogy felfújják az ügyet és valami nagyon nagyot markoljanak, hogy egyre óriásibbra fújják a léggömböt. Egy nagy összeesküvésit pert szerettek volna, vagy nem is tudom micsodát. Ez az akkori időben divatos is volt, hullámokban jöttek a politikai perek. 1963-ban az egyházi perek voltak éppen soron. De ezek később is, ezek a papokra állandóan rászálltak. 1964/65 körül meg éppen az egyetemi hallgatókra és oktatókra. Így pl. néhány hónappal a letartóztatásom előtt Bálint Sándor professzorra csaptak le⁵⁵, aki a néprajz tudósa volt, a Legszőgedibb Szögedi. Azt hiszem, hogy ezt itt, Szegeden tudják, kicsoda Bálint Sándor! Egy világhírű tudós. Nyugodtan mondhatom. Amit a vallásos néprajz terén elért, az pótolhatatlan. Egy zseni volt. Három könyvért, amit behozott Bécsből, hurcolták meg, még talán előzetesen is ült rövid ideig, úgy emlékszem. Minden esetre kapott valami felfüggesztetet, és akkor eltiltották még az egyetemről is a tanítástól. Amikor rám került a sor, megpróbálták összekombinálni velem. Amikor ez nem ment, akkor elővették a bölcsészkar művészettörténet tanárát, Dr. Lehel Istvánt⁵⁶ és őt próbálták belekeverni. Pista bácsi szintén rend-

⁵⁵ Ld. még Péter László [szerk.] (2004): *A célszemély: Bálint Sándor. Ügynökjelentések, pöriratok 1962-1965*. Szemtanú 5. [Sorozatszerkesztő: Jancsák Csaba.] Szeged: Belvedere Meridionale

⁵⁶ A szegedi egyetemen 1947-ben létesült önálló művészettörténeti tanszék (1950-ben megszüntették). A tanszékvezető – a Kolozsvárról kiutasított Felvinczi Takács Zoltán – és az 1948-ban a pedagógiai főiskolán a Rajz–Művészettörténeti Tanszéket létrehozó Vinkler László körül szellemi műhely szerveződött, mely meghatározta a 50-60-as évek modern művészeti törekvéseit. E kör tagja volt Lehel István, későbbi neves művészettörténész, festőművész, a Spirál Kör tagja. Lehel István asszociatív utalású festészetének, érdeklődésének a modern képzőművészeti törekvések hazai átültetése állt a homlokterében.

kívüli ember volt, nagyon-nagyon művelt, tájékozott, széles látókörű, szeretettel foglalkozott a fiatalokkal. Ő festett is, nyílt egy kiállítása, aztán be lett tiltva. Borzasztó idők voltak ezek! Hogy egy egész életet végigéltél és semmi másból nem állt, mint betiltásból, kussolásból és konspirációból. Közben persze figyeltek bennünket, és mi erről semmit nem tudtunk. Arról sem, hogy a szegedi rendőrség már előzetes csoportdossziét nyitott rólunk. Az előzetes csoportdosszié azt jelentette, hogy kapott a csoport egy fantázianevet, és a csoport minden tagját elkezdték figyelni. A levelezését, a lépéseit, a barátait, a mozgását, mindent.

Miután megkaptam a levéltártól az anyagomat, szeretnék néhány mondatot idézni:

„Alulírott XY, Rendőrkapitányság III/III-as alosztály megvizsgáltam Horváth Tamás, egyetemi hallgató és társai laza csoportosulásához tartozó személyek birtokomban lévő operatív anyagát, és megállapítottam, hogy nevezettek szervezett ellenséges ideológiai tevékenységet folytatnak társadalmi rendszerünk ellen. Ezt figyelembe véve határoztam úgy, hogy Horváth Tamás és társaira „Próféták” fedőnév alatt előzetes csoportdossziét nyitok. A további egyszerű operatív feldolgozó munka érdekében.”

És akkor most néhány mondatot idéznék ennek a döntésnek az indoklásából:

„Elővezetett [Benedikty Tamás – JCS] operatív adatai szerint a csoportosulás politikai tekintetben kiforratlan, nézeteiben zavaros ellenséges ideológia befolyásolása alatt álló egyetemisták csoportosulása. Tevékenységük ideológiai, főleg művészeti téren jelentkezik. Valamennyien az absztrakt irányzat hívei, és az általuk modernnek nevezett absztrakt irányzatnak próbálnak meg újabb híveket szerezni. A művészet szabadságát hirdetik, közülük egyesek olyan állásponton vannak, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer nem megfelelő, mert nem biztosít megfelelő lehetőséget és szabadságot a művészek kibontakozásához. Összejöveleik alkalmával művészeti kérdéseken kívül politikai kérdéseket is megvitatnak. A vita során hangot adnak nacionalista nézeteiknek, éltetik a nyugati világot és becsmérlik a Szovjetunió rendszerét. A csoport tagjaira nagy hatást gyakorolt az egzisztencializmus eszméje. Az egzisztencialista irányzatot valamennyien magukénak vallják. Ezt az eszmét kívánják irodalmi és művészeti

téren továbbterjeszteni, melynek érdekében a csoportosulás feladatát a prófétáskodásban jelölték meg.”

Már akkor úgy figyelték, hogy variálgattak, ki a főnök, vagy a fő kolompos, kik azok, akik a leginkább a figyelem középpontjában vannak, vagyis ők konstruálták ezeket a csoportokat. Miért történt ez? Mert már kifulladásban volt az 1956 utáni vérengzés és megtorlás. A politikai rendőrség, amely állam volt az államban, fel volt töltve ÁVO-sokkal. Akik engem letartóztattak, kivétel nélkül az ÁVO-nál kezdték. Sőt, az a Gyorskocsi utcából leérkező csoport, amely a szegedi nyomozóktól átvette az ügyet néhány nap után, az is kivétel nélkül ÁVO-sokból állt. Magas rangú tisztek, akik meglehetősen alacsony intellektuális szinten mozogtak, paranoiás pszichopáták, szerintem elmebetegek. Annyira ragaszkodtak ahhoz, hogy az ő szervezetük a legfontosabb alapkőve a kádárista diktatúrának, hogy szinte vallásukká, rögeszméjüké vált az, hogy ha ők nem fedezik fel az ellenséget, itt minden összedől. Másrészt egzisztenciálisan is kellett nekik bizonyítani a létüket. Ezért konstruálgatták a pereket, ahogy csak lehetett. Egyik levelemben azt írtam, hogy igaz szavakra van szükség, igaz mondatokra, és amikor az ember az igazsággal találkozik, az úgy kell hirdetni, ahogy a próféták. Innen kaptuk a csoportdossziét a Próféták fantáziánevét. Evidens, hogy egy 23-24 éves ember nem biztos, hogy a rendszer megdöntése miatt írja, hogy az igazsághoz ragaszkodni kell. Micsoda baromság az, hogy én éjjel-nappal a rendszer megdöntésén gondolkodom, holott ugyanúgy éltem, szerettem, vágyakoztam, akárcsak mások. Ezek azt hitték, hogy az ember minden percét azzal tölti, hogy fűrésze a nagy fát alattuk. Műveltségi szintjükre jellemző, hogy Jean Paul Sartre-ot úgy írták le, hogy „SZART”. Így! Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárától két részletben több száz oldalt kaptam néhány évvel ezelőtt. Ezek az anyagok a kezdetektől, 1963 januárjától 1965 végéig tartanak. Érdekes, hogy egyetlen oldal sincs a szabadulások utáni időkből, holott már letartóztatásom előtt négy ügynök volt rajtam, akik küldték a jelentéseket, és szó volt arról is, hogy további ügynököket szerveznek be rám. Még a katonai elhárítás is rámakaszkodott. Semmit nem tudtam erről. Amikor elolvastam ezt az anyagot, azt hittem, elájulok, hogy micsoda kooperatív konstrukció épült körém, elképesztő volt. Az is furcsa, hogy 1964 nyarán kiengedtek Lengyelországba. Akkor már mindent tudtak, nyugodtan letartóztathattak volna '64 májusában már. Tehát semmivel sem lett több anyag '65 szeptemberére. Nem tudom, mire vártak. Tény az, hogy akkor nem lehetett úgy utazgatni, mint ma. Csak szocialista útlevél

volt és csak meghívó levéllel. Én sehova máshova nem akartam utazni, csak Lengyelországba. Ott kicsit szabadabb légkör volt, a lengyel filmekből is lehetett ezt érezni. Meg a jazzből, akkor már európai fesztiválokon vettek részt a lengyel jazz együttesek, meg a színházművészetükről is lehetett tudni. Továbbá a képzőművészeti nyitottságukról. Tudjuk jól Hruscsovról, hogy az egyik vesszőparipája az avantgárd festészet az ócsárolása volt. Avantgárd alatt nem ezt a mai össze-vissza gesztus-festészetet értem, hanem a múlt század különböző izmusait, az expresszionizmust, a szürrealizmust, kubizmust. Tehát azt a részét, amely már azóta klasszikussá vált. Felvettem a kapcsolatot egy varsói egyetemistával, elkezdtem vele levelezni és jött a meghívólevél. A lengyelországi utunkat úgy képzeltük el, hogy elmegyünk a szlovák határig stoppal, Szlovákián valahogy átvergődünk és onnantól egész végig a tengerpartig, de stoppal. Pénzünk minimális volt, ott állunk, nálunk egy sportszatyor, ami abba belefér. Ott állunk ki az országút szélén, volt nálunk egy kis magyar zászló. (Ezt persze nem vettük elő Csehszlovákiában, hanem a lengyel részen.) Jött velem egy évfolyamtársam Szegedről. Így kettesével mentünk, mert úgy lehet stoppolni. Amikor átértünk Zakopane közelébe, akkor valahogy újra összegyűlt a kompánia. Itt ez a fénykép. Itt áll egy kis csoport. És ez a felvétel ott van az iratok közt, a titkos archívumban. Tehát követtek bennünket Lengyelországba. Ebből az derül ki, hogy a lengyel elhárítás is rajtunk volt.

Az kizárható, hogy a társaságból volt valaki, aki onnan adta le a fényképet?

Nem zárható ki, senkiért nem teszem tűzbe a kezem. Akivel én voltam, Berky Tamás a szegedi jogász társam és barátom, annál nem volt fényképezőgép. (Berky meghalt már később ügyvéd lett Mohácson.) Valaki fényképezett, de, hogy ki volt, nem emlékszem, lehattunk nyolcan, tízen. Pestiek is voltak ott akkor. Ennek csak annyiban van jelentősége, hogy az ügynök vagy az ügynökök végig kísérhettek egészen a tengerpartig. Elég kalandosra sikerült az utunk: országút melletti földeken aludtunk, sátorlappal takaróztunk. Felértünk a keleti Tengerhez. Gdanskban barangoltunk, már kettesben voltunk. Utána átmentünk Sopotba ami egy olyan fürdőhely, mint Keszthely. Ahogy sétálunk, látjuk, hogy az egyik teraszon ott ült Zbigniew Cybulski. Nem tudom, ez a név mond-e ez valamit a mai fiataloknak. De akkor ő már egy világsztár volt, az első „szocialista” világsztár, filmsztár. Azóta sincs olyan itt, a keleti térségben. Egy korszak idolja, az ideálja. Andrzej Wajda Hamu és Gyémánt című filmjének a főszereplője. Valami

olyasmit testesített meg, aki mi voltunk és senki jobban ezt. Senki jobban. Ő volt az európai James Dean. Legalább olyan híres, mint Belmondo vagy Alain Delon. 1967. január 8-án esett a vonat alá, miközben a szerelvény után rohant. Amikor mi találkoztunk vele már egy kicsit elhízott, kicsit fásult volt, nem tudta megismételni soha többé ezt a csodálatos szerepet. A barátommal odapofátlankodtunk hozzá és bemutatkoztunk, mondtuk, hogy nem akarjuk zavarni, Magyarországról jöttünk, és milyen örömmel tölt el bennünket, hogy láthatjuk, mennyit jelent nekünk ez a film. Nagyon kedves volt, leültetett, néhány percet beszélgettünk, és annyit mondott, hogy szereti ezt a Gdansk–Gdynia–Sopot háromszöget, mert itt kezdte a pályafutását, mint színész. Kérdezte, hogy fürödtünk-e már a tengerben. Mondtuk, hogy nem. Erre ő: kicsit hideg lesz, de ne tévovázzatok, vágjátok bele magatokat mindjárt az első hullámba. Aztán elbúcsúztunk, eljöttünk. És ennek azért van jelentősége, mert amikor letartóztattak, egy héten keresztül éjjel-nappal azt kérdezték, minden negyedik vagy ötödik kérdés az volt, hogy ki az én CIA összekötőm. Azt hittem, hogy meg vannak bolondulva. Aztán arra gondoltam, hogy ezek paranoiás pszichopáták, persze, hogy mindig a legmagasabb C-n kezdik. Kezdi a kémkedéssel, ha az nem jön be, akkor összeesküvés, ha az sem jön be, akkor mennek lejjebb. Biztos, hogy semmi szín alatt nem vállalom be a kémkedést, az tuti. Mondogattam, hogy nincsen CIA összekötőm. Nem is gondoltam akkor hirtelen arra, hogy szerintük éppen a Cybulski volna az. Ezek az örültek lehet, hogy azt hitték, hogy én azért mentem ki Lengyelországba, hogy a Cybulskival találkozzam. Ő járt nyugatra, filmezett nyugaton, talán lehet, hogy Amerikában is volt. Az ember esze megáll! Ebből lehet látni, hogy micsoda beteg hatalom, beteg diktatúra volt ez!

1964 nyarán egy hét alatt, hangsúlyozom, egyetlen hét alatt, három listát készítettek el, hogy ki legyen benne ebben a Próféták csoportban. Egy-két napos különbséggel. Minden csoportnál én szerepelek, mint a társaság vezetője, szervezője, de kik legyenek a csoportokban benne? Az első változatnál négy személyt jelölnek meg. A következőnél már 13 személyt. Tehát kezdtek bővítgetni. Egy nappal később újabb névsort állítottak össze, ebbe került bele Dr. Lehel István, akiről már beszéltem. Idéznék is az iratból:

„Eddigi adataink szerint a csoportba szorosan véve 8, 20-28 éves fiatal tartozik. Ám Horváth Tamás köre jóval szélesebb, adataink szerint

kapcsolatot tart Dr. Lehel István egyetemi adjunktus festőművésszel, ki- nek lakásán rendszeresen összejövetelek szoktak lenni.”⁵⁷

Most pedig egy másik iratból: „Fenti feladatok végrehajtása érdekében [...] A csoportosulás tagjainak hálózati ellenőrzésére hálózati személyeink közül felhasználjuk a Csongrádi, a Lovász, a Csaba, Farkas nevű hálózati személyeket⁵⁸ célirányos, összehangolt céllal. És minden hálózati személy részére külön-külön foglalkoztatási tervet dolgozunk ki. Horváth Tamás mellé történő beszerzés céljából évfolyamtársai közül tanulmányozzuk arató, téglás és Kornél fedőnevű ügynökeinket. Közülük a legalkalmasabb személyt beszerezzük. [...] A csoportosulás ellenséges tevékenységének dokumentálása céljából Horváth Tamás lakásán titkos házkutatást tartunk.”⁵⁹

Mi erről semmit sem tudunk. Én az első gyanús jeleket 1965 tavaszán éreztem, tavaszutón. Az egyik évfolyamtársam, barátom szintén május 1-jén lelépett. Bécsbe egy társutazás során, amit a szegedi IBUSZ szervezett. El tudta intézni, kiment, lelépett. Ez a barom – már elnézést, hogy ezt mondom – írogatott nekem lapokat, onnan Traiskirchenből⁶⁰. Amikor nálam házkutatást tartottak 1965. szeptember 21-én, az volt a fő indok, hogy adjam elő ennek a Barna Dezsőnek a hozzám írott leveleit. Természetesen mindent odaadtam azonnal, de ők folytatták a házkutatást: úgy csináltak, mintha kutatták volna, holott azonnal tudták, hova kell nyúlni. Hogy hol van az elbeszélésem? – hiszen akkor már több éve írtam, voltak filmkritikáim, novelláim, verseim. Mindent tudtak, mi hol van. Tehát bementek egyszer titokban a lakásunkba, a budapesti barátom lakásába is, mind a két budapesti barátom lakásába, amikor nem voltak otthon, és akkor kutattak. És bementek a mi lakásunkba is. Egyetlen egyszer, ha volt olyan helyzet, hogy nem volt otthon senki, akkor bementek és lefényképezték azt, amit kellett. És

⁵⁷ A titkos operatív irat kelte 1964. július.

⁵⁸ „A Csongrádi fedőnevű Németh Ferenc a Délmagyarország újságírója volt. A Lovász fedőnevű Tarajosi Béla évfolyamtársam volt, őt a kartonja szerint 1964 májusában szervezték be. A többi személyt nem tudom ki lehetett.” Horváth Tamás szóbeli közlése 2013.05.29. – JCS.

⁵⁹ A titkos operatív irat kelte 1964. november 20.

⁶⁰ Az alsó-ausztriai Traiskirchenben 1898-ban épült cs. és kir. tüzér hadapród-iskola épületeit az 1956-os forradalom menekülthullámának elhelyezésére, segítésére alakították át a menekülttáborrá. A napjainkban is működő intézmény a nyolcvanas években a magyar menekültek mellett keletnémet, lengyel és román menekülteket is fogadott.

tudták azt, hogy hova kell nyúlni házkutatásnál. Amikor a Történeti Hivataltól megkaptam az anyagot, akkor tudtam meg, hogy valóságos haditerv készült, valami nyolc oldalas haditerv, hogy kell minket letartóztatni, hogy milyen brigádok alakuljanak, minden brigád három főből állt. Mindegyikben volt egy százados, vagy főhadnagy, és többünknel volt házkutatás. Mindenkinek le volt rajzolva – akinél házkutatás volt – a lakása, tehát az utca, valóságos térképet rajzoltak, hogy ne tudjon megszökni, hogy hol kell biztosítani, hogy nehogy az illető le tudjon lépni.

Amikor ez a barátom lelépett májusban, akkor éreztem, hogy valami miatt, megéreztem, hogy baj van bajban vagyok. Eltűnt egy levél, amit valaki írt és utána talán júliusban eltűnt még egy. Nekem volt egy ismerősöm az IBUSZ-nál, akivel még levelezős koromban ismerkedtem meg, és jelentkeztem én is egy ilyen bécsi társutazásra és feltett szándékom volt, hogy szeptemberben én is lelépek. Volt még három vizsgám hátra az abszolutóriumból, de éreztem már akkor, hogy ennek nem lesz jó vége. Akkor úgy volt, hogy ha végzett az ember, egyetlen egy munkahelyre mehetett, és azt ki kellett előre jelölni. És ha nem volt az ember mögött protekció, elvtársi összeköttetés, mehetett a legrosszabb helyre. Én például a békéscsabai Állami Építőipari Vállalathoz kerültem volna. Ki akar oda menni?! De azt is éreztem, hogy felbontják a leveleimet. Mert volt 65' áprilisában egy találkozonk itt, Szegeden a pesti barátaimmal, közülük kettő is lejött. Akkor szóba került az, hogy csináljunk egy irodalmi, társadalomtudományi újságot és ezen a találkozon derült ki, hogy én nem kaptam meg két levelet, amit erről szólt. És akkor már éreztük, hogy valami hihetetlen nagy baj van, és rá néhány hétre le is tartóztattak. Nem lehetett élni állandóan ebben a konspirációban. Az ember vagy habozás nélkül elfogadta a diktatórium rendszert és akkor egy fafejű, ostoba káder lett, vagy ha nem ilyenek született, akkor konspirálni kellett, hazudozni kellett. Az önéletrajzon keresztül a hitvalláson át, mindenben. Voltak ilyenek az egyetemen, KISZ kolbászoknak hívtuk őket. Ez alkati, mentális kérdés. Aki ezt nem tudja csinálni, úgyis megbukik előbb-utóbb valamilyen szinten. Nem bűnügyi szinten, de kiszorítják a margóra. Mindenki tudta ezt. Én nem bírtam ezt, elegendő lettem. 25 éves vagyok, még mindig újra tudom kezdeni az életemet, ha most elmegyek. Már 16 éves koromban meg kellett volna ezt tenni! 1956-ban valóban meg is próbáltam. Hátizsákba mindenem benne volt már, anyám letérdelt, úgy könyörgött, hogy ne menjek. Kilenc évvel később azonban nem maradt számomra más megoldás. Az IBUSZ-ban elfogadták a jelentkezésemet. És az utazás előtt egy héttel kapok egy táviratot: „utazását hatósági engedély

hiányában visszavonjuk”. Ebből tudtam, hogy most nagyon nagy baj van. Rá 10 napra letartóztattak. Tudták ők azt már, hogy én le akarok lépni. Mindent tudtak. Kivárták ezt a kiváló pillanatot. Úgy látszik, hogy akkorra már belátták, többet nem tudnak belőlünk kihozni és elérkezett az alkalmas pillanat.

Voltaképpen hónapokig ültem az előzetesben és vártam a fejleményeket. Mene-
net közben az elsőfokú bíróság összeesküvéssé minősítette az ügyet, a megyei bíróság viszont változatlanul izgatásnak minősítette. Határköri összeütközés ke-
letkezett közöttük, felterjesztették az ügyet a Legfelsőbb Bírósághoz, ott aztán szerencsénkre megint csak izgatásnak, tehát enyhébb bűncselekménynek minősítették. Megszületett az elsőfokú ítélet, kaptam egy évet, de nem lett jogerős, mert az ügyész fellebbezett. Másodfokon is egy évre ítélték.

KISS TAMÁS (*1934)

EGYKORI SZEGEDI JOGHALLGATÓ, A MEFESZ KEZDEMÉNYEZŐJE, A MEFESZ JOGI KARI VEZETŐSÉGÉNEK TAGJA, A MEFESZ SZEGEDI IDEIGLENES EGYETEMI DIÁKTANÁCS TAGJA, A SZERVEZET BUDAPESTI KÜLDÖTTE⁶¹

Azzal indítom akkor, hogy miután napokon belül betöltöm a nyolcvanadik életévemet, és a születésnapomra készülődök, egyre többször jut eszembe, hogy értékeljem ezt a nyolcvan évet. Ennek az eleje az rögtön azzal a megállapítással kezdődik, legalábbis számomra, hogy volt egy csodálatos gyerekkorom, olyan tizennégy-tizennyolc éves koromig, ami mindenképp két szakaszra bontható. Ugye 1945-ig én betöltöttem a 9-10. évet és ez egy nagyon szép, békés korszak volt, két pedagógus szülő mellett, először egy szem gyerekként, aztán '42-től az öcsémmel. Békés, játékos, kellemes, ahogy a fényképek is bizonyítják, nagyon jó gyerekkorom volt. Aztán jött a háború, és jött a front, ami viszont olyan kalandokra biztatott bennünket a kortársaimmal, amire azt szoktam mondani, hogy ha az én gyerekeim azt tették volna, amit annak idején mi, hogy lőszerekkel, robbanó anyagokkal játszottunk, mert úton-útfélen találtunk, páncélököllel lövöldöztünk egymásra, ködgyertyákkal. Rémisztó, de hát nekünk az kalandos korszak volt, szép korszaka volt az életemnek. Azután ez a szép korszak egy kicsi keserűséggel telt. 1945-ben kezdtem el a gimnáziumot Keszthelyen, de ebben az időben apám már hadifogságban volt a Szovjetunióban, és csak '48 nyarán jött haza, tehát csonka család voltunk anyámmal, és egyik nagyanyám jött el segíteni, hogy a két gyerekre valaki vigyázzon. Ez azért egy olyan szomorú korszak

⁶¹ Az interjú 2014. november 19-én Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel. Kiss Tamással első alkalommal 2001. április 11-én készítettünk interjút, amelyet 2002-ben „Soha, sosem az Én került az előtérbe, hanem mindig a Mi” címmel Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged című, Belvedere Meridionale által kiadott könyv 133–159. oldalain közöltünk, a 159–168. oldalakon Jancsák Csaba magyarázó jegyzeteivel. Ezen interjú az ott olvashatók kiegészítése és árnyalása.

volt, ráadásul közbejött az, hogy '48-ban államosították az egyházi iskolákat, és akkor nekem Pannonhalmáról vissza kellett menni egy úgynevezett közönséges, állami gimnáziumba, és ezt nagy törésnek éreztem lelkileg már 14 évesen is. 19 éves voltam 1953-ban, mikor érettségiztem, meghalt az édesanyám és ez elég nagy törést okozott. Ez a kalandos, és boldog gyerekkor megszűnt. Ráadásul az érettségi után, az eredményeim ellenére, képességeim ellenére származási kategóriák miatt nem vettek fel az egyetemre és akkor Pestre mentem fel dolgozni. Na, ez már nem szép emlék. Még azt sem mondom, hogy kalandos emlék. Ez már ismerkedés a való élettel. És ha az ember 19 éves fejjel egymaga bekerül a való világba, szülői háttér nélkül, mert ugye apám otthon volt, de szegények voltunk, mint a templom egere. Nekem saját magamat kellett eltartani 19 éves koromtól kezdve. Ráadásul kikerültem a szülői házból, mert az Balatonedericsen volt, a munkahelyem meg Budapesten. Kemény volt, de utólag visszagondolva legalább tapasztalatokat szereztem. Utána jött megint egy kellemesebb korszaka az életemnek, felvettek a szegedi TTK-ra matematika–fizika szakra. Itt egy kicsit felszabadultam, könyvtárba jártam, barátokhoz, ösztöndíjat, szociális segélyt kaptunk, az anyagi helyzetem annyit javult, hogy legalább nem éheztem. Így érkezünk el 1956-ig. Ezt én úgy értékelem, hogy 1956 őszéig egy kemény, de a társadalmi körülmények miatt kemény, nem az egyéni sorsom miatt, mert mindenki ugyanilyen szegény volt 1946–47-ben, meg az ötvenes években, kemény korszaka volt az életemnek 1956-ig, amikor 22 éves voltam.

Általad vallott közösségi értékekben, a közéleti értékekben a családból hozott értékek hogyan jelentek meg?

Szerintem a család meghatározó volt. A szókimondás, hogy „ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától”⁶², ami később visszaköszön. Én azt gondolom, legalábbis úgy érzem, hogy a két pedagógus szülő, akik rettenetesen szerettek, óvtak, és jó közösségben, egy falusi közösségben voltak, ahol a jegyzővel meg a pappal

⁶² Idézet a MEFESZ Szervezeti szabályzatából. A MEFESZ célja: „*A szövetség célja, hogy az egyetemekről és főiskolákról kikerülő ifjúság, mely a nemzet agyát van hivatva képviselni, ne közönyös passzív tömeg, ne gyáva, gerinctelen és önző réteg legyen, hanem népéért, hazájáért, boldogabb jövőnkért harcoló bátor, lelkes sereg. Ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától, hanem képzettségével, tudásával, tehetségével népünket, hazánkat szolgálja.*” I.5. Közli: Jancsák Csaba (szerk.): A szegedi szikra. Belvedere Meridionale, Szeged, 2011, 93

együtt volt egy 8-10 tagú kör, akivel minden vasárnap összeültek, beszélgettek. Ahol a gyerekek törődtek, a gyerekeket nevelték, ez volt egészen 45-46-47-ig, ha úgy tetszik, 48-ig, ráadásul 45-ben már egyházi iskolába kezdtem el járni. Akár a rendiek, a bencések, szerintem – és ezt nem csak utólag mondom, akkor is azt éreztem – hogy jól nyúltak a gyerekekhez, jól neveltek. Az én egyéniségem kialakulása annak volt köszönhető, hogy volt egy jó családi nevelésem, a környezetem is ugyanolyan volt, és ráadásul még az iskolában is egészen 1948-ig ezt kaptam. '48-ban, voltam 14-15 éves, és ami ez után következett, az nem tudott lényegesen megváltoztatni.

Ez az értékvilág, ami a családban van, meg ami a rendi oktatásban megnyilvánult, ez hogyan ütközött össze azzal, amire az előbb utaltál, a rideg valósággal, a budapesti étellel, a 18 éves korod utáni munkás életszakasszal?

Ez gyakorlatilag akkor kezdődött, amikor én nagyon jól éreztem magamat Pannonhalmán a bencések között bent lakó diákként, reggeltől estig, estétől reggelig gondoskodtak rólunk, kirándultunk, sportoltunk, beszélgettünk, társként bántak velünk a nevelők és nem szigorú tanárokként ültek bent. Minden diáknak abban az időben íróasztala volt a tanteremben, ott volt mindene és szinte önálló egyéniségek voltunk, pedig csak 14 évesek voltunk. Ez szakadt meg 48-ban és máig élő emlékem, ahogy 1948 májusában, pontosan nem tudom a hónapot, amikor befejeződött a tanév, és este, fáklyafénynél, a Pannonhalmi Bencés Gimnázium és Rendház udvarán ott volt a nyolc osztály felsorakozva, a tanáraink, és ott közölték velünk azt, hogy elbúcsúzunk, mert az állam ezt meg ezt tette. Nem volt az egy politikai beszéd, de az, hogy ettől búcsúzni kell, csak azért, mert ők papok, ez nagyon belém vésődött. Ugyanígy belém vésődött, hogy apám kint van a Szovjetunióban, és egyszerűen nem értettem, hogy miért kell neki kint lenni. Ráadásul amikor megjött, és valami keveset beszélt, mert nem sokat beszélt a kinti szenvedéseiről, ez megint csak egy olyan hatással volt rám, hogy elkezdtem gyűlölni egyrészt az oroszokat, egyrészt gyűlöltem ezt az egészet, mert elvették az iskolámat, mert elvették az apámat. Nem is jött egészen helyre, tanított, nem dőlt ágynak, de nem volt már a régi. Nem a háború előtti kedves apa volt, akinek én voltam a kedvenc fia. A harmadik ilyen meghatározó élményem, hogy amikor 19 évesen bekerülök egyedül, önfenntartóként a Csepeli Vas- és Fémművekbe, és addig gyakorlatilag nagyüzemben nem jártam, falun nőttem fel, a munkásokat kevésbé, vagy egyáltalán nem ismertem. Az megint egy élménnyel „gazdagított”,

és idézőjelbe teszem a gazdagítás szót. Abban az időben már a gimnázium utolsó egy-két évében mindenféle politikai DISZ oktatást is kénytelenek voltunk hallgatni, és a munkásosztály vezető szerepéről, meg a nagy munkások életéről. Amikor már befogadtak a munkatársaim, a melósok, és látták, hogy én nem valami ügynök vagyok, hanem dolgozom, csendesen meghúzom magam, akkor azt láttam, hogy úgy szidják (1953–54-ben) azt a rendszert, mint a bokrot, és aztán emlegetik, hogy milyen jó volt nekik a háború előtt. Illetve a kortársaim közül, akik néhányan (lányok és fiúk) Csepelen a Királyerdő nevű vidéken laktak, majdnem barlanglakásokban, és én döbbenet néztem körül, amikor elmentem hozzájuk, mert néha elhívtak, hogy Úristen, ez a jelenlegi állapot. Nem mértem fel, mert az ember még fiatal, de hát: ezt kapják ők? Hát ehhez képest vidéken a paraszt emberek viszonylagos békességben élnek. Ez a három dolog, ami engem 1956-ig ért, mint lökés.

Annak idején, még talán '52-ben, tudom, hogy apám még nem volt itthon, még valamit tenni is akartam a rendszer ellen, de rádöbbenem, mert annyi eszem már volt, felmértem, hogy ezt nem lehet, mert lebukok, és kivégeznek, vagy valamit csinálnak. De a rejtett szándék ott volt az ember agyában. Amikor azon szoktam volt gondolkozni, hogy vajon mi tette azt, hogy aztán később október közepén olyan lelkesen belevetettem magam ezekbe a dolgokba, nyilván ezek munkálkodtak bennem, fel voltam készülve rá, nem gondolkoztam, belevetettem magam, hogy ebben most tenni kell.

Mikor kezdted meg az egyetemi tanulmányaidat?

1954-ben, mert 53 ószén nem vettek fel. 1955 ősziig voltam a matematika–fizika szakon. Nem tetszett, és akkor átiratkoztam a jogra. Akkor még úgy ment, hogy bekopogtam a Perbíróhoz⁶³, de pontosan már nem emlékszem rá, negyed órát beszélgetett velem, felmért, és közölte, hogy fiatalember, hozza át az indexét és fel van véve. De már ment a tanév. Ez egy héttel a tanévkezdés után volt.

⁶³ Perbíró József (1908–1991) a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar dékánhelyettese volt, a az egyetemi diákszociális bizottság vezetője, népszerű oktató. Később a MEFESZ 1956. október 20-i programalkotó ülésének levezető elnökének kérték fel a hallgatók (Kiss Tamás, Lejtényi András, Abrudbányai Iván és Tóth Imre). A szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság és a Szegedi Néptanács elnöke volt. 1957-ben eltávolították az egyetemről, büntetőperében első fokon halára ítélték, másodfokon életfogytiglanra. Bővebben: Perbíró József: 1956 Szegeden – Emlékeimben. Belvedere Meridionale, Szeged, 2002

Kiss Tamás huszonévesen

Milyen volt az egyetem mikroklímája a kinti világhoz képest? Vagy azonos volt, úgy a tudomány várán belül, mint a külvilágban?

A helyzet a következő. Amikor a TTK-ra felvettek 1954-ben, kollégiumot is kaptam természetesen, egy kereső, egy eltartott, tehát a szociális helyzetem elég volt ahhoz, hogy felvegyenek kollégiumba. Vagy 8-an vagy 10-en voltunk egy szobában, emeltes ágyakon. Én ebből összesen arra emlékszem, hogy közös séták, meg mászkálás a Tisza-parton, fürdés, egy-két fotózás. Másra én nem emlékszem, annak ellenére, hogy kialakult egy-két emberrel barátságom. Aszalós Jánossal, aki TTK hallgató volt, Tóth Imrével és Vető Miklóssal, akik meg joghallgatók és hárman együtt laktak albérletben. Részint azért, mert számomra az elmélet, a matematika elég nehéz volt, és próbáltam helyt állni, elég sokat tanultam.

És a jogi karon?

Ott az volt a helyzet, hogy összejöttünk néhány évfolyamtársunkkal, a Lejtényi Andrással, a Domonkay Évával, Nagy Rozáliával (a TTK-ról) és másokkal.

Mindahányan albérletben laktunk, mert akkor én már a jogi karra átmenve, ki kellett, hogy költözzek a kollégiumból. Miután összebarátkoztunk, akkor elkezdünk egymás lakására feljárni, hol ide, hol oda, aztán dumálással, beszélgetéssel, kártyázással, közös programokkal csaptuk agyon az első évet (egy évet voltunk együtt, az első évet, mert a második év elején már bejött 1956 szeptembere, amikor megint minden megváltozott). Ez az egy év az úgy maradt meg, hogy a három fiúval és két lánnyal tényleg – ahogy mondják – sülve-főve együtt voltunk.

Lejtényi András huszonévesen

Sokkal több szabadidőnk volt, legalábbis nekem nagyon könnyen ment a jogon a vizsgázás, minden tárgyból jelesre vizsgáztam annak ellenére, hogy nem tanultam túl sokat, amit tanultam az órákon, az majdnem elég volt. Akkor egy közösségi életet éltünk, kiscsoportos közösségi életet. Az évfolyam egészével túlzottan nem volt szorosabb kapcsolat. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy egy évig én a szabadidőm egy jelentős részét az egyetemi könyvtárban töltöttem, és azt nagyon élveztem, mert Keszthelyen, meg középiskolás koromban nem volt lehetőség, TTK-s koromban nem volt energiám rá. Minden nap, ha bementem, levettem egy könyvet a polcra, pszichológiát, grafológiát, csillagászatot, hol ezt, hol azt. Mindenféle dolgot elolvastam, ami érdekelt, legalább nagyjából tisztába voltam vele,

hogya mi az, mindenféle terület, az olvasást, a kitekintést, az információszerzést akkor szoktam meg, hogy időm is volt rá, meg lehetőségeim is voltak. A szabadidőm egyik részében könyvtárba jártam, a másokban elmentünk a Lejtényihez, vagy az Évához, vagy hozzám.

Beszélgetéssel teltek a napok. Ezek közben rendszerkritika vagy közéleti dolgok előkerültek ekkor?

Nem. Egyszerűen nem emlékszem rá, hogy magáról az akkori politikai rendszerről beszélünk. A Rákosi, meg a Nagy Imre, meg a Gerő, ezek valami távoli dolgok voltak. Tudomásul vettük, hogy itt most ez zajlik. Ez az 55/56-os tanév volt. Nem nagyon jutott ez el hozzánk. Az egyetlen dolog, amiről tudtunk, az a XX. Pártkongresszus⁶⁴, mert ettől zengett a ház, ha hallgattál rádiót, vagy kinyitottál valamit, mert az elő szokott fordulni, bár nem voltunk rendszeres hírhallgatók. Én úgy emlékszem rá mostanában minden napom úgy kezdődik, hogy megnézem a híreket. Akkor nem néztük meg a híreket, eszünkbe sem jutott, de ez akkora port vert fel, hogy most elkezdene kritizálni. Az viszont – ezt elfelejtettem mondani – nagyon belém nevelődött, inkább most csak a magam nevében beszélek, 1948-tól 49-től kezdve, mikor édesapám megjött és én is kicsit nagyobbacska lettem, hogy családban is csak halkán lehet beszélgetni a rendszerről. Tabu a téma, erről nem beszélünk, nem nyitjuk ki a szánkat. Említettem, hogy voltak gondolataim már ekkor, hogy valamit csinálni kéne, szervezetet, vagy valamit, de rájöttem, hogy ez nem megy, nem szabad elkezdni.

Az oktatókkal, idősebb oktatókkal volt valamilyen személyes kapcsolatotok?

Oktatókkal az egyetemen kívül nem volt kapcsolatunk. Voltak kedvenc oktatóink, voltak kevésbé kedvenc oktatóink. A jogtörténeti tanszéken volt egy professzor, a Bónis György⁶⁵. Őt nagyon szerettük.

⁶⁴ Ld. 3. lábjegyzetet.

⁶⁵ Bónis György (1914–1985) jogtörténész, egyetemi tanár. Tanulmányait a pesti Piarista Gimnáziumban, majd 1931–1935 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. 1940-ben magyar alkotmánytörténet tárgyában a Pázmány Péter Tudományegyetemen egyetemi magántanárrá habilitálták. A szegedi egyetem és a jogi kar 1940. évi Kolozsvárra történő visszatelepedésekor – 26 évesen – kapott professzori kinevezést. 1940-től 1947-ig volt a kolozsvári egyetem jogtörténet professzora. 1947-ben a hatóságok

Az erjedés mikor jelent meg?

Az erjedés 1956 tavaszán, tehát amíg itt voltunk, az egyetemen tanultunk, vizsgáztunk, és hazamentünk, addig tulajdonképp nem érintett meg. A nyár folyamán sem érintett meg. Az ember hazament a szüleihez, nekem is fontos volt lemenni a strandra úszni, meg csónakázni, vagy udvarolni abban a két hónapban, mert akkor nem voltam katona. Az előző nyáron a katonai szolgálatot elvitt több mint egy hónapot.

Az erjedés, az akkor indult, amikor szeptember valahányadikán önkéntes jelentkezés alapján elmentem a Mohács szigetre. Nem tudom pontosan Szegedről hányan mentünk, nem túl sokan. Homorúdra – ez a Mohács szigeten egy kis-község, amit elöntött az árvíz – oda építőtáborba, egy árvíz utáni építő táborba mentünk. Ott nem úgy a szegediekre emlékszem, mint a többiekre, akik Pestről, innen-onnan kerültek le, illetve jöttek le ők is önkéntesen dolgozni. Ott indult meg egy ilyenfajta erjedés. Milyen kicsi a világ, később a börtönben ismertem meg az Erdélyi Tibort, későbbi barátomat. Kiderült, hogy ő akkor 4-6 évvel idősebb volt, mint én, az akkori DISZ központi vezetőség részéről ebben a táborban volt valami parancsnok, parancsnok-helyettes. Amikor kiderült, hogy mi ott találkoztunk – én nem tudtam, hogy ő ki, ő nem tudta, hogy én ki vagyok, több száz fiatal volt ott, első-másod éves egyetemisták –, ő is mondta, hogy ott már nagyon komolyan elindultak, fali újság cikkekkel, meg vitatkozásokkal. Tulajdonképpen, ha úgy tetszik, a pestiek hozták le ezt a témát, hogy mit is kellene csinálni. Hogy ők aztán honnan vették, azt nem tudom. Az biztos, hogy akkor kezdett az embernek a szeme kinyílni, hogy mi is van itt akkor tulajdonképp. Amikor visszajöttünk [Szegedre], nem tudom a pontos dátumot, szóba kerültek azok az írások, az Irodalmi újság, meg néhány napilap, amik kritizálták a rendszert, pontosabban nagyon finom kritikai megjegyzéseket fogalmaztak meg.

Lejtényi is ott volt Mohácson?

kiutasították Romániából. 1947-től a Szegedi Tudományegyetem Magyar és Egyetemes Jogtörténet tanszékvezető egyetemi tanára volt. 1955-ben a jogi kar dékánhelyettesi posztját is ellátta. Az 1956-os forradalom és szabadságharcban való részvétele miatt 1957-ben megfosztották egyetemi tanári tisztségétől, és eltávolították az egyetemről. Nyugállományba vonulásáig (1974-ig) a fővárosi levéltár munkatársa volt. Ld. még: Szegedi egyetemi almanach: 1921-1995. I. köt. JATE, Szeged, 1996, 29

Lejtényi András nem volt ott.

Így érkezétek vissza Szegedre...

Igen, és nem sokkal később... A pontos dátumot nem tudom, de szeptember 4-5-én indulhatott az oktatás, kb. egy héten belül indultunk le, vagy 10 nap múlva Mohácsra, ott voltunk két, vagy három hétig, pontosan nem tudom. Körülbelül szeptember végén érkezünk vissza Szegedre.

Mint később kiderült, október 10-én kelt, tehát 10 nappal később érkezik meg az a bizonyos levél a pesti bölcsészhallgatók aláírásával⁶⁶, hogy az orosz nyelv fakultatív oktatását próbáljuk meg kicsikarni az oktatási kormányzattól azzal, hogy november valahányadikán nem megyünk be az orosz órákra. Ez volt tulajdonképp a szikrája, ami elindított egy nagyon gyors folyamatot.

Hogyan volt ez a találkozás ezzel a kis figyelem felhívással, szórólappal?

Ez egy A/4-es gépelt papír volt. Abban az időben nem stencileztek még, hanem indigóval írtak. 6-8 példányt is át lehetett ütni. Ez is gondolom ilyen volt, mert nyilván nem egy példányban írták. Elég sok szöveg volt. Ezt én akkor olvastam el, amikor az Andris megkapta valamelyik ismerősétől, hogy mit szól hozzá, és Andris is azzal adta át, hogy: „Olvasd el! Mit szólsz hozzá?” Ez vagy az én lakásomon volt, vagy az ő lakásán volt, erre pontosan nem emlékszem, de ráadásul valamikor az esti órákban volt, az biztos, mert amikor a levél elolvasása utáni 20 perc, fél óra beszélgetést követően elindultunk az én barátaimhoz, akik a Lejtényivel nem voltak barátságban, viszont én a Tóth Imrével és az Asztalos Jancsival nagyon jó barátságba kerültem az előző fél évben, és azok laktak együtt a város másik részén valahol, nem tudom hol. Azt tudom, hogy tök sötét este mentünk át hozzájuk ezzel az ötlettel, hogy mit találtunk ki ketten. Akkor ott találtuk a Tóth Imrét, meg az Aszalós Jancsit, a Vető Miki nem volt ott – mert ők hárman laktak. Erre mondta azt később Vető Miki, hogy milyen szerencse, hogy ő nem volt ott, mert ő akkor biztos belelkesedett volna, és akkor ő most nem Franciaországban lenne egyetemi tanár. [Nevet.] Az Aszalós Jancsi, akiről én tudtam, mert annyira jó barátok voltunk, hogy ő szólt nekem, vagy elmesélte, hogy valami

⁶⁶ A felhívást Román Károly pesti bölcsészhallgató írta barátjának, a szegedi joghallgató Alaxa Helmutnak. Bővebben: Jancsák Csaba: A Forradalom indítószikrája – MEFESZ 1956. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016

egyházi vonalon, kiscsoportos foglalkozásokon vesz részt Szegeden (ez akkor büntetendő cselekmény volt, ezt az ember csak a legjobb barátjának mesélte el), szóval Jancsi azt mondta, hogy ne haragudj, nem, mert én akkor veszélyeztettem a csoport tevékenységét, ha elkezdek dumálni. Mert azt rögtön felmérte ő is, mi is, hogy erre fel fognak figyelni. Miután ez bizonyos papír, pontosan a gépelt felhívás azt tartalmazta, hogy érjük el az orosz nyelv fakultatív oktatását azzal a módszerrel, hogy nem megyünk be az orosz órákra, tehát bojkottáljuk az orosz órákat, erre föl mondtam azt, vagy állapotunk meg abban – teljesen mindegy, hogy ki mondott Á-t vagy B-t, a lényeg, hogy abban állapotunk meg, az, hogy én november valahányadikán, nem megyek be az orosz órákra, ez nem megoldás, mert legfeljebb mindenkinek behúznak egy elégtelen jegyet, vagy megbuktatnak félévkor vagy év végén. Valami egyéb módszerrel kell elérni, egyéb módszert kell választani. Az egyéb módszerhez viszont valamilyen szervezettség, valami szervezet kell. Valahogy ezt meg kell szervezni. A szervezettségből jött rögtön a szervezet szó, hogy kellene csinálni egy diákszervezetet, úgy látszik, hogy az Andris is vevő volt erre meg én is, hogy valami szervezetet csináljunk. Bennünk volt a készség, csak ki kellett, hogy ez az ötlet hozza. Abban a pillanatban, amikor eljutottunk oda, hogy csináljunk valami diákszervezetet, ami az orosz nyelv fakultatív oktatását követeli, és ehhez eszközöket választani, a szervezeten túlmenően jöttek elő olyan dolgok, hogy akkor a honvédelmi oktatást, meg a marxizmus–leninizmus oktatását is lehetne fakultatívan, mondjuk a honvédelmet nem, de az utóbbit mindenképp.

Hozzáteszem egyébként, ezt el is felejtettem mondani, hogy a Lejtényi Andris is értelmiségi családból származott. Ez akkor nem tűnt fel, félreértés ne essék. Az Aszalós Jancsi és a Tóth Imre is értelmiségi családból származott, mint ahogy a Domonkay Éva, és jómagam is. Egyedül a Rózsi volt egyszerű parasztszülők gyereke, de ő nem is vett részt annyira ennek a megbeszélésében. Magyarul – mint később megállapítottam, ezt akkor nem mértem fel, tehát ahogy rájöttem, ebben a kérdésben, ami később MEFESZ néven kifut, a legaktívabbak, a legnyüzsgőbbek, akik később aztán a teremben is szerepetek, és így tovább, kivétel nélkül mindenki értelmiségi gyerek volt. A Gönczöl Dezső⁶⁷ például, akinek a szülei pedagógusok voltak. A lényeg, hogy eljutottunk addig az ötletig, hogy kellene csinálni egy szervezetet, és akkor ezeket a tanulmányi,

⁶⁷ Gönczöl Dezső (*1935) földrajz–rajz szakos pedagógiai főiskolai hallgató, a Szegedi Pedagógiai Főiskola MEFESZ vezetőségének tagja, a MEFESZ ideiglenes Egyetemi Diák-tanács tagja.

meg szociális, meg kollégiumi, meg menzai meg egyéb problémákat képviselni. Annyira fellelkesedtünk, még most is érzem a hangulatát, amilyen lelkesen, egymást túllícitálva eljutottunk oda, hogy akkor rögtön menjünk át a haverokhoz, és mondjuk el, hogy nekünk mi jutott eszünkbe. Ez az emberből kikíváncozott, hogy van egy ilyen ötletem, és meg akarja osztani másokkal. Meg az is nyilvánvaló volt, hogy ha szervezetet akarok csinálni, akkor beszélni kell az emberekkel. És így – mondom, késő estéről van szó – sötétben mentünk el a Tóth Imrékhez, aki szintén lelkesen azonnal ráharapott erre az ötletre, persze, akkor majd megyünk ide, meg úgy csináljuk. Hogy hogy, azt még nem tudtuk, csak hogy csinálunk valami szervezetet. Az Aszalós Jancsi azt mondta, hogy ő nem, és akkor eldöntöttük, hogy majd akkor mi még megyünk tovább évfolyamtársakhoz, ismerősökhöz. Pontosán nem emlékszem rá, az nincs úgy az emlékeimben, hatvan év távlatából, hogy melyik helyeken jártunk még. Ez, hogy elmentünk a Tóth Imréhez, ez nagyon bennem van. Az viszont tény, hogy részint a diák klubban, mert ez egy hétvégére esett, talán pénteken jutott eszünkbe, és akkor jött a szombat és vasárnap, a diákklubban is elkezdtük mondogatni, hogy mit szólnátok hozzá, hogy... – és ezt hozzáteszem, ki kell egészítenem, hogy ez az orosz nyelv fakultatív oktatása papírlap kézzől kézre járt. Sőt, erre nem emlékszem pontosan, hogy hol, de a peranyagomban egyéb tanúvallomásokból meg egyébből kiderült, hogy mi le is másoltuk ezt a szöveget. Lepötyögtük valahol, hogy hol, azt nem tudom. A lényeg, hogy a kollégiumokba, diákklubba, és más, diákok által látogatott helyekre ez az orosz nyelv fakultatív oktatását követelő papír is bekerült már valahogy, kézzől-kézre adták. Én mondtam a barátomnak, ő mondta a barátjának, és így tovább. A lényeg, hogy amikor hétfőn bementünk a karra, mert megkezdődik az oktatás hétfőn, ez volt 15-én, akkor ott is tulajdonképp ott is elkezdtünk erről a szünetekben beszélni, de akkor már nagyon sokan tudtak róla. Tehát nagyon gyorsan szájról-szájra járt a hír.

A jó információ az terjed magától. És talán fontos volt az is, hogy nem titkos a szerveződés...

Ez teljesen nyilvános volt. A diákklubban, az egyik asztalnál kártyáztak, mi meg a másiknál beszélgettünk, aztán odafigyeltek, hogy miről beszéltek? Akkor átjöttek, mi meg mondtuk, hogy kellene csinálni valami szervezetet. Hogy hogyan kéne csinálni, mint kéne csinálni, tulajdonképpen azt mi nem gondoltuk akkor

még teljesen végig. Amikor találkoztunk 16-án valamikor a délidőben, szerintem, emlékezetem szerint a menzán, azzal a meghívóval, amit – mint később kiderült, akkor mi ezt pontosan nem tudtuk, mert aláírás nem volt rajta – hogy az Auditorium Maximumba összehívtak egy diákgyűlést. Az egyetemi DISZ és Pártbizottság – hangsúlyozom: akkor nem tudtuk, hogy ki [hívta össze]. Ezt csak utólag mondom, hogy nyilvánvaló dolog, hogy miután már hétvégén, szombatvasárnap a kollégiumokban, meg a diákklubban ment a sutyorgás, biztos, hogy valakik már jelentették az illetékes elvtársaknak, hogy a diákok arról beszélgetnek, hogy kellene valamit csinálni. Akkor történt az meg – máig sem értem egészen a bátorságunkat, vagy a merészségünket, vagy a nem tudom, hogy minősítsem, de egy szülő biztosan azt mondaná, hogy felelőtlenség –, hogy amikor este, azt hiszem 7 órára volt meghirdetve a gyűlés, és 7 órakor ott még nem ült kint senki az Aud. Max.-ban a katedránál, akkor a Lejtényi, a Tóth Imre, a Székely László és jómagam megbeszéltük, hogy kivonulunk a katedrára, és ott fogjuk elmondani a nagy tömegnek a mi ötletünket, és abban maradtunk – hogy ki ötlötte ki, nem tudom –, hogy afféle levezető elnökként hallgattassam el a zsibongó társaságot. Tele volt a terem. Zsúfolásig megtelt. Az érdeklődés nagy volt. Mindenki hallotta, hogy valami van a levegőben. Amikor lecsendesedtek, akkor elmondtam, elmondtuk, hogy mit akarunk, és tulajdonképp csak annyit döntöttünk első pillanatban, az első negyedórában, fél órában, hogy megalakítottunk nyilvánítjuk a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Névre vonatkozó ötletek merültek fel akkor is, később is, de végül ennél maradtunk, hogy Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. És tulajdonképpen itt még mindig ment tovább a dolog, mert akkor abban maradtunk, hogy akkor mi 20-án tartunk egy új gyűlést, addig mi kidolgozzuk az SZMSZ-t, egyáltalán, körvonalazzuk, hogy milyen legyen ez a szervezet. És még lényegesebb ennél, hogy rögtön azzal a kéréssel álltunk elő – akkor 6 kar volt az egyetemen⁶⁸ –, hogy

⁶⁸ A Kiss Tamás által említett hat „kar”: A Szegedi Tudományegyetemnek három kara volt (az Állam és Jogtudományi, a Bölcsészettudományi és a Természettudományi); az Orvostudományi Egyetem orvoskarán folyt a képzés, de itt voltak a gyógyszerészhallgatók is, akik a TTK-val tulajdonképpen közösen oktattak képzést hallgattak, és a Pedagógiai Főiskola, mint önálló intézmény. A szegedi Zenetanárképző és az újszegedi Védőnőképző nem folt felsőoktatási intézmény ebben az időszakban. A szegedi MEFESZ tanulmányi követeléseiben előkerült a gyógyszerészkar létrehozásának, illetve a Zenetanárképző és a Védőnőképző főiskolai rangjának követelése. Ld. még. Jancsák Csaba: A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője a szegedi MEFESZ. In. Jancsák Csaba (szerk.): A szegedi szikra. Belvedere Meridionale, Szeged, 2011, 63-86 és Jancsák Csa-

minden karon azok, akik most itt vannak az adott kar részéről, szervezzenek egy diákgyűlést, és 3-3 úgymond ideiglenes vezetőséget megválasztva ülünk össze a diákklubban, mert az a miénk volt, oda nem kellett külön engedély, hogy bemennyünk. A diákklubban ez a 18 ember előkészíti a 4 nap múlva általunk szervezett diákgyűlést, ahol elfogadjuk az SZMSZ-t, és minden egyebet. Ezek után jött ez, hogy én mondtam, hogy döntsük el, hogy mit fogunk a zászlónkra tűzni, milyen kéréseket, vagy követeléseket.

Ez egy másik dolog, hogy ha az ember most meggondolja, hogy hogy az ördögben tudunk mi követelni egy diktatúrában. Ez jött a szánkra, nem tudok mást mondani. Tehát hogy mit tűzzünk a zászlónkra. Akkor jött az orosz nyelv fakultatív, a marxizmus–leninizmus..., a katonai oktatást a lányok részére szüntessék meg, meg ki tudja, még mi. És mint mondtam neked, azért a tavasz és a nyár folyamán, meg a Mohács-szigeten már azért voltak olyan hangok, hogy valamennyi politikai reformot bele kéne vinni az akkori diktatúra rendszerébe, valamit enyhíteni kellene, nem csak az orosz nyelv oktatását, nem csak a marxizmus–leninizmus fakultatív oktatását, hanem mondjuk béreket rendezni, meg hasonlókat. És akkor amikor az első ilyen úgymond politikai, tehát nem tanulmányi, szociális, nem egyetemi, vagy egyetemista probléma mint ötlet felmerült egy hallgató részéről, nem tudom, kinek a részéről, mert nem volt jegyzőkönyv, akkor rögtön valaki közbeszólt, hogy jaj, csak politikát ne. És akkor én, mint botcsinálta levezető elnök, mondtam, hogy szavazzuk meg, hogy azon kívül, hogy tanulmányi..., szociális..., legyenek-e politikai célkitűzéseink. A társaság nem mondom, hogy túlnyomó többsége, de mindenképp – ahogy szokták mondani – látható többsége azt mondta, hogy politikai célkitűzéseket is tűzzünk ki. Emlékszem rá, hogy amikor az első egy-két kicsit keményebb politikai célkitűzést megfogalmazta X vagy Y, szintén nem tudok neveket, szegény Tóth Imre barátom nagyon kétségbe volt esve rögtön, és mondta, hogy ebből marha nagy baj lesz. Akkor jutott eszembe – és ez megint az én ötletem volt ott nagy hirtelen –, hogy mikor befejezte a hozzászóló, akkor felálltam, és mondtam, hogy fiúk, gyerekek, nem tudom, hogy szólítottuk egymást pontosan, fiúk, lányok, mert lányok is voltak, bár akkor még kevesebben, befejeztük a MEFESZ alapító gyűlését, átalakulunk politikai tömeggyűléssé. Na, ettől kezdve mondjad!... mi itt maradunk a helyünkön, de ez már nem a MEFESZ alakuló gyűlése. Hogy honnan jött az

ba: A forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016

ötlet? Az ember joghallgatóként felméri, hogy az, hogy miket mondunk, miket tűzünk a zászlóra, az egy kérdés, de ne kockáztassuk azt, hogy mi itt most megalakítottuk a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Még ha nincs is SZMSZ-ünk, meg tagdíj, meg egyebek. És akkor még jobban kinyíltak a szájak, és akkor jött – nem jut most az eszembe, egy idősebb⁶⁹ [hallgató], aki aztán még a szovjet csapatok kivonásának követeléséig is eljutott, amit nagy hurrázással fogadtak.

Mi ezt mind elraktároztuk, hogy itt van egy ötletparádé, ha úgy tetszik, elnézést, hogy a súlya nem ötletparádé, de nem tudom másnak nevezni, mert olyan formában zajlott. Majd ebből kiválogatja a 18-as bizottság, hogy mit tűz a zászlóra, de mi nem vagyunk se vezetők, se semmik, mert még nem vagyunk megválasztva. Ezzel békésen befejeztük a gyűlést, mindenki hazament, hogy a többiek tartanak kari gyűléseket és megválasztják a 18 tagút [az ideiglenes vezetőséget]. Talán másnap, rögtön kértünk engedélyt a Perbíróéktól, hogy tartunk egy diákgyűlést a jogi karon, a többi karon hasonlóképp. Amire egyébként – mint kiderült történelmileg: véletlenül – lejött a Kónya [Albert], az akkori oktatási miniszter, talán hallotta, hogy itt valami zűr van Szegeden, és eljött a Perbíró engedélyezte, és közölte, hogy eljön a miniszter úr is. Határozottan emlékszem rá, hogy kint a pulpituson, a jogi karon a Perbíró volt, a Kónya, meg én. De hát én még csak olyan, hogy akkor ’mondjuk már meg, hogy mit akarunk’ címen. Akkor elmondtam, a Kónya kérdezte, hogy mi ez, hogy van, mint van? Én csak annyit mondtam, hogy diák érdekvédelmi szervezetet szeretnénk létre hozni, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, és most szeretnénk megválasztani azokat, akik majd képviselnek egy 18-as bizottságban, és az majd eldönti, hogy 20-án, mert mi akkor gyűlést tartunk, akkor majd milyen döntések születnek. A Kónya áldását adta erre az egész dologra, a Perbíró nem mondom, hogy áldását adta, de... Akkor került sor arra, hogy a jogi karon a Tóth Imrét, jómagamat, és egy harmadik fiút, nem jut eszembe a tisztességes neve, Titusz volt a beceneve⁷⁰, ügyész lett belőle a végére, ő felső éves volt, talán már negyed éves volt. Tóth Imre harmadikos, én másodikos. Hármunkat

⁶⁹ Putnik Tivadar (*1919) bölcsészhallgató

⁷⁰ Fedor Attila (*1934) 1956-ban IV. évfolyamos joghallgató volt. Kiss Tamás 2016. július 27-i elmondása szerint Fedor Attila nem vett részt a MEFESZ szervezésében. A történelmi érdekesség, hogy a rendszerváltás után Kissnek és Tóthnak a Csongrád Megyei Bíróság által kiadott hivatalos semmisségi igazolást (arról, hogy koncepció perben ítélték el őket), mint bírót, Fedor Attila állította ki és adta át 1990-ben.

választottak meg, és már szerintem 19-én este összejöttünk a diákklubban és mindenki – nem kellett papír hozzá, elhittük mindenkinek, hogy az a három ember jött a diákklubba a bölcsészektől, gyógyszerészektől stb.

Ott ültünk egy hosszú asztalnál, és ment a szöveg. Tulajdonképp már szerintem 19-én elkezdtek a Lejtényivel meg a Tóth Imrével az SZMSZ-t összeállítani, mert mi voltunk a joghallgatók, aztán mégse bízzuk a bölcsészekre, meg az orvosokra. Gyakorlatilag összeraktuk, szokták mondani, ahogy a nagykönyvben meg van írva. Megnéztük, hogy az alkotmányban benne van a gyülekezési szabadság, de az is, hogy ehhez belügyminiszteri engedély kellene, nem a megalakuláshoz, de a működéshez. Még csak egyelőre megalakultunk. Akkor a Tóth Imre, meg még valaki felment Pestre, hogy ezt megpróbálja elintézni, illetőleg ott valakinek a 18-as bizottságban eszébe jutott, hogy le kéne hívni a Nagy Imrét. Na, akkor hívjátok meg Nagy Imrét. A Belügyminisztérium környékére sem jutottak, az Oktatásügyi Minisztériumból elzavarták őket, a Nagy Imre meg nem volt otthon. Közben aztán tulajdonképp ott ebben a 18-as bizottságban ilyen szavazásos módszerrel a sok-sok ötletet figyelembe véve, ami egész 16-án elhangzott ezen az össznépi gyűlésen, és ami elhangzott a Pedagógiai Főiskola, a TTK, a Bölcsészkar, a Gyógyszerész kar stb. három vezetőt megválasztó gyűlésében, ami szóba került, hogy mit követelnének, ebből kötöttünk csokorba egy húszas követelés csokrot. Tíz tanulmányi, szociális, jóléti pontot, azokban különböző alpontok voltak, hogy azért beleférjen a 10 pontba, annyi féle ötlet volt, és a politikai követelések közül tulajdonképp mindent megszavaztunk [itt a diákklubban, az előkészítő Ideiglenes Egyetemi Diáktanács ülésén], egy dolgot nem, a szovjet csapatok kivonását. Mert többségi határozattal úgy döntött ez a testület, ez a csapat, hogy gyerekek, ezt azért már mégsem, ekkorát már ne, mert szét rúgják a fenekünket.

Hozzáteszem még egy gondolat: 16-án éjszaka még egy felhívást fogalmaztunk meg, hogy csatlakozzanak hozzánk a többi egyetemeken. Rögtön felmértük, hogy ezt csak Szegeden megcsinálni értelmetlen, ez csak úgy megy, hogy az ország összes egyeteme csatlakozik hozzá. Tehát amikor reggel felébredtünk, lecsendesedtünk, akkor azért felmértük, hogy elég nagy fába vágtuk a fejszénket. Még figyelmeztettek is többen. De egyrészt tartott a lelkesedésünk, hogy valamit végre csinálunk, történik végre valami, nem az, hogy behúzom a nyakamat és még csak a számat sem nyitom ki. Másrészt a fogadtatás az valami fenomenális volt, mindenki lelkesen tapsolt, kiabált, tovább gondolt és tovább szervezett. Önként vállalkozik, hogy megy és tovább

csinálja. Nem mindenki, de a nagy többségben élt egy ilyen lelkesedés. Akkor miért ne csináljuk tovább?

Ennek a „Diáktestvéreink!” kezdetű felhívásnak hogy történt a gépelése?

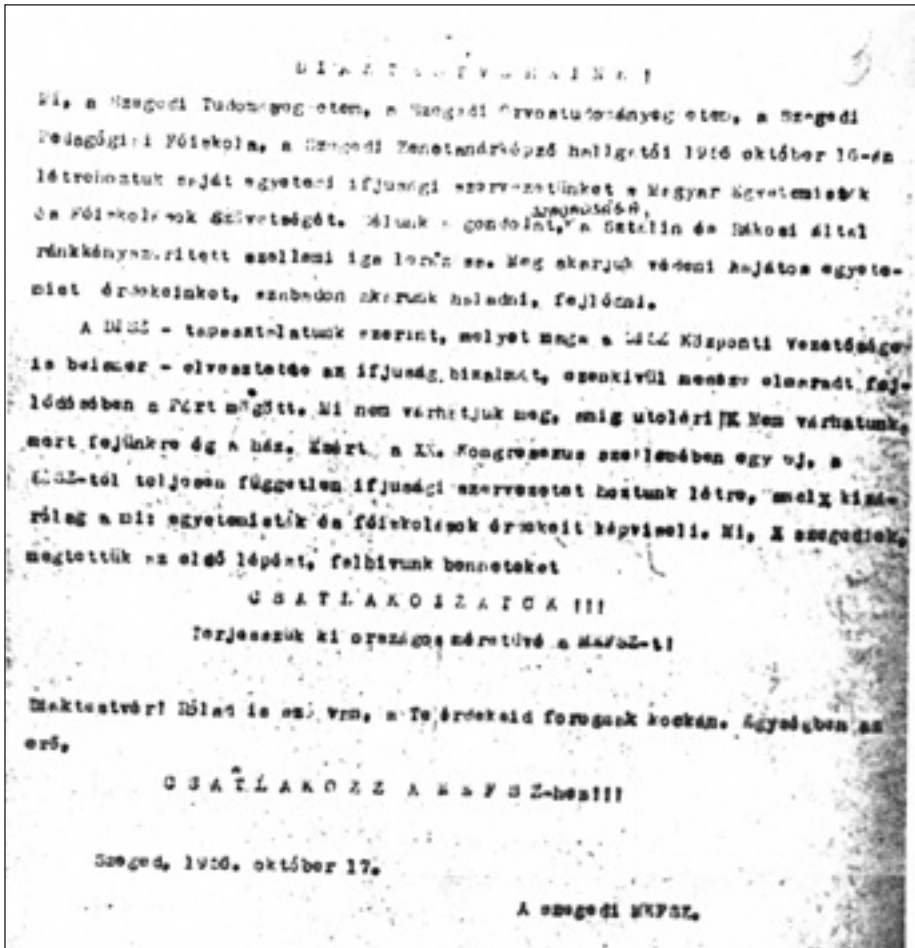
A legjobb emlékezetem szerint a Bölcsészkaron mentünk be valami irodába.

Ez egy tanszéki iroda volt?

Egy tanszéki iroda. Nyilvántartották az írógépeket, ezért mondom azt, hogy én azt gondolom, hogy oda mentünk be egy tanszéki helyiségbe, ott volt egy írógép. Mert később, amikor az SZMSZ-t meg egyebeket kellett gépelni, akkor a Kakuszi Marinak, ő évfolyamtársunk volt, neki volt otthon egy táskairógepe, ő gépelgette, tudott gépelni. De én arra nem emlékszem, hogy 16-án este 10-kor, mondjuk, amikor véget ért ez az első, spontán nagygyűlés, akkor elmentünk volna a Kakuszi Mari lakására, ott lepötyögni ezt a dolgot. Mintha az egyetemen belül történt volna ez.

Ebből készült néhány példány, indigóval?

Igen, természetesen indigóval, azzal, és ki lett osztva, kinek van ismerőse Pécsen, Pesten, Debrecenben, Miskolcon, akkor küldd el! 10-15 példányt gépeltünk belőle, 5-6 példányt lehetett akkoriban vékonyabb papírból indigóval gépelni, ha háromszor leírom, az 15-16 példány. Szerintem több nem is készült belőle.

A Diáktestvéreink! Kezdetű felhívás, mely csatlakozásra szólította fel a magyarországi felsőoktatási hallgatókat. Az utolsó sorokban: „Mi szegediek megtettük az első lépést, felhívunk benneteket csatlakozatok! Terjesszük ki országos méretűvé a MEF SZ-t! Diáktestvér! Rólad is szó van, a Te érdekeid forognak kockán, egységben az erő. Csatlakozz a MEF SZ-hez, Szeged, 1957. október 17. A szegedi MEF SZ.”

Az egyetemista társaknak adták?

Természetesen, egyetemista társaknak, akiknek volt ismerőse. Ahogy egyébként az elején emlegetett orosz nyelv fakultatív oktatása is így jött le Szegedre. Mert az egyik bölcsészkar hallgató küldte le a szegedi barátjának, a barát adta a barát-nak, a baráttól kapta meg a Lejtényi Andris, ő mutatta meg nekem, tehát ez csak ilyen baráti, vagy ismerősi szálakon ment.

Az oktatók körében is áramlott vajon ez az információ, hogy a diákok szerveződnek? A Kónya Albert miniszter véletlenül járt itt? Vagy valami más ügyben járt itt, de ő kérte, hogy szeretne a diákok gyűlésére bemenni?

Az tény, hogy ő azért jött, mert hallotta a Minisztériumban, hogy valami zűr van Szegeden.

És ő ígéretet tett arra, hogy képviseli a Kormányban, vagy az Oktatásügyi Bizottságban a nyelvoktatás kérdését?

A nyelvoktatás kérdését, az oktatási reformokat. Felvállalta, hogy néhány tárgy fakultatív oktatását kezdeményezni fogja. De mi nem mondtuk meg, hogy felmerült már az orosz csapatok kivonulásának kérése is. Felmerült ez is, nem csak a nyelv.

A MEFESZ névről, hogy Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, azt hallottuk korábban, hogy más nevek is felmerültek, ilyen-olyan nevek, miért a MEFESZ lett a szervezet neve?

Nem tudom neked megmondani. Ez volt a legegyszerűbb. Volt egy elképzelés: Diákszövetség, és akkor kitalálta valaki, hogy abban a középiskolások is benne vannak, mert azok is diákok, akkor legyen egyetemisták, meg főiskolások szövetsége, és magyarok vagyunk. Ez az, amit, később ebből volt egy poén, hogy ez az egyesületek szövetsége. Ez nonszensz, nem gondolkozhattunk abban, hogy egyesületek szövetsége. Milyen egyesületek szövetsége? Mi egy egyesületet hoztunk létre.

Arról az '56-os MEFESZ szervezői tudtak arról, voltak arról információik, hogy volt egy korábbi MEFESZ, 1945-től 48-ig?

Nekem nem, ha jól tudom, senkiben fel nem merült, mert nem hiszem, hogy akár a Lejtényi, vagy Tóth, vagy bárki, aki akkor élénken nyüzsgött, az törődött volna azzal, vagy tudott volna arról, hogy 6-7 évvel azelőtt volt egy ilyen szervezet.

Én azért szeretnék egy időzni ennél a kérdésre, mert a korábbi szervezeteknek, az volt a neve, hogy Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége. A

szövetségnek az egyesületek a tagjai és nem a hallgatók személyesen. Az '56-os forradalom indítószikrájaként megjelenő MEFESZ-nél én úgy értelmezem, és itt kérném a kommentálást, itt személyes tagságon, tehát az egyetemista, a főiskolás saját akaratából válik taggá, vagy lép be a szervezetbe. Ilyen módon nem az egyetemnek, intézménynek, és nem az egyesületeknek a képviselője, hanem...

Ez kizárólag a hallgatók egyesülete, vagy szövetsége, mert ő dönti el, hogy belép vagy nem lép, a későbbi SZMSZ-ből idézek, ő fizet 1 Ft tagdíjat. És az egyetemnek – hogy mondjam – jogilag nincs hozzá köze. Ez egy teljesen autonóm szervezatként elképzelt egyesület, a mai fogalmak szerint egy közösség.

Személyek közössége.

Igen. Ennek a felépítménye is úgy néz ki, hogy kari szinten szerveződik, kari szintű követeléseket fogalmaz meg, ezt tárgyalja a 18-as bizottság... Az össze egyetemi bizottság eldönti, hogy mi legyen ezzel továbbá.

Akkor a Szegedi Egyetemnek a MEFESZ szervezetéről beszélünk...

Akkor lett volna egy 18 fős megválasztott vezetősége, és minden egyes, az össze egyetemet érintő kérdése, és ez a 18-as bizottság dönt szótöbbséggel.

Ebben a „Diáktestvéreink!” felhívásban arról volt szó, hogy minden egyetemet sarkalltok arra, hogy alakítsa meg a saját MEFESZ-ét. Mi volt erre az elképzelés, egyáltalán volt-e, hogy az országos szervezet hogy épül fel?

Arról nem volt elképzelés. 22-én, a DISZ Központi Bizottsága találta azt ki, és ezen az ülésen vendégként a Lejtényi meg én is részt vettünk, hogy ezek a bizonyos megválasztott vezetők, jöjjenek össze Pesten egy Diákszékesületen és majd ők döntsék el, hogy milyen legyen az országos szervezet. Erre már nem került sor.

Tulajdonképp azt mondhatjuk, hogy egy alulról építkező, demokratikusan létre jövő szervezetet képzeltek el.

Teljes mértékben így képzeltük el. Azért azt szoktam kiemelni, ami szerintem kuriózum minden egyesület előtt, még önszerveződéseknél is, hogy nincsen

személyi vezető. Nincs elnöke, titkára, nincsenek tisztségek ebben a szervezetben, itt csak a 18 ember, akiket megválasztanak, és szótöbbséggel döntenek, ha 51%, akkor azt kell csinálni.

Beszélhetnék egy kicsit arról, hogy kik voltak a vezéralakjai ennek a kezdődő mozgalomnak? Felmerültek már nevek, én most azt szeretném kérni, hogy mondjal mindegyikről néhány gondolatot ...

Nézd, az a helyzet, azt tudom neked mondani, az indítás a Lejtényi Andris munkája, a „Csatlakozzatok” a Tóth Imre és még hármunké. Tulajdonképpen rossz ez a kifejezés, de nem tudok jobbat, elismerték a többiek a mi vezető tevékenységünket, akár az Imrét, akár a Lejtényiét, akár a jómagamét. Ez volt a jogi kari kemény mag, de a 18-as társaságban is, kedd, szerda, csütörtök, pénteken, amikor folyt a 20-i gyűlés előkészítése, a hangadók, a szószólók, ötletadók, a Lejtényi, jómagam és a Tóth Imre volt. Tóth Imre azért egy kicsit kevesebbet, mert majdnem két napja elment arra, hogy felment Pestre a Nagy Imrét lehozni, illetőleg a BM-be. Az SZMSZ-t természetesen a joghallgatók írták, a TTK-sok tudomásul vették, hogy ezt meg kell csinálni. De azt, hogy az egyes kari gyűléseken kik voltak a hallgatók, meg ott mi történt, arról nincs konkrét információ. Annyi csak, hogy talán Gönczöl Dezső volt a lelelkesebb a később bekerültek között.

Gönczöl Dezső

Abrudabányai Iván

És az Abrudabányai Iván. Érdekes mód ő jogász volt, nem volt benne a megválasztott vezetőségben, de mindig ott nyüzsgött, és amikor Pécsre kellett menni, akkor természetesen ő jelentkezett, hogy elmegy Pécsre küldöttek. Úgy zajlottak ezek a diákklubban tartott hosszúasztalbeli beszélgetések, hogy 18-an a „megválasztottak” ültünk, a többiek álltak mögöttünk, mindenki beszélt egymás után, tehát még annak sem volt jelentősége, hogy most ki van megválasztva, meg ki nincs. Addig, míg az SZMSZ-t elfogadták. Ti jogászok értetek hozzá, a diákgyűlés elfogadja. Amit elfogad elfogad, amit nem, nem. Ahogy az később is történt, elég sokat elvitatkoztunk, hogy most így vagy úgy legyen. Ami a tanulmányi és szociális követelményeket illeti, ott nem volt vita, mindenki érezte a fontosságát. A politikai követelésekkel mindenki egyetértett, de a 18 ember között voltak aggodalmaskodók, félősök, bátrak, még bátrabban és nagyszájúak. Itt végső soron az aggályoskodók érvényesültek olyan szempontból, hogy a 18 emberből vagy 16-ból voltak 10-en, és hatan meg azt mondták, hogy ne csináld már, ezt mondták [a hallgatók], és ha már mondták képviseljük, az aggódók meg azt mondták, hogy nem, mi meg tudomásul vettük. Azt tisztáztuk a 18-as bizottságban, hogy fog lefolyni a 20-i gyűlés. Ugyanis ott lett arról döntés, hogy a két előterjesztő a Lejtényi lesz, meg én. Sőt, még egy szereplőt meghatároztunk,

hogy a Gönczöl Dezső fog egy bevezetőt tartani, tehát elosztottuk a szerepeket. De nyilván megint csak azok kapták a szerepeket, akik a hangadók voltak. Rossz ez a kifejezés, én nem szeretem azt, hogy vezetők, mert itt nem vezetésre ment a dolog.

Még mielőtt áttérnénk a 20-i eseményekre, volna egy kérdésem. Ezekben a napokban ezekben a kis körökben, a 18-ak gyűlésen, a kari gyűléseken, a jogi kari gyűlésen, milyen volt a hangulat, milyen volt a hangulata, milyen volt a klímája? Említettük azt már, hogy korábban rideg volt, és nem voltak ilyen közéleti kérdések, közösségi kapcsolatok nem voltak jellemzőek, itt változott-e valami?

Alapvetően megváltozott. Tulajdonképpen ha hasonlittal akarnék élni, akkor azt mondom, ha egy lezárt térben feszültség van, és egy helyen kiszakad, akkor jön a többi is. Ezt csak elindítani kellett, kimondani, vagy az ötletet bedobni, és abban a pillanatban az egyetemi hallgatók 70-80%-a lelkesen csatlakozott és lelkesen tapsolt.

Arra már kevesebben vállalkoztak, hogy hangadók legyenek, vagy pl. a 20-i gyűlésen, hogy a politikai kérdésekhez úgy szóljanak hozzá, mint ahogy volt egykettő. Mindenki érezte, hogy veszélyes a talaj, amin járunk. Voltak bátrak, akik ennek ellenére felmérték, hogy veszélyes, és vállalták, és voltunk mi. A Tóth Imre érezte a veszélyt, de csinálta, én szintén, azt mondtam, hogy ha kitaláltuk, meg elindítottuk, akkor nem lehet már visszakozni, hátrálni, hogy én itt kiszállok a buliból, mert túl kockázatos.

Hogy miért Perbírót hívtuk? Most könnyű helyzetben vagyok, pont az előbb olvastam, hogy '58-ban milyen tanúvallomást tettem Perbíró perében. Ténylegesen az volt a helyzet, ahogy mondtam neked, akár én, akár a 18-as csapat, akár a többiek között, éreztük sokan, hogy veszélyes talajon járunk, és azzal is tisztában voltunk azért, hogy tulajdonképp egy kérdés volt, ez a bizonyos szovjet csapatok kivonulásának követelése. Mi is éreztük a lelkünk mélyén, hogy ezt ki kéne mondani, és elfogadni, de mi is tudtuk, hogy amennyiben ezt megtesszük, akkor biztos, hogy szétlőnek bennünket, vagy szétzavarnak bennünket, azt tudtuk, hogy diktatúra van, benne élt már akkor 1948-tól kezdve, legalább 6 éve. Felmérte az ember 22 évesen, hogy ez diktatúra. ténylegesen úgy gondoltuk, hogy Perbíró, aki ránk, személy szerint ránk tudott hatni, hátha tud hatni a többiekre is, hogy ezt az egyet ne erőltessük tovább. Hozzáteszem,

hogy 20-án újfent előkerült a kérdés⁷¹, és mi is lelkesen tovább adtuk, mert arra tudtunk hivatkozni, hogy ezt nem mi, hanem ők mondják, nem tudom, ki, ezt ők mondták. Tehát lehet csúnya, amit mondok, ha más mondja ki, én csak csatlakozom, nem én vagyok a felelős. Ez kb. ugyan az a szituáció, mint amit 16-ával kapcsolatban elmondtam, hogy akkor, amikor a keményebb politikai kérdések, ötletek merültek fel 16-án, akkor én voltam az, aki felállt, és azt mondta, befejeztük a MEFESZ alakuló gyűlést, átalakultunk politikai tömeggyűléssé. Most már szabadon, mindenki azt mond, amit akar. Ezzel a szovjet csapatok kivonásával még 20-án is így voltunk, amit az bizonyít, hogy két nappal később került a Műegyetemen, meg az Agráron a diákgyűlésekre a sor, az ottani forró hangulatú diákgyűlésekre, és ott azt mondtam, hogy Szegeden elfogadták azt, hogy a szovjet csapatokat vonják ki. Kicsit felelősség hártás is volt ez. Kicsit ez azt is bizonyítja, hogy annyira már felnőttek voltunk 22 évesen, felmértük, próbáltuk elérni, hogy meg is valósuljon, de ne fejjel menjünk a falnak.

Perbíró Józsefnek az oktatói habitusa volt szimpatikus? Hogyan kerültetek a közelébe?

Én a Perbíróval összesen egy évvel korábban találkoztam, amikor felvett az egyetemre. Nem tanított engem, de a jogi karon egy közkedvelt, barátkozó, a hallgatókat társként kezelő, komoly professzor volt, akinek a komoly tudását, habitusát a hallgatók maradéktalanul elfogadták, és még ráadásul tekintélye is volt. Úgy fogalmaznék inkább, hogy szerettük és egyben tiszteltük, függetlenül attól, hogy oktatott, vagy nem oktatott.

Úgy tudom, hogy ő volt akkoriban valamiféle diákjóléti, vagy szociális bizottságnak a vezetője az egyetemen.

Nem tudom. Egy dolgról valamit tudtunk, hogy a Perbíró az a váltó jogot tanította, ennek volt a szakértője, és váltójogról 1956-ban nem lehetett beszélni, mert a szocializmust építjük. Emiatt őt, mint az előző évtizedek tudományának egyik szakértőjét is tiszteltük benne. Nem marxizmus–leninizmust tanított, hanem váltójogot – tanított volna. Ő egy régi vágású professzor volt.

⁷¹ A szovjet csapatok kivonásának kérdését a MEFESZ 1956. október 16-i spontán alakuló gyűlésén Putnik Tivadar bölesészhallgató vetette fel, majd október 20-án Halász György orvostanhallgató. Bővebben: Jancsák 2016

Vannak a 20-i gyűlésről hangfelvételek. Ennek a készítéséről, a módjáról ha mesélnél, hogy lett felvéve, hogy készült, hogy megmaradt egyáltalán egy ilyen kor-dokumentum?

Természetesen tudtuk, hogy ott, jobb oldalon, lelki szemeim előtt látom azt a nagy asztali magnót, amivel nagy szalagokkal dolgozott a technikus, aki szólt nekünk, vagy a Lejtényinek, vagy nekem, teljesen mindegy, hogy hangfelvételt készítenek. A Magyar Rádiótól. Sokáig nem törődtem ezzel, legfeljebb amikor annak idején, 57-ben a nyomozati szakban előkerültek a 20-i gyűlések, örömmel konstatáltam, hogy nem kerültek elő ezek a felvételek, hogy: „Maga csak ne mondjon semmit, hogy akkor mit mondott, mert itt van a hanganyag”. Aztán én el is felejtkeztem erről nagyon sokáig, míg a 60-as évek végén talán akkor is bújtam a könyveket, és ott találok egy könyvvel, Molnár János történész, Az ellenforradalom polgári kritikája címmel jelent meg egy elég tisztességes vastagságú könyv az „ellenforradalomról”. Azonnal megvettem. Ez volt az első írás, ami nekem a saját kezembe került úgy, hogy 56-ról szólt. A fehér könyvek nem kerültek a kezembe, mert én akkor börtönben voltam. Ha valaki megnézi ezt a könyvet, kiderült belőle, hogy szokatlanul hosszú módon, 4-5 oldalon keresztül taglalja, hogy mi történt Szegeden 16-án, közte 20-án, és a lábjegyzetben hozza, hogy Rádió hangarchívum, D nem tudom hányas tekeres. Akkor jaj de jó lenne meghallgatni címmel álmodoztam, mert a hatvanas években erről csak álmodozni lehetett, hogy bejutok a rádió hangarchívumába. 1990-ben, amikor elkezdtem a volt politikai foglyok között nyüzsgögni Pesten, első sorban a Történelmi Igazságtétel Bizottságban részt vevők körében, mert ott voltak ismerőseim börtönből, egyéb körökből, akkor egy jóval idősebb férfi, aki „nagyimrés” volt, az egyik beszélgetésünkön valahogy szóba került, nem is nekem mondta, talán másnak, hogy őt most nevezték ki a Rádióba valami vezetőnek, vezető posztot kapott, bekerültek a nagyimrések is a megfelelő helyre. Oda mentem hozzá, hogy lenne egy nagy kérés, ez börtöntársak között természetes. Mondtam, hogy ezt olvastam ezelőtt 20 évvel, szeretném meghallgatni, azt mondja, semmi akadály, holnap után gyere be, hivatkozz rám, és meghallgatod. Két nap múlva felmentem Pestre, vittem kazettás magnóba való tekerceket, és amikor be mentem, ez a börtönbéli ismerősöm fogadott, felvitt egy technikai szobába, háromszor ekkora helységben hatalmas hangfalak, elő volt készítve ez a bizonyos tekeres. Ott volt egy technikus, megkérdeztem, hogy lehetne-e átmásolni. Mondta, hogy természetesen, adjak kazettát. Ez egy döbbenetes élmény volt harmincegynehány

év távlatából. A technikus is kiment, csak akkor jött elő, amikor fordítani kellett a kazettát. „Élőben, sztereóban” hallgattam. Nem sztereó felvétel volt, de teljes hangereővel hallgattam ezt a hangulatot.

Az október 20-i nagygyűlés. Az asztalnál középen, szemüvegben Perbíró József, tőle jobbra Kiss Tamás. (Fotó Liebmann Béla)

Kegyes a történelemtudományhoz, a történetíráshoz a sors ezzel a hangfelvétellel, de nem csak a többi társadalomkutatókhoz, hanem az utókorhoz is. A forradalom hangulata, a szegedi szikrát, és ennek a hangulatát nagyon jól lehet érezni rajta.

Azon gondolkoztam, mert nyilván a szöveget kívülről tudom, nagyon sokszor meghallgattam. Ez az, amiről eddig beszéltem, hogy mondjuk olyan 14 éves koromtól 6 év időtartamban gyűlt bennem fel valami feszültség.

Még azt is megfogalmazom itt, hogy csodálkozom magamon, hogy 6 éven keresztül, míg gyűlt a feszültség, nem nyitottam ki soha a számat, nem írtam tacepaokat, nem lelkesítettem a tömeget. De akkor, amikor erre úgy volt lehetőség, hogy a hatását rögtön éreztem, hogy a tömegnek ez kell, amit én mondok, hogy engem tapsolnak, és boldogok, hogy valaki ezt elmondja, akkor legfeljebb azon csodálkozom, hogy azt a szót, hogy „követeljük”, hogy tudtam felolvasni.

Erre mondom azt, mert kérdezted az előbb, hogy 16-a és 20-a között mennyire emlékszem részletekre. Nem nagyon, mert 16-ától kezdve, mikor átalakultunk politikai tömeggyűléssé, addig egy viszonylag konzolidált társaság volt. Elkezdődött egy lázas állapot bennem, de szerintem a Lejtényi Andrisban meg a Tóth Imrében is, bár ők ebben a kérdésben, ami a legradikálisabb politikai követeléseket illeti, sokkal tartózkodóbbak voltak, mint én. Az Andris nagyon jól képzett diák-hallgató volt, de legalábbis politikailag nem volt annyira radikális a szívében, mint én. Az Imre az a szívében radikális volt, de sokkal megfontoltabb volt, ötször is meggondolta mit mond, ezért is maradt rám, hogy a végén ezeknek a kinyilvánítása a gyűlésen az én feladatom legyen. Én ezt lelkesen felvállaltam, hallatszik a hangomon, hogy nem félve mondom el, hogy mit gondoltok, hogy ha esetleg ezt is feltennénk. Úgy be tudott lelkesedni az ember 3-4 nap alatt, mert benne volt egy hat éves periódus, ami akkor kijött belőle.

*Székely László, Perbiró József, Kiss Tamás az október 20-i nagygyűlés elnökségi asztalánál.
(Fotó Liebmann Béla)*

Jól látom-e, hogy tulajdonképp van egy nemzedéki hatás, egy nemzedék szószólójává vált a MEFESZ? Én arra lennék nagyon kíváncsi, hogy a tanulmányi, szociális követelésekből pillanatok alatt társadalmi problémákat, és országos léptékű követeléseket fogalmaztok meg 16-án és 20-án is. Hogy történt ez ilyen hirtelenjében? A MEFESZ, amely egy speciálisan egyetemistákat képviselő szervezet, ezzel válik a forradalom katalizátorává.

Az a véleményem erről, hogy hallgatótársaimnak a túlnyomó többsége munkás- és parasztszármazású fiatal volt. Most ha arra a követelésre gondolok, hogy „Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét.”, ezt biztos, hogy a munkás évfolyamtársaim, egyetemi társaim ötlötték ki, mert akkor arról volt szó, hogy majd megszakadunk a munkában és éhkoppon maradunk, mert annyira alacsony a bérünk. Aztán ott szerepelt, azt hiszem a Pedagógiai Főiskolán, hogy a beszolgáltatás. Nyilván a parasztszülők gyerekei hozták ezt tovább, én, mint pedagógus szülők gyermeke, nem érzékeltem a beszolgáltatást. A munkásgyerek érzékelte a bért, a parasztgyerek a beszolgáltatást. Mi azt éreztük, hogy elviszik az embereket, hogy hazudnak, hogy félünk, és azokat a követeléseket fűzném én az értelmiségi gyerekekhez, amik inkább elméleti, elvi kérdés, hogy legyen szabad demokratikus választási rendszer. Ez egy közös munka volt! Ha magamról kell beszélni, csak azt tudom mondani, hogy ismerve az előző, ifjúkorom hat évét, én addig soha nem álltam le szövegelni, de itt úgy éreztem, hogy nekem ezt csinálni kell, és vittem is tovább, mert mentünk Pestre, a Műegyetemre, Gödöllőre. Ugyanez a lelkesedés fogadott. Ezeket vállaltuk fel, nem mérlegelve már, hogy ennek milyen következménye lesz.

Ezek olyannyira közösségi megfogalmazások, vagy követelések voltak, hogy a 20-i nagygyűlésen – a hangfelvételen is – szerepel, mint már említetted, a parasztság beszolgáltatásának megszüntetése, hogy március 15-e legyen nemzeti ünnep, a szovjet csapatok távozásának a követelése, amelyeket ott tapsviharral fogadott a nagygyűlés. Itt jelen voltak Perbíró Józsefen kívül más professzorok is, Fodor Gábor és Baróti Dezső, a rektor. Baróti Dezső hozzá is szólt ehhez a gyűléshez, amikor azt mondja, hogy a MEFESZT de facto az egyetemi hallgatók képviselőjének ismeri el. Hogy került oda az egyetem rektora?

Szerintem úgy, hogy meghívtuk. Vagy tudott róla? Nem tudom neked megmondani. Nagyon örültünk neki. És a harmadik sorban ott ült. Igen, nyilván a Perbíró kapcsán is kiderült, hogy próbáltuk a felnőtteket is bevonni, hogy ne csak a mi 22 évesek dolga legyen. Azt tudom mondani, hogy ismerve az azt követő eseményeket, mondjuk a Baróti, akkor szól hozzá, hogy a MEFESZT-t de facto elismeri az egyetemi hallgatóság képviselőjének, amikor még nem hangzanak el a politikai követelések. És amikor elhangzanak a politikai követelések, akkor nem

szólalt fel, hogy fiúk, most ezt azonnal hagyjátok abba. Végigülte, annyira, hogy a nagygyűlés után, amikor elhatároztuk, hogy most már mindent tudunk, el van fogadva az SZMSZ, a követelések, akkor most már ne levélben, hanem menjünk személyesen vidékre, akkor az ő szobájában beszéljük meg, hogy ki hova megy. Ehhez ő segítséget ad, és ő a saját szobájában sem azzal kezdi este 9-kor, vagy fél 10-kor, hogy fiúk, itt most azonnal álljatok le, mert az egyetemnek, személy szerint nekem, meg nektek is bajotok lehet, hanem bíztat, hogy menjetek. Ez számunkra egyértelműen megerősítést jelentett.

*Fodor Gábor és Baróti Dezső az október 20-i nagygyűlésen.
(Fotó Liebmann Béla)*

Baróti megkérdőjelezhetetlen tekintély volt?

Az egyetem rektora volt, nem személy szerint volt tekintélye, hanem A rektornak volt tekintélye. Egy másodéves hallgatónak nincs kapcsolata a rektorral, csak tudja, hogy van rektor, meg a nevét tudja. Azért ha az egyetem rektora valamit mond, azt komolyan kell venni. Az, hogy magát „a szervezetet de facto elismeri, meg még majd ad valami pénzügyi támogatást is”, ez nagyon jó volt, és az, hogy a tanulmányi követelések, arról már volt szó, hogy még az oktatási miniszter is azt mondta, hogy próbál intézkedni, de az, hogy Baróti a politikai

követelésekre nem mond semmit, ez az, amit az előbb mondtam, nem fékezett bennünket, ezért bátrabban csináltuk meg, hogy a 22-i debreceni, meg pécsi, meg pesti diákgyűléseken elmondtuk, hogy mi történt Szegeden és felsoroltuk. A 22-i Délmagyarországban is megjelent – egy kivételével, a szovjet csapatok kivonását az újságíró nem írta meg. Ő is úgy volt vele, hogy hallotta, hát ott volt a gyűlésen, de leírni már nem merte.

Október 20-án a MEFESZ felemeli a fáklyát Szegeden, elindulnak a követelések a forradalmi úton. 21-22-én hogyan folytatódnak tovább az események?

21-én, vagy 22-én – nem tudom, ki mikor – elindultak küldöttek Debrecenbe, Pécsre, több helyre még, mi pedig a Lejtényivel még 20-án éjjel Pestre. Egyrészt azért mentünk Pestre, mert fontosnak tartottuk, hogy ott is felvegyük a kapcsolatot az egyetemistákkal. Volt egy mellékszála is, talán nem is egészen mellékszála: 20-án, még a nagygyűlés előtt ott a nagy nyüzsgésben, megjelent a Gosztonyi⁷², a DISZ központi vezetőségének a titkára, és félrehívott négyünket, ötünket, a Lejtényit, engem, meg még pár hallgatót. Arra próbált rábeszél-
ni, hogy hagyjuk ezt abba, ne csináljuk tovább. Illetve akkor jött le a Bohó Róbert⁷³, a Petőfi Kör titkára, akit szintén a DISZ küldött le, mint utólag kiderült, hogy valahogy próbáljanak beterelni bennünket a DISZ vonalába, hogy ezt így ne csináljuk. Mi meg mondtuk, hogy most ezt már nem lehet leállítani, mi most már a végére járunk ennek a dolognak. Ez még a nagygyűlés előtt volt. „Meglátjuk, mit fogadnak el a gyűlésen.” És akkor tette azt az ajánlatot, hogy ők felvisznek bennünket Pestre, nem kell vonattal felbumlizni, és hét-főn, azaz 22-én, a DISZ központi vezetőségével tartanak egy értekezletet, ami-re engem, meg a Lejtényit meghívna, oda felhívják az összes DISZ vezető

⁷² Gosztonyi János (1925–1985) politikus. 1942-ben érettségizett, majd közgazdasági tanulmányokat folytatott a budapesti Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Közgazdasági Egyetemen. 1946-tól a Népi Ifjúsági Szövetség (NISZ) szervezési osztály irányítója, majd főtitkár helyettese. 1946 és 1948 között ő képviselte a NISZ-t a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségében. 1948 márciusától a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége alelnöke volt. 1948-ban belépett a Magyar Dolgozók Pártjába. 1953–1963. között az Elnöki Tanács tagja. 1950 és 1956 között a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) Központi Vezetőség titkára volt.

⁷³ Bohó Róbert (1928-2012) a közgazdaságtudományi egyetem filozófiai csoportjának adjunktusa, filozófus. 1956-ban a Petőfi Kör vezetőségi tagja. Az 1956-os Forradalom utáni megtorlásban nyolc év börtönbüntetésre ítélték.

az egyetemekről, és vegyünk részt ezen az értekezleten. 21-én pedig elhívtak bennünket a Pilvax kávéházba, ahol a Petőfi Kör vezetői akartak velünk beszélni. Ugyanez volt a lényege, mint amint a Bohó elmondott: „Fiúk, azonnal hagyjátok abba – mondta a Tánczos Gábor⁷⁴ és csapata – Mert ez így nem jó, helytelen úton jártok, stb.” Akkor nem tudtunk megegyezni, Lejtényinek és nekem is az volt a véleményem, hogy azzal a küldetéssel jöttünk fel, hogy mi ezt most már továbbvisszük és akkor volt a Tánczosnak volt az a mondata, amit nagyon megjegyeztem: „Lehet, hogy nektek van igazatok”. Tehát a céllal egyetértett elvileg, csak a módszerrel nem. Most ezt nem minősítem. Ugyan ez volt másnap a DISZ-nél, hogy létrejött egy bizottság, az egyik a szervezetet előkészítő bizottság, a másik a programot előkészítő bizottság, a lényege mind a kettőnek az volt, hogy október végére, valamikor, vagy november első napjaira ők – van háttérük hozzá – összehívják egy Diákszövetséget Budapestre. Ehhez úgy járultunk hozzá, úgy támogattuk az ötletet, hogy ha és amennyiben nem a DISZ vezetőket küldik fel, hanem minden egyetemen úgy választanak küldöttest, ahogy mi választottunk Szegeden. Karonként, közfelkiáltással, és ne felülről mondják meg nekik, hogy kik képviseljék az egyetemi ifjúságot, akkor mi is hajlandók vagyunk részt venni ezen az október végi vagy november eleji Diákszövetségen. Ahogy ezt akkor mi a Lejtényivel megkonzultáltuk, azt mondtuk, hogy nekünk nincs technikai háttérünk, pénzünk a szervezéshez, akkor helyettünk szervezzenek meg egy ilyen gyűlést, és bízunk abban, hogy Pécsen, Debrecenben stb., ha ilyen módszerrel választanak hallgatókat, azt jól éreztük – a hangulatot –, akkor az úgynevezett Diákszövetségen is többségbe kerül az a csapat, amely párttól, és az akkori DISZ-től független, egyetemista szervezetet fog létre hozni. Ez 22-én délelőtt volt. Akkor még szó sem volt, hogy csatlakozik Pécs, a Műegyetem, fogalmunk sem volt róla! Arról sem tudtunk, hogy közben elrendelték, hogy 22-én délutáni órákban minden egyetemen az egyetemi párt- és DISZ vezetés tartson egy ilyen egyetemi nagygyűlést, és az egyetemi párt- és DISZ-vezetők magyarázzák el a hallgatóknak, hogy

⁷⁴ Tánczos Gábor (1928-1979) kommunista politikus. A bajai ciszterci Gimnáziumban érettségizett. 1944-ben deportálták, hazatérése után Baján belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahol ifjúsági vezető lett. A Dolgozó Ifjúság Szövetségének aktív tagja (DISZ) tevékenykedett. 1953-54 között az ELTE tanársegédje, majd a DISZ Főiskola tanára. A Petőfi Kör titkára volt (1955-1956). Nagy Imre szellemi körének tagja lett. A forradalom leverésekor a Nagy Imre-csoporttal együtt a jugoszláv követségen kért menedéket. A megtorlás során 1958-ban 15 évi börtönrre ítélték.

amit Szegedről hallanak, az nem helyes út, majd a DISZ meg a Párt megoldja ezeket a problémákat. Fogalmunk sem volt erről. Még azon törtük a fejünket az Andrissal, hogy hogyan vesszük fel a pesti egyetemistákkal a kapcsolatot, hogy csatlakozzanak. Még ott ezen lamentáltunk, hogy hova menjünk, akkor megint csak segítségünkre volt az akkori hírhálózat, megjelent két vagy három műegyetemista, akik hallották, hogy itt vannak a szegediek a DISZ központban, megkerestek bennünket, hogy azonnal menjünk az ő gyűlésekre, már gyűléseznek, két órája elkezdték. Alig, hogy elmondták, jöttek az agrárosok, hogy most azonnal menjünk ki Gödöllőre. Gyakorlatilag nem nekünk kellett megkeresni a hallgatókat, hanem ők kerestek meg bennünket. Bennünket terített asztal várt. Ugyanez volt a helyzet Péccsett az Abrudbányait, aki ment Debrecenbe, csak bejelentkezett: én vagyok Szegedről, és mondták, hogy akkor azonnal mondd el, mi történt Szegeden! Ha ezek a 22-i gyűlések országszerte nincsenek megszervezve, akkor szerintem egész máshogy alakul 22-i hangulat, mert képzelj el, hát azért legyünk reálisak, vagyunk ketten, nekem sem, Andrisnak sincs ismerőse Pesten, hogyan fogunk mi ötezer műegyetemistát, meg háromezer agrárost felkeresni. Sőt, egyébként nyoma van, hogy a bölcsészek is hívtak, de mondtuk, hogy három helyen egyszerre nem tudunk lenni, úgyhogy a bölcsészeknél, mint utóbb kiderült, elég felemás hangulatú lett a gyűlés. Az ottani DISZ-vezetőknek sikerült nagyjából mederben tartani a hangulatot, nem radikalizálódott a bölcsészkar, ellenben az agrárral meg a Műegyetemmel, vagy Péccsel.

Mint ahogy a Műegyetemen, ahol Kiss Tamás, a szegedi diákok képviselője fel-szólalt. Ez hogy történt?

A DISZ központi vezetőségben, ezen studiózva, akkor telefonáltam le a Tóth Imrének, pofátlanul kértem egy telefont, hogy: „Gyere fel, mert mindenhova hívnak bennünket az egyetemekre, és csak ketten vagyunk”. A Műegyetemisták megkerestek minket, és ők vittek be a nagygyűlésre, ahol meglepődtünk, mert azért nem számítottunk rá, hogy ennyire forró hangulatú a gyűlés, ahol mindenki mondja a magáét. Bár akkor még fegyelmezettek voltak abból a szempontból, hogy a Párt- és DISZ-vezetők ott ültek fenn az emelvényen. Később aztán elmentek, mert nem bírtak az ifjúsággal...

A Petőfi Kör hangszórós kocsija Budapesten, 1956. október 23-án. A bal szélén Lejtényi András, a kép alsó részén, visszafele fordulva és bal kezével integetve Kiss Tamás.

PUSZTAI ÉVA (*1936)

EGYKORI SZEGEDI VEGYÉSZHALLGATÓ⁷⁵

Az édesapám egy munkás embernek a hetedik gyereke volt. Abban az időben ilyen nagy család volt, de gondoskodtak arról, hogy mindegyik gyereküknek legyen valami kenyérkereső szakmája. Az édesapám 1907-ben született. Az ő szülőházuk tulajdonképpen az újszegedi Kender- és lenfonógyár volt, régen az egy elég nagy, neves gyár volt, és a munkásainak lakásokat épített. Ezek voltak a „hatházak”. Édesapámat tizenkét éves korában inasnak adták. Egy jónevű asztalos, akinek segédei, műhelye volt, felvette. Végigcsinálta a szakmát és bekerült ebbe az újszegedi gyárba, a karbantartó asztalos műhelybe. Érdekelte minden, mindent ellesett, megtanult. Az egyik mérnök úr, aki elég nagy tekintély volt, felfedezte, hogy édesapám nagyon ért ezekhez a dolgokhoz, és behívatta magához, hogy iratkozzon be, tegye le a mestervizsgát. Ebből kifolyólag esti tanfolyamokon megcsinálta, letette a mestervizsgát. Később ő egy alagsori épületben, itt, a belvárosban, ahol az én nagymamám élt, ahol az anyukámat nevelte, ott, az alagsorban egy gyalupaddal elkezdett javítgatni. Így lett később belőle kisiparos, mivel megvolt a mesterlevele, a későbbiekben maszek. Ami szintén nem volt egy jó származás a gyerekeinek. Édesanyámról: ő árva lány volt, német nevű, de magyar ember. Szegeden született, de német névvel. A szülei korán meghaltak. A nagymamám tulajdonképp anyukámnak csak a nagynénje volt. Mert az édesanyámnak az édesanyja is meghalt, akkor volt nyolc éves anyukám. Akkor ez a nagynéni, egy idősebb nővére volt az én igazi nagymamának, a saját gyerekeivel együtt nevelte a hűgának a két gyerekét, mosásból. Régebben az özvegyasszonyok vagy mostak, vagy takarítottak. Ők viszont a ház alagsorában mostak, megkapták a mosnivalót, és hétvégére megcsinálták. Anyukámnak is meg kellett tanulni, vasalni segíteni stb. Anyukám később reggelenként eljárt egy gyors- és gépíró tanfolyamra, elvégezte, és bekerült ebbe a gyárba, a kendergyárba gépírónak, és ott is dolgozott addig, amíg meg

⁷⁵ Az interjút 2016. augusztus 31-én Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel.

nem született egy kis húgom, hét év különbséggel, én akkor 7-8 éves, iskolás voltam már. Hol ismerkedtek meg? Itt Szegeden, a Hétvezér utcában, itt működött a magyar munkás testedző mozgalom, és ide jártak a munka után, meg hétvégén a munkás fiatalok.

Merre, hogy végezte az iskolát?

Egyik szülőm sem volt kifejezetten iskolázott, nem is tudom, honnan volt bennük, biztos a nehéz sors miatt, hogy innen feljebb kell kerülni, anyukám ugye a gyors- és gépíróval irodai munkába került. Tudom, mert azt sokszor elmondta, hogy a legelső könyvvásár, azt hiszem 1935-ben, 36-ban volt, akkor már előjegyeztetett magának egy könyvsorozatot, amit fillérenként lehetett törleszteni, és neki a mindene az volt, hogy bújta a könyvesboltokat, később is. A háború előtt kezdtem iskolába járni a Belvárosi Leányiskolába, ami Zrínyi Ilona Iskola lett, én odajártam, amikor megszavaztuk, hogy mi legyen az iskola neve. Az anyukám úgy próbált engem olvasni tanítani, leolvastam a cégtáblákon a betűket, de sok ideje nem volt, hogy engem tanítgasson, mert a nagymama mellett is dolgozott, meg járt át Újszegedre. De tudtam, hogy nekem nagyon jól kell tanulni, és ez nagyon fontos. Olvasni, azt nagyon szerettem, nem kellett külön mondani! Mentünk iskolába, akkor is, ha az az iskola már hadikórház volt, ha nem volt tankönyv, volt, hogy valaki székét hozott magával, már a szovjet parancsnokság alatt, be kellett vinni egy-két székét, hogy mindenki elférjen. Lassan érkeztek be a tanárok, ki innen, ki onnan, elkeveredtek a háború alatt. Akkor megint jártunk, az iskola hadikórház volt, jártunk, ahol éppen lehetett, ahol folyt az oktatás, és elvégeztem, akkor az utolsó két osztály a Mérey utcában volt. És akkor nyolcadikban, akkor éltük át a 1848-as forradalom 100 éves évfordulója. Két évet volt még cserkészzet, aztán akkor úttörők lettünk. Tanárok közül is egyre többen kerültek vissza, az idősebbeket még elviselték egy darabig, aztán elküldték. Az osztályfőnökünket is. Egyik napról a másikra már nem ő volt többet. Az igazgatónő nagyon szigorú igazgatónő volt, Nagy Anna, Anci néni-nek hívtuk, és az ő nővére, talán még idősebb, Gizi néni, Nagy Gizella, aki tanította a magyar irodalmat. Eleinte nem volt jó a matematikatanítás, mert hol ez, hol az tanította. És jött egy szintén nagyon idős hölgy, a Kormos tanár néni, nem tudtuk a keresztnévét. Nagyon szigorú volt, szerencsénkre, mert őnála annyira kellett figyelni óra közben, hogy ha valaki felelt a táblánál, és akár a szorzás közben, valakire rámutatott, hogy folytasd. És ott, hogy két tizedes vessző, folytatni kellett, folyékonyan. Ez

folyamatosan ment, rendkívül jó alapokat adott. Szigorú volt, komolyan vettük, volt olyan tanár, akit nem tudtunk, rendetlenkedtünk, elfordult a táblához, felugráltunk. De őt nagyon komolyan, szigorúan. Ez később a gimnáziumban nagyon jó volt.

Beszélni kell arról, hogy közben nagyon erős szemléletváltás történt. Kezdtük úgy, hogy cserkészet, aztán úttörő mozgalom, eleinte mindenki kék nyakkendőt kapott, akkor még nem kisdobosnak hívták a kék nyakkendőt, de év végén pirosat kapnak a kitűnők. Én mindig tiszta kitűnő voltam, és nagyon vártam a piros nyakkendőt, de nem kaptam piros nyakkendőt. Azok kaptak piros nyakkendőt, később már vissza tudom vezetni, akik az akkor befolyásos, vagy párttagok, párt-hű emberek, vagyis kommunisták gyerekei voltak. Ebben az időben tűnt el egyik napról a másikra az osztályfőnöknőnk is, Horváth Ilona, Ili néni, aki természetrajzot, biológiát, akkor természettant tanított.

Általános iskolába, tehát 1951-ben tanév év végéig jártam, és '51 szeptember-től lettem volna gimnazista. Rengeteg felvonulás volt! Felvonultunk, mindenféle tüntetést szerveztek. Nézték, hogy kiabáljuk-e a jelszavakat, amiket éppen kellett mondani. No, meg a május elsejei felvonulások. A március 15-ét leginkább a kisebbekkel tartották, azok szépen mehettek a zászlóval, de a nagyobbak nem nagyon. Korábban egyszer-kétszer voltam, nagyon szép március 15-e volt, lehetett menni fehér blúzban, rakott szoknyában, nem volt hideg, az nem volt olyan hangsúlyos ünnep, mint a május elsejei felvonulás. Az nagyon kötelező volt. És néptánc, a néptáncolás, néptáncoltunk, ahhoz elég volt egy tarka szoknya. Akkor már volt Újszegeden egy pódiumszerű, ahol lett később a szabadtéri, ott is sokszor felléptünk. Meg ahova kellett, oda a néptáncosok, meg az énekkarosok. Volt, akinek meg kellett tanulni olyan hosszú verseket, mint az Óda Sztálinhoz, egy neve nincs író írta. Sajnáltuk mindig, hogyha el kellett mondania, mert kívülről kellett elmondani. Voltak ilyen kötelező dolgok. Én nyolcadikban nem voltam a május elsején. Ezt én nem tudnám, ha nem lettek volna következményei. Nem voltam a május elsején a felvonuláson, mert a szüleimmel együtt, rokonaink meghívására vonattal felmentünk Pestre, a pesti május elsejei felvonulásra, ugyanis akkor volt a Sztálin vonat.

Amikor vége lett a nyolcadiknak, kitűnő lettem, és jelentkeztem az egyetlen leány gimnáziumba, a mai Tömörkénybe, akkor még nem neveztek így, Szent Erzsébet Gimnázium volt. Ugye mennék szeptemberben beiratkozni, csak hogy nem adták ki nyolcadikban a nyolcadikos év végi bizonyítványom. A végében át volt húzva, hogy továbbtanulásra javasoljuk. Az át volt húzva, és akkor

megmondták, hogy nem fognak felvenni engem a gimnáziumba. Sok mindenre gyanakodtunk, első sorban arra, hogy akkor már maszeknak lenni, az apukám az volt, itt a műhely a mai Hajnóczy utcában, ami akkor még Korona utca volt. Az apukám ott dolgozott, ki is volt szépen írva a neve. Mi, gyerekek nagyon jól tudtuk, hogy amit otthon hallunk, arról semmiről egy szót se, ezt nagyon tudtuk, hogy életbevágó: mi vigyázban állunk, mondjuk a jelszavakat. Énekelni kellett, volt egy DISZ induló, volt az új köztársasági induló, volt egy pár ilyen mozgalmi dal „Szódd a selymet elvtárs”. Iskolakezdekor is énekelünk, nem imádkozunk. A keresztet levették. Sztálin kép került ki, és délután annyi volt a mi kis ellenállásunk, hogy reggel énekeltek a leghosszabbat, az összes versszakkal, azt hiszem a DISZ induló volt nagyon sok versszakos, délben a legrövidebbet, az olyan pár soros volt.

Ott tartottam, hogy szembesültem azzal, hogy nem lettem gimnáziumi tanuló, nem vettek fel. Arra gondoltunk, amiatt, hogy édesapám maszek, mert arra azt mondták, hogy a maszek napról napra a kapitalizmust építi. Az én anyukám teljesen kiborulva, elkezdett járogatni a tanács kulturális bizottságához. Ekkor már Szegedről minden irodát áthelyeztek Hódmezővásárhelyre. Nem csak a közigazgatási irodákat, hanem nagyobb cégeknek a központját is. Anyukámnak szintén át kellett járni Vásárhelyre az oktatási hatóságra. És írogatta a leveleket minden-hova, szegénykém, este mindig fogalmazott, ide írt levelet, oda írt levelet, hogy apukámnak most milyen szerepe van az újjáépítésben. Egyszer valaki elárulta ott neki, hogy az a baj, az itt a fő szempont, hogy nem voltam ott május elsején azon a nagyon fontos felvonuláson, és hogy én távol tartottam magam ezektől az ifjúsági dolgoktól, hogy úttörőként sem voltam aktív. Tényleg nem voltam aktív, de néptáncoltam azt tudom. De úttörőként semmi, csak ami kellett. Amúgy is egy elég kis önbizalmú, nagyon félnék gyerek voltam, még az osztálytársaimmal is. Amikor ezt anyukám megtudta, azonnal megírta, hogy mi ott voltunk, mit láttunk, mit hallottunk, a pesti felvonuláson. Elkezdődött szeptemberben a gimnázium, az osztálytársaim nagy része ment, a Margit utcai iskolából, innen, meg főképpen innen iratkoztak be, én meg nem. Én meg lógtam a levegőben és el voltam keseredve. Anyukám meg ennek közben utánajárt, és végre egyszer valahogy, én azt sem tudom, hogy papíron ez hogy történt meg, de visszavonták, és tévedésnek nyilvánították, és valamikor úgy október táján beiratkozhattam a gimnáziumba. Volt egy hónap késésem. Akkor utol kellett érnem a dolgokat, csak kapkodtam a fejem. A tanárok nem nagyon firtatták, hogy honnan kerültem elő. Aki akarta látta a beiratkozásnál az értesítőmet, de azt leginkább az igazgató,

elég szigorú ember, a Berki Imre volt. És akkor vettem azt a bátorságot, hogy ha én nem mutatom magam, akkor soha nem veszik észre, hogy utolértem a többieket, és akkor valahogy magamtól rájöttem, hogy ha nem jelentkezem állandóan, akkor nem fogják észrevenni, hogy ott tartok, ahol tartok. A végén tudomásul vették, hogy bármikor szólíthatnak. Akkor én elkezdtem sportolni.

Amiatt, hogy az édesapja nem lett szövetkezeti tag, amiatt érte valamilyen megkülönböztetés a gimnáziumban?

Én X-es voltam.

A tanárok éreztették?

A tanárok nem. Volt a munkás, a paraszt, az értelmiségi, és volt az X-es [az egyéb származású]. Én az voltam. Sőt, megvannak a nyugtáim, tandíjat fizettem, havi tandíjat, holott ott is végig kitűnő voltam.

Egy másról tudták az osztályban, barátnők között, hogy ki az X-es származású?

Azt annyiból tudtuk, hogy volt olyan, akinek az apukája ügyvéd, bíró volt, és most elszegényedtek.

Említette, hogy voltak még hittan órák 1948-49-ig. Milyen felekezet tagja? Valóságos nevelésben részesült?

Római katolikus vagyok, megkeresztelt. Egész addig jártam hittanra, elsőáldozó és bérmálkozó is voltam. Az elején még volt nagy körmenet is, még a felszabadulás után is. A szüleim érzelmileg elsősorban nemzeti érzelműek voltak. Szociálisan a dolgozó emberekhez kapcsolódtak, de elismerték azt, akinek tudása volt.

Még annyit említenék, hogy itt is rengeteg felvonulás volt, az ötvenes években, volt sapkánk is, ami kötelező volt, katona sapkára hasonlított, zsebben volt, nem hordtuk, az iskola közelében elővettük. Nagyon figyelték, hogy ki-hogy öltözködik.

Mennyire érződött a fiatal, gimnazista lányok körében, hogy ez egy kemény diktatúra?

Voltak ott is ugye a DISZ-vezetők minden osztályban, minden évfolyamban, akik igencsak szemmel tartották, hogy ki volt ott a felvonulásokon. Volt olyan, hogy elkezdődött a tanítás, és egyszer csak jött, hogy mi most kivonulunk, és mentünk négyes sorokban, és valami jelszót kiabáltunk. Ilyen volt. Fegyelmezett arccal az ember eltűrte. Énekeltük, amit kellett.

Viszont én elkezdtem az ötvenes években az élsportot, a vívást. Ez onnan jött, hogy mikor volt a Londoni Olimpia, 1946-ban, nekem feltűnt, az Elek Ilona⁷⁶. A Szegedi Postásnak volt több szakosztálya, volt egy vívó szakosztálya is. Eleinte nem is tudom, mi volt rajtam, nem volt vívó ruhám, míg az alapokat tanultam. Tornaruhában. A fegyvert azt meg kaptuk. Akkor elkezdtem tanulni és egy-két év múlva elég jó, nagyon hamar, talán már harmadikos voltam, és vittek bennünket, már voltak városi bajnokságok, megyei, országos bajnokságok. Nagyon hamar lett egy nagyon jó kardvívó csapat. Volt, hogy tornacipőben, zokni nélkül vívtunk a későbbi olimpiai bajnok, Juhász Katalin⁷⁷, a Magay Dániellel⁷⁸, az Örley Tamással⁷⁹, belőle ifjúsági világbajnok lett Olaszországban. A Magay Daninak fantasztikus keze volt. Első osztályú vívó lettem, megszereztem az első osztályú minősítést. Megkaptam a jó tanuló, jó sportoló érmet, és tudni kell, hogy 1953-ban került vissza Nagy Imre úgy a párt, mint a kormány vezetésébe. Akkor jött az, hogy első sorban a tanulmányi eredményt vették figyelembe, és kevésbé azt, hogy ki X-es, vagy ki nem az.

A végig kitűnő bizonyítványommal jelentkeztem vegyésznek, ami akkor nagyon limitált volt. A természettudományi karokra nagyon sok jelentkező volt. A Természettudományi Karon főleg tanárszakok voltak, meg a vegyész. Ismertük abszolút egymást, mert kevesen voltunk, egymásnak adtuk át a tantermet, ők jöttek matematikára, mi mentünk át a laborba. A gyógyszerészekkel úgy találkoztunk, hogy ők a laborokba ugyanoda jártak. És akkor jött ugye a továbbtanulás. Felvételi vizsgák voltak, akkor 20 pont volt a maximum, és volt szóbeli

⁷⁶ Elek Ilona (1907–1988) kétszeres olimpiai bajnok (1936 Berlin, 1948 London), hatszoros világbajnok törvívó. A Szegedi Tudományegyetem egykori hallgatója.

⁷⁷ Juhász Katalin (*1932) háromszoros világbajnok (1959 Budapest, 1962 Buenos Aires, 1967 Montreal), olimpiai bajnok (1964 Tokió) vívó.

⁷⁸ Magay Dániel (*1932) egykori szegedi piarista diák. Világbajnok (1954 Luxemburg), olimpiai bajnok (1956 Melbourne, kardcsapat).

⁷⁹ Örley Tamás (1934–2008) kardvívó. 1954-ben az ifjúsági világbajnokságon Cremonában első helyen végzett. 1956-ban külföldre távozott. 1960-ban megnyerte az amerikai kardbajnokságot.

felvételi. Pártfunkcionárius mindig volt a felvételi bizottságokban. Én jelentkeztem, és akkoriban úgy volt, hogy aki ezzel a két kitüntetéssel ment, hogy tiszta kitűnő, meg az érettségi bizonyítvánnyal, szóbeli vizsgát nem kellett tennem, tán csak írásbeli volt. Tulajdonképp egész simán felvettek, ez volt a Nagy Imre hatása. Érdekes módon, kevés szegedi volt a felvettek között, sok volt a vidéki, és olyan is volt, hogy szakérettségis, akiknek két tárgyból volt csak érettségije, amire akart menni, a többiből nem volt.

Kép Pusztai Éva egyetemi leckönyvéből

Milyen volt akkor a légkör a Természettudományi Karon?

Az oktatók nagyon nagy hírű professzorok voltak. Nem mehettek nyugatra, nem folytathatták a nyugati kapcsolatokat. Legfeljebb a szakirodalom terén, közöltek tőlük cikkeket. Ők tartották a fő kollégiumokat. A legkiválóbb professzorok voltak az előadóink. Tankönyv nem volt, jegyzet sem volt, írtuk. És itt kell hozzátenni, hogy nem volt katalógus, de el nem mulasztottunk volna egy-egy előadást, mert, ha nem írom le, és nem figyelek, vagy nem jegyzetelek, akkor miből

tanulok, miből idézem fel? Viszont volt egy nagyon nagy fájdalmunk, ami '56-ban is tulajdonképp előjött, csak akkor már jobban lehetett erről beszélni, hogy az orosz nyelv kötelező volt. A legjobb angol tanárok tanították az oroszot. Azután voltak a politikai tárgyak: a tudományos szocializmus, a munkásmozgalom története, a szovjet, a bolsevik párt történelme. Ez is kötelező volt. Rábainé – a férje matematikus–fizikus volt, a TTK-n tanított – tanította a marxista tárgyakat, és ez volt a híres nevezetes Aud. Max-ban, a létező legnagyobb teremben, mert nem tudtak minden évfolyamnak külön előadást tartani, annyi előadó nem volt. Tehát a tétékások, a bölcsészek, a jogászok, és az orvosok, a gyógyszerészek. Ott volt az érkezéskor katalógus. Ott illett érdeklődéssel hallgatni az előadásokat. Szeminárium hetente volt, előadás is hetente volt. Óriási nagy anyagrészeket adtak fel egyik hétről a másikra. Rend szerint a Sztálin összesből, és ezen kellett átrágni magunkat egyik hétről a másikra, és hozzászólni. Nagyon szerettük a jó svádájú, jó dumás évfolyamtársakat, akik rögtön a szeminárium elején hivatkoztak az egyik fejezetre, hogy ő nem érti azt, ezt tessék már egy kicsit megvilágítani. Ezt meg nem szerette a szemináriumvezető. Voltak ilyen kis trükkjeink, de muszáj volt felkészülni. Ugye a katonai előadásokra nem jártam, de ott nyilván jól megtanították a fiúkat, mert jól tudták összeszerelni a Kalasnyikovot. Azt jól megtanulták. De viszont ezek a tárgyak, meg a heti DISZ-gyűlés nagyon sok időt elvett, és nagyon nagy óraszámban voltak laborgyakorlataink. Reggel 8-tól délután 4-ig, mert azalatt az idő alatt végig tudjuk csinálni azt a műveletet, és nem volt jegyzet, a könyvtárban, ragyogó könyvtára volt az intézetnek, de nem tudtunk németül, angolul, nem tudtuk kiegészíteni, mert ez piszkálta az embereket, hogy ez a sok időtöltés a politikai tárgyakra, és nem a szakmai tárgyakra, amire készülni kellett volna.

Mire harmadévesek lettünk, akkor már voltak ezek a Pesten, a Kossuth Klub, Petőfi Kör. Ezekről hallatszottak a visszhangok, és egyszer ugye jött az az azóta elhíresült levél az egyik joghallgatóhoz, hogy bojkottáljuk az orosz órákat, hogy ki tudjuk harcolni azt, hogy legalább még egy szaktárgyat fel lehessen venni. Én ezt a levelet azon kívül, hogy mielőtt hallottam volna, vagy elterjedt volna ez a levélszerűség, én legelőször a színházban láttam. Mentünk, egy délelőtti matiné volt, és arra a konzervatórisák kaptak ingyen jegyet, ismerőstől lehetett kapni jegyet, belépőt, és nagyon híres, szovjet zongoraművész koncertjére, a nevét már nem tudom, és minden széken volt valami cédula. Felveszem, elolvasom, és az volt rajta, hogy bojkottáljuk az orosz nyelvórákat azért, hogy kiharcoljuk más nyelvnek a tanulását. És én úgy megijedtem attól, hogy ezt elolvastam, hogy

hirtelen körülnéztem, hogy ki látta. Ez volt az első gondolat felvetés és elkezdünk gondolkodni. A barátnőm, a Kakuszi Mária, akivel még általános iskolában egymás mellé ültünk, együtt érettségiztünk, ő jogász lett, nem volt kitűnő tanuló, nem volt annyira természettudományos, de jó dumás, intelligens lány volt, zene, meg minden, nyitottság, minden érdekelte.

Mielőtt itt belemennénk az októberi dolgokba, még valamit azért még vissza kell a kultúrával kapcsolatos lehetőségeinkről. Nem voltak a hallgatóságnak főrumai, vagy hogy is mondjam, egyéb találkozási, vagy szórakozási lehetőségei. Tehát ilyen, hogy klub, mondjuk ami manapság minden egyetemnek van sajátja, akkor már a szó is csökevény, polgári csökevény volt. Meg azt ugye nem lehetett annyira ellenőrizni. Egy-két besúgót be lehetett volna oda ültetni, de az ilyen társaságokból, aki belepaszsol, és rá lehet beszélni, nem voltak ilyen. Szórakozóhelyek sem voltak a fiataloknak. Egy-két nevesebb cukrászda, ami szintén nem magán kézben volt, volt, de oda azok jártak leginkább, akiket szintén nem jó szemmel néztek, mert egyrészt jut rá pénzük, másrészt felnőtteknek való, diákpénztárcának nem is volt érdekes a közeg sem, hogy kik járnak, vagy kik nem, ismerkedni nem akart azokkal az ember. Papp cukrászda, ami ott volt a Stefánián, a Virág cukrászda, oda sakkozni jártak a tanáraink. Tehát akik így jobban ismerték egymást, összejárogattak, és mivel az egyetem már koedukált volt, mi még külön voltunk gimnáziumban, egy-két évfolyamtárs is előfordult, a jogász barátnőmnél egy-két jogász gyerek. De szórakozás is előfordult néha, akkor úgy hívták, hogy házibuli, nem volt diszkó, semmi más nem volt. Azt el kell mesélnem, hogy mennyire figyelve volt mindenki. Például abban a házban, ahol laktunk, most Hajnóczy utca 4., a magas földszinten egy akkori aktív jogász professzor lakott. Három gyerek, két nagylány, egy fiú, nevet nem mondok, mert ez a fiú kétszer is volt külügyminiszter. Egy emelettel lejjebb laktak, a lányok vidámak, csinosak voltak, szoktak néha a baráti körökből, baráti családokból, ottani fiatal emberek, lányok. Ők pont a házmester lakása fölött laktak. Ugye házmester lakás, magasföldszint, emelet. És bizony lemezeket tettek fel, netán táncrea is merészelték perdülni, és a házmester kihívatta az őrzőket és az feloszlatta. Egy házmester ilyen nagy hatalom volt.

Ráadásul az idősebbik Martonyi még a Kolozsvári egyetemmel jött, és a család egy legendás tanárdinasztia. Rá hívta ki a házmester rendőrséget?

Igen. Hogy hogy, mert telefon sem volt a házban, én nem tudom, hogy bárkinek telefonja lett volna.

Érződött, hogy besúgó hálózat van? A legbelsőbb gondolatait is megosztotta az ember? Azt honnan tudták, hogy miről lehet beszélni és kivel?

A saját lakásunkban. Azzal, aki egyáltalán bejáratos volt.

Arra gondolok, hogy az egyetemi társakkal kialakult egy intim viszony egymás között. A barátnője lesz valakinek valaki, és előtte mernek beszélni például, az orosz nyelv oktatásáról...?

Nem emlékszem, hogy erről mertünk beszélni.

De később beszéltek erről, hogy orosz nyelv fakultatív oktatása...

Igen. De ez már a harmadik év volt. 1956 ősz.

Mi változott itt meg 1956 nyarán vagy mondjuk kora őszén?

Sok minden. Például jöttek vissza a TSZ tagok gyerekei, ahol bizony lesöpörték a padlásukat, és elvitték nem csak a vetőmagot, hanem a saját maguk ellátására valót is. Vagy például elő volt írva, hogy mit kell beszoigáltatni, ha volt csirkéje, ha nem, elő volt írva, mennyi tojást kell beszoigáltatni. Nekik muszáj volt, hogy bevigyen annyi tojást. És bizony jártak ki, akkor még az ötvenes évek elején, akik szervezték a TSZ-eket, és azok nagyon-nagyon kegyetlenek voltak. Mi ismertünk egy pár falusi családot, igazi, rendes, jó gazdaembereket, mégpedig onnan, hogy amikor nem volt ennivaló, mert a Rákosi rendszerben a hentes üzlet kirakatában zsírból faragott Sztálin fej volt, és semmit nem lehetett kapni, és sorban álltak az emberek. A húst csak úgy, hogy ha az ember tudott a paraszttól venni, megvette, levágatta, vagy felesben feldolgoztak egy disznót. Csak tanyán volt élelmiszer, akár csak krumpli, vagy valami. A tanyasiak meg nem tudtak venni cipőt. Apukámnak volt ilyen kapcsolata is, egy-két ilyen nagyon rendes, becsületes, ízig-vérig dolgozó gazda, igaz, hogy 25 holdja volt, de a három fiával megművelte. És ezt a gazdát például bebörtönözték, mert állítólag pünkösdkor vagy húsvétkor, valamilyen ünnepen, részegen mondott valami

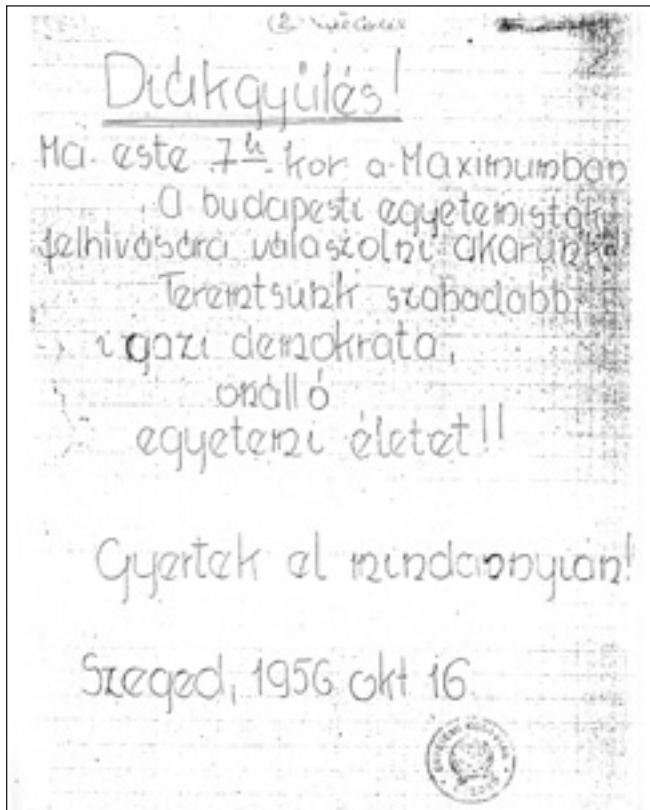
politikai üzenetet. Ezért elvitték. A tanyát is elvették. Egy év börtönt kapott egy viccért, ami rá lett fogva. Ez volt a Szekeres Imre bácsi, akit darus Szekeresnek hívtak a sok Szekeres között. Nagyon kellett vigyázni, ki mit mond.

Édesapám később dolgozott a szerves intézetben, így kaptam én az ötletet, hogy vegyésznek szeretnék jelentkezni. Egyik nyáron, érettségi előtt megengedte a Fodor professzor úr⁸⁰, hogy elmosogathatom a labort, megtanítottak ilyenmire. Egy kicsit akkor beleszagoltam, és ezért jelentkeztem oda, hogy vegyész szeretnék lenni.

Azt szeretném kérni, hogy meséljen az 1956 őszi MEFESZ alakulásáról és a bekapcsolódásáról...

A jogi karon felmerültek ezek a gondolatok, ezt én hallottam, a jogász barátnőmtől is, de ettől függetlenül az oktatás ment, komolyan, fegyelmezetten, csak mi tudtunk ezekről a gondolatokról. De ugyanolyan fegyelmezetten jártunk az órákra, ha volt orosz, mindenre, amire kellett. Konkrétan az én részemről nem izgágáskodtam, hogy mit tudtok. A szerves kémiai laboratóriumban ügyködtem, csináltuk a gyakorlatokat, még nem volt vége a gyakorlatnak, de láttam, hogy egyik is összepakol, másik is, és kezdek eltűnedezni. Érdeklődtem, hogy hova. Ők meg mondták, hogy egy cédula ki volt téve, hogy diákgyűlés lesz, ekkor meg ekkor.

⁸⁰ Fodor Gábor Béla (1915–2000) kémikus, a kémia tudományok doktora, az MTA tagja. Felsőfokú tanulmányait a grazi, a budapesti egyetemen és a szegedi egyetemen folytatta. A szegedi egyetemen oktatott 1935–1938-ig, majd 1945–1957-ig. (1938-1945 között a Chinoin Gyógyszergyárban dolgozott.) 1950–1957 között a Szerves Kémiai Tanszék vezetője volt. 1951-ben az MTA levelező, 1955-ben rendes tagjává választották. 1951-54 között a rektori teendőket is ő látta el a szegedi egyetemen. 1956. október 20-án részt vett a MEFESZ programalkotó ülésén, felszólalásában támogatta a MEFESZ megalakulását. A forradalom alatt részt vett az Egyetem Forradalmi Bizottsága munkájában (október 31. – november 6.). 1956. november 3-án részt vett a világ tudósaihoz intézett nyílt levél megfogalmazásában, melyben a szovjet katonai és politikai beavatkozás ellen tiltakozott a szegedi professzori kar. A forradalom-beli szerepvállalása miatt az oktatói munkától eltöltötték, nem engedték többé katedrára lépni. 1957-től budapesti kutatóintézetekben dolgozott, hallgatókkal nem érintkezhetett. 1964-ben emigrált. Ld. még Jancsák 2016

A Földi Vilmos és Bukovinszki Mária, a bölcsészkar DISZ vezetői által írt plakát

Mindenkit az érdekelt, hogy nem volt aláírva, hogy ki szervezte, mert máskor ez a DISZ-titkárokon keresztül jött. Volt az egyetemi DISZ vezetőség, a kari, az évfolyambeli, és azt mindig azért tudtuk, mert szóltak. De ez nem olyan volt! És egyszerűen elkezdtek mindenhol jönni a diákok és tele lett velünk az a nagy előadó. Mindenhol, de tényleg, az ablakpárkányon is ültek, a lépcsőn ültek, a terem előtt. Minden karról voltak: jogászok, bölcsesek, főiskolások. Csak ilyen zsongás, bongás, ki-ki izgatottan beszélgetett, és láttuk, hogy a DISZ-től nincs ott senki. Ők bent voltak a pártbizottságban érdeklődni, de azok sem sokat tudtak, mert Rákosiék éppen a Tito-üggyel voltak elfoglalva. Ezért az a pár jogász fiatalember, akiket addig név szerint nem is ismertem, nem ismertünk, kiálltak, és az volt az érdekes, hogy nagyon sokan még mellénk, körbe álltak. Ami azt jelentette, bizalmat vagy támogatást, hogy ezek itt mi vagyunk. És a jól ismert az arcok közül senki. Ismertették, hogy azért szeretnénk, hogy itt közösen megbeszéljük azokat a problémákat, ami csak minket foglalkoztat, mert a DISZ nagyon

általános, ott minden társadalmi rétegből, külön-külön, akiknek más problémája van, de nekünk megint más problémánk van, csak a mi ügyeinkbe lenne, hogy beleszólásunk lenne, és ezért alakítsunk egy új diákszervezetet és akkor ott elnevezést is javasoltak. Közben érkeztek oda a hivatalos DISZ vezetők közül is, és rögtön át akarták venni a szót, hogy megértjük a problémáitokat elvtársak, de bízzatok bennünk, meg tudjuk oldani. De akkor már felbátorodott annyira az ott lévő hallgatóság, hogy nem húzódtunk vissza magunkba, hanem azt mondtuk, hogy köszönjük, eddig ez nem sikerült, most már majd mi. Ez elég demokratikusan indult, már olyan értelemben, hogy mindenki, akinek hozzászólása volt, az úgy történt, hogy nem bekiabálás volt, hanem jelentkezett az illető, mit javasolna pl. a menzával kapcsolatban, a kollégiumi helyekkel kapcsolatban, a tantárgyválasztással kapcsolatban és egyéb dolgok. Mindenki tulajdonképp nehéz körülmények között élt. Volt egy-két olyan vidéki évfolyamtársam, hogy egy melegítő ruhában járták végig a tanévet, és volt egy ingük, zakójuk a vizsga alkalmára. És egyszer utaztak haza egy évben, mert drága volt a vonat, mondjuk karácsonykor. És otthon meg látták a beszolgáltatást. Akkor akik Dunántúlról jöttek, ott abban az időben volt egy árvíz azon a nyáron, a Duna valamelyik részén, ott sokan voltak az árvízi védekezésen, és látták az üres üzleteket. És közben egyre jobban hangoztattuk, hogy napról napra jobban élünk, jobb az élet, és el fogjuk hagyni a kapitalizmust, és csak így tovább, és békeharc és osztályharc. Ez volt az alapfelfogás. Így érte el az embert az a léggör, hogy valakik elkezdtek merni mondani... Mert látták, hogy ott sokan vagyunk, egyet gondolunk, ebben egyetértünk és el merték mondani. Az egy akkora felszabadító, szinte eufórikus, felszabadító érzés volt, mint amikor egy fuldoklót kihúznak a vízből és levegőt kap. Mindenki elmondta a nevét, milyen szakos, és mit javasol. Hogy hol és milyen kívánságokkal lépünk fel, hogy ne csak kötelességünk legyen, hanem legyen valami önrendelkezési jogunk is. Itt jött be az, hogy ne mindig a szovjet himnuszt kelljen elénekelni, hanem lehessen, hogy csak a magyart lehessen elénekelni, meg a magyar zászló, meg a nemzeti ünnepek, hogy legyen piros betűs ünnep a március 15-e. Lassan ilyenek is előjöttek, egyik gondolat hozta a továbbiakat. Aztán, hogy ebben demokratikusan kellene, hogy döntsön az egész ország, demokratikus vezetést, és hogy az ilyen visszaéléseknél, meg a személyi kultuszért felelőseket vonják felelősre, és a végén egész odáig jutott, hogy valaki felállt, és azt mondta, valami olyan megfogalmazásban, hogy az oroszoknak is ki kéne menni már egyszer. Vagy valami ilyesmi, nem tudom a megfogalmazást, de szinte egy ilyen következményként, és akkor robbant ki az, hogy ruszki, haza.

Tehát eljutottunk a menzától, meg az orosz nyelvtől az önrendelkezésig, és akkor vált, ha nem is tudatosan, hogy önrendelkezési jog csak demokráciában lehet, diktatúrában nem lehet, mert akkor már korlátok között van.

Milyen volt a hangulata a 16-i nagygyűlésnek?

Rendkívül fölemelő érzés, még visszagondolni is rá. Amikor annyi szürkeség és szabályozottság és korlátozottság után meg mertünk szólalni. És ez egy olyan erőt adott! És még felvetődött az is, hogy még ebben az évben, mert már Lengyelországban is komoly, az akkori ellenzéknek, meg a hajógyári munkások, meg az ottani munkás szakszervezetek, a poznani, és akkor kezdtek ők is egy kicsit tehát egy ilyen szolidaritást is kifejezett, és még mint a lengyel barátaink, vagy mint a lengyelek, hát ugyanúgy kéne itt is, bátran nyilvánítani az érzelmeinket, vagy jogainkat. És ez volt az első. Ami aztán úgy fejeződött be szépen, hogy ez majd folytatódik, mert karonként, mert a MEFESZ-t megszavaztuk, így hívják, és megszavaztuk, igen. Akkor, hogy ez egy demokratikusan felépített egyesület, és tehát karonként, tehát évfolyamonként megszavazzák a kari vezetőket, ahogy szavaznak a hallgatók maguk közül, mert egymást ismerik, jól tudják, hogy ki alkalmas erre, és így. És huszadikára beszéltük meg a következőt, és akkor is volt egy ilyen nagyon nagy gyűlés, október 20-a. Akkor már kész, a jogászok már tudták, hogy egy ilyen szövetségnek kell legyen működési szabályzata, kell legyen alapelvek, hogy jogszerű legyen. Erre ők maguk közt felkészültek, készen hozták és addigra már voltak kari vezetők is.

Arra emlékszik esetleg, hogy a természettudományi karról kik voltak, akik vezéralakok voltak a diákok között, vagy képviselők, MEFESZ-esek?

Én csak egy voltam abból a sokaságból, akik egyáltalán ott mertek lenni, ott voltak végigélték, lelkesedtek. Ahol valami történt akkortól kezdve, azt figyeltük, hogy hol mi történik, és ne maradjunk ki belőle. Inkább ilyen nagyobb csoportokban találkoztunk megint.

És 20-án is volt egy hasonló nagygyűlés, akkor már ott voltak a professzouraink, Fodor Gáborra nagyon emlékszem, meg a Perbíró⁸¹, ő az első sorban ült.

⁸¹ Perbíró József (1908–1991) 1936-ban szerzett jogi diplomát a Pécsen. 1937-től a pécsi egyetem jogi karának tanársegéde. 1946-ban habilitált. 1946-49 között Szent István Katolikus Magyar Egyetem (egri jogakadémia) kereskedelmi és váltójogi tanszékének vezetője. Ezt

Arra emlékszem, hogy én honnan láttam, hogy a tömeg mely részéről, kit hogy láttam, az első sorokban kik ültek, a Perbíró professzor ült, akit én tudtam, hogy ki, de a jogászok jobban ismerték, és akkor a felkészült fiatalok, meg a professzor úr, és tulajdonképp egy szabályosan levezetett gyűlés volt. Szege- den annyi történt utána, hogy ezen az alkalommal ők bejelentették, hogy most minden egyetemmel felveszik a kapcsolatot és október 27-ére egy országos nagygyűlés lesz a többi egyetemek vezetőségével együtt. Na, és itt lépett be maga a történelem.

Az október 20-i nagygyűlés, előtérben bajusszal Fodor Gábor professzor

követően a Szegedi Tudományegyetem jogi karának Kereskedelmi és váltójogi, majd a Gazdasági jogi, végül a Mezőgazdasági- és munkajogi tanszékét vezette. 1956–57-ben a jogi kar dékán-helyettese és 1955–56-ban az egyetemi ifjúsági diákjóléti bizottság vezetője volt. Október 27-én a rektori tanács megbízásából ő volt az egyetem egyik képviselője az új városi vezetés megválasztására összehívott városházi gyűlésen. Ezen megbízták az ott megválasztott elnökség, a Néptanács vezetésével. A testület október 29-én átalakult Forradalmi Nemzeti Bizottsággá (FNB). Az FNB elnökeként Perbíró József irányította a városi végrehajtó szervek munkáját, a szovjet megszállásig. A megszállás után november 4-e után megalakult Forradalmi Városi Tanács végrehajtó bizottságnak előbb elnöke, majd elnökhelyettese volt. November 6-án a szovjetek letartóztatták, de népszerűsége miatt rövidesen szabadon engedték. 1957 februárjában ismét letartóztatták (immár a magyar belügy). Első fokon tizenöt évi börtönbüntetésre ítélték, amit a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre súlyosbított. 1963-ban amnesztiával szabadult. Ld. még Jancsák 2016

Ebben az időszakban, ahogy visszaemlékszik, az egyetemi évekre, voltak e esetleg olyan tanárok, tanár egyéniségek, akik az értékvilágukban, vagy a személyiségük szerint példaadók voltak az Önök számára?

A mi időnkben először is rendkívül magas piedesztálon voltak a professzorok, valahol jóval mi fölöttünk, akiknek az a magatartás adott példát, hogy rendkívül nagy szaktudásuk volt. Azért voltak professzorok mert tényleg nagy szaktudásúak voltak. Ez meg sem kérdőjeleződött még az akkori kommunista rendszer részéről sem, egy darabig. Némelyik párttag volt. Például Fodor Gábor párttag volt. De a Baróti professzort meg a Perbíró professzort, akik később is, teljesen, mindenféle tekintetben példaadó voltak, később bevették a városi vezetésbe. És utána ez lett az ő szerencsétlenségük. A tisztelet a szakmai tudásuk miatt volt, meg hogy tőlük kapjuk mi is a tudásunkat. Illetve valahogy mindenkiben benne volt, hogy ezek még azok a régi emberek, akik már akkor professzorok voltak, meg nyugaton is ismertek voltak, ők a konzervatívabbak közé tartoztak, nem csak korosztályilag, hanem világnézetileg is.

Ezt tudták a professzoraikról?

Csak azt, hogy ők nem most lettek azok, akik lettek. Tehát nem ennek a rendszernek a jóvoltából, ők régen is nagy tekintélyű, és társadalmilag is megbecsült rétegbe tartoztak. Nem a gazdagságuk, vagy a nem tudom mi miatt, hanem tekintélyük miatt. A nézeteket, hát... Egyszer ott a Koch professzor úrnak kellett tartani egy előadást a tanácsköztársaságról. A Koch professzor úr az Ásványtani intézetnek volt egy nagyon nagy hírű oktatója. Rá rásózták. Nem törekedtek nagyon a profok, hogy ők dékánok is legyenek, mert az egy nagyon plusz púp volt azon kívül, hogy oktattak meg kutattak. És ő dékán is volt, és emlékszem, hogy kellett neki tartania a tanácsköztársaságról az előadást, akkor csak a TTK-soknak tartotta. Csak mi ültünk az úgynevezett Béke tanteremben.

Akkor ez egy kötelező feladat volt akkor a Koch Sándornak?

A dékánnak tartani kellett. Nem a párttitkárt bízták meg, hanem a dékán urat. Valahogy egy olyan érzésünk volt, hogy most éppen őt tették oda, hogy erről beszéljen.

Az interjú vége felé közeledve szeretnék arról kérdezni, hogy az ön személyes részvétele a forradalom eseményeiben, illetve az orosz megszállás, ugye a második intervenció és a kollaboráns Kádár kormány időszakában hogy történtek?

Hát igen, ugye már az előbb az eszembe jutott, hogy rögtön 23-a után, amikor már Pesten is zajlott minden élesben, statárium volt. Egy jó darabig nem volt oktatás. Aki bírt, hazautazott. És akkor sokat fényképeztem, hogy levették a csillagokat, meg mit tudom én mit. Volt egy kis fényképezőgépem. Meg nyüzsögtem, mindenütt ott voltam. Amikor a Széchenyi téri felvonulás volt, az szörnyű volt. Nem nagyon elől voltam. Bejött az a lövész század. Akkor tényleg fegyverrel lőttek, mert akkor a nagy ijedelemben, arra emlékszem, hogy ott egy patika volt, annak nekinyomták a tömeget, és benyomták az üveglablakot. És még arra nagyon emlékszem, hogy egy fiú ismerősöm, akinek az apukája katonatiszt volt, és az édesanyja is ott volt, a gyógyszertárba jött be, mert szívbeteg volt. És annyira nagy volt a tömeg, hogy nem tudott a gyógyszertárba bemenni. Ott lett rosszul, aztán valahogy bevitték a gyógyszertárba, de már későn kapta a gyógyszert, és ott halt meg.

Tehát a negyedike utánra... Azt borzasztó volt hallani, mindazt, ami történt. És akkor jött ez a, hát, szinte az ember állandóan azt mondta magában, hogy „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért”⁸². Hogy ez nem lehet igaz, holott józan ésszel tudni kellett volna, hogy egy ilyen kis ország, pláne egy ilyen nemzetközi diplomáciai, és egyéb szempontok, amik, gazdasági szempontok, hogy mi ahhoz nagyon kicsit vagyunk, hogy bármi történjen. Ezt tudni kellett volna, mégsem hittük el. Azt hittük, hogy ekkora nagy ámulást a világ nem engedhet meg magának. Hát igen. Szólt a Szabad Európa Rádió állandóan, meg az Amerika Hangja, amit lehetett hallani, mindenféle üzenetek, akkor már a disszidálásokkal kapcsolatban is, hogy itt vagyunk, ott vagyunk. Akkor jött nekem ez a barátném, aki megkapta a jogászoktól a megírt röpiratokat. És akkor én nem tudtam, hogy ő is sokszorosította-e, de nekünk volt írógépünk. Kakuszi Mária. Kárpitos apukája volt neki. Nagyon közel laktunk, könnyen járkáltunk egymáshoz. Hozta át a röplapot, abba egy kicsit belefogalmaztunk, és a legnagyobb merészséggel, mert anyukám mindent engedett, de az írógépéhez nem engedett hozzányúlni, mert azt ő annyira becsben tartotta, azon írta meg, amit apukámnak a könyveléshez kellett, meg hát ő gyors- és gépiró volt, azon tanult meg, tehát rettentően féltette.

⁸² Vörösmarty Mihály: Szózat

De mi is lemásoltunk, nem túl sokat, mert lassan lehet, két-három másolat, lassan lehetett.

Indigóval?

Nem sok példányt sikerült így titokban megoldani. A lényeg az, hogy ugye a házmesternek hirtelen feltűnt, hogy ki kihez megy, kijárási tilalom volt. Mi meg akkor, hát hogy egy kicsit sétálunk. Na, és akkor mi dobáltunk be postaládákba ezeket. Mondom, ez nem volt sok.

Hogy került az egész a rendőrségnek a látóterébe?

1956 novembere, amikor már csak a Szabad Európa Rádió volt, amikor már nem sok tájékoztatás volt, az egyetem nem volt, talán már egy-két újság volt, és én hallottam a rádióban például, hogy Pesten, az egyik múzeum, vagy könyvtár – most nem tudom kimondani a nevét – hogy mindenféle írásos dokumentumot gyűjt. Tehát várja majd, hogy merre az országban milyen plakátok, mik jelentek meg, és azt ide és ide várják. Én meg szépen eltettem mindegyikből. Ráadásul még olyan is volt, hogy találtam is utcán, meg nem is szegedi kiadású, hanem valahonnan máshonnan, más városból való. Én eltettem, de ebben semmi rosszat nem láttam. December 14-e volt, jól emlékszem, éppen apukához, – ezt utólag tudom – jött volna az a barátja, aki majd’ minden este eljött beszélgetni, és már ott volt az utcában, amikor látja, hogy dzsipek állnak meg a ház előtt. Akkor már voltak pufajkások, azok dúródnak felfele, 10-en, sokan. Tényleg, csöngetnek, teljesen hülyén jön ki a dolog, de ez így volt, hogy mivel valaha tanultam zongorázni, és kimenni nem lehetett, én gyakorolgattam a zongoránál. Ott ültem, és egyszer csak felcsapódik az ajtó, nem a lakásnak, hanem ennek a szobának az ajtaja, és bezúdulnak ezek a fegyveres pufajkások, és velük a házmester néni. Ő volt a civil tanú. Őt hozták fel civil tanúnak. Mint kiderült, ő volt a rendszeres besúgó, hogy ki, mikor, miért fordult itt meg, mikor engedte be, meg mikor ment el, kik járnak ide. Neki volt három, nagy legény fia, az egyik börtönőr volt, azzal találkoztam is később a Csillagban. Szóval volt benne valami olyasmi, hogy ez egy olyan, és tartottak egy házkutatást. Fegyvert, löszert, sokszorosító gépet kerestek. Borzasztó nehéz helyzet volt, egyszerre mentek, két szobánk volt, társbérlet van, azt tudták, hogy a társbérlet szerint mi az övék, az ő szekrényük, a konyhában, a szekrény az övék, ezt a házmester tudta, mindent. Néhány dolog

régi újságban volt, cipő, téli vagy nyári, becsomagolva az ágyneműtartóba, és azt az újságpapírt is kibontották, amiben a téli bakancs volt, és bújták, hogy van-e abban valami olyan, ami a régi rendszerre utal. Mivel nem találtak, feldúltak bennünket és kész. Apukát elvitték, őt jelenthette fel valaki irigységből. 20-25 perc múlva visszajöttek, már nem annyian, és hogy én ki vagyok. Mondom a nevem, mivel foglalkozom, mit csinállok. „Mit csinált ekkor, mit csinált akkor?” Mondom: „Nem tudom”. És hogy nálam, na, eszembe jutott a fényképezőgép. Úristen! Azt nem tudom, hogy azt én adtam-e elő, vagy nem, hogy van egy fényképezőgépem. Elvitték a fényképezőgépet, és az írógépét anyukámnak. Mondtam, hogy nekem tényleg semmi ilyen nem volt, se szervezésben se semmiben semmi dolgom, de mivel ezt hallottam, hogy az egyik könyvtár majd ezeket összegyűjti, amit én az utcán találtam, vagy itt-ott, azt én eltettem, az megvan, itt van, eldugva sem volt. Azokat elvitték, és engem is. Bevittek a Tisza Szállóba, apukát is oda vitték, később láttam is. Ott volt egy szovjet tiszt. Az elmondta, hogy engem mivel vádolnak, ilyen részvétel, ebben, stb. Akkor elmondtam neki, de körbeálltak a pufajkások, és beleröhögtek. A tiszt nem értette, hogy engem miért hoztak elő. Azt hitte, hogy itt tényleg vannak ilyen ellenálló harcosok, meg mit tudom én kik. Mondom, hogy nem, ezek megvannak kíváncsiságból, meg az, hogy majd egyszer a gyerekeimnek megmutatom. Egyszer csak apukát keresztül vezetik a termen. Én meg felugrok, örömmel, hogy látom, apukám, apukám, és akkor ellökdöstek. Mondom_ „Ez az édesapám”. „Ez a fasiszta tanár?” Hát, mondom: „Ő nem tanár! Tessék már megnézni a kezét! Egy asztalos iparos, aki dolgozik! Aki munkásember!” Akkor derült ki, hogy összetévesztették valakivel. Őt három nap múlva hazaküldték, csak úgy. Látták a környékbeliek: „Hát veled mi történt”. „Nekimentem az ajtónak”. Így. Engem pedig felvittek egy bíróhoz, nagyon sokáig, december huszonvalahányadikáig voltam először letartóztatott. Annak tudom a nevét, Sós József, akinek márványtábla kéne hálából a bíróságra. Az kihallgatott, meghallgatta a vádat, és azt mondja, hogy amivel engem vádoltak, arra nincs bizonyíték, nem talál erre. Úgyhogy akkor valahonnan a Csillag börtön egyik irodájából szabadítottak ki. De nem nyugodott bele az ügyész! Nem volt még precedens akkor. Nem tudtak, nem találtak vezetőt. Munkástanácsiakat. Nem tudom, hogy kit mikor tartóztattak le. Szegeden nagyon próbáltak erre kimutatni eredményt. És akkor az ügyész fellebbezett, visszavittek oda, ami a bíróság felett van, egy csomó zárka az emeleten. Akkor ott voltam egy darabig, ott más bíró hallgatott ki, a Kiss Dezső. Anyuka sokáig emlegette, mert ment aztán mindenhova, ügyészhez, ügyvédhez, rendőrségtől kezdve mindenhova, hogy

velem mi van. Voltak ott más diákok is két-három nap múlva, kit mennyi ideig tartottak bent. De az kötötte az ebet a karóhoz, hogy így mondjam. Kiss Dezső. Akkor ő volt a fő, nagy bírósági valaki. Ő adott nekem hat hónapot felfüggesztve. Én többször ki lettem hallgatva, voltak ott furcsa kihallgatások. Az az ügyész, személyesen nagyon-nagyon, sok mindenre rá akart engem beszélni, erre hadd ne térjünk ki, hogy ő milyen feltételeket szabott volna, hogy elejtsék az egészet, én meg továbbra is azt mondtam, amit eddig. Meg azt, hogy igaz, hogy az egyik-be beleírtunk, tulajdonképp, amit a Vető Miklós⁸³ írt, abba az „Engedjétek be az ENSZ küldötteket” szövegübe, valamit beleírtam, ketten a Marival gondolkoztunk rajta, hogy oda még kéne valamit írni. A többit már úgy gépeltük.

Azt a röplapot Vető Miklós maga adta a Kakuszi Máriának?

Persze. A Mari is gépelt nekik.

Az önök írógépén?

Nem.

A saját írógépén?

Én azt sem tudtam, hogy volt írógépük. Én ezen nagyon megdöbbsentem.

Mi lett végül a jogerős ítélet?

A hat hónappal felfüggesztve, én onnan hazamentem. Innen az ügyészségről szabadítottak, konkrétan hol tettem ki a lábam, mint szabad ember, ezek teljesen kiesnek. De ezzel sem volt az ügyész elégedett. Amikor március 15-e volt, itthon voltam, eltelt egy idő, talán egy kicsit el is kezdődött már az oktatás. A március 15-i időszakot, akkor mondták, hogy összetartás, mindenkire nagyon figyelnek. Én akkor egy kivizsgálásra befeküdtem az egyik klinikára. Elég vacakul is voltam, de mondjuk nem volt életveszélyes, de ez már nagyon megviselt. És az után

⁸³ Vető Miklós (1936–) 1956-ban harmadéves joghallgató. A MEFESZ egyik kezdeményezője. A szovjet megszállás után részt vett a Kádár-kormányt támadó röplapok készítésében és terjesztésében. A forradalom leverése után emigrációba kényszerült. Ld. még Jancsák 2016.

akkor egyszer csak megáll egy motorkerékpár a ház előtt, feljön, és közli velem, hogy le vagyok tartóztatva, és visz magával. Úgy, ahogy voltam. Semmi egyéb. Anyuka otthon volt, tehát ő látta, tudta. Apukám pedig lent a műhelyben dolgozott, ott állt a motorbicikli, és a fegyőr legnagyobb meglepetésére én berohantam a műhelybe, amikor engem ott lekísért. „Apukám, apukám, elköszönök, mert elvisznek.” Így tudta meg apukám. Bevitt, egy darabig ott voltam a cellában, hát egy idős paraszt néni, gondolom jól kikérdezett, én csak sírdogáltam egész nap, akkor voltam először egy elzárt cellában. Aztán egyszer csak vonattal felvittek a Markó utcába, és ott a Fő utcában volt egy tárgyalás, de se egy védőtanú, vagy akármilyen vádló, tanú. Talán az egyik évfolyamtársnőm ott volt, aki bizonyította, hogy tényleg osztálytársnők voltunk, talán, mintha őt hallottam volna beszélni, mert nem mindig hívják be az embert, úgyhogy ezt nem tudom. A családomat láttam kívülről, amikor vezettek, apukám, anyukám is ott volt. Az a bíró, aki Nagy Imrééket is tárgyalta, először tárgyalta, aztán megbetegedett, és aztán jött a másik, bocsánat, az ő nevére sem emlékszem, pedig azt hittem, örökre megjegyzem. Ezek olyan nevek, amiket nagyon kéne tudnom, de én mélyen elnyomtam. Betegség miatt vették el tőle a Nagy Imre pert. Ő kezdett el engem tárgyalni.

Ez már 1957 tavasza.

Ez már javában. Mert akkor megint egy darabig itt nem tudtam, hogy mi lesz velem, amikor visszavittek, mert ugye az ítélet felfüggesztett volt. Ebben nem sikerült az ügyészt valahogy meggyőznöm. Neki lett volna egy elképzelése, hogy hogy engedne el... Arra emlékszem, hogy hogy vittek fel Pestre. Azért emlékszem, mert egy éjszakai személyvonaton, ami zsúfolva volt, ugyanúgy, fülkékbe, ahol millióan ültek, ült be velem a fegyőr, meg én. Hogy volt-e rajtam szíj, arra nem emlékszem. Tehát éjszaka utaztunk egy végtelennek tűnő úton, nekem meg sem mondták, miért, most hova, hogy s mint megyek. Azt sem, hogy én azalatt, tehát erre emlékszem, hogy vittek, erre is azért, mert az egyik állomáson ki volt szabad szállni. És meglátott egy vívótársnőm, már férjezett asszony volt, amikor vívott is, egy sporttársnőm, és látta, és aztán ő el is mondta, hogy hol látott engem és hogy s mint. De hogy hogyan kerültem a Markó utcába, ott milyen körülmények közé, semmire nem emlékszem, pedig ez három vagy négy nap volt legalább. Mert itt is volt kihallgatás, meg minden. De, hogy egyáltalán, mi volt rajtam mondjuk, vagy semmire sem. Hogy ettem, ittam, semmire nem. Hogy kerültem a Fő utcára? Talán az, a kapu rémlik nekem, de lehet, hogy utólag

néztem meg a Fő utcát. Oda vittek, ott egy terembe vittek, ott folyt a tárgyalás is. Anyukámék fogadtak egy ügyvédet! Habermann Gusztáv nagyon jó ügyvéd volt, aki ott feljött erre a tárgyalásra, és aki a régi, rendes, hagyományos, jogász elvek alapján, megpróbálta a jogi utat tartani. Nem sok szava lehetett neki! A lényeg, hogy őt nem hagyták szóhoz jutni, szegényt. Lehetett ügyvédem, de... És akkor, ott, a másfél év letöltendő büntetést kiszabták. Úgy tűnt, hogy erős, durva, szigorú ítélet. Ami azért is érdekes, mert aztán a Kakuszi Mária, amikor a Kiss Tamásék pere volt, ő kapott egy év kizárást az egyetemről. De ez itt egy helybeli tárgyalás volt, már sok ilyen volt, és főleg rámentek a Tamásékra, meg aki nemzetőr volt, meg ilyenekre. És akkor hát, zárjuk ki az egyetemről. Ahhoz képest, a pár, ami tényleg megmaradt papír alapú valami, borzasztó soknak tűnt. Onnan hoztak vissza a Csillagba és egy darabig itt voltam.

Ez, hogy milyen volt a rab élet, erről soha, senki nem kérdezett, de ez egy külön nagy történet lenne, mert utána a gazdaságba kerültem. Nem politikaiak közé, de volt ott egy-két valaki, aki azért volt ott. Egy nagyon tündéri, nagyon édes kislány, kuláknak nyilvánították az apját, azért került aztán ide, mert a felvonuláson ő vitte a magyar zászlót. Na, ő kapott szintén másfél évet. De őt felezték. Engem nem. Egy nevelőtiszt, aki állandóan látogatott, a gazdaságban is, hogy mit érzek, hogy alakul a világnézetem, és ígéretet. A végén kitöltöttem az egészet, hiába ígérettek, se harmadot, sem felet nem kaptam.

Azt szeretném kérdezni végezetül – minden interjú alanyunkat megkérjük erre –, hogy mi az, amit az 1956-os ifjúság képviselőjeként üzenetként megfogalmaz a jövő generációinak?

Azt nem lehet érzékeltetni, amit akkor érzett az ember. Amikor meg mertünk szólalni. És azt a drámaiságot, hogy elárulva és rászabadítva minden bosszút, mert szerintem az volt a bosszú, a bevonulás fő oka, hogy szégyellték, hogy megfutamodtak. Mert akkor egy kis időre mindenki eltűnt. És az tulajdonképp nagy hatással volt más kommunista pártokra is. Ezt persze mi nem tudhattuk. Volt egy ilyen, mint egy jaj felkiáltás, hogy valami kihallatszott, ki a nagyvilágba. Ez az egyik.

A másik üzenet pedig a mai fiataloknak az, hogy ők készen kaptak tulajdonképp mindent. Az, hogy itt kialakult egy demokratikus rendszer, alakultak pártok, lehetett szabadon választani, lassan kialakult egy infrastruktúra, ami, tehát a rádió, a televízió, a bankrendszer. Tehát ez a háttere a demokráciának, minden

előnyével, minden hátrányával ezt készen kapták. És azt is, hogy vannak lehetőségeik, jogaik. Szinte kiszolgálják őket, a szórakozástól kezdve mindennel, tényleg csak rajtuk múlik, hogy hogyan boldogulnak. Ez akkor indult el, amikor a fiatalok fel merték emelni a fejüket, és meg mertek szólalni, és bizony, életükkel, vagy sok szenvedéssel, könnyel, a következményeit elviselték. Arról nem is beszélve, az '56 után a következő harminc évben amit el kellett viselni, sokszor nehezebb volt, mert nem tiszta eszközök voltak azok. Hogy csináltak másodrendű embereket azokból, akik tudták azt, hogy hát mindent le kell nyelni, és örülök, ha nyugodtan, békében hagynak. Hogy ezzel az érzéssel nem kell megküzdeniük. Lehet, bármilyen párti vagy szabad véleménynyilvánítása, lehetőségei vannak, és kicsit emlékezzenek meg azokról, vagy legalább tudjanak arról, hogy itt, Szegeden mi történt. Ami nekem régi, szintén régi fájó pontom, hogy Szeged nem vesz erről tudomást. Azt, hogy átéltük, azt soha nem bántam meg, annál nagyszerűbb érzés nincs azóta sem. Még az úgynevezett vasfüggöny lebontása és az egyéb, utána történtek sem voltak olyan igazi felemelő érzések, mint ami 1956-ban volt.

TÓTH IMRE (*1934)

EGYKORI SZEGEDI JOGHALLGATÓ, A MEFESZ EGYIK KEZDEMÉNYEZŐJE, A MEFESZ JOGI KARI VEZETŐSÉGÉNEK TAGJA, A MEFESZ SZEGEDI IDEIGLENES EGYETEMI DIÁKTANÁCS TAGJA, A SZERVEZET BUDAPESTI KÜLDÖTTE⁸⁴

1934-ben születtem Békéscsabán, egy viszonylag nagy családban és nagy házban. Édesanyám háztartásbeli volt. És tulajdonképpen a nagybátyám, édesanyám testvére nevelt, aki gépészmérnök volt, és Csabán volt egy nagy autójavító üzeme. Nagyon jó matematikus volt, úgy is hívták az iskolában, hogy a kis Gauss. Az Andrássy úton laktunk egy viszonylag nagy házban. A nagybátyám és a nagynéném jövedelméből éltünk. Nagynénémnek kerékpár kereskedése volt. Voltak bérlőink. Pék, cukrász, aki elkényeztetett, mert állandóan tömött süteményekkel, amit én úgy szolgáltam meg, hogy minden szombaton felhúztam az órájukat, mert ortodox zsidó család volt, és szombaton nem szabadott hozzá nyúlni nekik fém tárgyhoz. Iskoláimat Csabán végeztem, itt is érettségiztem. 1952-ben érettségiztem. Nagyon vallásos volt az édesanyám, annak is nevelt. 49-ben felvettek a szegedi KISSZEMINÁRIUMBA, papnak készültem, de abban az évben meg is szűnt. Úgyhogy így nem lettem pap. Végig jártam hittanra, ami később az egyetemi felvételinél nagyon negatív színben tüntetett fel. Meg is mondták, hogy azért nem vesznek fel, mert bigott katolikus vagyok, nem vagyok alkalmas arra, hogy egyetemen hallgató legyek. Ez tartott 1954-ig. '54-ben viszont szóltak a szegedi, volt osztálytársaim, hogy most jelentkeztek a jogra, mert a jogi kar dékánja, a nemzetközi jog professzora, hirtelen nem jut eszembe a neve, annak egy szempontja van, hogy valaki tud-e nyelvet, vagy sem. Én németül elég jól tudtam, mert 4 éves koromtól volt egy német tantim, aki állandóan velem volt, 4-5 éves koromban úgy tudtam németül, mint magyarul, mert többet beszéltem németül,

⁸⁴ Az interjút 2016. február 3-án Jancsák Csaba készítette és látta el jegyzetekkel. Az interjú elkészítésében közreműködött Kiss Gábor Ferenc.

mint magyarul. Egyébként ma is, ha olvasok, előbb németül olvasok. Előbb tanultam meg németül írni, olvasni, mint magyarul.

1954-ben felvettek a jogi karra, és így kerültem be az 1956-os eseményekbe. Már nem emlékszem pontosan, hogy mikor, '56 őszén felkeresett Kiss Tamás nevű barátom, a Lejtényivel, és mondták, hogy jó lenne alakítani valamilyen szervezetet, mert ez a DISZ ez semmire nem jó. Érdekvédelmi szervezetet, ami első sorban az egyetemisták problémájával foglalkozik. Így kezdtük el szervezni a MEFESZ-t. Elég gyorsan ment a szervezés, mert az egyetemisták nagyon fogadókészek voltak erre az ötletre és Szegeden pillanatok alatt, majdnem minden egyetemen megalakult a MEFESZ.

Engem felküldtek Pestre, hogy ott szervezkedjek tovább, közben próbáltam legalizálni a MEFESZ-t, ezért felkerestem az MDP egyetemi alosztályát, hogy próbáljunk valami kompromisszumot kötni, hogy jóban legyünk meg a DISZ. Nagyon próbáltak lebeszélni minket. Közben voltam a Központi Bizottság egyik tagjánál, most nem jut eszembe a neve, korral jár, hogy az emberek a neveket hamar elfelejtik, és ott volt a Hanák Péter⁸⁵, azzal is beszélünk. A Hanák Péter úgy látszik, hogy azért hajlott arra, hogy támogasson minket. Az MDP egyetemi alosztályánál viszont nagyon nem jó szemmel nézték ezt a dolgot, de nem mertek egyértelműen elutasítóak lenni, ezért valamiféle kompromisszumkészséget láttam.

Megkérdezték tőlem, akkor szervezte a Marián ezredes a Műegyetemen a tüntetést, és megkérdezték tőlem, hogy mi a véleményem a tüntetésről. Azt mondtam nekik, hogy nem helyeslem a tüntetést, mert én mindig a békés kompromisszumos megoldások mellett voltam annak ellenére, hogy belül nagyon rendszerellenes voltam, mert az én ideálom egy liberális, többpártrendszeres demokrácia volt. De hát ezt nem is mertem volna akkor előhozni, mert semmi realitását nem láttam. Amikor korábban előjött, hogy a szovjet csapatok vonuljanak ki, az ellen is kézzel-lábbal kapálóztam, mert annak sem láttam semmi realitását, ezt mondtam is Kiss Tamásnak. De amikor megláttuk a tüntetést, azt a hatalmas tömeget, akkor egymás nyakába borultunk, hogy ilyen szépet még soha nem láttunk. Mincket is elragadott ez a látvány, ez a hangulat. Teljes mértékben a tüntetők mellé álltunk, bár nem vonultunk velük együtt, hanem a járdán kísértük a tömeget.

⁸⁵ Hanák Péter (1921-1997) történész, művelődéstörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. A Petőfi Kör ankétjainak egyik felszólalója. 1957-ben a forradalomhoz kötődő tevékenysége miatt elbocsátják egyetemi állásából. 1964-től az MTA Történettudományi Intézetében dolgozik. Ld még. Jancsák 2016.

Közben Szegeden is tárgyaltunk a szegedi pártbizottsággal. Volt egy elég éles vita, mert mondtam a pártbizottság vezetőjének, hogy azért próbáljunk meg-egyezni, mert az egyetemisták követelése az elég komoly, és szerintem kompromisszumot lehet kötni. De ők akkor nagyon mereven ellenezték, mondták, hogy húzzuk meg magunkat, mert azért a hatalom az ő kezükben van. Én azzal replikáztam, hogy a tömegek meg mi mögöttünk vannak. Nem tudtunk dülőre jutni, tulajdonképp ezért mentem fel Pestre, hogy hátha. Próbáltunk Nagy Imrével kapcsolatot teremteni, de Nagy Imre már eleve elzárkózott.

Tóth Imre huszonévesen

Ez a budapesti utazás, ez október 17-e, 18-a?

Az az igazság, hogy többször voltam Pesten. Tizenvalahányadikán is...

Az első utazás az a 16-i MEFESZ gyűlés után volt Pestre, amikor Nagy Imrét kívánták meghívni Szegedre, a 20-i gyűlésre.

Igen.

Akkor volt ez, ugye, hogy az egyetemi osztállyal, a Szalai Bélával⁸⁶...

Ez az, a Szalai! Elmondtuk, hogy szerintünk kellene egy olyan diákszövetséget létrehozni, amely csak az egyetemisták problémáival foglalkozik és valamilyen kompromisszumot lehetne kötni, hogy a DISZ megmaradna, mint felsőbb koordináló szerv, mert gondolom, hogy ha az egyetemisták létrehozna egy ilyen szervezetet, akkor majd később a munkások is, meg mások is létre hozhatnak ilyet. De a Szalai mereven elutasította ezt. De mondom, a Hanák meg azt mondta, hogy jó, ezt át kéne gondolni és majd erre vissza fogunk térni. Tehát nem utasított el teljesen. Gondoltam, hogy a Szalainak ez nem tetszik, mert ő teljesen elutasított. Úgyhogy azzal váltunk el, hogy esetleg majd a Hanákkal fogunk még beszélni.

Visszamentek 17-én, 18-án Szegedre, akkor ott a MEFESZ szervezése folyt közben, Szervezeti Szabályzat írás, gondolom.

Igen, főleg a Lejtényi ügyködött előzősen, meg a Kiss Tamás. Én meg állandóan utazgattam.

Az, hogy a MEFESZ-nek, hogy volt egy korábbi MEFESZ, 1945-49 között, erről tudtak, vagy benne volt a gondolkodásban?

⁸⁶ Szalai Béla István (1922-2008) kommunista politikus, közgazdász. A műegyetemen folytatott közgazdasági tanulmányokat. 1943-ban belépett a Magyar Parasztszövetségbe, és tagja lett a Parasztfőiskolások Közösségének. 1945 januárjában megalakult Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) gazdasági vezetője választották. 1945 tavaszán elvégezte a három hónapos kommunista pártfőiskolát. Ekkortól tagja Magyar Kommunista Pártnak. Az MKP ifjúsági titkárságán, és a párt főtítkárságán dolgozott. 1946-ban lediplomázott. 1947–1948-ban a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) elnöke. 1948-tól a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) főtítkára, majd elnöke volt. 1949-ben a kommunista diktatúra által létrehozott központi ifjúsági szervezet a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) főtítkára, majd alelnöke. 1952-1953. között a Minisztertanács titkárságának vezető. 1953 júniusában az MDP KV tagja és a Politikai Bizottság (PB) póttagja lett. A Rákosi Mátyás – Nagy Imre kormányfőcserére 1953. június 13-ra Moszkvába rendelt magyar párt- és kormányküldöttség tagja. 1954. október 30-tól 1955. szeptember 8-ig könnyűipari miniszter. A Nagy Imre-ellenes pártvonal tagja volt. Az 1956-os forradalom alatt nem vállalt szerepet. 1956. október 31-ig az MDP székházában tartózkodott, majd Óbudán várta a szovjet segítséget.

Ezért is neveztük el MEFESZ-nek. Tudtuk, hogy a Szalainak köze volt ehhez a MEFESZ-hez, ezért is mentünk a Szalaihoz, most jut eszembe. Igen, tudtunk róla, azt is, hogy a Szalainak köze volt ehhez a MEFESZ-hez és arra is hivatkoztunk, hogy mi valami ilyesmit akarunk csinálni. Na igen, de ő azt mondta, hogy megváltoztak az idők, ez már nem aktuális. Azért az is érdekes lenne, hogy az egyetemen milyen élmények értek.

Hogyne, azt javasolnám, hogy ezzel folytassuk!

Nagyon liberális, jó légköre volt, a professzorok egészen vegyes beállítottságúak voltak. Voltak, akik kiszolgálták a rendszert, de voltak, akik viszont egyáltalán nem. A professzorok többsége kifejezetten rendszerellenes volt. A római jog professzora, a Halász [Aladár]⁸⁷, az például magához hívatta az egyik év-folyamátársamat, a Vető Mikit, és elbeszélgetett vele, mert a Vető az szinte napi templomba járó volt. És mondta neki: „Ha más rendszer lenne, akkor én püspök lennék, de ebben a rendszerben... hogy lehet valaki vallásos?” Ilyen volt a kommunista professzor. A Schulteisz⁸⁸, a büntetőjog professzor első dolga volt, hogy 56-ban kirúgatta az összes hülyét az egyetemről. A Perbíró professzor nagyon támogatta a MEFESZ-mozgalmat. A legtöbb professzor ha nem is nyíltan, de

⁸⁷ Halász Aladár (1892–1966) jogász, egyetemi oktató. Fővárosi egyetem elvégzése után 1915-ben avatták doktorrá. Hallgatóként a Galilei-kör tagjaként tevékenykedett. Belépett a Magyar Radikális Pártba. A Tanácsköztársaság alatt a Szociális Termelés Népbiztonságon dolgozott, majd Bécsbe emigrált. Visszatérve Magyarországra 1925–1944 között ügyvéd. 1944 tavaszán – zsidó származása miatt – törölték az ügyvédi jegyzékből. 1945 februártól újraindult Magyar Radikális Párt főtitkára volt. 1951-ben docens, majd megbízott tanszékvezető a szegedi egyetem római jogi tanszékén. Az 1955–56. tanévtől a pécsi római jogi tanszék vezetője is volt. Az 1956. októberi forradalom alatt – tudományos tevékenység hiánya miatt – a szegedi jogi kar dékánjának, Schulteisz Emilnek kezdeményezésére eltávolították az egyetemről, innentől kizárólag Pécsen tanított, 1959. február 1-től egyetemi tanárként, 1965-ös nyugdíjba vonulásáig. Varga Csaba: Halász Aladár. Jogelméleti Szemle, 2005/2 Interneten itt: <http://jesz.ajk.elte.hu/varga22.html>

⁸⁸ Schulteisz Emil (1899–1983) jogász, hadbíró vezérőrnagy (1945). 1947-től a debreceni, 1949-től a szegedi egyetem büntetőjog tanára. 1956/57-ben a jogi kar dékánja. 1957. október 1-én nyugdíjazással eltávolították az egyetemről. 1956-ban Schulteisz kérvényezte a jogi karról a kommunisták által eltávolított Bibó István (1911–1979), Ruttkai György (1898–1974), Sövényházi Ferenc (1899–1980), Szabó József (1909–1992) egyetemi tanári állásba való visszahelyezését, és továbbá Antalffy György (1920–1993), Halász Aladár (1892–1966), Zsíkó László (1920–1986), Kovács István (1921–1990) kizárását. Ld még Jancsák 2016.

hallgatólagosan. Az Antalffy⁸⁹ nem sokra becsültük, mert az Antalffy vizsgáztatási módszereit, azt nagyon ellenszenvesnek találtuk. Nyíltan, teljesen pofára vizsgáztatott. Volt egy csinos lány, ránézett, azt mondta, hogy szép fényképarca van, adja oda az indexét, jeles, mehet, kész, ennyi. Megkínálta a páciens cigarettával, ott volt a Lánchídtól a Munkásig öt vagy több cigaretta, attól függ, hogy ki milyet vett, olyan jegyet írt neki az indexébe. Ha valaki Lánchidat vett, vagy jelest kapott, vagy egyest. Az egyest azzal indokolta, hogy ha valaki ennyire igényes cigarettában, az a tanulásban biztosan elégtelen. Vagy ha fordítva, éppen az volt a hangulat, aki ilyen igényes, az biztos a tanulásban is igényes, jeles. Az egyik évfolyamtársam mesélte, hogy megkérdezte az Antalffy, hogy mi a véleménye a legutóbb írt könyvről. Később megtudtuk, hogy az Antalffy sosem írt könyvet, az illetőnek nem lehetett véleménye, úgyhogy kirúgták, mert nem volt véleménye. Az Antalffy is kirúgta a Schulteisz. Tokaji Gábor tanársegéd⁹⁰ a büntetőjognak volt a tanársegédje, a Schulteisz-nak. Ő is egy ilyen támogatóként szerepelt. A Schulteisz különösen, őt le is csukták. Mesélték, nem láttam, csak mesélték, hogy hadbíró, altábornagyi egyenruhában vonult be a börtönbe. A leg több professzor támogatta [a MEFESZ-t], ez a támogatás egészen 1957 februárig tartott.

Én két titkos szervezetnek is voltam a tagja az egyetemen, az egyik a Turul gárda volt, a másik meg az SPP. Ennek az eredeti neve, Societas Philosophiae Perennis⁹¹ volt, a Vető nevezte el Societas Paralisis Progressivae-nek⁹² [nevet]. Egy feltétel volt, az lehetett ennek a tagja, aki vallásos. Én akkoriban még nagyon vallásos voltam. Ennek a társaságnak két fő foglalkozása volt, az egyik zenehallgatás,

⁸⁹ Antalffy György 1950-51-ben a jogi kar dékánja volt, majd a forradalom után 1957-58-ban és 1967-73 között szintúgy. 1958-1964 és 1976-1982 között a Szegedi Tudományegyetem rektora lett.

⁹⁰ Tokaji Géza (1926-1996) volt, aki szemináriumokat vezetett. Tokaji 1945 őszén egyetemi tanulmányait Szegeden kezdte meg. A diploma átvétele után, 1949-ben a Büntetőjogi Tanszékre került, egyetemi tevékenységét könyvtárkezelő demonstrátorként, majd gyakornokként kezdte. 1952-ben kapta meg tanársegédi kinevezését. 1960-ban adjunktussá nevezték ki.

⁹¹ Az örök filozófia társasága. Az „filozófiai örökkévaló” vagy „örök filozófia” hívei szerint léteznek örökérvényű igazságok, mint Isten, szabadság, halhatatlanság, és ezek nélkül nem létezhet egyetlen gondolkodási rendszer sem. Ld. még: Balduin Schwarz: Örök filozófia – Törvény és szabadság a szellemtörténetben. JEL Könyvkiadó, 2013

⁹² Szójáték. Paralysis progressiva: Az agyvelő krónikus gyulladás szifilisz késői stádiumában, ami az agyvelő sorvadásához, elbutuláshoz, és bénulásokhoz vezet.

főleg klasszikusokat, egyházi zenét, a másik a filozófia. Az rendszeres oktatás folyt ebben. Első sorban filozófusokkal foglalkoztunk, akikkel az egyetemeken nem lehetett. A másik társaság, a Turul gárda, oda úgy kerültem, hogy ennek a vezetője, a Soós Laci⁹³ megkérdezte, hogy mi a véleményem Trianonról. Mondtam neki, hogy óriási tragédia volt, a nemzet egyik legnagyobb tragédiája – a mai napig ez a véleményem. Jól van, mondta, és gyakorlom a vallást? Igen. Akkor köztünk a helyed! Így szervezett be a Turul gárdába.

Soós László huszonévesen

De hamar kiderült, hogy teljesen más elképzelésünk van a dolgokról, mert ő egy erősen nacionalista beállítottságú gyerek volt, én meg nem. Trianont óriási tragédiának tartottam, elsősorban azért, mert felbomlott a monarchia. A nagymám mondása volt, mindig az jut az eszembe, hogy „Akkor volt nekünk jó, amikor Ferenc Jóska volt a kerál”. Ő nagyon rosszul beszélt magyarul, mert cseh volt, monarchia-hívő. Én is így gondoltam, hogy Magyarországnak a legszebb időszaka az a Kiegyezés utáni 1914-ig tartó időszak volt. Megjegyzem, 1947-ben fél évig

⁹³ Soós László (*1934) joghallgató. A MEFESZ perben (Kiss Tamás és társai 1957-58) a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése, valamint államtitok jogosulatlan megszerzése büntetésében 5 év börtönbüntetésre ítélték.

Szlovákiában voltam. Liptovský Svatý Mikuláš⁹⁴ Gimnáziumába jártam, mert az anyám ki akart települni családi okok miatt. Az anyám az szlovák és akkoriban szervezték a csabaiak között is, hogy nem akar-e kitelepülni, és úgy gondolta, hogy otthagy csapat-papot és megyünk ki Szlovákiába. Ott nekem nagyon negatív tapasztalataim voltak. Az a nacionalizmus, amit ott tapasztaltam, a szlovák nacionalizmus az nagyon rossz volt, és közöltem az anyámmal, hogy én itt nem maradok. Azóta vallom magam liberálisnak, és minden nacionalizmust ellenzek, mert ott az a tapasztalat szűrődött le bennem, hogy a nacionalizmus az nagyon elfogulttá teszi az embereket, és akkor minden marhaságra képesek. Többek között ugye folyton azt hangsúlyozták, hogy Petőfi nem is volt magyar.

A huszadikai nagygyűlés előtt Imre bátyám tárgyalta a Sipos István nevű DISZ vezetővel.

Igen.

Erről mondana néhány dolgot?

Azt hiszem, megemlítettem, csak a nevek nekem már nagyrészt kiestek. Ez elég hosszasan tárgyalás volt, aminek a lényege az volt, hogy ők folyton arra hivatkoztak, hogy a hatalom mögöttük van, úgyhogy ne nagyon ugráljunk, én meg arra hivatkoztam, hogy a tömegek viszont mi mögöttünk állnak, tehát ő se ugráljon olyan nagyon. Ez a tárgyalás nem vezetett eredményre.

Itt is arról volt szó, hogy a DISZ-en kívül vagy DISZ-en belül legyen a MEFESZ helye?

Mi kezdettől fogva nem így akartuk. Én úgy emlékszem, hogy mi kezdettől fogva a DISZ-en kívül akartuk. Azt elfogadtuk volna, hogy a DISZ legyen egy felső, koordináló szervezet, ami koordinálja a többi, különböző rétegszervezetet. De az, hogy a DISZ beleszóljon a szervezet belső ügyeibe, az ellen mereven elzártunk.

⁹⁴ Liptószetmiklós

Az, hogy a MEFESZ tagsága a személyes tagságon fog alapulni, az a kezdettől fogva így volt? Hogy az egyes diákok lesznek a tagjai?

Én így emlékszem, hogy igen. Igyekeztünk nagyon demokratikusak lenni, mindent megszavaztattunk, minden részletkérdést is. A választásokat is igyekeztünk nagyon demokratikusan bonyolítani.

Ahogy a dokumentumokat olvastam, nekem úgy tűnt, mintha lett volna egy munkamegosztás önök között: a Lejtényi az SZMSZ-szel foglalkozik, a Kiss Tamás ezeket a politikai követeléseket szedi össze. Ebben az időszakban ugye a menzán, a diákklubban van egy kupaktanács, mondjuk így, és eközben Imre bátyám felmegy Budapestre Nagy Imréért, mintha a „diplomáciával” Ön foglalkozott volna. Megbeszélték ezt előtte?

Ez így alakult. Nem beszéltünk mi semmit részletesen, magunk sem tudtuk, hogy fognak alakulni a dolgok. Mondjuk én nem szerettem szerepelni, beszédeket nem mondtam. A börtönben erről sokat beszéltem a Mérei tanár úrral, mert együtt dolgoztunk a fordító irodában, és megállapította rólam, hogy én szereplési neurózisban szenvedek. Tényleg. Én nem tudtam vizsgázni, folyton leblokkoltam vizsga közben. Szereplési neurózisom volt. Ezért én mindig a háttérben voltam a gyűléseken. Viszont négy szemközt, vagy kisebb csoportban jól tudtam kommunikálni és vitatkozni. Szenvedéllyel. Nemrégiben, mikor volt az ötven éves érettségi találkozásunk, akkor az egyik volt osztálytársam úgy emlékezett rám, hogy én folyton vitatkoztam, és amikor az ellenfelemet meggyőztem, akkor az ellenkező álláspontra helyezkedtem, és az ellenkezőjéről próbáltam meggyőzni. Igen, nekem mindig a vita volt a szenvedélyem, és az ideológia. Én ma is mindent ideológiai szempontból nézek. Nálam mindig ez volt a döntő. Ezért alakult úgy, hogy én mentem olyan helyekre, ahol vitatkozni kellett. Mondhatom, hogy bizonyos eredményt sikerült elérni, de hogy aztán mi lett volna a vége, azt senki nem tudja, mert közbejött a fegyveres felkelés, amit én akkor nagyon elleneztem, mert úgy éreztem, hogy az addigi munkánk tönkre ment. Ezzel lényegében az egész MEFESZ-ügy teljesen háttérbe szorul.

Mi volt az az elképzelés, amit jónak tart, ha akkor megvalósul?

Én akkoriban úgy gondoltam, de lehet, hogy ezt csak most gondolom így, de azért valami ilyesmi lehetett, hogy azt érzékeltük, hogy a párton belül nagy mozgolódás van, és bomlófélben van a párt Magyarországon és a Szovjetunióban is. Hruscsov beszédéről hallottunk, a Szabad Európát már lehetett hallani, az angol rádiót is, a nagybátyám állandóan az angol rádiót hallgatta már a negyvenes évek végétől. Nekem is a szenvedélyem volt a külföldi adások figyelése. Azt érzékeltük, hogy a Szovjetunióban is van egy bomlási jelenség és nálunk is. Ezt mondom, ez maga az, amit én közvetlenül érzékelttem, hogy a Szalai és a Hanák között is ellentét van. De egyéb jelei is voltak, a Petőfi Kör... Rajk újratemetése... Volt egy csomó jele annak, hogy itt van mit keresni. Én mondom, mióta az eszemet tudom, azóta a többpártrendszer híve voltam. Lényegében a hátsó szándékunk, a legfőbb cél az motoszkált az én fejemben legalábbis, hogy körülbelül a 46-os állapotokat kéne visszaállítani. Jó, az oroszok itt vannak, akkor is itt voltak, de azért lehet még az oroszok mellett is egy többpártrendszert és demokráciát létrehozni. Természetesen ez már a családi érdekek is arra ösztönöztek, hogy sokkal liberálisabb gazdaságpolitikát kéne folytatni. Például amikor jött Nagy Imre, 1953 után, akkor a nagybátyám vállalkozása nagyon fellendült. Körülbelül hat esztergapaddal, présgépekkel, öntödével, több hegesztőaparáttal rendelkező műhelye volt, és mikor jött a Nagy Imre-féle program, ami kifejezetten az ilyen kis vállalkozásokat serkentette, a nagybátyám elkezdett lapátokat, cséplőgépeket, szitákat gyártani. Az nagyon jövedelmező volt akkor. Emlékszem, a villanyszámlája, mert egyszer én fizettem be, az havi tízezer forint volt. Akkor!

A szólásszabadság, a szabad választások, a liberális politikai világnézet – ezek az értékek megjelentek az egyetemen azoknál az oktatóknál, akik nem a sztalinista oktatók voltak? Volt egy ilyen rejtett szál?

Ez így van. Érzékeltük.

Az oktatók részéről ez a támogatás ezek szerint abban is megnyilvánult, hogy valamiféle értékcsere zajlott Önök, és az idősebb generáció között?

Volt, emlékszem, de óvatosak voltak. Emlékszem egy felszólalásomra államjog órán, akkor a Horváth-Zsikó tartotta az órát, mindig úgy mutatkozott be, hogy „Dr. Horváth-Zsikó László, egyetemi adjunktus, a nyári, termelési gyakorlatok vezetője”. Mindig elmondta a teljes titulussát. Később ő volt az, aki mikor ott

álltunk a bíróság folyosóján bilincsben, odajött hozzánk, és mindig lekezelt velünk. Ebből is látszik, hogy ő végig, még akkor is, amikor már ez nagyon rossz pont volt, igaz, azt hallottam, hogy akkor ő ki is került az egyetemről, és ügyvéd lett. Neki felvettem azt, ez '56 kora őszén volt, még szeptemberben, hogy hát most folyton arról beszélünk, hogy a Parlamentben bólogató Jánosok vannak, és ezen változtatni kéne, és nem lehetne most feloszlatni a parlamentet és új választásokat kiírni, valódi, demokratikus viszonyok között? Akkor mondta a Zsikó, hogy nem, itt még nem tartunk, ezt nem lehet. Az látszott, érződött, hogy egyet ért ezzel, csak még nincs itt az ideje.

Október 20-a, nagygyűlés, követelések... Ott volt ezen a nagygyűlésen?

Nem, nem voltam.

A következő nap a MEFESZ küldöttek elutaznak szerte a magyarországi egyetemekre. Kiss Tamásék Budapestre, majd 22-én telefonál Kiss Tamás, hogy Tóth Imre menjen utána. Akkor ön felmegy Budapestre, egy Lenin körüti lakásban várja Kiss Tamást, de elkeverednek, majd 23-án találkoznak Tamással és innentől néhány napot Budapesten töltenek el. Hol laknak? Mi történik Önökkel ekkor?

A Veres Pál utcai kollégiumban. Azt hittem, otthagyjuk a fogunkat. 23-án, késő este Kiss Tamással ott mászkáltunk a Rádió környékén és akkor már hallottunk lövéseket és láttunk bekötött fejű, karú embereket jönni a Rádió felől, és kiabálják, hogy gyilkol az ÁVO. Nem sokkal később jöttek katonai teherautók, kiskatonákkal. Láttuk, hogy körbe vették az autókat a tömeg, és a kiskatonák adogatják le a fegyvereket. Mondtuk egymásnak, na, hát ebből nagy balhé lesz, húzzuk el innen a csíkot, és hazamentünk a kollégiumba. Onnan mentünk, próbáltunk élelmet szerezni, akkor pillanatok alatt elfogyott minden. Már pontosan nem emlékszem, hogy mikor jött valaki a kollégiumba, hogy nemzetőrök toboroz a Kopácsi. Én azt, hogy Tomi mit gondolt, nem tudom, de én arra gondoltam, hogy itt olyan káosz lesz nemsokára, hogy tényleg meg kéne szervezni egy nemzetőrséget, hogy egy dologban lehet bízni, hogy a Nagy Imréhez tartozó Kopácsit támogatnunk kell. A Tamás is ilyet gondolhatt, mert együtt léptünk be a nemzetőrségbe. Volt egy kis járőrözés, és egyik éjszaka a Baross utca és a Szűz utca sarkán volt, az volt a feladatunk, hogy azt a környéket biztosítsuk. Emlékszem, szemben volt egy felkelő csoport, és átkiabáltunk, hogy: „Lőttök?” „Ha nem lőttök, mi sem lövünk.” – ebben megegyeztünk. Akkor láttuk,

hogy jön egy autó, abból kiszállt valaki, nem tudom ki, és a szemben lévő házból is kijött valaki, és ott tárgyaltak. A felkelők egyik vezetője lehetett, és az autóval a Kopácsi valamelyik embere. Nagyjából konszolidálódott néhány nap alatt Pesten a helyzet. Hallottunk dolgokat, hogy mi történt a Köztársaság téren, amivel nagyon nem értettünk egyet, meg hogy a Parlament előtt mi történt. Amivel természetesen szintén nagyon nem értettünk egyet. De október vége fele, nem tudom, mikor, talán 28-a környékén elhatároztuk, hogy most már sipirc innen, menjünk vissza Szegedre. De nem volt olyan egyszerű, vonatközlekedés nem volt, maradt az autóstopp. Felkérdeztünk egy autóra, Pest határában leállították az autót. Nem tudom, Tamás hogy emlékszik vissza erre, én arra emlékszem, hogy nagyon be voltam tojva. Leszállítottak az autóról, orosz katonák voltak, és volt egy magyar tiszt. Megmotoztak, az autót átkutatták, találtak kézigránátokat az autóban. Mondta az orosz, hogy mi, egyetemisták maradjunk ott. Ettől kicsit megijedtem. De mikor az orosz az autó másik oldalára ment, akkor a magyar katonatiszt mondta, hogy na, ugorjatok. Már indult az autó, felugrottunk, és nem is értem, hogy ez mi volt, nyugodtan utánunk löhettek volna. Eljutottunk Bajára, ott elláttak minket, és aztán onnan arra emlékszem, hogy ott volt egy nagygyűlés, és ott többen voltunk, akik Pestről jöttünk. Volt valaki, aki beszámolt a pesti élményeiről, és az egyik legfontosabb dolognak azt tartotta, hogy semmilyen antiszemita megnyilvánulást nem tapasztalt Pesten. Ezt kihangsúlyozta. Mi sem.

A Lazúr Barna, az ottani Nemzetőrség parancsnoka, megszervezte a szegedi nemzetőrséget, mi is beléptünk oda, kimentünk az öthalmi laktanyába, ott volt szintén a Tamás, meg Aszalós Jancsi SPP-ista, és november 4-éig ott voltunk az öthalmi laktanyában. Egy Angliába került bölcsészhallgató meg is örökölte a könyvében az öthalmi laktanyai élményeit.

A Czigány Lóránt⁹⁵?

Igen, ő az! Ő leírja, hogy fel akartunk vinni az emeletre egy géppuskát, csak az nem fért fel azon a keskeny feljárón, és leírja, hogy a Totya, engem úgy hívtak, hogy Totya, pillanatok alatt szétkapta a géppuskát, darabonként felvittük, és ott rögtön össze is állítottam. Neki ez egy élmény volt. Ott tulajdonképp jól berendezkedtünk az öthalmi laktanyában, de 4-én jött a Lazúr parancsa, hogy azonnal

⁹⁵ Czigány Lóránt (1935–2008) magyar író, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1954-1956 között a Szegedi Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatója volt. Részt vett a MEFESZ-mozgalomban. 1956-ban emigrált.

vonuljunk le, mert jönnek az orosz tankok, és nem akar minket kitenni annak, hogy egyenlőtlen harcba kerüljünk. De ott voltak nagyon buzgó gyerekek közöttünk, az egyik szerzett egy ágyút, komoly páncéltörő löveg volt. Felállították a Tolbuhin sugárúton⁹⁶, hogy majd arra jönnek a tankok, és majd arra egy-kettőt kilövének. Csak amikor odaértünk, akkor derült ki, hogy senki nem tudja kezelni, mert tüzér nem volt közöttünk. Mikor már hallottuk a tankok dübörgését, akkor fogtuk magunkat, a nálunk lévő fegyvereket eldugdostuk, voltak betoncsövek, azokba bedugtuk és mindenki hazaszaladt.

November közepétől egy új lendületet kapott a MEFESZ.

Igen, szervezkedtünk mi tovább, sőt, Perbíróval felmentünk Pestre, hogy szerezzünk a Vöröskereszttől amit szét lehet majd osztani, sikerült is, elég sok holmit kaptunk, amit aztán szétosztottunk. Nyomozók nagyon érdeklődtek ezután, hogy hátha valami köztörvényes ügyet lehet ebből kerekíteni, de nem sikerült semmit, mert tényleg teljesen tiszta volt minden. Köztörvényes ügyet nem sikerült a nyakunkba varrni.

A MEFESZ a volt egyetemi DISZ irodát kapta meg használatra. A kép 1956 telén készült. A fotelben olvasó férfi Kiss Tamás.

⁹⁶ Ma Kálvária sugárút

Van egy név, ami előkerül az iratokban: Csete Iván⁹⁷ orvostanhallgató. Úgy szerepel a bírósági anyagban ez, hogy Csete Iván, Kiss Tamás és Ön mennek a Kárász utcára, november 10-e táján papírt megfestéket kérnek és kapnak a nyomdából...

És gyártottunk röpcédulákat. Igen, rengeteg röpcédulát nyomtunk. Volt egy orvostanhallgató, aki szintén részt vett a röpcédula készítésben és később arra hivatkozott, hogy őt tulajdonképp a rendőrség... Nem tudom, nem emlékszem a nevére, csak hogy orvostanhallgató volt. Megvádolták, de utána elengedték⁹⁸, mert mi is azt vallottuk, hogy igen, sejtettük, hogy ő besúgó volt. Közben nem! Egyrészt nem árult el minket, csak már akkor vallott, amikor már úgyminden kiderült.

Én is próbáltam ezt a röpcédulázást elhallgatni, mert tulajdonképp ez volt az egyetlen olyan dolog, amitől én félttem, személy szerint, hogy ezt tényleg a nyakunkba varrhatják, mert az összes többit teljesen nyíltan csináltuk. Én arra nem is gondoltam, hogy az, hogy megszereztük a besúgók névsorát, hogy ebből ekkora ügyet csinálnak. Ha az ÁVO feloszlott, mi úgy vettük ugye, akkor a besúgó gárdát is feloszlatják, és nincs semmi probléma ezzel. De később kiderült, hogy ezek még nagyon jó kis háziállatok és még nagyon jól fel tudják használni őket később is, ami be is következett.

Ez hogy történt? Ez a besúgó lista megszerzése?

Volt egy egyetemi hallgató, akinek a nevére nem emlékszem, aki Pesten találta valamelyik laktanyában. Több kötet volt, többek között a csabai besúgók névsora is ott volt. Elhozta hozzánk, a MEFESZ-be, hogy itt van ez a névsor. A Kiss Tamás – szerencséjére – akkor nem volt ott. Úgyhogy ezt tulajdonképp az én

⁹⁷ Csete Iván orvostanhallgató a MEFESZ orvosegyetemi vezetésének tagja, a MEFESZ miskolci küldötte, a forradalom leverése után emigrált. Ld. a vele készített interjút.

⁹⁸ Resli Pál (*1934) orvostanhallgatót 1957. szeptember 9-én tartóztatták le. 1958. január 14-én helyezték vád alá. Kiss Tamás és társai perében 1958. február 14-én kihirdetett ítéletben Resli Pál ellen a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedéssel kapcsolatos feljelentési kötelezettség elmulasztása büntette miatt folyamatba tett eljárást megszüntette a bíróság. A CsM-i Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya Fehérvári Bertalané rendőr főhadnagy által készített és Tihanyi József osztályvezető őrnagy által szignált, 1957. június 17-én kelt Összefoglalóban Resli Pál nevével ez olvasható: „1957 februárjában ügynökként beszerveztük.” CsML Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai 1249/1957

nyakamba varródott, a helyzet így hozta. Mondom, ez nagyon érdekes, hogy kik voltak a besúgók. Legépeltük, sokszorosítottuk, kiosztottuk egymás között. Lehoztam Csabára a csabai névsort, hogy a csabaiak is tájékozódjanak, hogy kik voltak ott a besúgók. Ebből aztán egy külön per is volt, ami miatt kaptam három évet.

Ez volt az államtitoksértés?

Igen. Lényegében Csabán is több illetővel találkoztam, akivel találkoztam a névsorban.

Az a névsor elkerült Csabára?

Igen, én vittem el.

Ez a forradalom alatt, vagy után volt?

Utána. Decemberben.

A röplapozás ez novemberre tehető, amikor röplapokat készítettek az írócsoport székházában, meg a MEFESZ irodán, és azután?

Dátumokat nem tudok, de körülbelül. Emlékszem, hogy egy volt szocdem is benne volt, egy Tunyogi⁹⁹ nevezetű, meg a fia. A röplap készítésben elég sokan benne voltunk. Ez úgy bukott ki, hogy sejtették, hogy mi benne voltunk ebben a röplap készítésben, mert a nyomozók – akkor már nem vertek, nem veréssel

⁹⁹ Tunyogi Csapó János (*1902) tanár. 1922-ben Romániából emigrált Szegedre és az egyetemen folytatta tanulmányait. 1923-tól 1927-ig dolgozott a kísérleti fizikai intézetnél, majd 1928-ban állami engedéllyel internátust nyitott. 1930-ban engedélyt kapott magán-gimnázium fenntartására, mely gimnázium 1940-ig működött. Ezután kiskereskedői engedélyt kért és ezzel foglalkozott a világháború végéig. 1945-től magántanárként dolgozott. 1956 november végén Tóth Imre, Aszalós János és Tunyogi Csapó Gábor hallgatók a sokszorosító berendezést a MEFESZ irodáról Tunyogiék lakására vitték. Tunyogi Csapó Jánost, a megtorlás során Kiss Tamás és társai perében, mert „lakását rendelkezésére bocsátotta abból a célból, hogy az ellenforradalom után ott sztrájkot felhívó, a pártot, a kommunistákat, a kormányt és a szovjet hadsereget gyalázó röplapokat készítsenek” öt év börtönbüntetésre ítélték. Fia, Tunyogi Csapó Gábor 1957 elején emigrált.

kényszerítettek, beugrasztottak bennünket. Kiss Tamásnak azt mondták, hogy én már bevallottam, és nyugodtan bevallhatja, nekem azt mondták, hogy Kiss Tamás már mindent elmondott, bevallhatom. Úgy tudták, hogy mi majdnem mindent együtt csináltunk a Kiss Tamással, lehetetlen, hogy a cédulázást nem. Így derült ki, aztán felgöngyölítették, hogy kik voltak benne.

1957 februárjában tartóztatták le.

Én úgy emlékszem, hogy február 2-án.

Ez Békéscsabán történt?

Igen, én hazajöttem azzal, hogy elbúcsúzom az édesanyámtól, rokonaimtól, és disszidálunk az Ambrus Jancsival. Ambrus Zoltán volt a könyvtárnak a vezetője. A könyvtárban jól ismerik az Ambrus családot. Az Ambrus Jancsi a MEFESZ szervezésében részt vett, ő is csabai gyerek. Együtt akartunk kimenni Jugoszláviába. Ő ki is jutott, még ma is Svájcban pszichiáter. Szoktunk találkozni. Engem viszont lekapcsoltak. Úgy emlékszem, hogy február 2-án. Így maradtam itthon. Hogy jártam jobban, azt nem tudom, mert a Jancsi mondta, hogy az a jugoszláv tábor az nagyon rossz volt, alig kaptak enni, szóval nem volt az egy nyaralás. Jó, aztán kijutott Svájcba, ott elvégezte az egyetemet, pszichiáter lett. Én meg itt maradtam, négy év börtön. Ami azért élmény volt. Ezen sokan csodálkoznak. De hát olyan emberekkel kerültem össze, akik nagyon érdekes emberek voltak. A Donáth Ferenc¹⁰⁰, a Mérey Ferenc¹⁰¹, a Göncz Árpád. Utána is gyakran találkoztunk, ez volt az 53-as zárka találkozó, ezt Göncz Árpád a hivatalában rendezte.

Ez melyik börtön volt, a váci?

¹⁰⁰ Donáth Ferenc (1913–1986) politikus, agrártörténész, publicista, nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő. 1958-ban a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként 12 évi börtönbüntetésre ítélték. 1960 áprilisában egyéni kegyelemmel szabadult.

¹⁰¹ Mérei Ferenc (1909–1986) pszichológus, pedagógus. 1945 és 1948 között a Fővárosi Lélektani Intézet vezetője volt, 1949-től az Országos Neveléstudományi Intézet vezetője. 1950-ben az intézetet felszámolták, és állásából elbocsátották. 1956-ban rehabilitálták, az MTA Pszichológiai Intézetében dolgozott. 1958 októberében letartóztatták és – álmellenes szervezkedés vádjával – 10 évre ítélték. 1963 tavaszán, amnesztia keretében szabadult.

A váciban dolgoztunk együtt Göncz Árpáddal. A fordító irodában dolgoztunk, ami szintén élmény volt. Magyarországon azt hiszem akkoriban mi voltunk egyedül, kivéve persze a felsőbb réteget, akik a londoni Timest rendszeresen olvashattunk. Kémjelentéseket fordítottunk. Nagyon érdekes munka volt. Mi voltunk a legmegbízhatóbbak, mert onnan semmilyen titok nem szivároghatott ki. Erre nagyon vigyáztak. Beszélőre is úgy mentünk, hogy két rács volt, az egyik rácshoz állt a hozzátartozó, a másikhoz én, és így, egy méteres távolságban beszélhettünk egymással, persze smasszer egyfolytában járt. Mondhatom, hogy ott rengeteget tanultam. Angolul tudtam valamit fordítani is, de főleg németről fordítottam. De az angolt azt tanultam is. Például a börtönkönyvtár tele volt Tarzan könyvekkel. Volt egy Virág Józsi bácsi nevű kém, kémkedés miatt kapott életfogytot, ő perfekt angol volt. Én olvastam a szöveget, amikor megakadtam, akkor ő folytatta, akkor mondtam tovább. Így több Tarzan könyvet végigvettünk, így sikerült elég jól bedolgozni magam az angolba. Tanulni lehetett ott. Mi voltunk egyetlenek, akik kaptunk ceruzát, papírt, könyvet a zárkába is, nem csak a munkahelyen. Tehát ott is dolgozhattunk. Ott volt egy zárkába velem a Donáth Feri. A börtönben nagyon érdekes dolgot is tapasztaltam, hogy a rab védte a rendszert a smasszerral szemben. Mert a smasszerek parasztgyerekek voltak és nagyon haragudtak a téeszésítésre. Meg is mondták őszintén, hogy ezt nagyon nem csípi. Donáth Feri meg a téesz pártján volt, védte, hogy az még egyszer nagyon jó lesz. Ilyen élményeim is voltak.

1961-ben szabadultam. Négy év, két hónapot töltöttem. 57 februárjában tartóztattak le, és akkor volt egy amnesztia '61-ben. Az életem nagy élménye volt, a szabadulás, mert az úgy kezdődött, hogy szólt a smasszer, hogy Tóth Imre maradjon fent, a többiek munkára. Azért maradjak fent, mert átszállítanak valahova? Azt soha nem mondták, hogy mit miért. Telnek az órák, semmi. Hallok ajtócsapkodást, egyszer csak kinyílik az etető, beszél egy smasszer, hogy Tóth Imre itt van? Itt vagyok. Mit kerestük már magát jobbra-balra! Na, jöjjön! Akkor sem mondta, hogy miért. Akkor látom, hogy ott a Fazekas Gyuri, a Donáth Ferenc, pár „kollégámat”. Ott tudtam meg, hogy miért. Közben elszívtam két csomag cigarettát, mert dohányozni azt szabad volt a zárkában is. Az előző rezsimmal szemben ez nagy kedvezmény volt. Hát, persze szabadulás után rögtön eljöttem Csabára. A nagybátyám, egyik nagybátyám, a másik sajnos a gépészmérnök akkor már elmeógyógyintézetben volt. A volt zárkatársa mesélte nekem. Bedilizett. A másik nagybátyám viszont nagy ovációval fogadott. Felbontott egy demizson

bort, amit akkor tett félre, amikor lecsuktak, azzal, hogy majd akkor nyitják fel, ha kiszabadulok. Mert szerinte én is hozzájárultam ahhoz, hogy visszakapta a darálóját. Ő kuláklistán volt. 1956 után megszűnt a kuláklista. Csabán be kellett mennem a rendőrségre, ott közölték velem, hogy keressék valami más helyet, mert nem nézik jó szemmel, ha itt maradok Csabán. Jó, akkor felmegyek Pestre, ott vannak apám rokonai, azokhoz mentem. Először egy villanyszerelő cégnél kaptam állást, ilyen villanyszerelő segítő voltam, ami abból állt, hogy falat kellett vésní. Majdnem egy évig itt voltam, aztán már nem tetszett az a rengeteg por, kicsit allergiás vagyok ma is, folyton megfájdult a torkom. Volt börtöntársam, mert mi mindig érintkeztünk egymással, segítettük egymást, aki szintén a fordító irodában dolgozott, szerzett egy állást a Margitszigeten, a fürdővel szemben volt a Klub, ahol egy mindenés állás volt. Télen kazánt kellett fűteni, kugli pályát gondozni, nyáron a tenispályát gondozni. Ez egy nagyon kellemes hely volt. Állandó bejáratunk volt a sportuszodába. De azután mégis valami jobban fizető állás után néztem. Szintén az egyik börtöntársam, a Pózsár szerzett állást a Révai Nyomdában. Ott korrektori állásom volt. Lényegében korrektorként mentem nyugdíjba. Pontosabban akkor már revizorként, mert azt hiszem én voltam az egyetlen revizor csoportvezető, akinek semmilyen képzettsége nem volt, érettségi és kész. Próbáltam letenni a szakvizsgát, de közölték velem, hogy nem. És azt is tudtam, hogy miért. Ezt a rendőrségen közölték velem, hogy mivel nem végzek kellő szolgálatot számukra, ezért ne is álmodjak arról, hogy én valaha iskolába mehetek, de még a lányom sem.

Volt olyan kísérlet, hogy megpróbálták beszervezni?

Hogyne! A börtönben nem volt, de kint volt. Alá is írtak velem egy beszervezési nyilatkozatot, csak nem teljesítettem semmit. Ezért közölték velem, hogy jó, akkor úgy vesszük, hogy én nem csinállok semmit, de ennek lesznek következményei, mégpedig az, hogy semmilyen továbbképzésen nem fogok részt venni.

Így az interjú utolsó részébe fordulva azt hiszem, lehet mondani, hogy nagy idők tanúja volt, és sok esetben maga is formálta a történelmet, a MEFESZ alapításával például. Hogy értékelné 1956 szerepét a magyar történelemben?

Ennél nehezebb kérdést nehéz feltenni. Ahogy Göncz Árpád mondta, ahány ember, annyiféle 56 van és annyiképp lehet megítélni 56-ot. Kétségtelen, hogy

Magyarországnak ez nagy dicsőséget hozott, ez vitathatatlan. Nemzetközi hírünk nagymértékben 56-nak köszönhető. Én viszont, belülről sokszor másképp gondoltam volna el a dolgokat. Én egy sokkal csendesebb, nyugodtabb átalakulást képzeltem el. Tény, hogy Magyarország a világ szemében ekkor volt a legpozitívabb ország talán. 56-nak hogy mik voltak a későbbi következményei, ezt nagyon nehéz megítélni, mert azt nem hiszem, hogy mi hozzájárultunk volna, amit sokan mondanak, a szovjet rendszer felbomlásához. Sőt, én azt mondom, hogy mi hozzájárultunk a szovjet rendszer megszilárdulásához, mert hosszú ideig – véleményem szerint – azért keményítették be az oroszok, mert megijedtek 56-tól. Biztos vagyok, hogy sok szempontból nagyon pozitív volt, az ország megítélése szempontjából is, de volt negatív következménye is, hogy bekeményítették, hogy kicsit a sztálinizmust visszahozta Kelet Európába.

Imre bátyám, amikor maguk a követeléseiket megfogalmazták, szabad választásokat, demokráciát, szólásszabadságot követeltek. Ezek rendkívül fontosak ma is. Mi az, amit üzenetként megfogalmazna a napjaink és a jövő egyetemista ifjúsága számára?

Szerintem azok a követelések tulajdonképp ma is jogosak. Az a demokráciafelfogás, amit mi képviseltünk, amivel én is egyet értettem, az szerintem ma is jogos követelés. A demokratikus többpártrendszert azt Churchill mondta, hogy ez nem jó rendszer, csak ennél jobbat még senki nem talált ki. Én egy liberális, többpártrendszerű demokráciának vagyok a híve, akkor is az voltam. Bár akkor ezt még nem tartottam aktuálisnak, de ellent sem mondtam ezeknek a követeléseknek. Egyedül a szovjet csapatok kivonását tartottam akkor nagyon elhamarkodott követelésnek.

A KÖTET LÁBJEGYZETEIHEZ FELHASZNÁLT IRODALOM

- A MEFESZ Szervezeti és működési szabályzata. In. Jancsák Csaba (szerk.): *A szegedi szikra*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2011, 91–100
- APRÓ FERENC: Pataki Szilveszter halálára. *Reggeli Délvilág*. 1993.08.14.
- BALDUIN SCHWARZ: *Örök filozófia – Törvény és szabadság a szellemtörténetben*. JEL Könyvkiadó, 2013
- BÁLINT László: *Kováts József*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2004
- BARÁTH Magdolna: Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb szakirodalom tükrében. *Múltunk* 2006/2., 177–200
- BEREMÉNYI GÉZA: *Versek*. Magvető Kiadó, Budapest, 2016, 31.p.
- BÓKAY László: *Magyar diákok a leuveni egyetemen*. Interneten itt: <http://ujember.hu/magyar-diakok-a-leuveni-egyetemen/>
- DR. IGMÁNDY – KÁRPÁTI – DR. WINKLER: *Hagyományaink*. Sopron, 1981.
- HEGEDŰS B. ANDRÁS: Petőfi Kör – A reformmozgalom fóruma 1956-ban. In. *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I. Két közgazdasági vita*, Kelenföld Kiadó–ELTE, 1989, 9–32
- JANCSÁK CSABA: A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője a szegedi MEFESZ. In. Jancsák Csaba (szerk.): *A szegedi szikra*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2011, 63-86
- JANCSÁK Csaba: *Az 1956-os forradalom indítósíkjára a szegedi MEFESZ*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016
- KAHLER Frigyes: Koncepciós perek a kommunista egyházpolitika kelléktárában – avagy katolikus papok elleni kirakatperek, és titkos eljárások. Kézirat, Interneten itt: <http://kommunizmusbunei.hu/sites/default/files/dr.Kahler%20Frigyer%20konceptio%CC%81s%20perek%20az%20egyha%CC%81z%20ellen.doc>
- KISS TAMÁS: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2002

- PERBÍRÓ JÓZSEF: 1956 Szegeden – Emlékeimben. Belvedere Meridionale, Szeged, 2002
- PÉTER LÁSZLÓ (szerk.): *A célszemély: Bálint Sándor. Ügynökjelentések, pöriratok 1962-1965*. Szemtanú 5. [Sorozatszerkesztő: Jancsák Csaba.] Belvedere Meridionale, Szeged, 2004
- Szegedi egyetemi almanach: 1921-1995*. I. köt. JATE, Szeged, 1996, 29
- SZEKÉR NÓRA: *A Magyar Közösség története*. PhD értekezés. PPKE, 2009 Interneten itt: <http://mek.oszk.hu/08400/08480/08480.pdf>
- TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk! – Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés*. Szent István Társulat, Budapest, 2005
- VARGA CSABA: Halász Aladár. *Jogelméleti Szemle*, 2005/2 Interneten itt: <http://jesz.ajk.elte.hu/varga22.html>
- WIRTHNÉ Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. PhD értekezés. ELTE, 2015 Interneten itt: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf>

Kiadta: Belvedere Meridionale, Szeged
www.belvedere.meridionale.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Kiadóvezető: Dr. Jancsák Csaba
Nyomdai előkészítés: Európa Centrum 2004 Kft.
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: A -Színvonal 2000 Nyomdaipari Kft